

CEREMONJAE PARAFJALNY.

APPROBATUR.

Plociae, die 30 Decembris 1893 anno.

† *Michael*

Ер. Plocen.

N. 3148.

ОДОВРЕНО.

Г. Плоцкъ, Декабря 30/18 дня 1893 года.

Официаль Плоцкой Консисторіи

Каедральный Каноникъ

Кс. В. Петриковскій.

4834.

CEREMONJAŁ PARAFJALNY.

PRZEWODNIK LITURGICZNY

DLA

DUCHOWIEŃSTWA

PASTERSTWEM DUSZ ZAJĘTEGO.

NAPISAL

Ks. Antoni Nowowiejski,

MAGISTER ŚW. TEOLOGJI,

Profesor Seminarjum Duchownego w Słocku.

TOM DRUGI.

Nakładem Ks. ANTONIEGO SMOLIŃSKIEGO, Proboszcza i Dziekana rypińskiego.

WARSZAWA.

W Drukarni FRANCISZKA CZERWIŃSKIEGO,

ul. Nowy Świat N. 36.

—
1894.

Дозволено Цензурою.
Варшава 14 Февраля 1894 года.

CZEŚĆ VIII.

Ceremonje pogrzebowe.

ROZDZIAŁ I.

Wiadomości wstępne.

§ 1. Obchodzenie się ze zwłokami po śmierci.

1. Skoro chrześcijanin czy chrześcijanka odda ducha Panu Bogu, obecny tak kapłan jak i świeccy nie zaraz odchodzą od zmarłego, ale przedewszystkiem przekonają się o prawdziwości śmierci; pierwszej nie należy zamykać oczów i ust, i twarzy zakrywać, aby żyjącemu jeszcze nie przyspieszyć śmierci. Kapłan odmówi nad zmarłym Subvenite... z wersetami i modlitwą, pokropi zwłoki wodą święconą i, zaleciwszy obecnym, aby o ciełe i duszy zmarłego pamiętali, wychodzi.

Gdy kapłana niema, wierni obecni sami pomodlą się za duszę zmarłego zaraz po jego śmierci, odmawiając przynajmniej jedno Ojcze nasz, Zdrowaśsi Wieczny odpoczynek. Jednocześnie, jeżeli dzwonnica blisko, ogłasza się wiernym w sposób przez zwyczaj przepisany nowy zgon chrześcijański, aby duszę stojącą przed sądem Boga polecić ich modlitwom ¹⁾;

¹⁾ Rituale Sacramentorum... ex decreto Synodi provinc. Petricov. Cavalieri, t. III, deer. 113, n. 2.

dzwonienie to ponawia się trzykrotnie dziennie i ustaje dopiero po pochowaniu zmarłego.

2. Następnie zwłoki skromnie ułożyć trzeba: oczy i usta zamknąć, jeżeli jeszcze nie zamknięte, ciało umyć, włosy uczesać, członki, może skurezone w ostatniej chorobie, wyprostować; zaczem przyoblekwszy ciało w czystą bieliznę i odpowiednie ubranie, wkłada się w ręce zmarłego mały krzyżyk, w braku którego ręce się składają w kształcie krzyża. Przyzwoitość nakazuje, aby mężczyźni mężczyznom, a niewiasty niewiastom tę posługę oddawały.

3. Ubiór zewnętrzny świeckich zmarłych stanowi ich codzienne szaty, duchownych zaś — kościelne. Kapłan więc na sutannie ma humerał, albę, pasek, manipularz, stulę i ornat fioletowy ¹⁾. Djakon ma zamiast ornatu dalmatykę, a subdjakon tunicellę zamiast stuli i ornatu. Duchowni mniejszych stopni na sutannie mają komżę. Na głowie wszyscy duchowni mają czarny biret.

4. Zwłoki w taki sposób przybrane umieszczają się na łożu, lub w trumnie, na jakim wyniesieniu, w taki sposób, aby twarz ku niebu była obróconą. W okół stawiają się kandelabry z świecami. W nogach stawia się naczynie z wodą święconą, którą od czasu do czasu zwłoki lekko się skrapia ²⁾ leżącym obok kropidłem. Dla kwiatów i wieńców tu nigdzie miejsca niema ³⁾. Do czasu pogrzebu obecni modlą się

¹⁾ Barwa fioletowa zalecaną jest przez rytuał, Baruffaldi wszakże, tłumacząc ten przepis, dodaje, że w braku fioletowej można barwy czarnej używać. Przytem zwyczaj miejscowy, według Ś. K. Obrz. z 12 listop. 1831 r., może być zachowywany. Szaty liturgiczne dla zmarłych powinny być wcześniej przygotowane, lub z funduszu zmarłego zakupione; kościół, przy którym umierają, nie ma obowiązku ich dostarczania. — ²⁾ *Cavalieri*, t. III, decr. 121, n. 8.

³⁾ Por. *Przeł. Katolicki*, 1893, str. 17, art. *Kwiaty przy pogrzebach*.

za zmarłego, jeżeli nie wieczorem i nocą, to przynajmniej dniem; zgromadzania się liczne, połączone z uczciami, bywały przez rozmaite konstytucje synodalne zakazywane ¹⁾.

§ 2. Obowiązki i prawa proboszcza względem pogrzebów.

5. W odprawianiu obrzędów pogrzebowych, które są oznakami naszej wiary i zbawiennymi pomocami duszom zmarłym, zwracać przedewszystkiem uwagę trzeba na zbawienie zmarłych i pobożność żywych, a nie na wysokość dochodów ²⁾. Parochi, powiada rytuał, iis eleemosynis contenti sint, quae aut probata consuetudine dari solent, aut Ordinarius constituerit ³⁾. Ubodzy, którzy nie mają pieniędzy na opędzenie kosztów pogrzebu, darmo są chowani; owszem, światło na pogrzeb, gdzie się nosi, daje im proboszcz lub bractwo przy kościele istniejące ⁴⁾.

6. Zmarłego ⁵⁾ chować, t. j. z domu mieszkalnego do kościoła i na cmentarz go odprowadzić, officjum i mszę, oraz kondukt odprawić, ma prawo jego proboszcz ⁶⁾, jeżeli ten zmarły zszedł z tego świata w swej parafji, bez wybrania dla siebie po za parafją miejsca spoczynku, i nie miał grobu familijnego gdzieindziej. A i w takim nawet razie, proboszczowi służy prawo odprowadzenia ciała zmarłego swego parafja-

¹⁾ Baruffaldi, tit. 33, n. 52.

²⁾ S. C. C. 8 April. 1634, *Ortonen*; 15 April. 1638, *Acher*.

³⁾ Po za taksą nie wolno nic więcej żądać od sukcesorów. S. C. C. 16 Nov. 1669, *Materanen*.

⁴⁾ Rit. de *Exequiis*. Wszakże mszy proboszcz nie jest obowiązany ex iustitia za ubogich zmarłych odprawiać, ale tylko ex caritate, albo kosztowne bractw, lub jałmużn w tym celu przez wiernych składanych. Por. *Cavalieri*, t. III, decr. 173, IV.

⁵⁾ Nawet choćby był kanonikiem katedralnym. Por. Ś. K. Obrz. 20 grud. 1828.

⁶⁾ Ś. K. Obrz. 15 wrześ. 1640.

nina do drzwi ¹⁾ kościoła, czy cmentarza tej parafji, w której ma być pochowanym ²⁾. Odprowadzając ciało, może iść przez inne parafje, bez wiedzy proboszczów tych parafji ³⁾.

7. Zmarły po za parafją, chowany jest przez proboszcza tej parafji, w której umarł; ale, jeżeli zmarł bardzo blisko swej parafji, choć po za jej granicami, chować go ma prawo proboszcz jego parafji, jeżeli w niej pogrzebanym zostanie ⁴⁾. W każdym razie, choćby zmarły po za granicami parafji umarł i pochowanym był, proboszcz ma prawo do uczestniczenia w pogrzebie, owszem wzywany, ma obowiązek to uczynić.

8. Kto ma mieszkanie w dwóch parafjach, co do pogrzebu należeć będzie do tej parafji, w której umarł. Proboszcz zmarły chowany jest przez dziekana, albo, gdy taki zwyczaj, przez tymczasowego rządcę tej parafji, lub sąsiedniego proboszcza.

9. Zakonnicy w klasztorze, jeżeli stale nie przebywają po za klasztorem, wyjęci są z pod prawa ogólnego grzebania parafjan przez proboszcza ⁵⁾.

10. Zakonnikom wtedy jest wolno grzebać zmarłych, gdy do kościoła ich zostaną wniesieni ⁶⁾.

11. Proboszcz parafjanina zmarłego po za parafją i po za nią pochowanego, ma prawo ad portionem, t. j. do czwartej części (quarta funeralis) dochodów pogrzebowych z przyczyny pogrzebu. Część

¹⁾ Przed drzwiami drugiego kościoła zdejmuję stulę i oddaje ją właściwemu proboszczowi. Ś. K. Obrz. 19 września 1750.

²⁾ Ś. K. Obrz. 18 listop. 1606; 16 lut. 1629; 2 lipca 1661; 22 czerwca 1675; 20 listop. 1677; 2 sierpnia 1698; 7 maja 1763.

³⁾ Ś. K. Obrz. 14 lut. 1626; 9 grud. 1634; 15 września 1685.

⁴⁾ Sext. Decret. lib. III, t. VII, cap. 1s, qui.

⁵⁾ S. C. Episc. et Regul. 26 Febr. 1864.

⁶⁾ Ś. K. Obrz. 12 paźdz. 1619; 3 września 1746; 7 maja 1763.

tę płaci nie sukcesor, ale ecclesia tumulans ¹⁾. Jeżeli niema zwyczaju pobierania tej części czwartej, to proboszcz parafji zmarłego tyle tylko otrzyma dochodu, ile go się zwykle otrzymuje za towarzyszenie pogrzebowi ²⁾; przytem nie może proboszcz żądać, aby w właściwej parafji były zamawiane egzekwie i msza śpiewana ³⁾.

§ 3. Czas pochowania.

12. Grzebać zmarłego można dopiero wtedy, gdy co do jego śmierci nie pozostanie żadnej wątpliwości; w razie tej ostatniej, bez lekarza chować nie można. Psucie się ciała jest znakiem pewnej śmierci ⁴⁾.

13. Rytuał zaleca, aby zmarły nie pierwszej pochowanym został, aż msza święta za duszę jego odprawioną będzie, jeżeli tylko uroczystość jaka ⁵⁾, zaraza, lub inna jaka ważna przyczyna nie stoi temu na przeszkodzie. Gdy dla jakiej uroczystości msza św. nie była odprawiona, odprawia się ją zaraz po uroczystości, według postanowionych na to przepisów ⁶⁾.

14. W dni uroczystości kościelnych, kiedy nie są dozwolone msze żałobne, chować najlepiej po niesporach ⁷⁾, aby msza, kazanie i inne nabożeństwa przedpołudniowe nie z powodu pogrzebu nie traciły ⁸⁾.

W inne dni chować można tak przed południem, jako i po południu ⁹⁾. Podczas Czterdziestogodzin-

¹⁾ S. C. C. 7 Junii 1660; Ferraris, *Quarta funeralis*, n. 46.

²⁾ Ś. K. Obrz. 7 kwiet. 1763.—³⁾ Ś. K. Obrz. 22 kwietnia 1633.

⁴⁾ Prawo cywilne (Rada administr. z 31 maja (12 czerwca) 1846) pozwala na chowanie zwłok zmarłego dopiero po upływie 48 godzin od śmierci; czas ten skróconym być może li tylko za pozwoleniem lekarza. Por. Zbiór przepisów o fabr. kościel. Warszawa 1863, str. 84. Najnowszy zaś okólnik rządowy z r. 1893, na zasadzie §§ 917 i 918 ks. II, rozdz. II, tomu XIII Zbioru praw z 1857 r., przedłużył ten czas do trzech dni, po których ukończeniu dopiero ciała zmarłych chowane być mogą.

⁵⁾ Por. tego dzieła część III, nn. 80 i 81.—⁶⁾ L. c., n. 82..

⁷⁾ Merati in Rubr. Brev. s. 9, n. 2.—⁸⁾ Ś. K. Obrz. 26 stycz. 1793.

⁹⁾ W dni uroczystości dworskich I klasy grzebać nie wolno.

nego, lub innego jakiego ¹⁾ uroczystego Nabożeństwa zwłok zmarłego wnosić do kościoła nie można, chyba do kaplicy bocznej; w takim razie prywatnie i czytając wszystkie modlitwy i ceremonie egzekwjalne muszą być załatwione. W Wielki Czwartek, w Wielki Piątek i w Wielką Sobotę do południa ²⁾, pogrzeby mogą się odbywać prywatnie tylko, bez mszy żałobnej i śpiewu, ten ostatni zamieniając czytaniem ³⁾.

§ 4. Cmentarz.

15. Miejscem chowania zwłok zmarłych jest cmentarz ⁴⁾ ogrodzony, drózkami podzielony na kwatery, uroczyście poświęcony.

16. Groby kapłanów powinny mieć oddzielone dla siebie miejsce, osobne też mają miejsce dzieci zmarłe przed dojściem do rozumu.

17. Jeżeli zmarłego wypadnie pochować po za cmentarzem, to się krzyż nad jego grobem postawi, na znak, że tu ciało chrześcijanina spoczywa. Gdy zaś cmentarz będzie gotowy, zwłoki te na miejsce poświęcone przenieść należy ⁵⁾.

18. Dzieci nieochrzczone i ci, którym się odmawia pogrzebu chrześcijańskiego, chowani są po za miejscem poświęconem, bez modlitw duchowieństwa i jego obecności.

¹⁾ Jak w czasie procesji św. Marka, lub w dni Krzyżowe. Por. odpowiedź S. K. Obrz. arcybiskupowi Kwebeku z 3 lipca 1869 r. (L'A-mi du clergé, 1886, 497).

²⁾ *Cavalièri*, t. III, decr. 127, V.

³⁾ S. K. Obrz. 11 sierpnia 1736.

⁴⁾ Cmentarz, według prawa cywilnego, ma być oddalonym od miejsce zamieszkałych o tysiąc kroków. W grobach pod kościołem mogą być chowani tylko biskupi, zakonnicy, zakonnice i założyciele kościołów.

⁵⁾ Exhumować ciała zmarłych można li tylko za pozwoleniem zwierzchności świeckiej i duchownej.

19. Groby dla ludzi dorosłych powinny być głębokie i długie stóp 7, a szerokie $2\frac{1}{2}$ stopy, dla dzieci do lat siedmiu długie na stóp 4, szerokie i głębokie stosownie do potrzeby. Między grobami mają być odstępy w szerokości $\frac{1}{2}$ stopy, w długości 2 stopy. Mogiła nad grobem ma być wysoka na stóp dwie. Wybór miejsca na grób wieczysty jest dozwolony, grób czasowy według kolei się kopie.

20. Ciała zmarłych świeckich kładą się w grobie nogami, kapłanów zaś głową do wschodu. Po usypaniu mogiły krzyż na niej wzniesić trzeba. Pomniki i napisy te tylko tam być mogą, które są zgodne z wiarą i dobrymi obyczajami ¹⁾.

21. Cmentarz jest miejsce święte. Nie należy na nim drzew owocowych sadzić, ani siana zbierać i sprzedawać ²⁾. Pielęgnowanie tam kwiatów i zdobienie nimi grobów jest dozwolone. Powtórna kolej grzebania na cmentarzu może nastąpić po 15 latach do 30. Gdy się wtedy natrafi na trumnę, czy zwłoki niezbutwiałe, zasypuje się to miejsce i gdzieindziej kopie; gdy zaś resztki trumny, lub zwłok się znajdzie, to się wykopie tam dół pół stopy od grobu głębszy i, tam umieściwszy resztki, zasypuje się go ziemią. Nie wolno jest kości zbierać w kupki, w kostnicach.

ROZDZIAŁ II.

Pogrzeb dorosłych z umieszczeniem zwłok w kościele.

§ 1. Uwagi ogólne.

22. Każda parafia ma sobie właściwe pogrzebowe zwyczaje, jak np. niechodzenia po ciało do domu, od-

¹⁾ *Cavalièri*, t. III, decr. 199, 203, 230.

²⁾ S. Carolus, *Instr. fabr. eccl.* l. I, c. 27; Gavantus, *Manuale epporum*, v. Caemeterium; Catalani *in Rit. Rom.*, t. II, t. 8, c. 31.

prowadzania go tylko do drzwi kościoła i tam go przyjmowania, odprowadzania go tylko do granicy wsi, pod krzyż lub figurę i t. p. Otóż wiedzieć należy, że zwyczaju istniejącego i zgodnego z przepisami rytuału znosić nie wolno, zwyczaju zaś nie istniejącego nie wolno wprowadzać.

23. Są zwyczaje nieodpowiednie i nieprzystojne, a więc niezgodne z rytuałem, jak np., umieszczanie zwłok po ich przyniesieniu do kościoła przy drzwiach ¹⁾. Takich zwyczajów zachowywać nie można, i gdyby ich zniesienie było powodem zgorszenia ludu, to do czasu tylko cierpieć by to można. Rytuał zaleca ²⁾, aby nie opuszczać nigdy obrzędu noszenia świec na pogrzebach, przy przenoszeniu ciała do kościoła i na cmentarz, oraz stawiania ich w kandelabrach w okóło trumny w domu i kościele. Świece te mają być woskowe żółte ³⁾.

24. W braku kapłana, biskup może delegować diakona do odprawienia pogrzebu ⁴⁾. W takim razie diakon stosuje się do wszystkich ceremonji, tu dla celebransa wskazanych.

§ 2. Eksportacja zwłok do kościoła.

a) CZYNNOŚCI CELEBRANSA I ASYSTUJĄCYCH MU KAPŁANÓW.

25. O oznaczonej godzinie proboszcz, czy kapłan, który w jego zastępstwie ma odbyć obrzęd eksportacji zwłok, przyszedłszy do miejsca, zkąd ma się ciało wynosić, ubiera się w komżę ⁵⁾, stulę czarną i bi-

¹⁾ *De Herdt*, S. Lit. prax. III, 240.

²⁾ Tegoż samego żąda Ś. K. Obrz. 20 kwiet. 1624 r.

³⁾ W wielu miejscach zaniedbany został obrzęd noszenia świec przez celebransa i kapłanów znajdujących się na pogrzebie.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 12 sierpnia 1869, *Tunquini occidentalis*.

⁵⁾ W albie nie może kapłan robić eksportacji, choćby potem miał celebrować mszą. Ś. K. Obrz. 23 maja 1846, *in Tuden.*, 25 lipca 1855, *in Briocen*.

ret ¹⁾, a jeżeli pogrzeb odbywa się uroczystej, to i w kapę ²⁾. Jeżeli są jeszcze inni kapłani, wkładają komżę ³⁾ i biret, i stają po obu stronach celebrującego, cokolwiek przed nim; jeżeli tylko jest jeden kapłan asystujący, ten staje po lewej stronie celebransa.

26. Zbliżywszy się do zwłok, celebrans staje w ich nogach, zdejmując biret, i wzięwszy kropidło z wodą święconą, skrapia zwłoki trzykrotnie: najprzód na środek, potem z lewej strony, wreszcie z prawej. Zaczem mówi słowa antyfony *Si iniquitates ipsa*łm cały *De profundis...* wraz z *Requiem aeterna*łm... i znowu antyfonę *Si iniquitates...* w całości, wszystko na przemianę z towarzyszącymi mu kapłanami i organistą. Po skończeniu tych modłów, wkłada biret na głowę i poprzedzony przez towarzyszących mu kapłanów, wychodzi z miejsca, gdzie zwłoki leżały. Tymczasem trumnę zamykają.

27. Gdy trumna zostanie z domu wyniesioną, celebrans, wzięwszy w lewą rękę świecę zapaloną, którą mu podał zakrystjan, pójdzie za poprzedzającą go procesją. Towarzyszący mu kapłani niosą świece; idący z prawej strony—w prawę rękę, idący z lewej strony, w lewą rękę. Jednocześnie z chwilą ruszenia procesji, celebrans śpiewa tonem poważnym słowa antyfony: *Exultabunt Domino*, i zaraz potem psalm *Miserere...*, który kontynuuje sam wraz z obecnymi kapłanami, jeżeli ci są, i organistą. Śpiewają wolno. Gdyby droga była dłuższa, po ukończeniu tego psalmu

¹⁾ Zwyczajem jest u nas w wielu miejscach, że eksportujący kapłan bierze do ręki krzyż, który trzyma za rękę przed piersią, nie wypuszczając go przez cały czas trwającego obrzędu eksportacji.

²⁾ W pogrzebach bardzo uroczystych, gdy zmarły leży w pobliżu kościoła, jak np. przy pogrzebie proboszczów, eksportujący kapłan wychodzi już ubrany z zakrystji, przez kościół, procesjonalnie do miejsca, gdzie ciało leży.

³⁾ Stulę, oprócz celebrującego, żaden obecny kapłan, choćby proboszcz, nie może wkładać. Ś. K. Obrz. 20 grudnia 1825, 20 lipca 1855 r.

możnaby dodać inny, z psalmów gradualnych lub z officjum żałobnego wyjęty. Pod koniec psalmu śpiewa się Requiem aeternam ei Domine, et lux perpetua luceat ei. Śpiew psalmu tak trwa długo, jak długo trwa droga do kościoła. Gdy kościół już bardzo bliski, urywa się śpiew psalmu, a śpiewa się Requiem aeternam.

28. Wchodząc do kościoła, powtarza się antyfona Exultabunt... w całości. Celebrans, oddawszy cześć Najśw. Sakramentowi w ołtarzu przez ukłonienie na jedno kolano, połączone ze zdjęciem biretu, staje u stóp zwłok w trumnie, która stawia się na katafalku stopami ku ołtarzowi wielkiemu, a jeżeli zmarły był kapłanem, to głowami do ołtarza. Celebrans w birecie w pierwszym wypadku stoi cokolwiek od strony epistoły, aby nie był tyłem obrócony do ołtarza wielkiego, w drugim zaś wypadku stoi na środku przed trumną, między katafalkiem a drzwiami kościoła.

29. Gdy trumna zostanie już ustawioną na katafalku, celebrans intonuje responsorium Subvenite, które na dwa chóry śpiewa z organistą i z innymi kapłanami, jeżeli są. Kapłani ci, wszedłszy do kościoła, zdejmują birety i, ukłonawszy przed Najśw. Sakramentem, stoją po obu stronach celebransa, aby nie tyłem do cyborjum z Najśw. Sakramentem. W responsorium po wersecie Suscipiat, powtarza się responsorium od słów: Suscipientes animam ejus, offerentes,... a po wersecie Requiem aeternam... znów: Offerentes...¹⁾.

30. Po ukończeniu responsorium zgasiwszy i oddawszy świecę, celebrans zapowiada czas odbycia nabożeństwa żałobnego i pogrzebu, zaczem poprzedzony przez kapłanów, jeżeli ci są, idzie do zakrystji; przechodząc przed Najśw. Sakramentem, zdejmuje bilet

¹⁾ Ś. K. Obrz. 12 sierpnia 1854, in Lucionen.

i klęka na jedno kolano; zaczem włożywszy bilet, dąży dalej. Gdyby miały być teraz nieszpory żałobne, jak to się czasem zdarza w pogrzebach bardzo uroczystych, celebrans zatrzymuje się w chórze, i tu, zajmawszy miejsce, z kapłanami, jeżeli ci są, śpiewa nieszpory. Poczem dopiero idzie do zakrystji¹⁾.

b) CZYNNOŚCI ORGANISTY.

31. Organista sam lub z towarzyszącymi mu do chóru jego należącymi chłopcami, stojąc przed celebransem, z jego lewej strony, przed trumną, w domu zmarłego, kontynuuje, gdy celebrans rozpocznie, na przemiany z nim, psalm De profundis..., po ukończeniu którego dodaje antyfonę Si iniquitates...

32. Wyszedłszy z celebransem, poprzedza go z jego lewej strony, w drodze do kościoła, śpiewając rozpoczęty przez celebransa psalm Miserere. Wszedłszy do kościoła, staje po tej samej stronie katafalku, co i celebrans, śpiewając z nim na przemiany rozpoczęte przezeń responsorium Subvenite... Responsorium to może śpiewać chór chłopców, podzielony na dwie części: jedna stoi po jednej stronie katafalku, druga po drugiej. Ta część z celebransem rozpoczyna, która jest umieszczona po prawej jego stronie.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA I MINISTRANTÓW.

33. Przed rozpoczęciem obrzędu eksportacji zwłok do kościoła, zakrystjan ustawi w pośrodku kościoła, albo gdy taki zwyczaj, w pośrodku jakiej kaplicy, wszystko, co potrzebne dla umieszczenia trumny. Włęcz

¹⁾ Tam, gdzie droga od domu do kościoła jest bardzo długa i gdzie kapłan odprowadza ciało tylko do krzyża lub figury po zewnątrz, to zbliżając się do krzyża, urywa śpiew psalmu, śpiewa Requiem aeternam,... i Exultabunt... Poczem zapowiada czas nabożeństwa żałobnego i pogrzebu, i odmówiwszy Anioł Pański za duszę zmarłego i zdjąwszy szaty liturgiczne, odjeżdża.

katafalk (tumulus, feretrum, lectica mortuorum, castrum doloris)¹⁾, okryty wielkim suknem czarnem²⁾, na którym mogą być wyobrażone znaki śmierci, jak np. wyszyte lub wyhaftowane na białe czaszki i kości. Katafalk może się składać z kilku stopni, na których rozstawia się kandelabry z świecami woskowymi żółtymi. Mogą także stać i świeczniki trójramienne z świecami. Z boków i na przodzie, u stóp katafalku, umieszczone być mogą insygnja zmarłych, znaki szczególnej ich godności czy to duchownej czy świeckiej, ale nie poświęcone lub konsekrowane, jak np. kielich. Kwiatów na katafalku i obok nie należy umieszczać³⁾.

34. Następnie, w miejscu bardzo bliskim zwłok zmarłego, zakrystjan ułoży na stole komżę, stulę czarną, biret i, jeżeli potrzeba, kapę czarną dla celebransa, oraz komżę i birety dla innych kapłanów. Przygotuje też, gdy potrzeba, kancjonał i krzyż do ręki. Obok stołu postawi dostateczną liczbę świec woskowych żółtych dla rozdania ich duchowieństwu.

Przed domem umieści krzyż procesjonalny na wysokim drzewcu i żałobne proporce, gdzie są w użyciu, oraz świece dla bractw i otaczających trumnę.

35. Gdy celebrans nadejdzie, zakrystjan ubierze go w kościelne szaty i poda mu kropidło umaczane w wodzie święconej, a po pokropieniu je odbierze. Po ukończeniu modlitw zaleci zamknąć trumnę i wynieść ją z domu. Poda potem świece zapalone duchowieństwu i postara się, aby w procesji, prowadzącej eksportacją zwłok, taki był porządek: naprzód ma iść ministrant z krzyżem naprzód obróconym; następnie ministranci z proporcami, oraz bractwa parami, niosąc świece w rękę; potem duchowieństwo i celebrans,

¹⁾ Rit. de Exeq.; Caer. epp. I, II, c. 11, n. 1.

²⁾ Ś. K. Obrz. 21 lipca 1855 in Briocen.; 21 kwietnia 1871 in Urgellen.

³⁾ Por. Przegląd Kat. 1893, str. 17.

z świecami w rękę; wreszcie trumna, niesiona lub wieziona¹⁾ w taki sposób, aby stopy zwłok były obrócone naprzód. Z obu stron świece się niosą zapalone lub pochodnie. Wieńców żadnych i kwiatów tu się nie dopuszcza²⁾.

36. Gdy trumnę nieść potrzeba, niosą ją świeccy, nie kapłani; ci ostatni mogą nieść tylko zwłoki kapłana, a i to w takim razie nie mogą być przybranymi w szaty kościelne³⁾. Toż samo się tyczy zwyczaju trzymania końców całunu pogrzebowego z czterech stron⁴⁾.

37. Procesja eksportacyjna rusza z chwilą zaśpiewania przez celebransa słów Exultabunt... Idzie do kościoła najprostszą drogą⁵⁾. Gdy będzie się zbliżała do kościoła, w dzwony jego biją. Gdy zaś wejdzie do kościoła, zakrystjan umieści ministranta z krzyżem w głowach trumny, to jest, między katafalkiem a drzwiami, a jeżeli zmarły był kapłanem, to między ołtarzem wielkim a katafalkiem, cokolwiek od strony epistoły. Zaraz też zapala świece na katafalku i ustawia na nim trumnę. Bractwo z świecami staje w okół katafalku. Dzwony po wejściu procesji do kościoła bić przestają.

38. Po ukończeniu responsorium Subvenite, odbierają się świece z rąk i gaszą. Gaszą się też świece w okół katafalku. Ministrant z krzyżem zanoszą go do zakrystji.

d) ZACHOWANIE SIĘ WIERNYCH.

39. Wierni, idąc po za zwłokami wiezionymi czy niesionymi, modlą się w milczeniu, albo odmawiają róża-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 5 marca 1870, in Brixien; 15 lipca 1876, in Santanderien. — ²⁾ Por. Przegląd Kat. 1893, str. 17.

³⁾ Ś. K. Obrz. 22 marca 1862, S. Marci. — ⁴⁾ Ś. K. Obrz. 20 września 1861, S. Marci. — ⁵⁾ Ś. K. Obrz. 5 lipca 1631, 4 marca 1673, 16 grudnia 1679.

niec; głowy mają odkryte, jeżeli stan powietrza nie przeszkadza, i w rękach, jeśli można, trzymają świece zapalone ¹⁾.

40. Gdy kapłan eksportujący nie dalej ciało prowadzi z domu, jak do krzyża za wsią, wierni od tego krzyża idący za ciałem mogą śpiewać: *Dzień on, dzień gniewu...*, po każdej zwrotce chórem dodając ostatnią zwrotkę tej pieśni: *Dobry Jezu, a nasz Panie...*

§ 3. Officjum, msza św. i kondukt.

a) CZYNNOŚCI CELEBRANSA I ASYSTUJĄCYCH MU KAPŁANÓW.

41. Po przyniesieniu zwłok do kościoła, można

1) albo zaraz po *Subvenite...* odśpiewać officjum, mszę odprawić i t. d.

2) albo dopiero nazajutrz officjum odśpiewać, mszę odprawić i t. d.

42. Officjum za zmarłych w obec zwłok zmarłego odprawia się według rytu zdwojonego. Śpiewa się całe trzy nokturny z laudesami. Jeżeli zaś, dla słusznej przyczyny, jest to niemożliwym, śpiewa się pierwszy nokturn ²⁾, sam ³⁾, lub z laudesami, poprzedzony przez inwitorjum; w każdym razie, jeżeli się nie śpiewa laudesów, kończy się nokturn zwykłymi prośbami. Gdyby nawet było niemożliwym, dla braku np. czasu, odśpiewać jeden nokturn, to trzebaby było choć prośby, zamiast officjum odśpiewać ⁴⁾.

¹⁾ Gdy droga jest daleka, jest zwyczaj między wersetami psalmu *Miserere...* śpiewania przez lud całej zwrotki ostatniej z *Dies irae...*: *Dobry Jezu, a nasz Panie, daj im wieczne spoczywanie.*

²⁾ *Rituale, de Exequiis.* Rubr. Breviarii. S. K. Obrz. 8 lipca 1602; 22 grud. 1612; 11 listop. 1641, in *Thelesina*; 23 grud. 1662; 22 marca 1862, i *Ephemerid. liturg.* 1892, p. 479.

³⁾ Można byloby także, gdyby był taki zwyczaj, śpiewać dwa nokturny: pierwszy i drugi. De Herdt, *S. Lit. prac.* III, n. 237.

⁴⁾ Lerosey, *Cérémonial*, Paris 1889, p. 352. S. K. Obrz. 2 września 1874, in *Adrien*.

43. Przewodniczący kapłan w officjum ubiera się w komżę, stulę czarną i biret ¹⁾. Przy śpiewaniu uroczystym officjum może włożyć i kapę ²⁾. Wszyscy inni kapłani w komżę i birety są przybrani. Gdy niema innego kapłana, to przewodniczący, wyszedłszy z zakrystji w birecie, umieści się od strony prawej ołtarza, a organista od strony lewej; kapłan rozpoczyna z głową odkrytą, stojąc, inwitorjum. Podczas słów *Venite adoremus et procidamus ante Deum* klęczy; poczem zaraz powstaje. Po prześpiewaniu pierwszej antyfony i połowy pierwszego wiersza psalmu, siada i wkłada biret. Pod koniec psalmów zawsze się śpiewa *Requiem aeternam dona eis* ³⁾.

44. Gdy zostanie powtórzona trzecia antyfona w nokturnie (a jeżeli się więcej nokturnów śpiewa, to w nokturnach), i prześpiewany będzie następujący po niej werset, celebrans, zdjawszy biret, powstaje i odmawia po cichu *Pater noster...* Poczem, jeżeli niema innych kapłanów do śpiewania lekcji, sam je śpiewa, stojąc. Na responsorja siada, biret nakładając. Gdy inny kapłan śpiewa którą z lekcji, celebrans także wtedy siedzi w birecie.

45. Jeżeli są śpiewane trzy nokturny, to ostatniem responsorjum będzie *Libera me, Domine, de morte aeterna*. Po ostatniem responsorjum zaraz śpiewane są laudesy, siedzący. Intonując celebrans *Benedictus*, powstawszy, żegna się znakiem krzyża św. ⁴⁾. Kantyk cały śpiewa stojąc. Antyfonę powtarzając, siedzi. Potem, zdjawszy biret, śpiewa słowa: *Pater noster* i klęka, cicho kontynuując tę modli-

¹⁾ Caer. epp. I, II, c. X, n. 10.

²⁾ S. K. Obrz. 12 sierpnia 1854, in *Briocen*, 21 lipca 1855 in *Briocen*.

³⁾ S. K. Obrz. 7 września 1816, *Tuden*.

⁴⁾ S. K. Obrz. 20 grudnia 1864, *Ord. min. S. Franc. Capuccin*.

twę, ale kończy ją głośno. Śpiewa następnie prośby, złożone z wersetów (w liczbie pojedynczej, gdy officjum za jedną duszę jest śpiewane), opuszczając psalm *De profundis*. Na *Dominus vobiscum* powstawszy, śpiewa stojący modlitwę *Absolve*, ze zmianą rodzaju męskiego na żeński, gdy potrzeba. Po odpowiedzi *Amen*, nic już nie dodaje ¹⁾, ale włożywszy biret, powraca do zakrystji, aby się ubrać do mszy św. Wszakże i inny kapłan może mieć mszę św. ²⁾.

46. Kapłani, stypendjum otrzymujący za śpiewanie officjum za zmarłych, obowiązani są je śpiewać, inaczej restytucja by na nich ciążyła ³⁾.

47. Po ukończonej mszy św., powróciwszy do zakrystji, celebrans przybiera się do konduktu, który, gdyby się msza nie odprawiała, odbędzie się zaraz po officjum. Kondukt po mszy św. odprawia się przez tego samego kapłana, który celebrował mszą, a nie przez innego ⁴⁾. Jeżeli po kondukcie ma nastąpić eksportacja na cmentarz i celebrans sam ma eksportować (bo mógłby tego dopełnić inny kapłan), to przybiera się w komżę, stulę, kapę czarną i biret; gdyby zaś eksportacja miała być później, nie zaraz po kondukcie, to go dopełni celebrans po zdjęciu ornatu i manipularza, a włożeniu kapy.

48. Poprzedzony przez ministrantów z krzyżem procesjonalnym, z wodą święconą i kadzielnicą, wychodzi celebrans w birecie z zakrystji ⁵⁾, i oddawszy reweren-

¹⁾ Rit. Rom. *Cavalieri*, t. III, decr. 16.

²⁾ Por. część III tego dzieła, nn. 80, 91 i 93.

³⁾ Ś. K. Obrz. 9 maja 1857, in *Petrocoricen*.

⁴⁾ Rubr. Miss. p. II, t. 13, n. 4; Rituale; Ś. K. Obrz. 3 września 1846, *Massae et Populoniae*, 21 lipca 1855, in *Briocen*, a także 25 września 1873, in *Briocen*: „Congruum est ut absolutio fiat ab ipso celebrante, nisi adsit episcopus.”

⁵⁾ Zwyczaj jeszcze zaleca tu celebransowi trzymać w ręku krzyż ręczny.

cją ołtarzowi, staje u stóp zwłok w trumnie, która stoi na katafalku stopami ku ołtarzowi wielkiemu, a jeżeli zmarły był kapłanem, to głowami do ołtarza. W pierwszym wypadku staje celebrans cokolwiek od strony epistoły ¹⁾, aby nie był tyłem obrócony do ołtarza wielkiego, w drugim zaś wypadku staje na środku przed trumną, między katafalkiem a drzwiami kościoła.

49. Zaczem, zdjęwszy biret, śpiewa tonem ferjalnym, lub głośno odmawia modlitwę *Non intres...* bez *Oremus*, nic w niej niezmieniając ²⁾, po której intonuje responsorium *Libera...*, które śpiewa na dwa chóry z organistą i innymi kapłanami, jeżeli są. Kapłani ci, wyszedłszy, poprzedzając celebransą, z zakrystji, stają po obu jego stronach, tak wszakże, aby nie byli obrócenii tyłem do Najświętszego Sakramentu.

50. Pod koniec śpiewania *Libera...* celebrans zasypuje kadzidło do kadzielnicy i błogosławi je, mówiąc: *Ab illo benedicaris...* ³⁾, a gdy responsorium ukończonem zostanie, śpiewa celebrans: *Kyrie elejson*, a gdy odśpiewaniem będzie *Christe elejson*, *Kyrie elejson*, celebrans śpiewa słowa: *Pater noster*, w milczeniu kończąc tę modlitwę. Jednocześnie weźmie w prawą rękę kropidło, a lewej dłoni położy na piersiach i, oddawszy pokłon głęboki ciała w stronę krzyża trzymanego przez ministranta i rewerencją ołtarzowi (w przypuszczeniu, że stał między ołtarzem a katafalkiem), i idąc w swą prawą stronę, obchodzi katafalk, kropiąc w przejściu trumnę z jednego boku podłużnego trzykroć, raz po razie (nie w krzyż); gdy przyjdzie przed krzyż trzymany przez ministranta, odda mu głęboki pokłon, poczem znów idąc dalej, trzykroć z kolei pokropi trumnę

¹⁾ Ś. K. Obrz. 5 marca 1878, in *Omolucen*.

²⁾ Ś. K. Obrz. 21 stycznia 1741.

³⁾ Porównaj wyżej, część VII, n. 12.

z drugiego boku podłużnego. Następnie, oddawszy kropidło, bierze w ręce kadzielnicę, i oddawszy rewerencję już tylko oltarzowi, idąc tymże sposobem, co kropił, okadza katafalk. Gdyby kropiąc, lub kadząc, przechodził celebrans przed cyborjum z Najświętszym Sakramentem, klęka przed nim.

51. Po okadzeniu trumny powróciwszy na swe miejsce, odda celebrans należne rewerencje oltarzowi i krzyżowi ministranta, doręczy ministrantowi kadzielnicę, poczem, stojąc zwrócony do krzyża, śpiewa z kancjonału: *Et ne nos inducat...* i następujące potem wersety w liczbie pojedynczej i modlitwę: *Deus cui proprium...* W modlitwie tej rodzaj mężski, gdy potrzeba, zamienia się na żeński, i gdy zmarłym jest kapłan, dodaje się *sacerdotis* do imienia zmarłego. Następnie, po odpowiedzi: *A men*, ma miejsce eksportacja zwłok na cmentarz, której albo tenże sam, albo inny kapłan dopełnić może. W tym ostatnim razie celebrujący kondukt powraca do zakrystji.

b) CZYNNOŚCI ORGANISTY.

52. Organista sam lub z towarzyszącymi mu do chóru jego należącymi chłopcami, umieszcza się z kancjonałem w ręku po stronie epistoły, śpiewając psalmy na przemiany z celebransem, odpowiadając na wersety i stosując się w siadaniu i powstawaniu do celebransa.

53. Podczas mszy żałobnej gra na organach i śpiewa, stosując się w tem do reguł wskazanych wyżej (część V, rozdział VI).

54. Po mszy św., wyszedłszy z celebransem z zakrystji, poprzedza go w drodze do katafalku, przy którym staje po tej samej stronie, co i celebrans, śpiewając z nim na przemiany rozpoczęte przezeń *responsorium Libera...* *Responsorium* to może śpie-

wać chór chłopców, podzielony na dwie części: jedna stoi po jednej stronie katafalku, druga po drugiej. Ta część z celebransem rozpoczyna, która jest umieszczona po prawej jego stronie.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA I MINISTRANTÓW.

55. Przed rozpoczęciem officjum zakrystjan przygotowuje w zakrystji komżę i stulę oraz biret dla przewodniczącego, a nawet, gdyby pogrzeb był uroczystszy, to i kapę. Przygotuje także komżę dla kapłanów, jeżeli jacy będą oprócz celebransa.

Przed oltarzem, z prawej i lewej strony, ustawi siedzenia dla celebransa i śpiewających z nim. Zaczem przedzwoniwszy w dzwony na znak rozpoczęcia nabożeństwa, zapali świece woskowe, otaczające katafalk.

56. Pod koniec officjum przygotowuje w zakrystji paramenta do mszy św., oraz zapala świece woskowe żółte na oltarzu ¹⁾.

57. Pod koniec mszy św. przygotowuje kapę dla celebransa, a gdy potrzeba, to i komżę, oraz dla ministrantów: kociołek z wodą święconą i kropidło, kadzielnicę i lódkę z kadzidłem, i krzyż procesjonalny.

58. Gdy celebrans przybrany do konduktu będzie wychodził z zakrystji, poprzedzać go będą: najprzód dwaj ministranci, z których idący z prawej strony niesie kadzielnicę i lódkę, z lewej zaś strony idący niesie wodę święconą i kropidło. Za nimi idzie ministrant z krzyżem naprzód obróconym. Wreszcie, po lewej stronie celebransa, idzie zakrystjan. Przechodząc przed oltarzem wielkim, wszyscy klękają, z wyjątkiem niosącego krzyż.

¹⁾ Caer. epp. I. II, c. XI, n. 1.

59. Przyszedłszy do katafalku, ministrant z krzyżem staje w głowach trumny, t. j. między katafalkiem a drzwiami, a jeżeli zmarły był kapłanem, to między ołtarzem wielkim a katafalkiem, cokolwiek od strony epistoły. Umieściwszy się tam ministrant, obraca krzyż w stronę celebransa. Ministranci do wody święconej i kadzielnicy stają po lewej ręce celebransa, cokolwiek za nim w tyle. Zakrystjan, podawszy celebransowi kancjonał, stanie po za celebransem, w tyle; gdy potrzeba, trzyma jego biret.

60. Pod koniec responsorium *Libera*, ministrant z kadzielnicą, stojąc po lewej stronie celebransa, posługuje przy zasypaniu kadzidła i pobłogosławieniu. Poczem cofa się w tył. Gdy po raz trzeci *Kyrie elejson* zostanie prześpiewanem, zakrystjan przyjmie kancjonał, a ministrant z wodą święconą poda celebransowi umoczone w tejże wodzie kropidło. Gdy celebrans, obszedłszy katafalk, powróci na swe miejsce, ministrant tenże odbierze kropidło, a drugi ministrant poda kadzielnicę, którą odbierze po okadzeniu trumny przez celebransa. Poczem obaj ministranci, z kadzielnicą i z wodą święconą, pokłoniwszy się celebransowi, a potem uklękawszy przed krzyżem trzymanym przez ministranta, pójdą do zakrystji; przechodząc klęką przed wielkim ołtarzem.

61. Gdy celebrans po okadzeniu trumny stanie na swoim miejscu, zakrystjan poda mu kancjonał, a po prześpiewaniu wersetów i modlitwy, i znowu wersetów, biret. Zaczem ma miejsce eksportacja na cmentarz.

d) ZACHOWANIE SIĘ WIERNYCH.

62. Podczas officjum, mszy i konduktu wierni modlą się w milczeniu. Podczas konduktu mogą stać z świecami zapalonymi w około katafalku.

§ 4. Eksportacja na cmentarz.

a) CZYNNOŚCI CELEBRANSA I ASYSTUJĄCYCH MU KAPŁANÓW.

63. Po kondukcie, celebrans przybrany w komżę, stulę czarną i biret, oraz, gdy uroczystszy pogrzeb, w kape, z zapaloną świecą w ręku, uklękawszy przed Najśw. Sakramentem, wychodzi z kościoła, śpiewając antyfonę *In paradisum...*, a potem, zaśpiewawszy słowa antyfony: *Ego sum*, śpiewa zwolna psalm *Benedictus* na przemiany z organistą i towarzyszącymi kapłanami, jeżeli są. Gdyby droga była dłuższa, to po ukończeniu psalmu *Benedictus*.. i prześpiewaniu antyfony *Ego sum*..., może być śpiewany psalm *Miserere*..., poprzedzany przez rozpoczętą antyfonę *Exultabunt Domino* i zakończony tąż antyfoną.

64. Zakończenie psalmu i antyfony śpiewa się przy wejściu na cmentarz. Celebrans stanie przy grobie w taki sposób, aby trumna była stopami doń obróconą.

65. Grób, jeżeli jest wykopany dołem na poświęconym dawniej cmentarzu, nie poświęca się tutaj; jeżeli zaś jest murowany, poświęca go celebrans bez biretu, oddawszy przedtem świecę, zaraz po przyjściu na cmentarz, formułą: *Deus cujus miseratio...* i skrapia wodą święconą tak trumnę, jako i wmurowany grób trzykroć: w pośrodku, z lewej strony i z prawej ¹⁾.

66. Następnie celebrans intonuje *Kyrie elejson*, a po odpowiedzi *Christe elejson* i *Kyrie elejson*, dodaje *Pater noster* i następujące zaraz werset, wraz z modlitwą *Fac, quae sumus...*,

¹⁾ W tem miejscu rytuał przepisuje także zasypanie kadzidła i okadzenie trumny i grobu. Że jednak zazwyczaj dzieli dość wielką przestrzeń kościół od grobu, obrzęd okadzenia dla trudności przyrzadzania i przyniesienia kadzielnicy na daleki cmentarz wyszedł z użycia.

w której rodzaj mężki, gdy potrzeba, zamienia na żeński. Nadto, gdyby nie potrzeba było grobu poświęcać, to po zaśpiewaniu *Pater noster*, celebrans pokropi wodą święconą trumnę trzykroć: w pośrodku, z lewej strony, z prawej, i dopiero potem wersety odśpiewywać będzie.

67. Zaśpiewawszy wreszcie w liczbie pojedynczej wersety: *Requiem aeternam...* i *Requiescat...*, dodaje celebrans jednostajnym tonem werset: *Anima ejus et animae...* Wreszcie przy wypuszczaniu trumny do grobu celebrans, włożywszy na głowę biret, powie: *De terra formasti...*, rzucając jednocześnie ziemią trzykrotnie na trumnę: w pośrodku, z lewej swej strony i z prawej. Poczem, zapowiedziawszy nabożeństwo żałobne, jeżeli ma się jakie odbyć, i poleciwszy dusze zmarłych modlitwie obecnych, zanuci *Salve Regina...* i śpiewa je wraz z otaczającymi, na słowo *Jesum* zdejmując biret i pochylając głowę.

68. Po ukończonym śpiewie antyfony, celebrans, odmawiając psalm *De profundis...*, poprzedzony przez słowa antyfony *Si iniquitates*, zakończony zaś przez *Requiem aeternam dona eis Domine...* i przez całą antyfonę *Si iniquitates...*, odchodzi od grobu, idąc albo do kaplicy cmentarnej, jeżeli ta jest, albo na ustronne miejsce, gdzie szaty kościelne z siebie zdejmuje.

b) CZYNNOŚCI ORGANISTY.

69. Organista sam, lub z towarzyszącymi mu chłopcami, do jego chóru należącymi, poprzedzając celebransa, z jego lewej strony, oddawszy cześć Najśw. Sakramentowi przez ukłonienie, wychodzi z kościoła, śpiewając jednocześnie zaintonowane: *In paradisum...*, a później *Benedictus* i t. d. Przy grobie

odpowiada celebransowi na śpiewane wersety, oraz śpiewa zaintonowane przez celebransa *Salve Regina...*

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA I MINISTRANTÓW.

70. Gdy celebrans dopełni obrzędu konduktu, zakrystjan rozda świece woskowe żółte zapalone celebransowi i obecnym, oraz zaleci zdjęcie z katafalku trumny i zgazzenie świec. Jednocześnie postara się, aby w procesji, prowadzącej eksportacją zwłok, taki był porządek zachowany: najprzód ma iść ministrant z krzyżem naprzód obróconym; następnie ministranci z proporcami, oraz bractwa parami, niosąc świecę w rękę; potem duchowieństwo i celebrans, także z świecami w rękę; wreszcie trumna, niesiona lub wieziona w taki sposób, aby stopy zwłok były obrócone naprzód. Z obu stron są niesione świece, lub pochodnie ¹⁾. Dzwony biją podczas eksportacji, aż do chwili, gdy cały pochód z przed oczów dzwoniących zniknie.

71. Gdy procesja stanie u grobu, ministrant z krzyżem umieszcza się w głowach trumny, naprzeciw celebransa, gdzie stoi aż do zupełnego ukończenia obrzędu pogrzebowego. Zakrystjan, przyjąwszy od celebransa świecę, podczas poświęcenia grobu, jeżeli to się odbywa, podaje kropidło umoczone w wodzie święconej; gdyby zaś nie było poświęcenia grobu, to kropidło z wodą święconą podaje dopiero po zaśpiewaniu przez celebransa: *Pater noster*. Pod koniec zaś obrzędu pogrzebowego poda celebransowi garść ziemi na desecze, którą potem przyjmie od celebransa. Po ukończonym zaś obrzędzie, zarządzi zasypanie czy zamurowanie grobu, oraz, odprowadziwszy celebransa do miejsca, gdzie się z szat kościelnych rozbiera, zaleci je zanieść do kościoła. Uczyni toż samo względem

¹⁾ Ob. wyżej n. 36.

przedmiotów, które na procesję eksportacyjną wzięte były z kościoła.

d) ZACHOWANIE SIĘ WIERNYCH.

72. Wierni, idąc po za zwłokami niesionemi, czy wiezionemi, modlą się w milczeniu, albo odmawiają różaniec; głowy mają odkryte, jeżeli stan powietrza nie przeszkadza, i w rękach, jeżeli można, trzymają świece zapalone.

§ 5. Mowa żałobna.

73. Choć właściwie, z przepisu rubryk, mowa żałobna, gdy ją mieć trzeba, ma miejsce zaraz po mszy św., można ją wszakże mieć po przyjsciu na cmentarz, przed rozpoczęciem śpiewania *Kyrie elejson* i t. d., jako też, gdyby taki był zwyczaj, podczas obrzędu eksportacji zwłok z domu mieszkalnego, przed zaśpiewaniem *Exultabunt...*

74. Jeżeli nie celebrans ją mówi, tylko inny kapłan, to ostatni przybrany jest w komżę tylko i biret. Celebrans zaś tak przybrany ma być jak mu to obrzęd, który przed przemową i po niej odprawiał, przepisuje.

75. Świecy nie mogą mieć przemowy na cmentarzu podczas spełniania obrzędu kościelnego, ale aż po usunięciu się duchowieństwa ¹⁾.

ROZDZIAŁ III.

Pogrzeb dorosłych wprost na cmentarz.

§ 1. Czynności celebransa i asystujących mu kapłanów.

76. Gdy zwłok zmarłego nie eksportuje się z domu do kościoła, a ztamtąd dopiero na cmentarz, ale

¹⁾ Tak chce nawet prawo cywilne. Ob. Reskrypt Komisji Rząd. Spraw Wewn. i Duch. z 19 czerwca (1 lipca) 1835 r. Por. *Przepl. Katol.* 1879, str. 189.

wprost z domu na cmentarz, w obrzędzie pogrzebowym, w poprzednim rozdziale opisanym, zwyczaj porobił wielkie skrócenia, choć nie wszędzie jednako-
we ¹⁾. W skutek tego ceremonje eksportacji wprost na cmentarz zwyczajnie są takie.

77. O oznaczonej godzinie proboszcz, czy kapłan, który w jego zastępstwie ma odbyć obrzęd eksportacji zwłok, przyszedłszy do miejsca, zkąd ma się ciało wynosić, ubiera się w komżę, stulę czarną i biret, a jeżeli pogrzeb odbywa się uroczystiej, to i w kapę ²⁾. Jeżeli są jeszcze inni kapłani, wkładają komżę i biret, i stoją po obu stronach celebrującego, cokolwiek przed nim; jeżeli tylko jest jeden kapłan asystujący, ten staje po lewej ręce celebransa.

78. Zbliżywszy się do zwłok, celebrans staje w ich nogach, zdejmując biret, i wzięwszy kropidło z wodą święconą, skrapia zwłoki trzykrotnie: najprzód na środek, potem z lewej swej strony, wreszcie z prawej. Zaczem mówi słowa antyfony *Si iniquitates* i psalm cały *De profundis*. wraz z *Requiem aeternam*. i znowu antyfonę *Si iniquitates...* w całości; wszystko na przemianę z towarzyszącymi mu kapłanami i organistą. Po ukończeniu tych modłów, wkłada biret na głowę i, poprzedzony przez towarzyszących kapłanów, wychodzi z miejsca, gdzie zwłoki leżały. Tymczasem trumnę zamykają.

79. Gdy trumna zostanie z domu wyniesioną, celebrans wzięwszy w lewą rękę świecę zapaloną, którą mu podał zakrystjan, pójdzie za poprzedzającą go procesję. Towarzyszący mu kapłani niosą świece; idący z prawej strony — w prawej ręce, idący z lewej

¹⁾ Zwyczaj ten jest dozwolony przez rubrykę rytuału *de exequiis*.

²⁾ Zwyczaj jest u nas w wielu miejscach, że eksportujący kapłan bierze do ręki krzyż, który trzyma za rękojęść przed piersią, nie wypuszczając go przez cały czas trwającego obrzędu eksportacji.

strony, w lewej ręce. Jednocześnie z chwilą ruszenia procesji celebrans śpiewa tonem poważnym słowa antyfony: *Exultabunt Domino*, i zaraz potem psalm *Miserere...*, który kontynuuje sam wraz z obecnymi kapłanami, jeżeli ci są, i organistą. Śpiewają wolno. Pod koniec psalmu śpiewa się: *Requiem aeternam dona ei, Domine* i t. d., i zaraz potem, po wejściu na cmentarz, zbliżając się już do grobu, antyfony *Exultabunt* w całości.

80. Gdy droga była dłuższa, to po ukończeniu psalmu *Miserere* możnaby śpiewać kantyk *Benedictus...* poprzedzony przez słowa antyfony: *Ego sum*, i zakończony całą tą antyfoną ¹⁾.

81. Celebrans stanie przy grobie w taki sposób, aby trumna była doń stopami obróconą; przed celebransem, z obu stron, umieszczają się kapłani, jeżeli jacy są.

82. Grób, jeżeli jest wykopany dołem na poświęconym dawniej cmentarzu, nie poświęca się tutaj, jeżeli zaś jest murowany, poświęca go celebrans bez biretu, oddawszy przedtem świecę, zaraz po przyjsciu na cmentarz, formułą: *Deus, cuius miseratio n e...* i skrapia wodą święconą, tak trumnę jako i w murowany grób trzykroć: w pośrodku, z lewej swej strony i z prawej.

83. Następnie celebrans intonuje: *Kyrie elejson*, a po odpowiedzi *Christe elejson* i *Kyrie elejson*, dodaje *Pater noster* i następujące zaraz wersety wraz z modlitwą: *Fac, quaesumus...*, w której rodzaj męzki, gdy potrzeba, zamienia na żeński. Nadto, gdyby grobu nie potrzeba było poświęcać, to po zaśpiewaniu *Pater noster*, cele-

¹⁾ W niektórych miejscowościach psalm *Miserere...* ze swoją antyfoną śpiewa się do wejścia na cmentarz; po wejściu zaś na cmentarz, śpiewa się kantyk *Benedictus* z swoją antyfoną, i ten się kończy u grobu.

brans pokropi święconą wodą trumnę trzykroć: w pośrodku, z lewej strony i z prawej; i dopiero potem wersety odśpiewywać będzie.

84. Zaśpiewawszy wreszcie w liczbie pojedynczej wersety: *Requiem aeternam...* i *Requiescat...*, dodaje celebrans jednostajnym tonem werset: *Anima ejus et animae...* Wreszcie przy wpuszczaniu trumny do grobu, celebrans, włożywszy na głowę biret, powie: *De terra formasti...*, rzucając jednocześnie ziemią trzykrotnie na trumnę: w pośrodku, z lewej swej strony i z prawej. Poczem, zapowiedziawszy nabożeństwo żałobne, jeżeli ma się jakie odbyć, i polecivszy dusze zmarłych modlitwie obecnych, zanuci *Salve Regina...* i śpiewa je wraz z otaczającymi, na słowo *Jesum* zdejmując biret i pochylając głowę.

85. Po ukończonym śpiewie antyfony, celebrans, odmawiając psalm *De profundis...*, poprzedzony przez słowa antyfony *Si iniquitates*, zakończony zaś przez *Requiem aeternam dona eis Domine...* i przez całą antyfonę *Si iniquitates...*, odchodzi od grobu, idąc albo do kaplicy cmentarnej, jeżeli ta jest, albo na ustronne miejsce, gdzie szaty kościelne z siebie zdejmuje.

§ 2. Czynności organisty.

86. Organista sam, lub z towarzyszącymi mu do chóru jego należącymi chłopcami, stojąc przed celebransem, z jego lewej strony, przed trumną, w domu zmarłego, kontynuuje, gdy celebrans rozpocznie, na przemian z nim, psalm *De profundis...*, po ukończeniu którego dodaje antyfonę *Si iniquitates...*

87. Wyszedłszy z celebransem, poprzedza go, z jego lewej strony, w drodze na cmentarz, śpiewając rozpoczęty przez celebransa psalm *Miserere...*, a po skończeniu tego innu, jeżeli jest taki zwyczaj. Przy

grobie odpowiada celebransowi na śpiewane wersety, oraz śpiewa zaintonowane przez celebransa *Salve Regina*...

§ 3. Czynności zakrystjana i ministrantów.

88. Przed rozpoczęciem obrzędu eksportacji, zakrystjan w miejscu bardzo blizkiem zwłok zmarłego ułoży na stole komżę, stulę czarną i biret i, jeżeli potrzeba, kapę czarną dla celebransa, oraz komżę i birety dla obecnych kapłanów. Przygotuje też, gdy potrzeba, kancjonał i krzyż do ręki. Obok stołu postawi dostateczną liczbę świec woskowych żółtych dla rozdania ich duchowieństwu. Przed domem umieści krzyż procesjonalny na wysokim drzewcu i żałobne proporce, gdzie są w użyciu, oraz świece dla bractw i otaczających trumnę.

89. Gdy celebrans nadejdzie, zakrystjan ubierze go w kościelne szaty i poda mu kropidło umaczone w wodzie święconej, a po pokropieniu je odbierze. Po ukończeniu modlitw, zaleci zamknąć trumnę i wynieść ją z domu. Poda potem świece zapalone duchowieństwu i postara się, aby w procesji, prowadzącej eksportację zwłok, taki był porządek zachowany: najprzód ma iść ministrant z krzyżem naprzód obróconym, następnie ministranci z proporcami, oraz bractwa parami, niosąc świece w rękę; potem duchowieństwo i celebrans, z świecami w rękę; wreszcie trumna niesiona, lub wieziona w taki sposób, aby stopy zwłok były obrócone naprzód. Z obu stron świece się niosą zapalone, lub pochodnie.

Wieńców żadnych i kwiatów tu się nie dopuszcza.

90. Gdy trumnę nieść potrzeba, niosą ją świeccy, nie kapłani, ci ostatni mogą tylko nieść zwłoki kapłana, a i to w takim razie nie mogą być przybranymi w szaty kościelne. Toż samo się tyczy trzymania końców całunu pogrzebowego z czterech stron.

91. Procesja eksportacyjna rusza z chwilą zaśpiewania przez celebransa słów *Exultabunt*... Gdy będzie przechodziła w pobliżu kościoła, w dzwony jego biją.

92. Gdy procesja stanie u grobu, ministrant z krzyżem umieszcza się w głowach trumny, naprzeciw celebransa, gdzie stoi aż do zupełnego ukończenia obrzędu pogrzebowego. Zakrystjan, przyjąwszy od celebransa świecę, podczas poświęcenia grobu, jeżeli się ono odbywa, podaje kropidło umoczone w wodzie święconej; gdyby zaś nie było poświęcenia grobu, to kropidło z wodą święconą podaje dopiero po zaśpiewaniu przez celebransa: *Pater noster*. Pod koniec zaś obrzędu pogrzebowego poda celebransowi garść ziemi na desecze, którą potem przyjmie od celebransa. Po ukończonym zaś obrzędzie zarządzi zasypanie, czy zamurowanie grobu, oraz, odprowadziwszy celebransa do miejsca, gdzie się z szat kościelnych rozbiera, zaleci je zanieść do kościoła. Uczyni toż samo względem przedmiotów, które na procesję eksportacyjną wzięte były z kościoła.

§ 4. Zachowanie się wiernych.

93. Wierni, idąc po za zwłokami wiezionymi, czy niesionymi, modlą się w milczeniu, albo odmawiają różaniec; głowy mają odkryte, jeżeli stan powietrza nie przeszkadza, i w rękach, jeśli można, trzymają świece zapalone ¹⁾.

94. Gdzie kapłan eksportujący nie dalej ciała prowadzi z domu, jak do krzyża za wsią, aby potem na nie czekać przy cmentarzu, tam wierni od tego krzyża idący za ciałem mogą śpiewać: *Dzień on, dzień gniewu...*, po każdej zwrotce chórem dodając ostatnią zwrotkę tej pieśni: *Dobry Jezu, a nasz Panie*.

¹⁾ Gdy droga jest daleka, jest zwyczaj między wersetami psalmu *Miserere*... śpiewania przez lud cały zwrotki ostatniej z *Dies irae*...: *Dobry Jezu, a nasz Panie, daj im wieczne spoczywanie*.

ROZDZIAŁ IV.

Pokropienie dorosłych.

§ 1. Czynności kapłana.

95. Pokropieniem pogrzebowem nazywamy obrzęd, którym błogosławią się ciała zmarłych w kościele, nie odprowadzane przez kapłana na cmentarz. Najskromniejszy to obrzęd pogrzebowy i najkrótszy, w którym zwyczaj zamiast śpiewu wprowadził zwykle odczytywanie modlitw ¹⁾.

96. W obrzędzie tym, gdy trumna z ciałem przyniesioną zostanie do kościoła i ustawioną na katafalku, otoczoną światłem, kapłan w komży i stule czarnej, oraz w birecie, z kancjonałem w ręku ²⁾, wyszedłszy z zakrystji, staje u stóp trumny. Tu zdjawszy biret, odczytuje najprzód sam *Non intres in iudicium...*, a potem, na przemiany z organistą, *responsorium Libera...*

97. Następnie mówi: *Kyrie elejson... Pater noster... A porta... Requiescant... Domine, exaudi... Dominus vobiscum* i modlitwę: *Oremus. Omnipotens, sempiternus Deus...* Poczem skrapia trumnę trzykroć wodą święconą: w pośrodku, z lewej strony i z prawej. Wreszcie, włożywszy na głowę biret, powie: *De terra formasti, rzucając jednocześnie ziemią trzykrotnie na trumnę: także w pośrodku, z lewej swej strony i z prawej. Polecą duszę zmarłego modlitwie obecnych i, odmówiwszy Salve Regina..., powraca do zakrystji.*

§ 2. Czynności organisty.

98. Organista, poprzedzając celebransa, wychodzi z zakrystji.

¹⁾ Cf. *Rituale Petricov. Ordo Exequiarum brevior, ex usu Provinciae hujus*, lecz wiele przeinaczony.

²⁾ Według zwyczaju trzyma też krzyż w ręku.

Przed trumną staje z lewej strony kapłana i z nim na przemiany odczytuje *responsorium Libera...* Poczem odpowiada na wersety, czytane przez celebransa. Pod koniec, odmówiwszy z celebransem *Salve Regina...*, poprzedzając celebransa, powraca do zakrystji.

§ 3. Czynności zakrystjana.

99. Przed przyniesieniem ciała zmarłego, przygotowuje katafalk i otoczy go kandelabrami z świecami żółtymi woskowymi. Gdy trumna zostanie na katafalku ustawioną, zapali świece. Po ukończonej modlitwie podaje celebransowi kropidło umoczone w wodzie święconej, a odebrawszy je napowrót, poda celebransowi garść ziemi na desecze, którą potem przyjmie od celebransa. Po zabraniu ciała na cmentarz, wszystko przywróci do dawnego porządku.

§ 4. Zachowanie się wiernych.

100. Wierni, zabrawszy z domu zwłoki zmarłego, sami niosą je, lub wiozą, głowy mając odkryte, jeżeli stan powietrza, pozwala, i w rękach, jeżeli można, trzymając świece zapalone; poprzedza ich krzyż, niesiony przez jednego z uczestników pogrzebu. Idąc mogą śpiewać: *Dzień on, dzień gniewu...* po każdej zwrotce chórem dodając ostatnią zwrotkę tej pieśni: *Dobry Jezu, a nasz Panie...*

101. Przyszedłszy do kościoła, stawiają trumnę na katafalku, stopami do wielkiego ołtarza. Po ukończonym obrzędzie, zabrawszy ciało, z tymże samym śpiewem odprowadzają je na cmentarz i tam chowają.

ROZDZIAŁ V.

Nabożeństwo żałobne (officjum i msza z konduktem) absente corpore.

§ 1. Czynności celebransa i asystujących mu kapłanów.

102. Nabożeństwo żałobne *absente corpore* odprawia się w następujących wypadkach:

1) gdy ciało nie mogło być przyniesione do kościoła i pochowane zostało poprzedniego wieczoru, lub nie pochowane.

2) z powodu wypadającego dnia trzeciego, siódmego i trzydziestego po zejściu z tego świata zmarłego.

3) z powodu wypadającej rocznicy śmierci, i

4) na skutek prośby wiernych, czy zobowiązania się kapłana.

We wszystkich tych wypadkach śpiewa się albo trzy nokturny z inwitorjum ¹⁾ i laudesami, albo, gdy czas nie pozwala, jeden tylko nokturn, na dany dzień przypadający, bez inwitorjum ²⁾, ale z laudesami. Przypadają zaś nokturny na dni w tygodniu w takim porządku: I-szy na Poniedziałek i Czwartek, II-gi na Wtorek i Piątek, III-ci na Środę i Sobotę ³⁾. Śpiewają się zaś nokturny według rytu zdwojonego, t. j. z całemi przed i po psalmie antyfonami, w pierwszych trzech wyżej wskazanych wypadkach, w czwartym zaś wypadku według rytu połowicznego ⁴⁾.

103. Przewodniczący w śpiewaniu officjum kapłan ubiera się w komżę, stulę czarną i biret. Wszyscy inni kapłani w komżę i birety są przybrani. Gdy nie ma innego kapłana, to celebrans, wyszedłszy z zakrytści w birecie, umiesci się od strony prawej ołtarza, a organista od strony lewej. Jeżeli się śpiewa inwitorjum, kapłan je rozpoczyna z głową odkrytą, stojąc; podczas słów *Venite adoremus et procidamus ante Deum* klęczy, poczem zaraz powstaje. Po prześpiewaniu pierwszej antyfony i połowy pierwszego wiersza psalmu, siada i wkłada biret, co czyni także,

¹⁾ Rubr. *in off. Def. in Brev. Rom.*; Rit. Rom. *De officio faciendi in exequiis absente corpore defuncti*; Ś. K. Obrz. 9 maja 1739 *in una Ord. Camaldulen. Montis Coronae*.

²⁾ Ś. K. Obrz. 20 września 1806; 3 maja 1817 *in una Dubior.*; 7 września 1850 *in Veronen.* — ³⁾ Rubr. *in off. Def. in Brev. Rom.*

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 8 marca 1838 *in Uyxbonen Occiden.*

choćby inwitorjum nie było śpiewane. Pod koniec psalmów zawsze śpiewa w liczbie mnogiej: *Requiem aeternam dona eis Domine...*

104. Gdy zostanie powtórzona trzecia antyfony w nokturnie (a jeżeli się więcej nokturnów śpiewa, to w nokturnach) i prześpiewany będzie następujący po niej werset, celebrans, zdjawszy biret, powstaje i odmawia po cichu *Pater noster...* Poczem, jeżeli niema innych kapłanów do śpiewania lekcji, sam je śpiewa, stojąc. Gdy inny kapłan śpiewa którą z lekcji, celebrans siedzi wtedy w birecie.

105. Jeżeli są śpiewane trzy nokturny, to ostatniem responsorium będzie *Libera me, Domine, de morte aeterna...* Jeżeli zaś śpiewa się sam tylko nokturn trzeci, to ostatniem responsorium będzie *Libera me, Domine, de vivis inferni...* Po ostatniem responsorium zaraz są śpiewane laudesy, siedzący.

106. Intonując *Benedictus...*, celebrans powstawszy, żegna się znakiem krzyża św. Kantyk śpiewa cały stojąc. Antyfonę powtarzając, siedzi. Potem, zdjawszy biret, śpiewa słowa: *Pater noster...* i klęka, cicho kontynuując tę modlitwę, ale kończy ją głośnie. Śpiewa następnie na przemiany z organistą, psalm *De profundis...* ¹⁾ z *Requiem aeternam dona eis...*, a potem zaraz następujące z kolei wersety (w liczbie pojedynczej, gdy officjum za jedną duszę jest śpiewane, a w liczbie mnogiej, gdy za więcej dusz, niż jedna). Na *Dominus vobiscum* powstawszy, śpiewa stojący modlitwę najodpowiedniejszą z tych, jakie się znajdują w brewjarzu, czy rytuale, lub kancjonale w tem miejscu, ze zmianą

¹⁾ De Herdt, *S. Lit. prax.* II, n. 127, sub 7.

rodzaju męskiego na żeński i liczby pojedynczej na mnogą, gdy potrzeba. Po odpowiedzi *A men*, już nie dodaje, ale, włożywszy biret, powraca do zakrystji, aby się ubrać do mszy św. Wszakże i inny kapłan może mieć mszę św. ¹⁾).

107. Kapłani, stypendjum otrzymujący za śpiewanie officjum za zmarłych, obowiązani są je śpiewać, inaczej restytucja by na nich ciążyła ²⁾).

108. Po ukończonej mszy św. powróciwszy do zakrystji, celebrans przybiera się do konduktu, który wszakże może być opuszczonym ³⁾. Odprawia go tenże kapłan, który celebrował mszę św. Nadto kondukt może być odprawianym tylko po mszy żałobnej ⁴⁾; gdy zatem jaka okoliczność nie dozwalała na odprawienie mszy żałobnej, po mszy odprawianej nie w czarnym kolorze nie może być konduktu.

109. Celebrans więc w zakrystji, zdjawszy ornat i manipularz, a włożywszy kapę czarną, poprzedzony przez ministrantów z krzyżem procesjonalnym, z wodą święconą i kadzielnicą, wychodzi w birecie z zakrystji ⁵⁾. Oddawszy rewerencję ołtarzowi, staje między katafalkiem, a ołtarzem wielkim ⁶⁾, cokolwiek od strony epistoły, aby nie był tyłem obrócony do wielkiego ołtarza.

¹⁾ Por. część III tego dzieła, n. 82 i następne.

²⁾ Ś. K. Obrz. 9 maja 1859, in *Petrocorican*.

³⁾ „Si facienda est absolutio“ Ritus celebr. miss. t. XIII, n. 4.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 21 kwietnia 1668; 18 czerwca 1689; 4 sierpnia 1708; 16 grudnia 1828; 16 marca 1833; 9 czerwca 1853, in *Cochinchina*; 12 września 1857, in *Molinen*.

⁵⁾ Zwyczaj jeszcze zaleca tu celebransowi trzymać w ręku krzyż ręczny.

⁶⁾ Ritus celebr. miss. t. XIII, n. 4; Caer. epp. l. II, c. XI, n. 15 et 24.

110. Zaczem, zdjawszy biret, intonuje responsorium *Libera...*, które śpiewa na dwa chóry z organistą i innymi kapłanami, jeżeli są. Kapłani ci, wyszedłszy, poprzedzając celebransą, z zakrystji, stają po obu jego stronach, tak wszakże, aby nie byli obrócen tyłem do Najświętszego Sakramentu.

III. Pod koniec śpiewania *Libera*, celebrans zasypuje kadzidło do kadzielnicy i błogosławi je, mówiąc: *Ab illo benedicaris...* a gdy responsorium ukończonem zostanie, celebrans śpiewa: *Kyrie elejson*, a gdy odśpiewanem będzie *Christe elejson*, *Kyrie elejson*, celebrans śpiewa słowa: *Pater noster*, w milczeniu kończąc tę modlitwę. Jednocześnie weźmie w prawą rękę kropidło a lewej dłoń położy na piersiach i oddawszy pokłon głęboki ciała w stronę krzyża trzymanego przez ministranta i rewerencją ołtarzowi (w przypuszczeniu, że stał między ołtarzem a katafalkiem), idąc w swą prawą stronę, obchodzi katafalk, kropiąc w przejściu trumnę z jednego boku podłużnego trzykroć, raz po razie (nie w krzyż); gdy przyjdzie przed krzyż trzymany przez ministranta, odda mu pokłon głęboki, poczem, znów idąc dalej, trzykroć z kolei pokropi trumnę z drugiego boku podłużnego. Następnie, oddawszy kropidło, bierze w ręce kadzielnicę, i oddawszy rewerencję już tylko ołtarzowi, idąc, tymże sposobem, co kropił, okadza katafalk. Gdy kropiąc, lub kadząc, przechodził celebrans przed cyborjum z Najświętszym Sakramentem, kłęką przed nim.

112. Po okadzeniu trumny powróciwszy na swoje miejsce, odda celebrans należne rewerencje ołtarzowi i krzyżowi celebransą, doręczy ministrantowi kadzielnicę, poczem, stojąc zwrócony do krzyża, śpiewa z kancjonału: *Et ne nos inducas...* i następujące potem wersety w liczbie pojedynczej lub mnogiej, stosownie do potrzeby, i modlitwę *Absolve*, quae

sumus Domine..., albo inną z mszy, czy odpowiedniejszą; w modlitwie tej dobiera się rodzaj odpowiedni, i gdy zmarłym jest kapłan, dodaje się wyraz sacerdotis do imienia zmarłego.

113. Po skończonej modlitwie i odśpiewaniu odpowiedzi Amen, śpiewa celebrans werset Requiem aeternam dona ei, Domine (liczbę pojedynczą, gdy trzeba, zamieniając na mnogą), jednocześnie kreśląc prawą ręką znak krzyża w stronę katafalku i trumny, lewej dłoń oparłszy o piersi ¹⁾. Wreszcie dodaje Requiescat lub Requiescant ²⁾ in pace.

114. Po odśpiewaniu Amen, celebrans, zaleciwszy obecnym modlitwę za dusze zmarłych, intonuje Salve Regina i śpiewając je, idzie do stopni ołtarza wielkiego, gdzie zdjawszy biret i oddawszy rewerencję ołtarzowi, klęka na ostatnim stopniu. Po zakończeniu tej antyfony, powstaje, oddaje rewerencję ołtarzowi, wkłada biret i powraca do zakrystji.

115. Tam, gdzie zwyczaj, zamiast ustawiania katafalku, wprowadził rozwijanie całunu przed stopniami ołtarza, celebrans, po ukończeniu mszy św., oddawszy rewerencję ołtarzowi, zstępuje z stopni bokiem ku stronie epistoły na posadzkę i tu zdjawszy ornat i manipularz, a włożywszy kapę czarną (w braku kapy, pozostaje bez ornatu), intonuje Libera. Gdy to responsorium już po wierszu Requiem aeternam... się powtarza, celebrans zasypuje kadzidło i błogosławi je, mówiąc: ~~Domine~~ ~~us~~ ~~sit~~... Gdy zostanie ukończonem responsorium, celebrans powie: Pater noster... i pójdzie przed stopnie, przed

¹⁾ Rit. celebr. miss., lit. XIII, n. 4.

²⁾ S. K. Obrz. 12 sierpnia 1678, Urbis.

środek ołtarza, gdzie oddawszy rewerencję ołtarzowi, obraca się w stronę całunu. Wziąwszy kropidło, umoczone w wodzie święconej, trzykroć skrapia całun, najprzód pośrodku, potem z lewej strony, wreszcie z prawej. Oddawszy zatem kropidło, bierze kadzielnicę i tymże sposobem okadza nią całun. Gdy odda ministrantowi kadzielnicę, śpiewa: Et ne nos inducas intimationem i następne wersety i modlitwę, jak w nn. 112, 113, i 114.

§ 2. Czynności organisty.

116. Organista sam lub z towarzyszącymi mu do chóru jego należącymi chłopcami, umieszcza się z kancjonalem w rękę po stronie epistoły, śpiewając psalmy na przemiany z celebransem, odpowiadając na wersety i stosując się w siadaniu i powstawaniu do celebransa.

Podczas mszy żałobnej gra na organach i śpiewa, stosując się w tem do reguł wskazanych wyżej (Część V, roz. VI).

117. Po mszy św., wyszedłszy z celebransem z zakrystji, poprzedza go w drodze do katafalku, przy którym staje po tej samej stronie, co i celebrans, śpiewając z nim na przemiany rozpoczęte przezeń responsorium Libera... Responsorium to może śpiewać chór chłopców, podzielony na dwie części, jedna stoi po jednej stronie katafalku, druga po drugiej. Ta część z celebransem rozpoczyna, która jest umieszczona po prawej jego stronie.

118. Gdy celebrans zaintonuje Salve Regina..., organista je, idąc przed celebransem, kontynuuje; przy stopniach klęka na posadzce, z lewej strony celebransa. Po ukończeniu tej antyfony, powraca, poprzedzając celebransa, do zakrystji.

§ 3. Czynności zakrystjana i ministrantów.

119. Przed rozpoczęciem nabożeństwa zakrystjan ustawi w pośrodku kościoła katafalk okryty czarnem suknem, na którym mają być wyobrażone znaki śmierci. Katafalk może się składać z kilku stopni, na szczycie których postawić należy trumnę, obróconą głowami do drzwi wielkich. W około rozstawia się kandelabry z świecami woskowymi żółtymi, a z przodu czy z boków insygnia godności zmarłych za życia. Dla kwiatów na katafalku miejsca niema.

120. Przed rozpoczęciem officjum zakrystjan przygotowuje w zakrystji komżę i stułę, oraz biret dla przewodniczącego, a nawet, gdyby pogrzeb był uroczystszy, to i kapę. Przygotuje także komżę dla kapłanów, jeżeli jacy będą oprócz celebransa. Przed ołtarzem, z prawej i lewej strony, ustawi siedzenia dla celebransa i śpiewających z nim. Zaczem przedzwoniwszy w dzwony na znak rozpoczęcia nabożeństwa, zapali świece woskowe, otaczające katafalk.

121. Pod koniec officjum przygotowuje w zakrystji paramenta do mszy św., oraz zapali świece woskowe żółte ¹⁾ na ołtarzu.

122. Pod koniec mszy św., przygotowuje kapę dla celebransa, a gdy potrzeba, to i komżę, oraz dla ministrantów: kościółek z wodą święconą i kropidło, kadzielnicę i łódkę z kadzidłem, i krzyż procesjonalny.

123. Gdy celebrans, przybrany do konduktu, będzie wychodził z zakrystji, poprzedzać go będą: najprzód dwaj ministranci, z których idący z prawej strony niesie kadzielnicę i łódkę, z lewej zaś strony idący niesie wodę święconą i kropidło. Za nimi idzie ministrant z krzyżem naprzód obróconym. Wreszcie po lewej stronie celebransa, idzie zakrystjan. Przechodząc

przed ołtarzem wielkim, wszyscy kłękają, z wyjątkiem niosącego krzyż.

124. Przyszedszy do katafalku, ministrant z krzyżem staje w głowach trumny, t. j. między katafalkiem a drzwiami, i krzyż obraca w stronę celebransa. Ministranci do wody święconej i kadzielnicy stają po lewej ręce celebransa, cokolwiek za nim w tyle. Zakrystjan, podawszy celebransowi kancjonał, stanie po za celebransem, w tyle; gdy potrzeba, trzyma jego biret.

125. Pod koniec responsorium Libera, ministrant z kadzielnicą, stojąc po lewej stronie celebransa, posługuje przy zasypaniu i pobłogosławieniu kadzidla. Poczem cofa się w tył. Gdy po raz trzeci Kyrie elejson zostanie prześpiewane, zakrystjan przyjmie kancjonał, a ministrant z wodą święconą poda celebransowi umoczone w tejże wodzie kropidło. Gdy celebrans, obszedłszy katafalk, powróci na swe miejsce, ministrant tenże odbierze kropidło, a drugi ministrant poda kadzielnicę, którą odbierze po okadzeniu trumny przez celebransa. Poczem obaj ministranci, z kadzielnicą i z wodą święconą, pokłoniwszy się celebransowi, a potem ukleknąwszy przed krzyżem trzymanym przez ministranta, pójdą do zakrystji; przechodząc kłękają przed wielkim ołtarzem.

126. Gdy celebrans po okadzeniu trumny stanie na swoim miejscu, zakrystjan poda mu kancjonał, a po prześpiewaniu wersetów i modlitwy i znowu wersetów, biret. Po powrocie celebransa do zakrystji, zdejmując z niego szaty kościelne, gasi świece i t. p.

127. Gdzie niema katafalku, a jest w użyciu całun, t. j. kawał sukna czarnego, długości trumny, z wyszytymi krzyżem białym na środku i innymi znakami śmierci, to zakrystjan go po ukończeniu mszy św. rozwija przed stopniami. Kapę do konduktu podawszy celebransowi po stronie epistoły, na posadzce, odnosi do zakrystji ornat i manipularz. Po stronie epistoły ministrant posługuje przy zasypaniu kadzidla.

¹⁾ Caer. epp. I, II, c. XI, n. 1.

poczem wraz z ministrantem od wody święconej i kropidła, oddawszy rewerencję ołtarzowi, przechodzi na stronę ewangelji. Gdy celebrans stanie przed stopniami ołtarza, podają mu ministranci, najprzód kropidło, a potem kadzielnicę. Zakrystjan podtrzymuje kancjonał, a po ukończeniu obrzędu poda celebransowi biret. Gdy celebrans powróci do zakrystji, zakrystjan rozbierze go z szat kościelnych i t. p.

§ 4. Zachowanie się wiernych.

128. Podczas officjum, mszy i konduktu, wierni modlą się w milczeniu. Podczas konduktu mogą stać z świecami zapalonymi w około katafalku.

ROZDZIAŁ VI.

Pogrzeb dzieci z umieszczeniem zwłok w kościele.

§ 1. Czynności celebransa.

129. Obrzędem kościelnym pogrzebowym dla dzieci chowane są tylko te dzieci ochrzczone, które zmarły przed dojściem do rozumu. Chowa je kapłan, a w braku kapłana biskup może upoważnić diakona ¹⁾, który wszystko to czyni, co dla kapłana jest przepisane.

130. O oznaczonej godzinie kapłan, przyszedłszy do miejsca, z kąd ma się ciało wynosić, ubiera się w komżę, stulę białą i biret, a jeżeli pogrzeb odbywa się uroczystie, to i w kapę białą ²⁾.

131. Zbliżywszy się do zwłok, celebrans staje w ich nogach, zdejmując biret, i wzięwszy kropidło z wodą święconą, skrapia zwłoki trzykrotnie: najprzód na śro-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 12 sierpnia 1869, *Tunquini occidentalis*.

²⁾ Zwyczajem jest u nas w wielu miejscach, że eksportujący kapłan bierze do ręki krzyż, który trzyma za rękę przed piersią, nie wypuszczając go przez cały czas trwającego obrzędu eksportacji.

dek, potem z lewej swej strony, wreszcie z prawej. Zaczem mówi słowa antyfony: *Sit nomen Domini* i psalm cały *Laudate pueri...* z *Gloria Patri...* i znowu antyfonę *Sit nomen...* w całości, wszystko na przemiany z organistą. Po ukończeniu tych modłów, wkłada biret na głowę i wychodzi z miejsca, gdzie zwłoki leżały. Tymczasem trumnę zamykają.

132. Gdy trumna zostanie z domu wyniesioną, celebrans pójdzie za poprzedzającą go procesją. Jednocześnie z chwilą ruszenia procesji, śpiewa wolno psalm *Beati immaculati...* z *Gloria Patri...* wraz z organistą. Gdyby droga była dłuższą, po ukończeniu tego psalmu możnaby dodać psalm *Laudate Dominum de coelis...* z dwoma innymi psalmami, w laudesach mówionymi; w takim razie *Gloria Patri...* na końcu trzeciego psalmu będzie śpiewanem. Gdy kościół jest bardzo bliski, urywa się śpiew psalmu, a śpiewa się *Gloria Patri...* przy wejściu do kościoła.

133. Po wejściu do kościoła, celebrans, oddawszy cześć Najśw. Sakramentowi w ołtarzu przez ukłonienie na jedno kolano, połączone z zdjęciem biretu, idzie do zakrystji, jeżeli ma mieć mszę św. lub jeżeli tego dnia będzie eksportacja na cmentarz; odprawia zaś mszę św., jeżeli pora po temu i proszą o to wierni, zgodną z officjum odmawianem, lub, jeżeli rubryki na to pozwalają, wotywę prywatną o Aniołach św. ¹⁾, śpiewaną czy czytaną, stosownie do uroczystości pogrzebu ²⁾.

134. Po ukończonej mszy św., jeżeli była odprawioną, a jeżeli nie, to gdy nadejdzie czas eksportacji, celebrans, przybrany w komżę, stulę białą i biret, a także i kapę białą, jeżeli pogrzeb odprawiany jest uroczystiej, staje między katafalkiem a ołtarzem, co-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 8 lutego 1879, *in Parisien.*; 30 stycznia 1880, *in Aurelianen.*

²⁾ Por. wyżej część III, rozdział V, § 1, c.

kolwiek od strony epistoły, aby nie był tyłem obrócony do ołtarza wielkiego. Zaczem, zdjawszy biret, śpiewa słowa antyfony *Hic accipiet* i zaraz potem intonuje psalm *Domini est terra...*, który wraz z organistą na przemiany śpiewa. Psalm się kończy przez *Gloria Patri...* i zaraz się dodaje cała antyfona *Hic accipiet...*

135. Po ukończonym śpiewie antyfony celebrans śpiewa *Kyrie elejson*, a gdy odśpiewanem będzie *Christe elejson*, *Kyrie elejson*, celebrans doda *Pater noster...*, w milczeniu kończąc tę modlitwę i skrapiając trzykroć kropidłem w wodzie święconej umoczoną trumnę: w pośrodku, z lewej swej strony i z prawej. Zaraz potem śpiewa wersety: *Et ne nos inducas... Me autem... Dominus vobiscum...* i modlitwę: *Omnipotens et mitissime Deus...*, nie w niej nie zmieniając.

136. Gdy odśpiewanem będzie *Amen*, celebrans, włożywszy biret i zaśpiewawszy *Juvenes*, intonuje psalm *Laudate Dominum de coelis...*, który śpiewa z wolna z organistą. Jednocześnie wychodzi z kościoła. Po ukończeniu psalmu, wchodząc na cmentarz, śpiewa się *Gloria Patri...*, a dochodząc do grobu, powtarza antyfonę w całości: *Juvenes et virgines*.

137. Celebrans stanie przy grobie w taki sposób, aby trumna była doń stopami obróconą, i intonuje *Kyrie elejson*, a po odpowiedzi *Christe elejson*, *Kyrie elejson*, dodaje *Pater noster...*, i następujące wersety: *Et ne nos inducas... Si nite parvulos... Dominus vobiscum* i modlitwę *Omnipotens, sempiternus Deus...*, nie w niej nie zmieniając. Po odpowiedzi *Amen*, pokropi wodą święconą trumnę trzykroć: pośrodku, z lewej swej strony i z prawej; pokropi także i grób, jeżeli cmentarz nie był poświęcony, albo gdy grób został na nowo

wymurowanym¹⁾. Wtedy dopiero trumna się wpuści do grobu.

138. Intonuje wreszcie celebrans hymn *Ave maris...*, który prześpiewawszy z organistą, wkłada na głowę biret i odchodzi od grobu, idąc albo do kaplicy cmentarnej, jeżeli ta jest, albo na ustronne miejsce, dla zdjęcia z siebie szat kościelnych. Idąc odmawia²⁾ kantyk *Benedicite omnia...*, który gdy skończy, powie antyfonę: *Benedicite Dominum...*, *Dominus vobiscum* i modlitwę *Deus, qui miro ordine...* zakończoną przez *Amen*.

139. Gdyby pogrzeb dziecka w trzy ostatnie dni Wielkiego tygodnia wypadł, tenże sam porządek w obrzędzie pogrzebowym się zachowuje, tylko że się nie śpiewa i opuszcza się *Gloria Patri...*³⁾.

§ 2. Czynności organisty.

140. Organista stojąc przed celebransem, z jego lewej strony, przed trumną zmarłego dziecka, kontynuuje, gdy celebrans rozpocznie, na przemiany z nim, psalm *Laudate pueri...*, po ukończeniu którego dodaje antyfonę *Sit nomen Domini...*

141. Wyszedszy z celebransem, poprzedza go, z jego lewej strony, w drodze do kościoła, śpiewając rozpoczęty przez celebrans psalm *Beati immaculati...* z *Gloria Patri...*, i inne psalmy, gdyby je celebrans intonował. Wszedszy do kościoła, poprzedza celebrans w drodze do zakrystji, jeżeli ma być odprawiana msza św. lub jeżeli tego dnia niema być eksportacji na cmentarz.

¹⁾ Przepisane w rytuale okadzenie trumny zaniechanem zostało dla trudności w przenoszeniu ognia na cmentarz; przytem według niektórych liturgistów obowiązuje ono wtedy tylko, gdy się i grób poświęca. Cf. De Herdt, *S. Lit. prax.* III, n. 270.

²⁾ Rituale. *Ordo sepeliendi parvulorum*.

³⁾ Bourbon, *Petit Cérémonial paroissial*, Paris, 1861, n. 998.

142. Jeżeli odprawia się msza św. śpiewana, organista stosuje się do celebransa; wotywa o św. Aniołach odprawia się w dniu dozwolonym przez rubryki. Jeżeli odprawia się msza św. czytana, mógłby podczas niej śpiewać przy organach litanję do Najświętszej Panny.

143. Gdy celebrans po mszy św. jeżeli ją odprawiał, stanie między katafalkiem i ołtarzem, organista umieści się z jego lewej strony i śpiewa na przemianę z nim psalm *Domini est terra...*, poczem dodaje antyfonę *Hic accipiet...* Odśpiewuje następnie *Christe elejson* i *Kyrie elejson*, wersety, i, po modlitwie, *Amen*.

144. Gdy celebrans wychodzić będzie z kościoła, organista, poprzedzając go, śpiewa zaintonowany przezeń psalm *Laudate Dominum de coelis...* i t. d., przy grobie odpowiada celebransowi na śpiewane wersety, oraz śpiewa zaintonowane przez celebransa *Ave maris...*

§ 3. Czynności zakrystjana i ministrantów.

145. Przed rozpoczęciem obrzędu eksportacji zwłok do kościoła, zakrystjan ustawi w kościele katafalk, okryty białym sukniem. Około katafalku ustawi kandelabry z białymi świecami woskowymi.

146. Następnie w miejscu bardzo bliskim zwłok zmarłego, zakrystjan ułoży na stole komżę, i stulę białą, biret, i jeżeli potrzeba, kapę białą dla celebransa. Przygotuje też, gdy potrzeba, kancjonał i krzyż do ręki. Przed domem umieści krzyż procesjonalny na krótkim drzewcu i biały proporzec, gdzie jest w użyciu, oraz świece dla otaczających trumnę.

147. Gdy celebrans nadejdzie, zakrystjan ubierze go w kościelne szaty i poda kropidło umoczone w wodzie święconej. Po ukończeniu modlitw zaleci zamknąć trumnę, położyć na niej wieniec z kwiatów i wynieść

ją z domu. Poda następnie otaczającym świece zapalone i postara się, aby w procesji eksportacyjnej taki zachowany był porządek: najprzód ma iść ministrant z krzyżem naprzód obróconym; następnie ministrant z proporcem; potem celebrans; wreszcie trumna niesiona czy wiezioną w taki sposób, aby stopy zwłok były obrócone naprzód. Z obu stron świece mogą być niesione. Gdy procesja będzie zbliżała się do kościoła, w dzwony można nderzać, ale wesoło i uroczyście.

148. Gdy procesja ta wejdzie do kościoła, zakrystjan umieści ministranta z krzyżem między drzwiami a katafalkiem, zapali świece około katafalku i ustawi na nim trumnę stopami do ołtarza.

149. Jeżeli potem ma być msza św. lub jeżeli eksportacja na cmentarz odłożona została na dzień następny, ministrant z krzyżem pójdzie do zakrystji. Świece podczas mszy św. palą się przy katafalku. Zakrystjan, gdy potrzeba, wyłoży paramenta mszalne barwy wskazanej przez celebransa.

150. Jeżeli zatem odprawia się msza św., pod koniec jej zakrystjan przygotowuje komżę i stulę, a gdy potrzeba, to i kapę białą dla celebransa, i biret, a dla ministrantów kociołek z wodą święconą i kropidło, oraz krzyż z krótkim drzewcem. Ubiera potem celebransa w komżę i, gdy potrzeba, w kapę.

151. Gdy celebrans będzie wychodził do katafalku, poprzedzać go będą: ministrant z wodą święconą i kropidłem, i za nim ministrant z krzyżem. Ten ostatni staje między katafalkiem a drzwiami, a ministrant z wodą święconą po lewej stronie celebransa, zakrystjan zaś w tyle.

152. Gdy po raz trzeci *Kyrie elejson* zostanie prześpiewanem, ministrant z wodą święconą poda celebransowi umoczone w tejże wodzie kropidło, które po pokropieniu trumny odebrawszy, pójdzie do zakrystji. Zaczem, po modlitwie, ma miejsce eksportacja na cmentarz.

153. Gdy celebrans będzie wychodził z kościoła, zakrystjan zaleci zdjęcie trumny z katafalku i zgaszenie świec. Jednocześnie porządek w procesji eksportacyjnej ten zaprowadzi, aby na jej czele szedł ministrant z krzyżem, potem ministrant z proporcem, wreszcie celebrans, i trumna wiezioną lub niesioną; otaczający trumnę niosą świece zapalone. Dzwony mogą bić uroczyście podczas eksportacji, aż do czasu, gdy pochód z przed oczów dzwoniących zniknie.

154. Gdy procesja stanie u grobu, ministrant z krzyżem umieszcza się w głowach trumny, naprzeciw celebransa, gdzie stoi aż do zupełnego ukończenia obrzędu pogrzebowego. Zakrystjan, po ukończonej modlitwie, poda celebransowi kropidło umoczone w wodzie święconej. Po ukończonym obrzędzie zarządzi zasypywanie czy zamurowanie grobu, oraz odprowadziwszy celebransa do miejsca, gdzie się z szat kościelnych rozbiera, zaleci je zanieść do kościoła.

§ 4. Zachowanie się wiernych.

155. Wierni, idąc po za zwłokami, modlą się w milczeniu albo odmawiają różaniec. Głowy mają odkryte, jeżeli stan powietrza nie przeszkadza.

ROZDZIAŁ VII.

Pogrzeb dzieci z domu wprost na cmentarz.

§ 1. Czynności celebransa.

156. O oznaczonej godzinie kapłan, przyszedłszy do miejsca, zkaż ma się ciało wynosić, ubiera się w komżę, stulę białą i biret, a jeżeli pogrzeb odbywa się uroczyście, to i w kapę białą.

157. Zbliżywszy się do zwłok, celebrans staje w ich nogach, zdejmując biret, i wzięwszy kropidło z wodą

święconą, skrapia zwłoki trzykrotnie: najprzód na środek, potem z lewej swej strony, wreszcie z prawej. Zaczem mówi słowa antyfony: *Sit nomen Domini i psalm cały Laudate pueri...* z Gloria Patri... i znowu antyfonę *Sit nomen...* w całości; wszystko na przemianę z organistą. Po ukończeniu tych modłów, wkłada biret na głowę i wychodzi z miejsca, gdzie zwłoki leżały. Tymczasem trumnę zamykają.

158. Gdy trumna zostanie z domu wyniesioną, celebrans pójdzie za poprzedzającą go procesją. Jednocześnie z chwilą ruszenia procesji, zaśpiewawszy początek antyfony *Juvenes...*, intonuje psalm *Laudate Dominum de coelis...*, który śpiewa zwolna z organistą. Po ukończeniu psalmu (gdy droga na cmentarz jest dłuższą, dodają się dwa inne psalmy z laudesów, z tamtym zwykle mówione), wchodząc na cmentarz, śpiewa się *Gloria Patri...*, a dochodząc do grobu, powtarza się antyfonę w całości: *Juvenes et virgines...*

159. Celebrans stanie przy grobie w taki sposób, aby trumna doń była stopami obróconą i intonuje *Kyrie elejson*, a po odpowiedzi *Christe elejson*, *Kyrie elejson*, dodaje *Pater noster...* i następujące wersety: *Et ne nos inducas... Sinite parvulos... Dominus vobiscum* i modlitwę *Omnipotens sempiternus Deus...*, nic w niej nie zmieniając. Po odpowiedzi *Amen*, pokropi wodą święconą trumnę trzykroć: pośrodku, z lewej swej strony i z prawej; pokropi także i grób, jeżeli cmentarz nie był poświęcany, albo gdy grób został na nowo wymurowanym. Wtedy dopiero trumna wpuści się do grobu.

160. Intonuje wreszcie celebrans hymn *Ave maris...*, który prześpiewawszy z organistą, wkłada na głowę biret i odchodzi od grobu, idąc albo do kaplicy cmentarnej, jeżeli ta jest, albo na ustronne miejsce, dla zdjęcia z siebie szat kościelnych. Idąc odmawia

kantyk *Benedicite omnia...*, który gdy skończy, powie antyfonę: *Benedicite Dominum...*, *Dominus vobiscum* i modlitwę *Deus, qui miro ordine...*, zakończoną przez *Amen*.

§ 2. Czynności organisty.

161. Organista, stojąc przed celebransem, z jego lewej strony, przed trumną zmarłego dziecka, kontynuuje, gdy celebrans rozpocznie na przemiany z nim psalm *Laudate pueri...*, po ukończeniu którego dodaje antyfonę *Sit nomen Domini...*

162. Wyszedłszy z celebransem, poprzedza go, z jego lewej strony, w drodze na cmentarz, śpiewając rozpoczęty przez celebransa psalm *Laudate Dominum de coelis...* i t. d.; przy grobie odpowiada celebransowi na śpiewane wersety, oraz śpiewa zain-tonowane przez celebransa *Ave maris...*

§ 3. Czynności zakrystjana i ministrantów.

163. W miejscu bardzo blizkiem zwłok zmarłego, zakrystjan ułoży na stole komżę, stulę białą, biret, i, jeżeli potrzeba, kapę białą dla celebransa. Przygotuje też, gdy potrzeba, kancjonał i krzyż do ręki. Przed domem umieści krzyż procesjonalny na krótkim drzewcu i biały proporzec, gdzie jest w użyciu, oraz świece dla otaczających trumnę.

164. Gdy celebrans nadejdzie, zakrystjan ubierze go w kościelne szaty i poda kropidło umoczone w wodzie święconej. Po ukończeniu modlitw zaleci zamknąć trumnę, położyć na niej wieniec z kwiatów i wynieść ją z domu. Poda następnie otaczającym świece zapalone, i postara się, aby w procesji eksportacyjnej taki zachowany był porządek: najprzód ma iść ministrant z krzyżem naprzód obróconym; następnie ministrant z proporcem; potem celebrans; wreszcie trumna niesiona

czy wieziona w taki sposób, aby stopy zwłok były obrócone naprzód. Z obu stron świece mogą być niesione. Gdy procesja będzie zbliżała się do kościoła, w dzwony można uderzać, ale wesoło i uroczyście.

165. Gdy procesja stanie u grobu, ministrant z krzyżem umieszcza się w głowach trumny, naprzeciw celebransa, gdzie stoi aż do zupełnego ukończenia obrzędu pogrzebowego. Zakrystjan, po ukończonej modlitwie, poda celebransowi kropidło umoczone w wodzie święconej. Po ukończonym obrzędzie zarządzi zasypianie, czy zamurowanie grobu, oraz, odprowadzwszy celebransa do miejsca, gdzie się z szat kościelnych rozbiera, zaleci je zanieść do kościoła.

§ 4. Zachowanie się wiernych.

166. Wierni, idąc po za zwłokami, modlą się w milczeniu, albo odmawiają różaniec. Głowy mają odkryte, jeżeli stan powietrza nie przeszkadza.

ROZDZIAŁ VIII.

Pogrzeb dzieci z kościoła na cmentarz.

§ 1. Czynności celebransa.

167. Bywają nieraz zwyczaje, że ciało dziecka przynoszą wierni sami do kościoła, zkad je kapłan odprowadza na cmentarz po odprawieniu mszy św., zgodnej z officjum przez się odmawianem lub o Aniołach św., jak to było wyżej w n. 133 powiedziane.

168. Po ukończonej mszy św., jeżeli była odprawiana, a jeżeli nie, to gdy nadejdzie czas eksportacji, celebrans, przybrany w komżę, stulę białą i biret, a także i kapę białą, jeżeli pogrzeb odprawiany jest uroczyściej, staje między katafalkiem a ołtarzem, cokolwiek od strony epistoły, aby nie był tyłem obró-

sony do ołtarza wielkiego. Zaczem, zdjawszy biret, śpiewa słowa antyfony: *Hic accipiet...* i zaraz potem intonuje psalm *Domini est terra...*, który wraz z organistą na przemianę śpiewa. Psalm się kończy przez *Gloria Patri...* i zaraz się dodaje cała antyfona *Hic accipiet...*

169. Po ukończonym śpiewie antyfony celebrans śpiewa *Kyrie elejson*, a gdy odśpiewaniem będzie *Christe elejson*, *Kyrie elejson*, celebrans doda *Pater noster...*, w milczeniu kończąc tę modlitwę i skrapiając trzykrotnie kropidłem, w wodzie święconej umoczonem, trumnę: w pośrodku, z lewej swej strony i z prawej. Zaraz potem śpiewa wersety: *Et ne nos inducas...* *Me autem...* *Dominus vobiscum* i modlitwę: *Omnipotens et mitissime Deus...*, nie w niej nie zmieniając.

170. Gdy odśpiewaniem będzie *Amen*, celebrans włożywszy biret i zaśpiewawszy *Juvenes...*, intonuje psalm *Laudate Dominum de coelis...*, który śpiewa zwolna z organistą. Jednocześnie wychodzi z kościoła. Po ukończeniu psalmu, wchodząc na cmentarz, śpiewa się *Gloria Patri...*, a dochodząc do grobu, powtarza antyfonę w całości: *Juvenes et virgines...*

171. Celebrans stanie przy grobie w taki sposób, aby trumna była doń stopami obróconą i intonuje *Kyrie elejson*, a po odpowiedzi *Christe elejson*, *Kyrie elejson*, dodaje *Pater noster...* i następujące wersety: *Et ne nos inducas...*, *Sinite parvulos...*, *Dominus vobiscum* i modlitwę *Omnipotens sempiterne Deus...*, nie w niej nie zmieniając. Po odpowiedzi *Amen*, pokropi wodą święconą trumnę trzykroć: pośrodku, z lewej swej strony i z prawej; pokropi także i grób, jeżeli cmentarz nie był poświęcany, albo gdy grób został na no-

wo wymurowanym. Wtedy dopiero trumna się wpuści do grobu.

172. Intonuje wreszcie celebrans hymn *Ave maris...*, który prześpiewawszy z organistą, wkłada na głowę biret i odchodzi od grobu, idąc albo do kaplicy cmentarnej, jeżeli ta jest, albo na ustronne miejsce, dla zdjęcia z siebie szat kościelnych. Idąc, odmawia kantyk *Benedicite omnia...*, który gdy skończy, powie antyfonę: *Benedicite Dominum...*, *Dominus vobiscum* i modlitwę *Deus, qui miro ordine...*, zakończoną przez *Amen*.

§ 2. Czynności organisty.

173. Jeżeli odprawia się msza św. śpiewana, organista stosuje się do celebransa; wotywa o śś. Aniołach odprawia się w dniu dozwołonym przez rubryki. Jeżeli odprawia się msza czytana, mógłby podczas niej śpiewać przy organach litanję do Najświętszej Panny.

174. Gdy celebrans po mszy św., jeżeli ją odprawiał, stanie między katafalkiem i ołtarzem, organista umieści się z jego lewej strony i śpiewa na przemianę z nim psalm *Domini est terra...*, poczem dodaje antyfonę *Hic accipiet...* Odśpiewuje następnie *Christe elejson* i *Kyrie elejson*, wersety i po modlitwie: *Amen*.

175. Gdy celebrans wychodzić będzie z kościoła, organista, poprzedzając go, śpiewa zaintonowany przezeń psalm *Laudate Dominum de coelis... it. d.*; przy grobie odpowiada celebransowi na śpiewane wersety, oraz śpiewa zaintonowane przez celebransa *Ave maris...*

§ 3. Czynności zakrystjana i ministrantów.

176. Przed przyniesieniem zwłok do kościoła, zakrystjan ustawi w kościele katafalk, okryty białem suknem. Około katafalku ustawi kandelabry z białe-

mi świecami woskowymi. Gdy zwłoki zostaną przyniesione, ustawi trumnę na katafalku, stopami do ołtarza, położy na nich wieniec z kwiatów i zapali świece. Zaczem może być msza św. albo zaraz modły pogrzebowe.

177. Jeżeli zatem odprawia się msza św., pod koniec jej zakrystjan przygotowuje komżę i stulę, a gdy potrzeba, to i kapę białą dla celebransa, i biret, a dla ministrantów kociołek z wodą święconą i kropidło, oraz krzyż z krótkim drzewcem. Ubiera potem celebransa w komżę i, gdy potrzeba, w kapę.

178. Gdy celebrans będzie wychodził do katafalku, poprzedzać go będą: ministrant z wodą święconą i kropidłem, a za nim ministrant z krzyżem. Ten ostatni staje między katafalkiem a drzwiami, a ministrant z wodą święconą po lewej stronie celebransa, zakrystjan zaś w tyle.

179. Gdy po raz trzeci *Kyrie elejson* zostanie prześpiewanem, ministrant z wodą święconą poda celebransowi umoczone w tejże wodzie kropidło, które też po pokropieniu trumny odebrawszy, pójdzie do zakrystji. Zaczem, po modlitwie, ma miejsce eksportacja na cmentarz.

180. Gdy celebrans będzie wychodził z kościoła, zakrystjan zaleci zdjęcie trumny z katafalku i zgaszenie świec. Jednocześnie porządek w procesji eksportacyjnej ten zaprowadzi, aby na jej czele szedł ministrant z krzyżem, potem ministrant z proporcem, wreszcie celebrans i trumna wiezioną lub niesioną; otaczający trumnę niosą świece zapalone. Dzwony mogą być uroczyste podczas eksportacji, aż do czasu, gdy pochód z przed oczów dzwoniących zniknie.

181. Gdy procesja stanie u grobu, ministrant z krzyżem umieszcza się w głowach trumny, naprzeciw celebransa, gdzie stoi aż do zupełnego ukończenia obrzędu pogrzebowego. Zakrystjan po ukończonej mo-

dlitwie poda celebransowi kropidło umoczone w wodzie święconej. Po ukończonym obrzędzie zarządzi zasypywanie, czy zamurowanie grobu, oraz, odprowadzwszy celebransa do miejsca, gdzie się z szat kościelnych rozbiera, zaleci je zanieść do kościoła.

§ 4. Zachowanie się wiernych.

182. Wierni, niosąc czy wioząc zwłoki dziecięcia do kościoła, mogą śpiewać litanję do Najświętszej Panny. Idąc potem za procesją eksportacyjną na cmentarz, modlą się w milczeniu, lub odmawiają różaniec.

ROZDZIAŁ IX.

Pokropienie dzieci.

§ 1. Czynności kapłana.

183. Pokropieniem nazywamy tu obrzęd najskromniejszego pochowania zwłok. W obrzędzie tym, gdy trumna z ciałem przyniesioną zostanie do kościoła, ustawioną na katafalku i otoczoną światłem, kapłan w komży i stule białej, oraz w birecie, z kancjonałem w rękę, wyszedłszy z zakrystji, staje u stóp trumny. Tu, zdjawszy biret, odczytuje słowa antyfony *Hic accipiet...*, cały psalm *Dominie est...* na przemiany z organistą, antyfonę *Hic accipiet...* w całości i następujące wersety i modlitwę. Gdy powie *Pater noster...*, pokropi kropidłem trumnę: na środku, z lewej swej strony i z prawej.

184. Po ukończonej modlitwie znów mówi psalm *Laudate...*, z początkiem antyfony przed i całą antyfoną po psalmie, także na przemiany z organistą; potem znów wersety i modlitwę odczytuje: wreszcie pokropiwszy jeszcze raz trumnę, odmawia *Ave maris stella...*, a potem, odchodząc do zakrystji, kantyk *Benedicite...*, *Dominus vobiscum* i modlitwę *Deus, qui miro ordine...*, zakończoną przez *Amen*.

§ 2. Czynności organisty.

185. Organista, stojąc z lewej strony kapłana, od-
mawia z nim na przemianę psalmy, począwszy od
Domini est terra..., wersety i odpowiada na mo-
dlitwy. Kończy swoją czynność odmówieniem z cele-
branssem hymnu Ave maris...

§ 3. Czynności zakrystjana.

186. Przed przyniesieniem zwłok do kościoła, za-
krystjan ustawi w kościele katafalk, okryty białem
suknem. Gdy zwłoki zostaną przyniesione, ubrawszy
kapłana w komżę, stulę białą i biret, poda mu, gdy
tego będzie potrzeba, kropidło z wodą święconą. Gdy
kapłan odejdzie, dopomaga do zdjęcia trumny z kata-
falku i zabrania jej. Może dzwonić uroczyscie w dzwony.

§ 4. Zachowanie się wiernych.

187. Wierni, niosąc, czy wioząc zwłoki dziecięcia
do kościoła, i z kościoła na cmentarz, mogą śpiewać
litanję do Najświętszej Panny lub różaniec.

ROZDZIAŁ X.

Ceremonja przeniesienia zwłok.

188. Bywają wypadki, w których zwłoki pochowa-
ne już przedtem podlegają exhumacji i przeniesieniu
do innego grobu. W tym razie powtarzają się cere-
monje pogrzebowe, już niegdyś dopełnione. Więc przy
zwłokach, jeżeli się je zaniesie do kościoła, czy kapli-
cy cmentarnej, odprawia się kondukt; gdy zaś nie
odprawia się msza św. przy zwłokach, to w każdym
razie ponawia się ceremonja eksportacji na cmentarz,
przy śpiewie antyfony Ego sum..., kantyku Be-
nedictus... i t. d., jak to było wyżej, w rozdziale II,
§ 5, opisanem.

CZĘŚĆ IX.

Sakramenta święte.

ROZDZIAŁ I.

O sakramentach w ogóle.

1. Kapłan, obowiązany do szafowania sakramen-
tów, powinien je, gdy jest o to proszony, udzielić za-
raz, szczególnie w wypadkach gwałtownych ¹⁾. Ow-
szem ma powiedzieć parafjanom, aby, gdy zajdzie
potrzeba, nie oglądając się na żadne postronne wzglę-
dy, przychodzili doń po otrzymanie łaski sakramen-
talnej.

2. Sakramentów nie udziela w obcej parafji, jak
tylko za pozwoleniem biskupa czy proboszcza, albo
w wypadkach gwałtownych.

3. Kapłan, administrujący sakramenta, ma być
w stanie łaski; przed udzielaniem sakramentu zawsze
myśl skupia, przypominając sobie zacność, moc i zna-
czenie ceremonji ²⁾.

4. Ubiera się w komżę na sutannę, pierwszej ręce
umywszy; używający rokiety, może ją nosić tylko
przy sprawowaniu sakramentu pokuty ³⁾. Gdy komżę
kładzie, mówi modlitwę: Dealba me, Domine...,
jak przy wkładaniu alby, lub Indue me, Domine,

¹⁾ Rit. Rom. Tit. de iis, quae in administr. sacram. generaliter
servanda sunt.

²⁾ Trident. sess. 24 de Reform., c. 7.

³⁾ Ś. K. Obrz. 12 lipca 1818, *Dubiorum Urbis*; 17 września 1822,
in Ravennaten.; 17 listopada 1831, *in Maceraten.*; 10 stycznia 1852, *in*
Cenomanen.; 31 sierpnia 1867, *in Ambianen.*

hominem novum, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis. Amen. Kładąc stulę, powie: Redde mihi, Domine..., jak przy wkładaniu stuli przed mszą świętą.

5. Kapłanowi towarzyszy zawsze przynajmniej jeden ministrant w komży, którym może być i zakrystjan.

W braku ministranta, gdy zwlekać z udzielaniem sakramentu nie można, kapłan sam załatwia wszystkie czynności ministranta i za niego słowa modlitw i odpowiedi po nich mówi.

6. Przedmioty, używane przy sakramentach, mają być czyste i w dobrym stanie.

7. Słowa modlitw przy udzielaniu sakramentów wymawiają się dobitnie, pobożnie, głośno, bez pomyłek.

8. Po udzieleniu sakramentu kapłan Panu Bogu za łaskę sakramentalną podziękuje i owoc jej Mu poleci.

ROZDZIAŁ II.

Chrzest święty.

§ 1. Wiadomości ogólne.

a) MATERJA I FORMA CHRZTU.

9. Materją chrztu jest woda naturalna, poświęcona w Wielką Sobotę lub Sobotę przed Zielonemi Świątkami. Poświęcona w Wielką Sobotę używa się od tego dnia, aż do Zielonych Świątek; poświęcona zaś przed Zielonemi Świątkami używa się aż do Wielkiejnocy ¹⁾.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 7 grudnia 1844, in *Urbeventana*.

W wypadkach wszakże niebezpieczeństwa życia, przy chrzcie prywatnym, w braku wody chrzcielnej, poświęconej, używać można każdej wody naturalnej, byle czystej.

10. Gdy ilość wody chrzcielnej tak się zmniejszy, że obawa jest, aby jej nie zabrakło, zanim dzień nadejdzie jej poświęcenia, to do pozostałej ilości wody dodaje się woda naturalna w mniejszej ilości. Tę czynność dolewania świeżej wody można ponowić tyle razy, ile razy zajdzie po temu konieczność. Gdyby zaś zabrakło zupełnie wody chrzcielnej, nowa woda poświęca się obrzędem na to szczególnie ustanowionym ¹⁾.

11. Jeżeli woda chrzcielna zmarznie, odwilżyć ją należy. Gdyby była zbyt zimną, aby jej bezpiecznie użyć można przy chrzcie dziecka, można trochę wody naturalnej ugrzać i zmieszać w osobnem naczynku z wodą chrzcielną, która do chrztu miała być użytą.

12. Formą chrztu są słowa: Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, bez Amen ²⁾. Należy ją wymawiać głośno, jednocześnie polewając wodą. Do tej formy nic dodać, ani z niej ująć nie można.

13. Gdyby w poważnej wątpliwości, czy chrzest nie został już udzielony, należało pod warunkiem kogo ochrzcić, to formą chrztu będą wtedy słowa: Si non es baptisatus, ego te baptizo...

b) MINISTER CHRZTU I RODZICE CHRZESTNI.

14. Skoro chrzest rozróżniamy: uroczysty, t. j. w kościele z liturgicznymi ceremonjami odbywany, i prywatny, w niebezpieczeństwie życia, z zachowaniem

¹⁾ Porównaj niżej część X, n. 23.

²⁾ Ś. K. Obrz. 9 czerwca 1853, in *Cochinchinae*.

najistotniejszych tylko ceremonij udzielany, ztąd ministrem chrztu uroczystego może być kapłan, lub w potrzebie diakon, przez biskupa, lub proboszcza upoważniony. Chrztu zaś prywatnego, w niebezpieczeństwie życia, może dopełnić każdy człowiek, choćby nie katolik, byle tylko miał intencją czynienia tego, co czyni Kościół, choćby w języku zwyczajnym, nie liturgicznym; w każdym razie pierwszeństwo zostawia się raczej duchownemu, niż świeckim; raczej mężczyźnie niż kobiecie, chyba że z pobudek wstydlivosti wypada, aby niewiasta chrzcila; ojciec i matka wtedyby tylko chrzcić mogli własne dziecko, gdyby nikogo do udzielenia chrztu nie było.

15. Rodziców chrzestnych nie może być więcej nad dwoje: ojciec i matka, choć i jedna osoba wystarcza. Potrzebni są tylko przy uroczystym chrzcie, a mogą być nimi jedynie tylko katolicy dobrego życia, umiejscawiający katechizm. Rodzice dziecka nie mogą być rodzicami chrzestnymi.

c) CZAS I MIEJSCE CHRZTU.

16. Dorosłych najodpowiedniej chrzcić w Wielką Sobotę przed Zielonymi Świątkami.¹⁾ Dzieci chrzcą się zawsze za dnia. W wypadkach jednak gwałtownych chrzest może się odbywać w każdej godzinie dnia i nocy.

17. Miejszem chrztu uroczystego jest zawsze kościół, czy kaplica, w której chrzcielnica się znajduje²⁾. Tylko dzieci królów i książąt mogą w ich kaplicach pałacowych być chrzczone³⁾. Na odbywanie chrztu w zakrystji tylko w wypadkach koniecznych (jak np.

¹⁾ Rit. Rom. — ²⁾ Chrzcielnice posiadają kościoły parafjalne, oraz te filjalne, którym biskup pozwoli na utrzymywanie chrzcielnic.

³⁾ Rit. Rom. tit. II, cap. 1, n. 29.

mrozu wielkiego) biskup pozwolić może¹⁾; takiego pozwolenia nie może biskup dawać na chrzest w domach prywatnych²⁾, a gdyby był taki zwyczaj, to dążyć należy do jego zniesienia³⁾. W każdym razie w wypadkach niezbędnej konieczności, chrzest, nawet uroczysty, wszędzie udzielanym być może⁴⁾.

18. Chrzcielnica najodpowiedniej gdy stoi przy wejściu do kościoła. Wykonana z materiału jakiego twardego, najlepiej z marmuru, na kształt kielicha, pięknie na zewnątrz ozdobionego, nakrytego sklepieniem półkolistem. Otoczona kratkami, zamknięta jest na klucz⁵⁾, a przez to od kurzu i znieczyszczenia zabezpieczona. Obok na ścianie wisi obraz chrztu Pana Jezusa, albo po nad chrzcielnicą umieszczone jest wyobrażenie Ducha Świętego w postaci gołębic.

19. Jeżeli nie cała chrzcielnica, to przynajmniej stągiew, naczynie wewnętrzne, ma być kamienne, a przynajmniej metalowe; jeżeli ono jest miedziane, to trzeba je regularnie pobielać cyną, aby ochronić od rdzy. Stągiew ta może być przedzielona na dwie części: w jednej jest woda chrzcielna, a w drugiej piscyna, od której otwór prowadzący do ziemi, przez który woda po użyciu przy chrzcie spływa; gdyby tego otworu być nie mogło, to część ta stągwi musiałaby być ruchomą. Gdyby stągiew nie była przedzieloną na dwie części, to obok chrzcielnicy urządza się w ścianie kamienna piscyna, a w braku tej stawia się po prostu miednica miedziana na stoliku.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 14 marca 1861. *S. Jacobi de Chile*.

²⁾ Ś. K. Obrz. 27 kwietnia 1877, *Ascolan. in Piceno*.

³⁾ Lehmkühl, *Theol. Moralis*. tit. II, n. 68.

⁴⁾ S. Congr. Conc. 20 jan. 1894, *Castrimaris*, gdzie czytamy: „*Servetur Rituale Romanum; salvis exceptionibus, quas ex rationabilibus causis Episcopus concedere pro suo arbitrio censuerit.*“ Por. *Eph. lit.* 1894, 128.

⁵⁾ Klucze dwa, jeden do użytku codziennego, drugi w wypadku zagubienia pierwszego, przechowywane być mają w bezpiecznem miejscu w zakrystji.

a) OLEJE ŚWIĘTE.

20. Przy chrzcie św. uroczystym używają się oleje katechumenów i chryzmy, pokonsekrowane przez biskupa w Wielki Czwartek. Proboszcz jak najwcześniej po ich konsekrowaniu postarać się o nie winien, stare, z roku przeszłego, spaliwszy w kościele w lampie przed Najśw. Sakramentem ¹⁾, albo gdy ich jest bardzo mało, w watę czy pakuły zbierze, na kamieniu pali i popiół do pisecyny wrzuci.

21. W braku nowokonsekrowanych olejów, używa się starych. Gdy ilość ich się zmniejsza i zachodzi obawa, aby ich nie zabrakło, to do olejów konsekrowanych dolewa się oliwa czysta, niepoświęcona, tylko w mniejszej ilości ²⁾. Czynność ta tyle razy może być powtórzona, ile razy zajdzie tego konieczna potrzeba ³⁾; zawsze jednak ilość oliwy dolewanej ma być mniejszą od ilości pozostałej pokonsekrowanych olejów.

22. Oleje św. przechowują się w naczyniach srebrnych, lub przynajmniej cynowych, dobrze zamykanych za pomocą wśrubowania; aby pomyłki się ustrzedz, na naczyniu z olejem katechumenów wyrzeć należy litery: **O. S.** (Oleum Sanctum), lub **O. C.** (Oleum Catechumenorum), a na naczyniu z chryzmą te litery położyć trzeba: **S. C.** (Sanctum Chrisma). W kościołach większych takie naczynia mają być osobne do przechowywania olejów, a osobne do użycia codziennego; do tych ostatnich nalewa się tyle olejów, ile potrzeba wymaga; aby się łatwo nie wylały, trzeba w nie włożyć trochę pakuł czy waty. Otwór w tych naczynkach ma być takiej wielkości, aby palec wielki do nich włożyć można było. Umieszcza się naczynia te na osobnej tacce.

¹⁾ Przedtem wyżyma się dokładnie watę, w którą Oleje Święte wsiąkły.

²⁾ Ś. Kongr. Konc. 23 września 1862.

³⁾ Ś. Kong. Obrz. 7 grudnia 1854, *in Patavina*.

23. Naczynia z olejami św. nie mogą być przechowywane w domu proboszcza ¹⁾, chyba dla bardzo ważnej przyczyny ²⁾. Miejsce ich jest w kościele w zakrystji, albo lepiej przy chrzcielnicy, w szafce w tym celu urządzonej, czystej, wyłożonej drzewem i wybitej płótnem białem; szafka taka mogłaby być podzielona na dwie części: w wyższej byłyby oleje św., w niższej inne przedmioty przy chrzcie używane, jak sól, naczynia, ręczniczki i rytuał. Szafka zamyka się zawsze na klucz, w bezpiecznym miejscu przechowywany. Z miejsca na miejsce przenosi oleje sam kapłan, o ile to jest możebnem.

§ 2. Ceremonje uroczystego chrztu dziecięcia ³⁾.

a) CZYNNOŚCI KAPŁANA.

24. Kapłan, umywszy ręce i ubrawszy się w zakrystji w komżę i stulę fioletową, oddaje rewerencję krzyżowi czy obrazowi; potem włożywszy biret na głowę, idzie do przedsionku kościoła. Przechodząc przed ołtarzem Najśw. Sakramentu, zdejmuje biret i kłeka na jedno kolano. Jeżeli rytuału zakrystjan z sobą nie zabierze, czyni to kapłan, wychodząc z zakrystji ⁴⁾.

25. Gdy stanie przed dziećciem i rodzicami chrzestnymi, zdejmuje biret i, oddawszy go zakrystjanowi, pyta, jeżeli nie dowiedział się przedtem, czy dzieć jest z miejscowej parafji, czy nie było dotąd chrzczone, i kto są rodzice chrzestni. Mógłby przytem powie-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 16 stycznia 1663 r.

²⁾ Ś. K. Obrz. 16 grudnia 1826 r. *in Gandaven*; 31 sierpnia 1872, *in Toletana*.

³⁾ Pod wyrazem dziećcia, rozumieć trzeba dziecko do lat siedmiu najdalej, t. j. dopóki nie dojdzie do używania rozumu.

⁴⁾ Gdzie jest zwyczaj noszenia z sobą krzyża ręcznego, niesie go z sobą kapłan. Gdy jednak wypadnie w ręku trzymać rytuał, trzymanie krzyża byłoby niedogodnem. Dlatego lepiej jest krzyż przed obrzędem chrztu przy chrzcielnicy na stoliku umieścić.

dzieć, włożywszy biret, kilka słów o znaczeniu obrzędów chrztu św. Wreszcie, zdjawszy biret, jeżeli przedtem miał przemowę, pyta o imię, które ma być nadane dziecieniu. Imieniem tem może być imię Świętego, znajdującego się w martyrologjum i czczonego przez Kościół. Najodpowiedniej, gdy jedno imię się obiera.

26. Potem kapłan, nazwawszy dziecko imieniem obranem ¹⁾, pyta: Czego żądasz..., i zaraz zatem: Wiara coć dawa? A gdy rodzice chrzestni tak na pierwsze, jak na drugie pytanie odpowiedzą, powie do dziecienia: Jeśli chcesz..., zmieniając, gdy potrzeba, rodzaj męzki na żeński.

27. Następnie, nachyliwszy się ku twarzy dziecienia, trzykroć ²⁾ oddycha na nią lekko, ustami niezupełnie otwartymi, i zaraz powie raz jeden: Exi a b e o (ea), immunde spiritus... Potem mówiąc: Accipe signum..., brzuszcem wielkiego palca prawej ręki narysuje mały znak krzyża, naprzód na czole, podczas wymawiania słowa fronte, potem na piersiach dziecienia, przy słowie corde. Gdyby piersi nie były odsłonięte i trudno je było odsłonić, może krzyż nakreślić na ubraniu piersi okrywającym. Czyniąc te znaki krzyża, pozostałe cztery palce prawej ręki razem z sobą ma złączone, jak podczas ewangelji we mszy świętej; lewą zaś rękę wyciągniętą przyłoży do piersi, jeżeli w niej nie potrzebuje trzymać rytuału.

28. Z kolei mówi modlitwę *Preces nostras...*, wyrazi *electum tuum* i *signatum* zmieniając na rodzaj żeński, jeżeli dziecko jest płci żeńskiej; zamiast litery *N.* wymawia imię dziecka; ręce podczas tej modlitwy, i jak i podczas wszystkich tu modlitw, trzyma przed piersią złożone, gdyby nie trzymał w nich rytuału. Gdy po modlitwie zakrystjan odpowie: *A men*, ka-

¹⁾ Jeżeli dziecko otrzymuje więcej imion, niż jedno, kapłan teraz je wszystkie wypowiada; toż samo czyni w samym akcie chrztu; ale w wszelkich innych wypadkach jedno tylko imię, pierwsze, wypowiada.

²⁾ Niema przepisu, aby w tem miejscu na krzyż oddychać należało.

plan trzymając rękę swą prawą wyciągniętą na głowie lub nad głową dziecienia, lewą zaś oparłszy na piersi, jeżeli nie trzyma w niej rytuału, odmówi modlitwę *Omnipotens, sempiternus Deus...*, rodzaj męzki, gdy potrzeba, na żeński zamieniając.

29. Gdy zakrystjan odpowie po tej modlitwie: *A men*, kapłan poświęca sól, jeżeli dotąd nie była poświęconą, odczytując formułę poświęcenia, znajdującą się na tem miejscu w rytuale. Gdy zaś sól była już poświęconą, kapłan bierze jej szczyptę małą między brzuszcza wielkiego i wskazującego palców prawej ręki i wkładając ją w usta dziecienia, mówi: *N. Accipe sal...* Potem, wytarłszy palce trzymanym przez zakrystjana ręczniczkiem, powie: *Pax tecum*, a gdy zakrystjan odpowie: *Et cum spiritu tuo*, kapłan odczytuje modlitwę *Deus patrum nostrorum...*, w której rodzaj męzki, gdy potrzeba, zamienia na żeński.

30. Czytając następnie egzorcyzm *Exorcismo te...*, kreśli trzy znaki krzyża nad dziecieniem: pierwszy raz przy słowie *Patris*, drugi raz na *Filii*, a trzeci na słowa *Spiritus Sancti...*; rodzaj męzki też, gdy potrzeba, zmienia na żeński. Po słowach: *vocare dignatus est*, gdy mówi: *signum sanctae crucis*, brzuszcem wielkiego palca prawej ręki kreśli mały krzyżyk na czole dziecienia.

31. Gdy zakrystjan po ukończeniu tego egzorcyzmu odpowie *A men*, kapłan, trzymając rękę swą prawą wyciągniętą na głowie lub nad głową dziecienia, odmówi modlitwę *Aeternam ac...*, rodzaj męzki, gdy potrzeba, zamieniając na żeński. A gdy i po tej modlitwie zakrystjan odpowie *A men*, kapłan położy na dziecko koniec stuly, zwieszający się z jego ramienia po lewej stronie, i mówiąc słowa: *N. Ingredere...*, wchodzi do kościoła, po prawej stronie dziecienia ¹⁾.

¹⁾ Gdy stula w chwilę później sama opadnie z dziecienia, kapłan już drugi raz jej tam nie umieszcza.

32. Gdy zakrystjan po słowach wprowadzających do kościoła odpowie Amen, kapłan już w kościele będąc, zdążając zwolna ku chrzcielnicy, odmawia głośno w języku łacińskim całe Credo..., a potem Pater noster..., zaleciwszy, przedtem rodzicom chrzestnym, aby jednocześnie Wierzę w Boga... i Ojciec nasz... odmawiali z nim w języku polskim. Kończąc te modlitwy, zatrzymuje się z dziećciem i rodzicami chrzestnymi przed kratkami otaczającymi chrzcielnicę.

33. Stawiawszy zatem kapłan przed kratkami, i ukończywszy odmawiane modlitwy, odwraca się twarzą do dziećcia, nad którem trzykroć (pierwszy raz na słowa: Patris omnipotentis, drugi raz na Jesu Christi, a trzeci na Spiritus Sancti) kreśli znak krzyża.

34. Gdy zakrystjan odpowie Amen, kapłan, poważnym ruchem zwilżywszy w swej ślinie na języku brzuszcze swego wielkiego ¹⁾ palca prawej ręki, dotyka ²⁾ niem dolnej części zewnętrznej uszów i nozdrzy dziećcia, mówiąc przy uchu prawem dziećcia: Ephpheta, a przy uchulewem: Adaperire: przy nozdrzu prawem: in odorem, a przy lewem: suavitatis. I zaraz dodaje słowa: Tu autem effugare...

35. Wytarłszy palec swój o ręczniczek przez zakrystjana trzymany, kapłan, zwrócony do dziećcia, pyta się: **N.** Odrzekasz się ducha złego? I w wszystkich spraw jego? I wszelkiej pychy jego? Gdy zaś rodzice na każde z tych pytań odpowiedzą: Odrzekam, kapłan, otworzywszy naczynie z olejem katechumenów, umoczy w niem brzuszcze swego wielkiego palca prawej ręki ³⁾, między zaś śre-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 4 września 1875, in *Erien*.

²⁾ Niema przepisu, aby to dotykanie było w kształcie krzyża.

³⁾ *Virgula*, choćby srebrna, tylko w wypadkach koniecznych może być używana. Ś. K. Obrz. 9 maja 1857, *Portus Cloisii*; 31 sierpnia 1872, in *Toletana*.

dni i wskazujący palec weźmie znajdujący się na tacce krążek waty czy pakuł. Zaczem obróciwszy się do dziećcia, kreśli olejem świętym dwa krzyżyki: jeden na obnażonych piersiach, pod szyją, mówiąc: linio; drugi na plecach, po nad łopatkami, mówiąc: oleo salutis. Po każdym nakreśleniu krzyża natychmiast miejsce namaszczone wytrze trzymaną przez się watą. Gdy ukończy słowa formy namaszczenia, podczas gdy zakrystjan odpowiada: Amen, wytrze brzuszcze wielkiego palca o tę samą watę trzymaną, którą na tacce zaraz położy, i naczynie z olejem katechumenów zamknie.

36. Następnie zdejmie stulę fioletową, a włoży białą, pierwaj ją pocałowawszy; gdy stulą, którą ma na sobie, jest podwójną, zdjawszy ją i przewróciwszy, wkłada ją jako białą. To uczyniwszy, wejdzie za kratki z rodzicami chrzestnymi i dzieckiem. Tu, gdy stanie, zwrócony do dziećcia, pyta za trzema zawodami: **N.** Wierzysz w Boga Ojca...? Wierzysz w Jezusa Chrystusa? Wierzysz w Ducha Świętego...? A gdy rodzice chrzestni na każde z tych pytań odpowiedzą: Wierzę, kapłan znów pyta: **N.** Chcesz być ochrzczonym (ochrzczone)?

37. Gdy rodzice chrzestni na te ostatnie pytania odpowiedzą: Chcę, kapłan otworzy kluczykiem chrzcielnicę, i wzięwszy naczynie metalowe lub ampulkę szklaną, czerpie nią wodę chrzcielną. Zaczem, gdy główka dziećcia umieszczoną zostanie po nad piscyną chrzcielnicy, albo, gdy jej niema, po nad przygotowaną w tym celu miednicą, kapłan trzykroć wylewa z naczynia wodę na wierzchołek głowy, za każdą razą w znak krzyża, w taki sposób, aby nalana woda spłynęła po skórze do piscyny lub do miednicy. Jednocześnie mówi po łacinie: **N.** (tu wymienia imię czy imiona dziećcia), ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Pierwszy raz wodę wylewa na słowo Patris, drugi na Filii,

a trzeci na *Spiritus Sancti*. Jeżeli dziecko ma na głowie włosy gęste, to pierwaj, nim formę chrztu wymówi, włosy rozsunie i wodą szczyt głowy zwilży i dopiero wtedy chrzci, albo tak robi, aby woda przez czoło z głowy spadała, co i wtedy także uczyni, gdy głowa ranami jest pokrytą.

38. Po ukończonym chrzcie odda zakrystjanowi naczynie od wody, a wzięwszy od niego ręcznik, albo sam wyciera nim głowę dziecka, albo daje go rodzicom chrzestnym dla wytarcia głowy dziecięcia. Następnie zamknie chrzcielnicę, otworzy naczynie z chryzmą św. i odmawia modlitwę: *Deus omnipotens...*, w której, gdy dojdzie do słów: *remissionem omnium peccatorum*, umacza brzuszcze palca wielkiego prawej ręki w chryzmie, między zaś średni i wskazujący palec weźmie znajdujący się na tacce krążek waty czy pakul, i, wymawiając słowa: *liniat Chrismate salutis*, kreśli brzuszcem na wierzchołku głowy dziecięcia krzyżyk mały. Nakreśliwszy go, kończy modlitwę, po której zakrystjan odpowiada *Amen*; kapłan zaraz znowu powie: *Pax tibi*, a gdy zakrystjan odpowie: *Et cum spiritu tuo*, miejsce namaszczone wytarłszy trzymaną przez się watą, wytrze nią swój palec; zaczem położywszy watę na tacce, naczynie z chryzmą św. zamknie.

39. Potem kapłan bierze od rodziców chrzestnych czepeczek czy chusteczkę białą, i tę przy pomocy ojca chrzestnego czy matki, wkłada na głowę dziecka, mówiąc: *Accipe vestem*. Gdy zakrystjan odpowie: *Amen*, kapłan poda rodzicom chrzestnym, naprzód ojcu, potem matce, świece zapalone, mówiąc: *Accipe lampadem ardentem...*

40. Gdy zakrystjan po podaniu świec odpowie *Amen*, kapłan ostatni raz powie do dziecięcia: *N. Vade in pace et Dominus sit tecum*¹⁾.

¹⁾ W wielu miejscach kapłan, słowa te wypowiadając, podaje rodzicom chrzestnym krzyż do pocałowania.

Dawszy wreszcie znak odejścia rodzicom chrzestnym z dzieckiem, zbliży się kapłan do stolika, gdzie wytarłszy palec wielki prawej ręki miększym chleba, umyje ręce, wytrze je i, włożywszy biret na głowę, powróci do zakrystji.

b) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

41. Nim kapłan przyjdzie do zakrystji, zakrystjan przygotowuje dlań komżę i stulę barwy fioletowej, albo podwójnej: z jednej strony fioletowej, z drugiej białej¹⁾; także biret i rytuał, jeżeli go potem nie będzie mógł podać celebransowi; sam kładzie komżę. Gdy znajdzie się do posługi osobny ministrant, to komżę tę jemu poda.

42. Przy chrzcielnicy postawi mały stolik, okryty białym obrusem. Na nim umieści: naczynia z olejami św. na tacce, naczynie z solą dobrze utłuczoną do poświęcenia, albo już przedtem poświęconą przy jednym z chrztów poprzednio udzielanych²⁾; naczynie srebrne lub z innego metalu, albo ampulka szklana, czysta, przeznaczona do wylania wody chrzcielnej na głowę; miednica, na którą woda chrzcielna przy chrzcie zlaną będzie (jeżeli w chrzcielnicy niema odpowiedniej w tym celu pisy); dwa krążki waty, czy pakul do wytarcia namaszczeń; ręczniczek do wytarcia głowy chrzczonego; stulę białą, jeżeli stula, przygotowana w zakrystji, nie jest podwójna; kawałek miększu chleba na tacce, na której też stoi duża ampulka wody do obmycia rąk kapłana po chrzcie; ręczniczek do wytarcia rąk; dwie świece woskowe³⁾ dla rodziców chrzestnych i kluczyk do otworzenia chrzcielnicy.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 16 marca 1859, in *Tarnovien*.

²⁾ Gdy sól do każdego z osobna chrztu się poświęca, to po użyciu reszta do pisy się wrzuca.

³⁾ Rit. Rom. tit. II, cap. 1, n. 49.

43. Gdy kapłan ubiera się w komżę, zakrystjan mu w tem pomaga; poczem, oddawszy głęboki pokłon głowy krzyżowi w zakrystji, poprzedza kapłana do miejsca, gdzie się dziecko, mające być chrzczone, znajduje. Idąc, niesie w ręku rytuał, który po przyjsciu na miejsce podaje kapłanowi, przyjąwszy od niego biret. Staje z jego lewej strony, cokolwiek w tyle.

44. Gdy kapłan po odbyciu ceremonji oddychania w twarz dziecięcia będzie odmawiał modlitwę *Preces nostras...*, zakrystjan po ukończeniu jej odpowie: *Amen*. Poczem, poszedłszy do stolika przy chrzcielnicy i położywszy tam biret kapłana, weźmie w prawą rękę naczynie z solą, a w lewą ręczniczek do wytarcia rąk, i stanie znów przy kapłanie, aby po odmówionej modlitwie *Omnipotens, sempiternus Deus...* odpowiedzieć: *Amen*.

45. Jeżeli sól jest niepoświęconą, zakrystjan wyciągnie rękę z naczyniem z solą, aby ją kapłan poświęcił. Gdy zaś kapłan weźmie z tego naczynia szczyptę soli, zakrystjan bierze to naczynie w lewą rękę, w prawą zaś ręczniczek, który w taki sposób trzyma, aby kapłan mógł łatwo wytrzeć nim palec. Na powiedziane jednocześnie z wkładaniem soli do ust dziecięcia słowa kapłana: *Accipe sal sapientiae...* odpowiada: *Amen*, a na *Pax tecum: Et cum spiritu tuo*. Zaczem odniósłszy do stolika przy chrzcielnicy naczynie z solą i ręczniczek, powraca do kapłana na lewą jego stronę, aby po modlitwie *Deus patrum...* odpowiedzieć: *Amen*.

46. Po egzorcyzmie, kończącym się nakreśleniem krzyża na czole, odpowiada: *Amen*; toż samo czyni po modlitwie *Aeternam ac...* i po słowach kapłana, wprowadzających dziecię do kościoła. Zdążającego do chrzcielnicy kapłana poprzedzi, aby wzięwszy z stolika ręczniczek do otarcia rąk, stanąć przy nim, po lewej jego ręce.

47. Gdy kapłan ukończy egzorcyzm *Exorcismo*

te..., zakrystjan odpowie: *Amen*, poczem wyciągnie rękę z ręczniczkim ku kapłanowi, aby tenże swój palec mógł łatwo wytrzeć. Następnie odniósłszy ręczniczek na stolik przy chrzcielnicy, weźmie z niego tackę z naczyniem z olejem katechumenów i krążkiem waty i znów staje po lewej ręce kapłana; po ukończeniu namaszczenia odpowie *Amen*. Gdy zaś kapłan wytrze palec o watę i naczynie z olejem katechumenów zamknie, zakrystjan odnosi tackę z tymi przedmiotami na stolik.

48. Jeżeli kapłan niema na sobie stuły barwy podwójnej, zakrystjan poda mu teraz stułę białą, przyjąwszy odeń fioletową, którą na stolikułoży. Gdy potem kapłan ukończy pytania czynione rodzicom chrzestnym, zakrystjan poda mu kluczyk do otworzenia chrzcielnicy i naczynie metalowe, lub ampulkę szklaną z stolika. Zaraz też potem, jeżeli w chrzcielnicy niema piscyny, podstawí pod głowę dziecięcia miednicę, aby do niej woda chrzcielna spływała.

49. Po ukończonym chrzcie postawiwszy miednicę, jeżeli była użyta, na stoliku, i wzięwszy od kapłana naczynie od wody chrzcielnej czy ampulkę, podaje mu ręczniczek do wytarcia głowy chrzczonego. Odebrałszy go zaraz, bierze z stolika tackę z olejem chryzmy i świeżym krążkiem waty, i staje po lewej stronie kapłana; po ukończeniu namaszczenia odpowie: *Amen* i po *Pax tibi* słowa: *Et cum spiritu tuo*.

50. Skoro kapłan wytrze palce o watę i naczynie z chryzmą zamknie, zakrystjan, postawiwszy tackę na stoliku, odpowiada kapłanowi, gdy ten włoży na głowę dziecka czepeczek, słowo *Amen*. Potem podaje kapłanowi świece zapalone i odpowiada jeszcze dwa razy: *Amen*, po podaniu świec rodzicom chrzestnym przez kapłana i po słowach: *Dominus sit tecum...*

51. Odbiera następnie świece od rodziców chrzestnych, gasi je, posługuje kapłanowi przy umywaniu rąk, a gdy celebrans odejdzie do zakrystji, wylewa

wodę chrzcielną z miednicy do piscyny, jeżeli przedtem nie była wylana. Tam też wlewa wodę po umyciu rąk kapłana wraz z krążkami zużytej waty i miękkim chleba. Wreszcie wszystkie przedmioty, przy chrzcie używane, na swoich miejscach umieści.

c) CZYNNOŚCI RODZICÓW CHRZESTNYCH.

52. Rodzice chrzestni wraz z dziećciem trzymanem na rękach, albo przez siebie (chłopiec przez ojca chrzestnego, dziewczyna przez matkę chrzestną), albo przez kogoś innego, stają w przedsionku kościoła, oczekując na kapłana. Ojciec chrzestny stoi po prawej ręce, matka chrzestna po lewej; dziecko zaś, jeżeli przez kogoś trzeciego jest trzymane, umieszczone jest pośrodku. Trzymający dziecko dźwiga je na prawem ręku, główką zwróconą do swego prawego ramienia; z główki tej należy zdjąć pokrywający ją czepeczek. Zapytani rodzice chrzestni, powiadają kapłanowi imię, które ma być nadane dziećciu.

53. Gdy kapłan później, położywszy stulę na dziećciu, wejdzie do kościoła, rodzice chrzestni wraz z dziećciem podążą do chrzcielnicy; idąc wolno, odmawiają jednocześnie z kapłanem (kapłan w języku łacińskim): Wierzę w Boga... i Ojciec nasz...; kończąc te modlitwy, zatrzymują się z dziećciem przed kratkami otaczającymi chrzcielnicę.

54. Gdy kapłan umoczy palec w swej ślinie, ojciec, czy matka chrzestna, tak poruszy głowę dziećcia, aby kapłan mógł łatwo swym palcem dotknąć uszów dziećcia, najprzód prawego, potem lewego. Gdy potem kapłan zapyta się trzykroć: N. Odrzekasz się ducha złego? I w wszystkich spraw jego? I wszelkiej pychy jego? rodzice chrzestni na każde zapytanie odpowiadają w imieniu dziećcia: Odrzekam.

55. Zaczem ojciec, czy matka chrzestna, stosownie

do tego jak dogodniej, obnaży cokolwiek najprzód pierś dziećcia, potem plecy, jednocześnie główkę jego tak uniósłszy, aby celebrans na plecach mógł namaszczenie olejem św. uczynić.

56. Gdy kapłan zapyta się trzykroć: Wierzysz w Boga Ojca...? Wierzysz w Jezusa...? Wierzysz w Ducha świętego...?, rodzice chrzestni na każde zapytanie odpowiadają w imieniu dziećcia: Wierzę. Na pytanie: Chcesz być ochrzczonym (ą), także odpowiadają: Chcę.

57. Gdy kapłan zbliży się do dziećcia z wodą chrzcielną, ojciec, czy matka chrzestna uniesie główkę dziećcia po nad chrzcielnicą (ob. n. 19), lub po nad miednicą tak wysoko, aby woda nalana na główkę spłynęła do niej. Gdy ktoś inny, nie jedno z rodziców chrzestnych, trzyma dziećcie na ręku, to ojciec, czy matka chrzestna, stosownie do płci dziećcia, podtrzymuje główkę jego, drugie zaś z rodziców chrzestnych, położy swą rękę wtedy na dziecku.

58. Po ukończonym chrzcie nie prędzej wypuszczają główkę dziecka z rąk, aż wytartą zostanie ręcznikiem i namaszczoneą chryzmem. Dopomagają potem do włożenia na dziecko czepeczka i przyjąwszy świece do ręki, na dany znak kapłana, odchodzą od chrzcielnicy ¹⁾.

§ 3. Ceremonje uroczystego chrztu dziećcia, pozostającego w niebezpieczeństwie śmierci.

59. Gdy dziecko jest tak słabe, iż lada chwila umrzeć może, kapłan odrazu przystępuje do chrztu jego, trzykroć, a w razie gwałtowniejszego niebezpieczeństwa

¹⁾ Gdzie kapłan podaje rodzicom chrzestnym krzyż do pocałowania, tam nie pierwiej odejdą od chrzcielnicy, aż go ucałują. Gdzie jest zwyczaj obchodzenia ołtarza wielkiego po ukończonym obrzędzie chrztu, z świecą w ręku i z dziećciem, to go zachować należy.

raz jeden polewając na krzyż głowę jego, i mówiąc jednocześnie: *Ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*. Gdyby nie było czasu na otworzenie chrzcielnicy, to wodą zwykłą ochrzcić może. Jeżeli po chrzcie dziecko żyć jeszcze będzie, kapłan dopełnia tych ceremonij, które po chrzcie wypadają, więc namaszczenia chryzmem, włożenia czepeczka i podania świec.

60. Jeżeli dziecko jeszcze żyć będzie, dopełni kapłan tych ceremonij, które przed chrztem powinny mieć miejsce, od pierwszego pytania: *N. Czego żądasz od Kościoła Bożego?* aż do pytań: *Wierzysz...?* włącznie z zmianami, o których będzie mowa niżej, w § 6.

61. Stosownie zatem do innego porządku ceremonij i zakrystjan do niego w swem posługiwaniu stosować się będzie. Toż samo się tyczy rodziców chrzestnych.

§ 4. Ceremonje chrztu uroczystego, gdy wiele dzieci jednocześnie jest chrzczonych.

62. Chrzest najodpowiedniej udziela się każdemu z osobna dziecięciu. Lecz, w braku czasu, słusznie kapłan udziela wielu dzieciom odrazu. W takim razie dzieci płci męskiej, od których się chrzest rozpoczyna, umieszczane będą po stronie prawej, dzieci płci żeńskiej zaś po stronie lewej. Rodzice chrzestni przy swoich dzieciach zajmą swe stanowiska.

63. Ponieważ przy chrzcie wielu dzieci jednocześnie niektóre ceremonje przy każdym z osobna dziecięciu się ponawiają, a niektóre raz tylko spełnione bywają, stąd kapłan odbywający chrzest wielu odrazu dzieci winien stosownie rytuał sobie urządzić, zaznaczając ołówkiem kolorowym, czy czem innem wszystkie te miejsca, które się powtarzają, aby potem mógł obrzęd chrztu z całem skupieniem i w porządku odbyć.

64. Przy chrzcie wielu dzieci jednocześnie te ceremonje przy każdym z nich się powtarzają ¹⁾.

1) Każde z osobna dziecię pyta kapłan o imię, zadaje pierwsze pytania: *Czego żądasz...?* i t. d., oddycha nad niem, powtarzając słowa: *Exi ab eo...*, i na czole i piersiach kreśli krzyżyk, mówiąc: *Accipe signum...* Poczem dopiero do następnego dziecka przechodzi, aby toż samo od początku uczynić. Następnie do trzeciego i t. d.

2) Każdemu z osobna dziecku wkłada w usta sól, mówiąc: *N. Accipe sal... i Pax tecum*.

3) Po egzorcyzmie, wspólnie nad wszystkiemi odmówionym, na czole każdego dziecka z osobna kreśli krzyżyk, mówiąc wolno raz jeden tylko: *Et hoc signum sanctae Crucis, quod nos fronte eorum damus; gdy zaś ukończy znaczenie krzyżyków na wszystkich dzieciach, powie dalej: tu maledictae diabole...*

4) Każdego dziecka z osobna dotyka śliną swą, mówiąc: *Ephpheta, quod est, adaperire. In odorem suavitatis. Tu autem...*

5) Każdemu z osobna dziecięciu zadaje pytania dotyczące wyrzeczenia się szatana i zaraz namaszcza olejem katechumenów z odpowiedniami słowy.

6) Każdemu z osobna dziecięciu zadaje pytania, dotyczące wiary i chrztu, i zaraz chrzci, namaszcza olejem chryzmy, wkłada czepeczek, podaje świece i żegna słowami: *N. Vade in pace...*, t. j. aż do zupełnego ukończenia obrzędu; poczem z następnem dzieckiem z kolei toż samo odbywa; następnie z trzeciem i t. d.

65. Inne modlitwy mówi kapłan w liczbie mnogiej, w rodzaju odpowiednim, t. j. w męzkim, jeżeli nie są

¹⁾ Martinuci, *Manuale sacrarum caeremoniarum*, Vol. III. pag. 120 (ed. 1879, Romae).

dziewczętami wszystkie dzieci. Imiona, które zamiast litery N. w modlitwie się mówią, w chrzcie wielu dzieci razem, gdy się liczba mnoga kładzie, opuszczają się. Wprowadzając dzieci do kościoła, kapłan powie: Ingre dimini in templum..., stule świętą na pierwszym tylko dziecięciu położywszy.

66. Zakrystjan przy chrzcie wielu dzieci jednocześnie tak samo posługuje, jak do chrztu jednego dziecięcia, zastosowując się tylko do zmian i powtórzeń czynionych przez kapłana; więc przygotowuje odpowiednią ilość krążków waty, czy pakul do wycierania namaszczeń i t. p.

§ 5. Obrzęd chrztu prywatnego.

67. Gdy dziecię, czy dorosły, znajduje się w niebezpieczeństwie śmierci i nie można czekać na chrzest uroczysty, chrzczący, wzbudziwszy w sobie intencję chrzczenia i wymieniwszy imię dziecięcia, trzykrotnie wylewa wodę naturalną na wierzchołek głowy, za każdą razą w znak krzyża, w taki sposób, aby nalaną woda spływała po skórze, i jednocześnie mówi: Ja ciebie chrzczę w Imię Ojca i Syna i Ducha świętego. Imię w bardzo nagłym wypadku może być dodane na końcu: dając ci imię N.

Gdy niewiadomo, czy dziecko żyje, chrzczący mówi: Jeżeli żyjesz, ja ciebie chrzczę... Gdy zaś jest wątpliwość, czy nie było już ochrzczone, to mówi: Jeżeli nie jesteś ochrzczone, ja ciebie chrzczę...

68. Gdy dziecię zostanie poronione, choćby tak małe, że trudno je rozpoznać, to i tak należy je zaraz oblać wodą, mówiąc: Jeżeli jesteś żywe dziecko, ja ciebie chrzczę..., dając ci imię N. Natychmiast jednakże należy z tegoż dziecka zdjąć ostrożnie błonkę, w jakiej bywa, odgarnąć krew, czy nieczystość, jaka jest na niem, i zanurza-

jąc je ostrożnie, aby nie zatopić, lub polewając wodą, mówić: Jeżeli żyjesz i nie jesteś ochrzczone, ja ciebie chrzczę w imię..., dając ci imię N. Wszakże gdyby było widocznem, że dziecko jest już nadpsute, chrzcić go już wcale nie można.

69. Gdyby przy trudnem rodzeniu dziecka nie można je było dostać całe, ale tylko nóżkę lub rączkę, to tę rączkę lub nóżkę ochrzcić trzeba, mówiąc: Jeżeli żyjesz, ja ciebie chrzczę... Następnie, jeśli się dostanie główkę, a do kapłana nie można dziecka donieść, to trzeba chrzest poprawić, główkę polewając wodą i mówiąc: Jeżeli nie jesteś ochrzczone, ja ciebie chrzczę...

70. Jeżeli matka wcale urodzić nie może i dziecka wcale nie widać od zewnątrz, to lekarz, czy акушерка, lub zastępująca ją, powinna wziąć sprzyszkę, lub jaką rurkę cienką i długą, choćby z pióra, czy z słomy zrobioną, iskoro woda z matki wypłynie, ostrożnie po palcu, aby matki nie zadrasnąć, rurkę wprowadzić do dziecka i z niej jakimbyś sposobem, choćby przy użyciu ust swoich, wodę puszczać na dziecko, mówiąc jednocześnie: Jeżeli jesteś dzieckiem, ja ciebie chrzczę... Chrzest ponowić trzeba, gdy się pokaże rączka, czy nóżka, i jeszcze raz ponowić, gdy się główka ukaże.

71. Jeżeli matka umrze w ciąży, nie można jej chować z dzieckiem, ale gdy lekarz je wydostanie, ochrzcić trzeba w takim stanie, w jakim się znajduje, jeżeli tylko jest żywe.

72. Gdyby w niebezpieczeństwie życia dziecka (wdrodze, w mieszkaniu) wody naturalnej do chrztu brakło, należy dla bezpieczeństwa najprzód ochrzcić tem, w czemkolwiek jest woda, więc rosołem, barszczem, pomyjami, kawą, herbatą nie gorącą, t. j. wodą z czemkolwiek zmieszaną, a następnie biedz trzeba do wo-

dy naturalnej, czystej i tą chrzcząc, mówić: Jeżeli nie jesteś ochrzczone, ja ciebie chrzczę..., które to słowa należy także, chrzcząc powtórzyć, jeżeli przy pierwszym chrzcie formę się przekreśliło.

§ 6. Dopełnienie ceremonii chrztu dziecięcia, gdy chrzest został udzielony w niebezpieczeństwie życia.

73. Gdy chrzest prawidłowo i ważnie udzielonym zostanie w niebezpieczeństwie życia, bez ceremonii go poprzedzających, ceremonii tych pod grzechem śmiertelnym ¹⁾ dopełnić należy w kościele ²⁾.

74. Przy dopełnieniu ceremonii opuszcza się pytanie: Chcesz być ochrzczone? i sam chrzest wodą wraz z formą; ale zaraz po pytaniach, dotyczących wyznania wiary, ma miejsce namaszczenie chryzmem i t. d. Gdyby zaś i co do ważności chrztu, udzielonego w niebezpieczeństwie życia, zachodziła poważna wątpliwość, to chrzest ten z wody pod warunkiem udzielić także trzeba.

75. Przy dopełnieniu jednak tych ceremonii niektóre modlitwy odmawia się z pewnemi zmianami, na które przy tym obrzędzie zwracać uwagę trzeba. Zmiany te znajdują się wymienione w rytuale rzymskim, tam gdzie jest mowa o chrzcie, w rozdziale piątym, p. t.: *Ordo supplendi omissa super baptisatum* ³⁾. Zmiany te dotyczą następujących modlitw:

1) *Omnipotens sempiterne Deus...* przed wkładaniem soli w usta dziecięcia.

¹⁾ S. Alphonsus de Lig. *Theolog. mor.* I. VI, n. 141.

²⁾ S. K. Obrz. 23 kwietnia 1820, *in Calaguritana*; 27 kwietnia 1877, *in Asculana*.

³⁾ W rytuale piotrkowskim, w niektórych wydaniach, jak w kra-kowskim z 1884 r., obrzęd dopełnienia ceremonii jest w całości, jak powinien się odbywać, zamieszczony, p. t. *Ordo supplendi omissa super infantem baptisatum*.

2) *Deus patrum nostrorum...*, po włożeniu soli w usta dziecięcia odmawianej.

3) *Aeternam ac justissimam...*, przed wprowadzeniem dziecka do kościoła odmawianej.

76. Zakrystjan przy dopełnianiu tych ceremonii posługując, jeżeli niema być chrztu, naczynia do wody chrzcielnej jako też kluczyka do chrzcielnicy nie przygotowuje.

77. Zaznaczyć tu trzeba, że przy dopełnianiu ceremonii chrzcielnych nad dorosłym katolikiem, ochrzczo-nym w niebezpieczeństwie życia, też same, w tym pa-ragrafie podane wskazówki służyć ¹⁾.

§ 7. Ceremonie uroczystego chrztu nad dorosłym ²⁾.

a) CZYNNOŚCI KAPŁANA.

78. Kapłan, umywszy ręce i ubrawszy się w zakrystji w komżę i stułę fioletową, oraz, gdy chrzest ma być uroczystszy, w kapę fioletową, oddaje rewe-rencją krzyżowi, czy obrazowi; zacem, włożywszy bi-ret na głowę, idzie albo do ołtarza, albo do przedsionka kościoła.

79. Jeżeli czas pozwala, przed rozpoczęciem chrztu odmawiane są u stóp ołtarza pewne modlitwy. Ka-płan zatem, przyszedłszy przed stopnie, zdejmie biret, odda należną rewerencją, zacem ukleśnie na najniż-szym stopniu i chwilę w milczeniu się pomodli ³⁾.

¹⁾ S. K. Obrz. 27 sierpnia 1836 r. *in Rhedonen*.

²⁾ Pod dorosłym rozumieć trzeba człowieka od chwili dojścia je-go do rozumu, t. j. najpóźniej od wieku lat siedmiu.

³⁾ Gdzie jest zwyczaj noszenia z sobą krzyża ręcznego, niesie go z sobą kapłan. Przyszedłszy do ołtarza i oddawszy rewerencją, sta-wia go na ołtarzu; poczem zstąpiwszy ze stopni, ukleśnie na najniż-szym stopniu. Gdy zaś będzie miał odchodzić od ołtarza, pierwiej wstąpi na stopnie, weźmie krzyż i zszedłszy, odda rewerencją ołtarzo-wi. Zacem pójdzie do przedsionka. Skoro wszakże później wypa-dnie mu i krzyż i rytuał jednocześnie trzymać, lepiejby było krzyż, przed obrzędem chrztu jeszcze, przy chrzcielnicy na stoliku ustawić.

Ceremonjał Parafjalny. T. II.

Gdy zakrystjan poda mu rytuał, powstanie i przeżegna się na *Deus in adjutorium...* i na przemiany z zakrystjanem i innymi ministrantami, jeżeli jacy są, odmawia antyfonę, psalmy, wersety i modlitwy, jak w rytuale. Poczem oddawszy rewerencję ołtarzowi, wkłada biret na głowę i idzie do przedsionka.

80. Jeżeli, dla braku czasu, nie mówi kapłan modlitw u stóp ołtarza, to wprost do przedsionka z zakrystji podąża. Przechodząc przed ołtarzem Najświętszego Sakramentu, zdejmuje biret i klęka na jedno kolano.

81. Gdy stanie przed katechumenem i rodzicami chrzestnymi, w progu przedsionka zdjawszy biret, pyta katechumena: Jak ci imię? A gdy odpowie, nazwawszy go imieniem powiedzianem ¹⁾, pyta znowu: N. Czego żadasz od Kościoła Bożego? i zaraz potem: Wiara co ci dawa? A gdy katechumen tak na pierwsze, jak i na drugie pytanie odpowie, kapłan powie do niego: Jeżeli chcesz..., zmieniając, gdy potrzeba, rodzaj męzki na żeński. Następnie zadaje kilka pytań, dotyczących wyrzeczenia się czarta przez katechumena i jego wiary, na które katechumen odpowiada.

82. Zaczem kapłan, nachyliwszy się ku twarzy katechumena, trzykroć ²⁾ dmucha na nią lekko, ustami niezupełnie otwartymi, i zaraz powie raz jeden: *Exi ab eo (ea), spiritus immunde...* Poczem raz jeden chucha na krzyż w twarz katechumena, mówiąc: *N. Accipe Spiritum bonum per istam insufflationem et Dei benedictionem. Pax tibi.*

83. Gdy zakrystjan odpowie: *Et cum spiritu tuo*, kapłan mówiąc: *Accipe signum...*, brzu-

¹⁾ Jeżeli katechumen otrzymuje więcej imion, niż jedno, kapłan wypowiada je teraz wszystkie.

²⁾ Niema przepisu, aby w tem miejscu na krzyż oddychać należało.

szcem wielkiego palca prawej ręki narysuje mały znak krzyża, najprzód na czole, podczas wymawiania słowa: *fronte*, potem na piersiach, pod szyją katechumena, przy słowie: *corde*. Gdyby piersi nie były odsłonięte i trudno je było odsłonić, może krzyż nakreślić na ubraniu piersi okrywającym. Mówiąc dalej tę modlitwę, zwraca uwagę na zmiany po tej modlitwie w rytuale podane; inaczej się bowiem mówi, gdy przyjmuje chrzest żyd, inaczej gdy mahometanin, inaczej gdy poganin i t. p.

84. Gdy po tej modlitwie zakrystjan odpowie *Amen*, kapłan mówi modlitwę: *Te deprecor, Domine...*, zmieniając, gdy potrzeba, rodzaj męzki na żeński. Zaczem, gdy zakrystjan znów odpowie *Amen*, kreśli brzuszcem wielkiego palca prawej ręki siedm krzyżyków na czole katechumena, przy słowie *frontem*; na uszach (najprzód na prawem katechumena, potem na lewem), przy słowie *aures*; na oczach zamkniętych (najprzód na prawem, potem na lewem) przy słowie *oculus*; na nozdrzach, (najprzód na prawem, potem na lewem) przy słowie *nares*, na ustach przy słowie *os*, na piersiach przy słowie *pectus* i na plecach przy słowie *scapulas*. Kreśli wreszcie po nad całym katechumenem, nie dotykając się go, jeden krzyż wielki, przy słowach: *Patris et Filii...*

85. Gdy zakrystjan, po nakreśleniu wielkiego krzyża, odpowie *Amen*, kapłan odczyta trzy modlitwy, podczas trzeciej trzymając rękę po nad katechumenem, albo na nim, rodzaj męzki, gdy potrzeba, zamieniając na żeński.

86. Gdy zakrystjan odpowie po tych trzech modlitwach: *Amen*, kapłan poświęca sól, jeżeli dotąd nie była poświęcona, odczytując formułę poświęcenia, podaną przez rytuał. Dodaje też modlitwę: *Domine sancte...* po której zakrystjan odpowiada *Amen*, która to modlitwa opuszcza się, jeżeli katechumen nie był poganinem ani bałwochwalcą. Gdy zaś sól była już

poświęconą, kapłan bierze jej szczyptę małą, między brzuszcza wielkiego i wskazującego palców prawej ręki i wkładając ją w usta katechumena, mówi: **N. Accipe sal...** Poczem, wytarłszy palce trzymanym przez zakrystjana ręczniczkiem, powie: **Pax tecum**, a gdy zakrystjan odpowie: **Et cum spiritu tuo**, kapłan odczytuje modlitwę **Deus patrum nostrorum...** w której rodzaj męzki, gdy potrzeba, zamienia na żeński.

87. Po tej modlitwie dopełnianą jest trzykrotnie ceremonia, przy której niektóre modlitwy inne odmawiają się przy chrzcie mężczyzny, a inne przy chrzcie niewiasty.

88. W chrzcie mężczyzny kapłan powie po raz pierwszy do katechumena: **Módl się wybrany, klękni i mów: Ojcze nasz.** A gdy katechumen uklęknie i odmówi **Ojcze nasz...**, ale bez **Amen**, kapłan powie doń: **Wstań, dokończ modlitwy twojej i mów: Amen.** Gdy katechumen powstanie i powie: **Amen**, kapłan rzeknie do ojca chrzestnego: **Przeżegnaj go na czole i do katechumena: Przybliż się.** Gdy ojciec chrzestny nakreśli krzyżyk na czole katechumena, kapłan także go czyni brzuszcem wielkiego palca prawej ręki na czole katechumena, mówiąc: **In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.** Zaczem rękę prawą po nad katechumenem, albo na głowie katechumena trzymając, odczytuje modlitwę: **Deus Abraham...** A gdy zakrystjan odpowie **Amen**, kapłan odmawia egzorcyzm: **Ergo maledicte diabole...**, w czasie którego na słowa: **signum sanctae crucis** kreśli znak krzyża brzuszcem wielkiego palca na czole katechumena. Gdy zakrystjan odpowie **Amen**, kapłan powie po raz drugi do katechumena: **Módl się wybrany, klękni i mów: Ojcze nasz.** A gdy katechumen uklęknie i odmówi **Ojcze nasz...** ale bez **Amen**, kapłan powie doń: **Wstań, dokończ modlitwy twojej i mów: Amen.** Gdy kate-

chumen powstanie i powie **Amen**, kapłan rzeknie do ojca chrzestnego: **Przeżegnaj go na czole i do katechumena: Przybliż się.** Gdy ojciec chrzestny nakreśli krzyżyk na czole katechumena, kapłan go także czyni, mówiąc: **In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.** Zaczem rękę prawą po nad katechumenem czy na nim trzymając, odczytuje modlitwę **Deus immortale praesidium...** a gdy zakrystjan odpowie **Amen**, kapłan mówi egzorcyzm: **Audi, maledicte satana...** Gdy zakrystjan odpowie **Amen**, kapłan powie po raz trzeci do katechumena: **Módl się wybrany, klękni i mów: Ojcze nasz.** A gdy katechumen uklęknie i odmówi **Ojcze nasz...**, ale bez **Amen**, kapłan powie doń: **Wstań i dokończ modlitwy twojej i mów: Amen.** Gdy katechumen powstanie i powie: **Amen**, kapłan rzeknie do ojca chrzestnego: **Przeżegnaj go na czole i do katechumena: Przybliż się.** Gdy ojciec chrzestny nakreśli krzyżyk na czole katechumena, kapłan go także czyni, mówiąc: **In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.** Zaczem ręką prawą po nad katechumenem czy na nim trzymając, odczytuje egzorcyzm: **Exorciso te, immunde spiritus, kreśląc po nad nim znak krzyża na słowa: In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti...**, i zaraz mówi drugi egzorcyzm: **Ergo, maledicte diabole...**, w czasie którego na słowa: **signum sanctae crucis** kreśli znak krzyża brzuszcem wielkiego palca na czole katechumena.

89. W chrzcie niewiasty kapłan powie do katechumenki: **Módl się wybrana, klękni i mów: Ojcze nasz i t. d. jak w n. 88,** tylko modlitwy i egzorcyzmy niektóre są inne. Więc za pierwszym razem mówi kapłan modlitwę **Deus coeli, Deus terrae...**, a egzorcyzm ten sam; za drugim razem modlitwę **Deus Abraham...**, a egzorcyzm zupełnie opuszcza; za trzecim wreszcie razem mówi też same,

co i przy chrzcie mężczyzn, egzorcyzmy, z pewnemi tylko zmianami.

90. Po ukończeniu tej ceremonji, gdy zakrystjan odpowie Amen, kapłan, trzymając rękę swą prawą wyciągniętą na głowie czy nad głowę katechumena, odmówi modlitwę Aeternam..., rodzaj męzki, gdy potrzeba, zamieniając na żeński. A gdy i po tej modlitwie zakrystjan odpowie Amen, kapłan poda katechumenowi koniec stule, zwieszający się z jego ramienia po lewej stronie, i mówiąc słowa: N. Ingre-dere..., wchodzi do kościoła, po prawej stronie katechumena.

91. Gdy katechumen wszedłszy do kościoła i wypuściwszy z ręki stulę upadnie na kolana, i, ucałowawszy posadzkę, powstanie; kapłan położy rękę na głowie jego, i zaraz potem znowu podawszy katechumenowi stulę, zdąży z nim wolno ku chrzcielnicy, odmawiając głośno w języku łacińskim całe Credo..., a potem Pater noster..., zaleciwszy przedtem katechumenowi, aby jednocześnie Wierzę w Boga... i Ojcie nasz... odmawiał w języku polskim. Kończąc te modlitwy, zatrzymuje się z katechumenem i rodzicami chrzestnymi przed kratkami otaczającymi chrzcielnicę.

92. Stanąwszy zatem kapłan przed kratkami, obraca się twarzą w stronę katechumena i, rękę prawą na głowie jego lub nad głowę jego trzymając, odmawia egzorcyzm Nec te latet..., w którym rodzaj męzki, gdy potrzeba, na żeński zamienia. Gdy zaś zakrystjan odpowie Amen, kapłan poważnym ruchem zwilżywszy w swej ślinie na języku brzuszcze swego palca wielkiego u prawej ręki, dotyka niem dolnej części zewnętrznej uszu i nozdrzy katechumena, mówiąc przy uchu jego prawem: Ephpheta, a przy uchu lewem: Adaperire; przy nozdrzu prawem: in odorem, a przy lewem: suavitatis. I zaraz dodaje słowa: Tu autem effugare...

93. Następnie pyta się kapłan katechumena: Jak ci imię? i po odpowiedzi jego, nazywając go po imieniu, znów pyta: N. Odrzekasz się ducha złego? I wszystkich spraw jego? I wszelkiej pychy jego? Gdy zaś katechumen na każde z tych pytań odpowie: Odrzekam, kapłan, otworzywszy naczynie z olejem katechumenów, umoczy w niem brzuszcze swego wielkiego palca prawej ręki, między zaś średni i wskazujący palce weźmie znajdujący się na tacce krążek waty czy pakuł. Zaczem obróciwszy się do katechumena, kresli olejem świętym dwa krzyżyki: jeden na obnażonych piersiach, pod szyją, mówiąc: linio; drugi na plecach, po nad łopatkami, mówiąc: oleo salutis. Po każdym nakreśleniu krzyża natychmiast miejsce namaszczone wytrze trzymaną przez się watą. Gdy po ukończeniu formy namaszczenia zakrystjan powie: Amen, kapłan odpowie Pax tibi. Podczas gdy zakrystjan odpowiada: Et cum spiritu tuo, kapłan wyciera trzymaną przez się watą palec swój; zaczem watę na tacce położywszy, mówi: Exi, immunde spiritus...

94. Następnie zdejmie stulę fioletową, a włoży białą, pierwaj ją pocałowawszy; gdy stulą, którą ma na sobie, jest podwójną, zdjawszy ją i przewróciwszy, wkłada ją jako białą. Gdyby był w kapie, zamienia także kapę fioletową na białą. To uczyniwszy, wejdzie za kratki z katechumenem i rodzicami chrzestnymi. Tu, gdy stanie zwrócony do katechumena, pyta go najprzód o imię: Jak ci imię? Gdy powie, pyta znowu za trzema zawodami: N. Wierzysz w Boga Ojca...? Wierzysz w Jezusa Chrystusa? Wierzysz i w Ducha Świętego...? A gdy katechumen na każde z tych pytań odpowie: Wierzę, kapłan znów pyta: N. Czego żądasz? Jak tylko katechumen odpowie: Chrztu, kapłan doda: Chcesz być ochrzczonym (ochrzczone)?

95. Gdy katechumen na to ostatnie pytanie odpowie: Chcę, kapłan otworzy kluczykiem chrzciel-

nicę i wzięwszy naczynie metalowe lub ampulkę szklaną, czerpie nią wodę chrzcielnią. Zaczem, na wierzchołek głowy katechumena, pochylonego z szyją odsłoniętą nad piscyną chrzcielnicą, albo, gdy jej niema, nad przygotowaną w tym celu miednicą, kapłan trzykroć wylewa z naczynia wodę, za każdą razą w znak krzyża, w taki sposób, aby nalana woda spłynęła po skórze do piscyny lub do miednicy. Jednocześnie mówi po łacinie: *N. (tu wymienia imię czy imiona katechumena), ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*. Pierwszy raz wylewa wodę na słowo *Patris*, drugi na *Filii*, a trzeci na *Spiritus Sancti*. Jeżeli katechumen ma na głowie włosy gęste, to pierwszej, nim formę chrztu wymówi, włosy rozsunie i wodą szczyt głowy zwilży, i dopiero wtedy chrzci, albo tak robi, aby woda przez czoło z głowy spadała, co i wtedy także uczyni, gdy głowa ranami jest pokryta.

96. Po ukończonym chrzcie odda zakrystjanowi naczynie od wody, a wzięwszy od niego ręcznik, albo sam wyciera nim głowę katechumena, albo poda go rodzicom chrzestnym dla uczynienia tego. Następnie zamknie chrzcielnicę, otworzy naczynie z chryzmą św. i modlitwę *Deus omnipotens...*, w której, gdy dojdzie do słów: *remissionem omnium peccatorum*, umacza brzuszcze palca wielkiego prawej ręki w chryzmie, między zaś średni i wskazujący palce weźmie znajdujący się na tacce krążek waty czy pakuł i wymawiając słowa: *liniat Chrismate salutis*, kreśli nim na wierzchołku głowy neofity krzyż mały. Nakreśliwszy go, kończy modlitwą, po której zakrystjan odpowiada: *Amen*. Kapłan zaraz znowu powie: *Pax tibi*, a gdy zakrystjan odpowie: *Et cum spiritu tuo*, miejsce namaszczone wytarłszy trzymaną przez się watą, wytrze nią swój palec; zaczem położywszy watę na tacce, naczynie z chryzmą zamknie.

97. Potem kapłan bierze od rodziców chrzestnych chustę białą, i nią przewiązuje głowę neofity w tem miejscu, gdzie była namaszczana¹⁾; podaje mu także białe ubranie, które neofita, jeżeli ma włożyć na wierzch, wkłada zaraz, jeżeli zaś zamiast wierzchniego ubrania, to uczyni to, odszedłszy na chwilę do zakrystji. Przy przewiązywaniu głowy chustą i podawaniu białego ubrania kapłan mówi: *Accipe vestem candidam...* Gdy zakrystjan odpowie *Amen*, kapłan poda neoficie świecę zapaloną, mówiąc: *Accipe lampadem...*

98. Gdy zakrystjan po podaniu świecy odpowie: *Amen*, kapłan ostatni raz powie do neofity: *N. Vade in pace et Dominus sit tecum*²⁾. Dawszy wreszcie znak odejścia od chrzcielnicy, zbliży się kapłan do stolika, gdzie wytarłszy palec wielki prawej ręki miękiszem chleba, umyje ręce, wytrze je i, włożywszy biret na głowę, powróci do zakrystji.

99. Gdyby chrzest ten odbywał się w porannej godzinie i jeszcze odprawiała się msza święta, neofita pobożnie, z świecą w rękę wysłuchawszy jej, przyjmie Komunię świętą.

100. Gdyby chrzest kilku dorosłych naraz się odbywał, zastosowane będą wskazówki podane w rytuale przy chrzcie dorosłego; według nich niektóre czynności kapłan nad każdym z kolei katechumenem odbywa, inne zaś nad wszystkimi.

b) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

101. Nim kapłan przyjdzie do zakrystji, zakrystjan przygotowuje dlań komżę, stulę barwy fioletowej albo podwójnej: z jednej strony fioletowej, z drugiej białej,

¹⁾ *Baruffaldi*, Comm. ad Rit. p. 44, editio an. 1763 (Venetiis).

²⁾ Gdzie jest zwyczaj, to podaje kapłan neoficie i rodzicom chrzestnym krzyż do pocałowania.

kapę fioletową, jeżeli chrzest odbywa się uroczyściej, biret i rytuał, jeżeli go potem nie będzie mógł podać celebransowi. Sam kładzie komżę. Gdy znajdzie się do posługi osobnej ministrant, to komżę tą jemu poda.

102. Przy chrzcielnicy postawi mały stolik, okryty białym obrusem. Na nim umieści: naczynia z olejami śś. na tacce; naczynie z solą dobrze utłuczoną do poświęcenia albo już przedtem poświęconą, przy jednym z chrztów poprzednio udzielanych; naczynie srebrne lub z innego metalu, albo ampułka szklanna, czysta, przeznaczona do wylania wody chrzcielnej na głowę; miednica, na którą woda chrzcielna przy chrzcie zlaną będzie (jeżeli w chrzcielnicy niema odpowiedniej w tym celu pisy); dwa krążki waty czy pakuł do wytarcia namaszczeń; ręczniczek do wytarcia głowy chrzestnego; stulę białą, jeżeli stula przygotowana w zakrystji nie jest podwójną; kapę białą, jeżeli chrzest odbywa się uroczyściej; kawałek miększu chleba na tacce, na której też stoi duża ampułka wody do obmycia rąk kapłana przy chrzcie; ręczniczek do wytarcia rąk; świecę woskową i kluczyk do otworzenia chrzcielnicy.

103. Jeżeli przed chrztem mają być odmawiane modlitwy u stóp ołtarza, zakrystjan zapala na ołtarzu 6 świec. Następnie, gdy kapłan ubiera się w szaty liturgiczne, pomaga mu w tem, poczem oddawszy krzyżowi w zakrystji głęboki pokłon głowy, poprzedza kapłana albo do ołtarza, albo do przedsionka kościoła.

104. Jeżeli kapłan idzie do ołtarza, zakrystjan, przyszedłszy przed stopnie, przyjmuje od kapłana biret, uklęknę na posadzce najprzód na jedno kolano, a potem na oba. Gdy kapłan powstanie, zakrystjan, także powstawszy, poda mu rytuał, przeżegna się na *Deus in adiutorium...* odpowiada: *Domine ad adjuvandum...* i na przemianę z kapłanem odmawia antyfonę, psalmy, wersety i modlitwy, jak w rytuale, którego drugi egzemplarz powinien trzymać w ręku.

Poczem, uklękawszy na jedno kolano przed ołtarzem, poda kapłanowi biret i idzie do przedsionka.

105. Gdy kapłan po odbyciu ceremonji chuchania, powie: *Pax tibi*, zakrystjan odpowie: *Et cum spiritu tuo*. Po słowach zaś, w czasie których kapłan kreśli krzyże na czole i piersi katechumena, po modlitwie zaraz następującej *Te deprecor...*, po nakreśleniu wielkiego krzyża nad katechumenem, jako też po następujących zaraz modlitwach: *Preces nostras...* i *Deus, qui humani...*, zakrystjan odpowiada *Amen*. Poczem, poszedłszy do stolika przy chrzcielnicy i położywszy tam biret kapłana, weźmie w prawą rękę naczynie z solą, a w lewą ręczniczek do wytarcia rąk, i znów stanie przy kapłanie, aby po odmówionej modlitwie *Omnipotens, sempiternus Deus...* odpowiedzieć *Amen*.

106. Jeżeli sól jest niepoświęconą, zakrystjan wyciągnie rękę z naczyniem z solą, aby ją kapłan poświęcił. Gdy zaś kapłan weźmie z tego naczynia szczyptę soli, zakrystjan bierze to naczynie w lewą rękę, w prawą zaś ręczniczek, który w taki sposób trzyma, aby kapłan mógł łatwo wytrzeć nim palce. Na powiedziane jednocześnie z wkładaniem soli do ust dziecięcia słowa kapłana: *Accipe sal sapientiae...* odpowiada: *Amen*, a na *Pax tecum: Et cum spiritu tuo...* Zaczem, odniósłszy do stolika przy chrzcielnicy naczynie z solą i ręczniczek, powraca do kapłana na lewą jego stronę, aby po modlitwie *Deus patrum...* odpowiedzieć: *Amen*.

107. Podczas trzykrotnej ceremonji klękania, wstawiania i modlenia się katechumena, zakrystjan po odmawianych przez kapłana modlitwach i egzorcyzmach, ile razy tego potrzeba, odpowiada *Amen*. Toż samo czyni po ukończeniu tych ceremonij, t. j. po modlitwie *Aeternam ac...* i po słowach kapłana wprowadzających katechumena do kościoła. Zdążającego do chrzcielnicy kapłana poprzedzi, aby, wzięwszy z stolika

ręczniczek do otarcia rąk, stanąć przy kapłanie po lewej jego ręce.

108. Gdy kapłan ukończy egzorcyzm *Nec te latet...*, zakrystjan odpowie *Amen*; poczem wyciągnie rękę z ręczniczkem ku kapłanowi, aby tenże swój palec mógł łatwo wytrzeć. Następnie odniósłszy ręczniczek na stolik przy chrzcielnicy, weźmie z niego tackę z naczyniem z olejem katechumenów i krążkiem waty, i znów staje po lewej ręce kapłana; po ukończonym namaszczeniu odpowie: *Amen*, a po *Pax tibi*, odrzeknie: *Et cum spirituo tuo*. Gdy zaś kapłan wytrze palec o watę i naczynie z olejem katechumenów zamknie, zakrystjan odnosi tackę z tymi przedmiotami na stolik.

109. Jeżeli kapłan niema na sobie stuly barwy podwójnej, zakrystjan poda mu teraz stulę białą, przyjąwszy odeń fioletową, którą na stoliku złoży. Jeżeli kapłan jest w kapie fioletowej, zamieni też ją na kapę białą. Gdy potem kapłan ukończy pytania czynione katechumenowi, zakrystjan poda mu kluczyk do otwarczenia chrzcielnicy i naczynie metalowe lub ampulkę szklaną z stolika. Zaraz też potem, jeżeli w chrzcielnicy niema piscyny, podstawí pod głowę katechumena miednicę, aby do niej woda chrzcielna spłynęła.

110. Po ukończonym chrzcie postawiwszy miednicę, jeżeli była użyta, na stoliku i wzięwszy od kapłana naczynie od wody chrzcielnej czy ampulkę, podaje mu ręczniczek do wytarcia głowy chrzczonego. Odebrawszy go zaraz, bierze z stolika tackę z olejem chryzmy i świeżym krążkiem waty, i staje po lewej ręce kapłana; po ukończonym namaszczeniu odpowie: *Amen* i po *Pax tibi* słowa: *Et cum spirituo tuo*.

111. Skoro kapłan wytrze palec o watę i naczynie z chryzmą zamknie, zakrystjan, postawiwszy tackę na stoliku, odpowiada kapłanowi, gdy ten obwiąże głowę katechumena chustką, słowo: *Amen*. Potem podaje kapłanowi świecę zapaloną i odpowiada jeszcze dwa

razy *Amen*, po podaniu świecy katechumena przez kapłana i po słowach: *Dominus sit tecum*.

112. Posługuje zatem kapłanowi przy umywaniu rąk, a gdy kapłan jest w kapie, poprzedza go do zakrystji. Tu rozebrawszy go z szat liturgicznych, gasi świece na ołtarzu, jeżeli były zapalone i jeżeli nie będzie odprawiana Msza św., i przy chrzcielnicy wlewa wodę z miednicy do piscyny, jeżeli przedtem nie była wlaną. Tam też wlewa wodę po umyciu rąk kapłana, wraz z krążkami zużytej waty i miększym chleba. Wreszcie wszystkie przedmioty, przy chrzcie używane, na swoich miejscach umieści.

113. Gdyby chrzest kilku dorosłych naraz się odbywał, zakrystjan liczbę krążków waty czy pakuł, i świec, oraz, gdy potrzeba, ręczników, powiększy.

c) CZYNNOŚCI RODZICÓW CHRZESTNYCH.

114. Rodzice chrzestni, ojciec z prawej strony katechumena, matka chrzestna z lewej, stają w przed-sionku kościoła, oczekując na kapłana. Po rozpoczęciu obrzędów, stoją na tychże miejscach.

115. Gdy będzie dopełniana trzykrotna ceremonia klękania, wstawania i modlenia się katechumena, ojciec chrzestny na słowa kapłana: *Przeżegnaj go (ją)* na czole, zbliża się do katechumena (katechumenki) i kreśli brzuszcem wielkiego palca prawej ręki na czole jego (jej) krzyżyk mały, mówiąc: *W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego*; poczem znów staje na swoim miejscu. Ta ceremonia ponawia się i po raz drugi i po raz trzeci.

116. Gdy kapłan z katechumenem wejdą do kościoła, rodzice chrzestni za nimi podążą. Gdy zaś potem kapłan będzie miał namaszczać olejem katechumenów, rodzice chrzestni (ojciec lub matka) obnażą cokolwiek od szyi piersi katechumena, a potem pley.

117. Podczas chrztu rodzice chrzestni trzymają oparte swe ręce prawe na ramieniu katechumena. Po ukończonym zaś chrzcie, odchodzą z katechumenem do chrzcielnicy.

ROZDZIAŁ III.

Sakrament Pokuty świętej.

118. Spowiedź odbywa się zawsze w kościele i w konfesjonale ¹⁾. Bardzo ważny powód może od tego prawa uwolnić, snadniej jednak względem mężczyzny, niż względem niewiast. Choroba, wymagająca leżenia w łóżku, zawsze uwalnia. W zakrystji może mieć miejsce spowiedź głuchych tylko i słabych.

119. Do spowiedzi służą siedzenia drewniane, konfesjonalami zwane, stojące w kościele na miejscach widocznych, niezbyt blisko ołtarza. Po kątach i kapliczkach ciemnych nie należy ich ukrywać. Każdy kościół przynajmniej jeden konfesjonał posiadać winien. Zresztą liczba konfesjonałów zależy od liczby spowiedników w kościele.

120. Konfesjonały z przodu do połowy tylko zasłaniają spowiednika; z boków zaś mają oparcie dla łokci i ścianę drewnianą, w której jest otwór kratką zamknięty. Po stronie penitenta jest klęcznik, a po nad jego oczyma, krucyfiks lub obraz Ukrzyżowanego.

121. Jeżeli nadejdzie noc podczas słuchania spowiedzi, przy konfesjonale należy postawić świecę zapaloną.

122. Spowiednik, idąc do konfesjonatu, ubiera się w komżę i stulę fioletową, jeżeli go od tego potrzeba lub zwyczaj nie zwalnia ²⁾. Tak np. zakonnicy żebrzący i jezuici słuchają spowiedzi bez komży. W nad-

¹⁾ Rit. de Sac. Poenit. — ²⁾ Ś. K. Obrz. 31 sierpnia 1867, in Ambianen; 7 lipca 1877, Soc. Presb. SS. Sacram.

zwyczajnym wypadku, gdy niema czasu ubrać się w szaty liturgiczne, może kapłan nawet bez stulę słuchać spowiedzi; stula bowiem jest bardziej obowiązująca, niż komża ¹⁾. Ubrany zatem w komżę i stulę, w zakrystji wkłada kapłan biret na głowę; poczem, zdjawszy biret, oddaje rewerencję krzyżowi i, znów włożywszy biret, idzie do konfesjonatu, w którym zasiada.

123. Przed spowiedzią pomodli się kapłan chwilke o pomoc Bożą ²⁾. Ś. Kongr. Odpustów ³⁾ dołączyła do następującej modlitwy odpust, jeżeli się ją, przed słuchaniem spowiedzi z sercem skruszonym odmówi: „Da mihi, Domine, sedium Tuarum assistricem sapientiam, ut sciam judicare populum Tuum in justitia, et pauperes Tuos in iudicio. Fac me ita tractare claves regni coelorum, ut nulli aperiā, cui claudendum sit, nulli claudam, cui aperiendum sit. Sit intentio mea pura, selus meus sincerus, charitas mea patiens, labor meus fructuosus. Sit in me lenitas non remissa, asperitas non severa; pauperem ne despiciam, divitem ne aduler. Fac me ad alliciendos peccatores suavem, ad interrogandos prudentem, ad instruendos peritum. Tribue, quaeso, ad retrahendos a malo solertiam, ad confirmandos in bono sedulitatem, ad promovendos ad meliora industriam, in responsis maturitatem, in consiliis rectitudinem, in obscuris lumen, in implexis sagacitatem, in arduis victoriam; inutilibus colloquiis ne detinear, pravis ne contamner; alios salvem, meipsum non perdam. Amen.“

124. Penitent zbliża się do spowiednika pokorny, skromnie przybrany, bez oręża, bez rękawiczek, z twarzą tak obróconą, aby na spowiednika nie patrzył. Gdyby penitent inaczej się zachował, spowiednik zwró-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 7 grudnia 1844, in Patavina; 11 września 1847 in Patavin.; 17 sierpnia 1853, Ord. S. Joannis de Deo.

²⁾ Rit. l. c. — ³⁾ D. 27 marca 1854 r.

ci uwagę na tę jego niewłaściwość. Ukleknawszy na oba kolana, pochyłony, penitent mówi Confiteor Deo... po polsku, lub po łacinie, całe czy w skróceniu, aż do słów: tibi, Pater włącznie. Poczem, przeżegnawszy się, twarz zwraca do kratki i rozpoczyna spowiedź.

125. Tymczasem spowiednik mówi nad penitentem słowa: Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis, ut rite confitearis omnia peccata tua, in nomine Patris † et Filii et Spiritus Sancti. Może tylko mówić: In nomine Patris † et Filii et Spiritus Sancti. Ręką prawą znak krzyża kreśląc, lewą na kolanie opiera. Poczem w birecie, nie patrząc na penitenta, twarz bokiem do niego obróciwszy i chustką czystą białą zasłoniwszy, słucha spowiedzi.

126. Ukończywszy spowiedź, penitent pochyla głowę i mówi dalszy ciąg spowiedzi powszechnej, od słów: Mea culpa... aż do Deum nostrum, w całości lub skróceniu. A gdy spowiednik da znak odejścia, pokornie odchodzi od konfesjonału.

127. Spowiednik zaś, wysłuchawszy spowiedzi, udziela rozgrzeszenia głosem miernym, tak aby otaczający konfesjonał nie mogli wyrazów dokładnie słyszeć, gdyby rozgrzeszenie nie miało być dawane. Zdejmie więc najprzód biret, i dłonie rąk przed piersią złożywszy, mówi: Misereatur tui., Zaczem, lewą rękę na kolanie położywszy, prawą trzymając nad penitentem, mówi: Indulgentiam... i zaraz dodaje formułę sakramentalną: Dominus noster Jesus Christus te absolvat..., w której słowa deinde nie należy opuszczać ¹⁾. Powiedziawszy zaś słowa: Jesus Christus, wkłada biret. Spowiadając duchownych, po słowie excommunicationis dodaje słowo suspensionis. Mówiąc słowa: In nomine

¹⁾ Ś. K. Obrz. 11 marca 1837, in Veronen.; 27 lutego 1847, in Viglevanen.

Patris † et Filii et Spiritus Sancti. Amen, kreśli znak krzyża po nad penitentem. Następnie, zdjawszy biret ¹⁾, dłonie rąk przed piersią łączy i mówi modlitwę: Passio Domini nostri.. vitae aeternae. Amen. Wreszcie stuknięciem lekkim w konfesjonał da znak penitentowi do odejścia. Udzielając to rozgrzeszenie, ile razy wypadnie mu wymawiać imię Jezus, głowę głęboko pochyla.

128. W spowiedziach częstszych i krótszych, lub gdy wielki jest napływ spowiadających się, spowiednik w formie rozgrzeszenia może opuścić Misereatur... i Passio Domini ²⁾, ale prędzej dwie pierwsze, niż ostatnią modlitwę.

129. Gdy penitentowi grozi natychmiastowa śmierć, wystarczać będzie, jeżeli kapłan, po jego spowiedzi, wypowie tę formę absolucji: Ego te absolvo ab omnibus censuris et peccatis, in nomine Patris † et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

130. Gdyby rozgrzeszenia spowiednik nie mógł udzielić, to po rozgrzeszeniu odmawia bez biretu cichym głosem Misereatur.. i Indulgentiam... i słowa błogosławieństwa: Benedictio Dei omnipotentis Patris † et Filii et Spiritus Sancti descendat super vos et maneat semper. Amen. Po nakreśleniu znaku krzyża dłonie rąk łączy przed piersią. Wreszcie penitentowi daje znak odejścia.

131. U chorych będąc, słucha kapłan spowiedzi siedzący przy łóżku, tak oddalony od chorego, o ile na to miejsce i zdrowie chorego pozwala. Pierwej drzwi pokoju zamknie.

132. W kościołach penitencji przy konfesjonałach, z obu ich stron, oczekują na spowiedź: z prawej strony mężczyźni umieszczeni, z lewej niewiasty, wszyscy

¹⁾ Bourbon, *Petit Cérém paroiss.*, Paris, 1861, p. 280.

²⁾ *Rit. Rom. t. III*, c. 2, n. 4, Ś. K. Obrz. 28 lutego 1847. Cereemonjał Parafjalny. T. II.

na tyle zdala od konfesjonu, aby głos spowiadających się i spowiednika do nich nie dochodził.

133. Zakrystjan przed spowiadaniem kapłana w zakrystji przygotuje komżę i stulę fioletową, i konfesjon z kurzu wytrze, jeżeli tego przedtem nie uczynił.

ROZDZIAŁ IV.

Najświętsza Eucharystja.

§ 1. Wiadomości ogólne.

134. Najświętsza Eucharystja przechowywać się winna stale w cyborjum w kościołach katedralnych i parafialnych, oraz w kościołach zakonów tak męzkich, jak żeńskich, zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską¹⁾. W innych kościołach i kaplicach tylko za indultem papieskim, albo z mocy niepamiętnego zwyczaju. Biskup wszakże w swojej diecezji może dawać czasowo pozwolenie na utrzymywanie Najświętszego Sakramentu.

135. Przechowywanie stale Najświętszego Sakramentu w kościele pociąga za sobą obowiązek odprawiania tam mszy św. codziennie, o ile możność pozwoli, oraz ustawicznego, dniem i nocą, palenia przed cyborjum przynajmniej jednej lampy. W lampie palić się ma oliwa; a w braku tej, z pozwolenia biskupiego, palić można olej roślinny; a gdy i na ten zdobyć się nie można, biskup może pozwolić na palenie oleju skalnego, t. j. naftę²⁾.

136. Najświętsza Eucharystja odnawiać się winna

¹⁾ Constit. Benedict. XIV, *Quamvis justo*, ex 30 April. 1749.

²⁾ Ś. K. Obrz. 14 lipca 1864: „Generatim utendum esse oleo olivarum; ubi vero haberi nequeat, remittendum prudentiae Episcoporum ut lampades nutrantur ex aliis oleis, quantum fieri possit, vegetalibus“.

(renovatio Eucharistiae), co dwa tygodnie¹⁾, jeżeli wilgoć w cyborjum nie wymaga częstszego odnawiania. Dzień odnawiania Eucharystji zaznaczać trzeba na odpowiedniej tablicy w zakrystji. Komunikanty podawane do konsekracji, a więc i do odnawiania przechowywanej Eucharystji, mają być świeżo upieczone; znajdujące się zaś w puszcze Komunikanty stare, gdyby się nie rozdały wiernym, spożywane są. Przy odnawianiu Eucharystji ma też miejsce puryfikacja puszki²⁾.

§ 2. Udzielanie Komunii św. po za mszą św.

a) CZYNNOŚCI KAPŁANA.

137. Choć najodpowiedniejszym dla rozdawania Komunii św. czasem jest msza św., gdy jednak tego wymaga słuszną przyczyna, kapłan chętnie udziela Ją i po za mszą św., aby tylko przed południem, t. j. w czasie przeznaczonym na odprawienie mszy św.³⁾, chyba że bardzo ważna przyczyna, jak odpust, czy inna jaka, pozwala na udzielenie Komunii św. po południu.

138. Umywszy ręce⁴⁾ kapłan, ubiera się w zakrystji w komżę i stulę barwy takiej, jakiej wymaga odprawiane tego dnia officjum⁵⁾. Zaczem, wzięwszy w ręce biret i oddawszy rewerencję krzyżowi przez ukłon głęboki głowy, wkłada biret na głowę⁶⁾, dłonie rąk przed piersią łączy i wychodzi do ołtarza⁷⁾.

¹⁾ Const. Benedicti XIV, *Etsi pastoralis*, et Clementis VIII, *Sanctissimus*. Item Innocentius IV *in litteris ad legatum Cypri*. Cf. Gardellini *in Gandaven*. 16 Dec. 1826, n. 4623 ad I, ad n. 1 et 2.

²⁾ Por. wyżej, część IV, rozdz. 1, § 2, n. 204... — ³⁾ Ś. K. Obrz. 12 marca 1816, *in Tuden*. — ⁴⁾ Rit. *Ordo admin. S. Comm.* — ⁵⁾ Ś. K. Obrz. 12 marca 1836, *in Tridentina*; 10 stycznia 1852, *in Cenomanen*.

⁶⁾ Herdt. *S. Lit. prax.* I, n. 275.

⁷⁾ Gdyby bursy nie było na ołtarzu, kapłan zabiera ją z sobą wychodząc z zakrystji; niesie ją w obu rękach, opartą na piersiach, przodem na zewnątrz, otworem ku górze. Por. Ś. K. Obrz. 24 września 1842, *in Neapolitana*; także 27 lut. 1847. Zdejmując wtedy biret, trzyma bursę tylko w lewej ręce.

139. Gdyby kapłan przed lub po mszy św. bezpośrednio udzielał Komunii, czyni to w ornacie, jak przyszedł do ołtarza, lub jak ukończył mszę św. Gdy zaś odprawia mszę przy innym ołtarzu, a idąc do tego ołtarza, czy powracając od niego, udzielać ma przy innym ołtarzu Komunii, to pierwszej w zakrystji zdejmie ornat i manipularz; wszakże, gdyby zwyczaj był taki, może i w ornacie, po ukończeniu mszy przy innym ołtarzu, przyjsię do ołtarza Najświętszego Sakramentu i udzielić Komunii ¹⁾).

140. Przybywszy przed stopnie ołtarza, oddaje ministrantowi biret i klęka na posadzce. Następnie wstępuje na stopnie ołtarza, prawą nogą naprzód; stanąwszy przy ołtarzu, bierze z niego bursę lewą ręką, prawą zaś wyjmując z niej korporał i na ołtarzu kładzie. Opiera potem lewą rękę na ołtarzu, a prawą wzięwszy pustą bursę, opiera ją na predelli po stronie epistoły. Zaczem, wzięwszy z ołtarza korporał, obu rękami rozkłada go całkowicie ²⁾ na środku ołtarza.

141. Gdyby kapłan na mocy zwyczaju, idąc do czy od innego ołtarza, przyszedł do ołtarza Najśw. Sakramentu dla rozdania Komunii św., po wstąpieniu na stopnie ołtarza, stawia kielich cokolwiek od strony ewangelji, jak przy rozpoczęciu mszy św., i bierze z niego bursę, z której wyjmując korporał i rozkłada go na ołtarzu.

142. Otworzy potem cyborjum, odsunąwszy pierwszej tabellam secretarum i klęka, ręce przedtem, jak zwykle przy klękaniu, opierając na ołtarzu, po za korporalem; wyjmując prawą ręką puszkę, lewą opierając jeszcze na ołtarzu, odkrywa ją obu rękoma i znowu klęka, przykrycie puszkę położywszy na korporale.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 12 marca 1836.

²⁾ Położenie palki zamiast rozwiniętego korporala nie wystarcza. Ś. K. Obrz. 27 lutego 1847. Toż samo rozumieć należy o złożonym korporale.

143. Postawszy, obraca się prawą ręką ku stronie epistoły i dłonie rąk obu mając przed piersią połączone, skoro ministrant ukończy Confiteor..., mówi głośno: Misereatur vestri... ¹⁾ Gdy ministrant odpowie: Amen, kapłan doda głośno: Indulgentiam... Jednocześnie prawą ręką w stronę ludu krzyż kresli, rozpoczynając go na słowo Indulgentiam, a kończąc na vestrorum, lewą rękę ułożoną niżej piersi trzymając. Ministrant odpowie: Amen.

144. Obraca się wtedy kapłan lewą ręką do ołtarza, i oparłszy ręce na nim, po za korporalem, klęka. Zaraz potem bierze w lewą rękę, między wielki i pozostałe palce, rękojeść puszkę, i mając trzy palce mniejsze prawej ręki wyciągnięte, wielkim i wskazującym bierze z puszkę jeden z Komunikantów i ten po nad puszkę wynosi na jeden, lub dwa cale tak, aby wierni mogli go ujrzeć.

145. Teraz, nie pierwszej, prawą ręką obraca się do ludu i tyłem stojąc przed środkiem ołtarza, z oczyma utkwionemi w Najświętszy Sakrament, głośno, poważnie i wyraźnie mówi: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi ²⁾ i zaraz po trzykroć głośno powtarza te słowa: Domine, non sum dignus.... które to słowa zawsze w rodzaju męzkim się mówią, choćby się samym niewiastom Komunia św. rozdawała.

146. Po ukończeniu tych słów, nie pierwszej, zstępuje z stopni ołtarza, środkiem zawsze ³⁾, nawet wtedy, gdy osoba przyjmująca Komunię św. z boku u krętek klęczy. Idąc o tyle od piersi oddala puszkę, czy patenę, o ile to jest potrzebnem do widzenia stopni,

¹⁾ Mówi zawsze vestri, choćby się tylko jednej osobie Komunia święta dawała.

²⁾ W żadnym razie po polsku mówić nie można: „Consuetudinem esse eliminandum“, mówi Ś. K. Obrz. d. 23 maja 1835.

³⁾ Ś. K. Obrz. d. 15 września 1736.

aby się przypadkiem nie wywrócił. Komunię św. rozdaje począwszy od tych, którzy klęczą od strony epistoły; udzieliwszy Komunii jednemu rzędowi klęczących, rozdaje ją drugiemu, począwszy od strony epistoły i t. d.

147. Duchowni i ministrant przyjmują Komunię św., klęcząc na stopniach. Udzieliwszy im Komunii św., udaje się kapłan do wiernych po za sanktuarjum, przy kratkach, klęczących.

148. Nim Komunię św. udzieli, pierwszej zawsze Komunikantem krzyżyk po nad puszką, czy pateną nakreśli, wielkości nie przechodzącej obwodu puszki, czy pateny. Mówi wtedy: *Corpus Domini nostri Jesu ¹⁾ Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam. Amen.* Gdy mówi *Amen*, Komunikant na usta komunikującego kładzie. Nim to wszakże robi, pierwszej po nad pateną, czy puszką wstrząśnie lekko Komunikantem, aby z niego opadły przyczepione doń cząsteczki eucharystyczne.

149. Przy rozdawaniu Komunii św. celebrans baczycy

a) aby dawał tylko jeden Komunikant każdemu.

b) aby nie używał do Komunii św. Hostji z monstrancji.

c) aby puszkę trzymał mocno, żeby mu z rąk nie wypadła.

d) aby nie przysuwał zbyt puszki do twarzy komunikujących, żeby oddychaniem nie poruszali Komunikantów.

e) aby palcami swymi, a tembardziej Komunikantem nie dotykał warg, albo twarzy komunikujących, ale lekko Komunikant do języka komunikującego przycisnął, jednocześnie palce mniejsze chowając pod wielki i wskazujący palec, lub przybliżając do dłoni. Po położeniu Komunikanta na języku, zaraz rękę cofa.

¹⁾ Na słowo *Jesu* nie czyni się tu ukłonu; byłoby to zbyt trudnem.

f) aby palec jego nie zwilżał się od języków, na które Komunię św. kładzie; gdyby jednak się zwilżył, wytrze go o puryfikaterz, pierwszej go obmywszy w naczyniu z wodą, stojącym na predelli.

g) w lecie, dla wilgoci, możnaby pierwszemu komunikującemu dać Komunikant nie trzymany w ręku, jeżeli do palca przylgnał, ale inny.

h) trzeba się strzedz pośpiechu przy rozdawaniu Komunii św., zwłaszcza gdy puszka jest pełna, i zwracania oczów gdzieindziej.

i) nie można trzymać w lewem ręku ani puryfikaterza, ani pateny ¹⁾.

k) gdyby Komunikantów brakło, niektóre z nich, w razie potrzeby, mogą się podzielić ²⁾ i rozdać.

l) gdy podczas rozdawania Komunii św., przy pobliskim ołtarzu miało miejsce podniesienie, kapłan przerwie rozdawanie, obróci się do ołtarza i stoi tak długo, dopóki się podniesienie nie skończy.

m) gdyby Komunikanty wyczerpały się z jednej puszki, kapłan pójdzie po drugą do cyborjum, ale tę otworzywszy nie mówi już po raz wtóry: *Ecce Agnus Dei*, lecz ukłękawszy, idzie do krutek i rozdaje Komunię ³⁾.

150. Po rozdaniu Komunii św., obraca się kapłan lewą ręką do ołtarza i nie mówiąc, powoli, poważnie, środkiem stopni powraca do ołtarza, stawia puszkę na korporale i klęka, prawą ręką z połączonymi wielkim i wskazującym palcami oparłszy na brzegu korporalu, lewą po za korporalem. Potem, lewą ręką położywszy na podstawie puszki, palce wielki i wskazujący prawej obciera o siebie po nad puszką i, nie rozłączając ich z sobą, prawą ręką przykrycie wkłada na puszkę i zamyka ją, bez osobnego już przedtem klękania.

¹⁾ Ś. K. Obrz. d. 12 sierpnia 1854, in *Lucionen*.

²⁾ Ś. K. Obrz. d. 16 marca 1833 r.

³⁾ Ephem. liturg. 1892, p. 686.

151. Następnie lewą rękę oparłszy na ołtarzu, po za korporalem, wielki i wskazujący palce prawej ręki obmywa w naczynku z czystą wodą, stojąc po stronie epistoły, i wyciera je przyczepionym doń puryfikatorem ¹⁾.

152. Jednocześnie ²⁾, zamykając puszkę i obmywając palce, mówi kapłan antyfonę: *O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis ejus, mens impletur gratia, et futura gloriae nobis pignus datur* (w okresie wielkanocnym i podczas oktawy Bożego Ciała dodaje się ³⁾: *Alleluja* ⁴⁾, i dodaje werset: *Panem de coelo praestitisti eis* [w okresie wielkanocnym i podczas oktawy Bożego Ciała dodaje się: *Alleluja* ⁵⁾].

153. Gdy ministrant odpowie na werset, jeżeli ten jest mówiony, kapłan dłonie rąk przed piersią złączywszy, powie: *Domine, exaudi orationem meam*, i, po odpowiedzi ministranta, doda: *Dominus vobiscum* ⁶⁾. A gdy i na to ministrant odpowie, kapłan mówi: *Oremus, Deus, qui nobis...*, kończąc tę modlitwę dłuższem zakończeniem ⁷⁾: *Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula*

¹⁾ Por. wyżej część I, n. 172.

²⁾ Te chwile przeznaczając na odmawianie przepisanych przez rytuał modlitw, idziemy za większością liturgistów. Por. *Ephem. liturg.* 1892, p. 691. W taki sposób najlepiej, zdaje się, godzi się tekst rubryki rytuału z czcią dla Najświętszego Sakramentu.

³⁾ Fumagalli, *Manuale seu promptuarium liturgicum*, Alae 1889, I, p. 157.

⁴⁾ Gdy jednak Komunia św. daje się po lub przed mszą św. żałobną, w czarnej barwie, *alleluja* się nie dodaje. S. K. Obrz. 26 listopada 1878.

⁵⁾ Antyfona ta i werset, jak słowa rytuału: *dicere poterit* wskazują, mogą być opuszczane.

⁶⁾ Tych wersetów nigdy opuszczać nie należy. S. K. Obrz. 24 września 1842, *Tertii ordinis S. Francisci*; 30 sierpnia 1892, *Strigonen*.

⁷⁾ S. K. Obrz. 10 czerwca 1880.

saeculorum. R. Amen. W okresie wielkanocnym mówi się modlitwa: *Oremus. Spiritum nobis...* z krótkim zakończeniem: *Per Christum Dominum nostrum. R. Amen.*

154. Odmówiwszy modlitwę, nie pierwszej, lewą rękę oparłszy na ołtarzu, po za korporalem, prawą wstawia puszkę do cyborjum, klęka ¹⁾, obie ręce jednocześnie oparłszy na ołtarzu, po za korporalem, zamyka cyborjum i tabellam secretarum na swoim miejscu stawia.

155. Zaczem kapłan podnosi w górę oczy i ręce, jak we mszy św., mówiąc: *Benedictio Dei omnipotentis i zaraz opuszcza oczy i ręce łączy* ²⁾. Potem z opuszczonemi ku ziemi oczyma, z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, prawą ręką obraca się do ludu i tu, lewą rękę położywszy niżej piersi, prawą wyciągniętą w górę błogosławi komunikujących, lub komunikującego. A mianowicie, gdy mówi *Patris*, rękę podnosi do wysokości oczów, gdy mówi *et Filii*, opuszcza rękę aż do piersi, na *et Spiritus* zwraca rękę w stronę lewego ramienia, na *Sancti* — w stronę prawego. Potem dłonie rąk przed piersią połączy i dopowie: *descendat super vos et maneat semper*.

156. Błogosławieństwa tego nie udziela kapłan, gdy Komunię daje przed lub po mszy żałobnej, w czarnej barwie. Zresztą zawsze się ono daje, nawet w obec wystawionego Najświętszego Sakramentu ³⁾. Przedemszą się ono tylko wtedy nie daje, gdy jest pewna, że komunikujący zostaną na mszy, do jej ukończenia ⁴⁾.

¹⁾ S. K. Obrz. 23 grudnia 1862.

²⁾ Le Vavas seur, *Cérém.* I, 348; Fumagalli, l. c. I, p. 157; Bourbon, *Petit Cérém.* n. 1048.

³⁾ S. K. Obrz. 30 sierpnia 1892, *Strigonen*.

⁴⁾ *Cavalièri*, t. IV, decr. 63, n. 3.

157. Udzieliwszy błogosławieństwa ¹⁾, lewą ręką obraca się kapłan do ołtarza, i zaraz obiema rękami składa korporał (część I, n. 96) i do bursy wkłada brzegiem otwartym do wewnątrz a wierzchem do góry; zaczem bursę opiera na predelli po stronie epistoły, albo bierze ją z sobą, zstępuje ze stopni, klęka na posadzce, wkłada prawą ręką biret na głowę, i, poprzedzony przez ministranta, powraca do zakrystji, gdzie zdejmuję z siebie stulę i komżę.

b) CZYNNOŚCI MINISTRANTA.

158. Ministrant, w komżę przybrany, poprzedza kapłana, wychodzącego do ołtarza, dla rozdawania Komunii św. Przed wyjściem z zakrystji, odda jednocześnie z kapłanem ukłon krzyżowi, a potem kapłanowi. Idzie, dłonie rąk przed piersią złączywszy, Przybywszy przed stopnie, jeżeli potrzeba, daje przejście kapłanowi, potem klęka na jedno kolano na posadzce po lewej ręce kapłana, przyjmuje od niego biret, aby go położyć na kredencji, czy na zastępującym ją stole. Zaczem poruszy dzwonkiem na znak rozdawania Komunii św. i rozciągnie na kratkach przed komunikującymi obrus ²⁾, jeżeli go tam nie ma ³⁾.

159. Następnie, klęcząc na posadzce po stronie epistoły, głęboko korpus ciała pochyliwszy, odmawia

¹⁾ Djakon, udzielający Komunii św. w zastępstwie i z zalecenia kapłana, udziela ją z temiż samemi ceremonjami, co kapłan, z tem tylko zastrzeżeniem, że błogosławieństwa po udzieleniu Komunii św. nie daje. Por. Ś. K. Obrz. 14 sierpnia 1858, *Tunquini Occidentalis* i łomaczenie tego dekretu w Lehmkühl, *Theol. moral.*, t. II, n. 140. Mógłby udzielić tego błogosławieństwa tylko Najświętszym Sakramentem, jak to czasem u chorych ma miejsce.

²⁾ Gdyby kratki były zdala od ołtarza, postara się ministrant o zapalenie po obu ich bokach dwóch świec woskowych. Ś. K. Obrz. d. 26 marca 1859, in *Tarnovien*.

³⁾ Gdyby cyborjum było za wysoko, ministrant przystawia schodki i po użyciu odstawia. Toż samo czyni po rozdaniu Komunii św.

Confiteor..., odpowiada Amen po Misereatur... i wyprostowywa się. Żegna się na Indulgentiam i, po ukończeniu go, mówi Amen.

160. Podczas dalszych słów kapłana i podczas rozdawania Komunii św. klęczy po stronie epistoły ¹⁾, tak aby nie był tyłem do Najśw. Sakramentu. Gdyby miał sam przystąpić do Komunii św., klęka na środku podnóżka i pierwszy Komunią św., złożywszy pierwiej swe ręce na piersiach, na krzyż, otrzymuje ²⁾. Otrzymawszy Komunią św., zaraz powstaje, aby dać przejście kapłanowi, i idzie na swe miejsce.

161. Gdy kapłan powróci do ołtarza, ministrant, powstawszy, zbierze obrus, jeżeli jest taki zwyczaj; pierwiej jednak odpowie: Omne delectamentum in se habentem (w okresie wielkanocnym i podczas oktawy Bożego Ciała, dodaje Alleluja), jeżeli kapłan antyfonę i werset wypowie. Odpowiada też z kolei: Et clamor meus ad te veniat, Et cum spiritu tuo i po modlitwie: Amen.

162. Przed udzieleniem błogosławieństwa przez kapłana klęka z biretem przed stopniami, od strony ewangelji cokolwiek. Odpowiada po błogosławieństwie Amen, a gdy kapłan zejdzie ze stopni, uklęknie z nim przed ołtarzem i poprzedza go do zakrystji. Tu, oddawszy ukłon głęboki krzyżowi, rozbiera z szat liturgicznych kapłana i siebie.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

163. Zakrystjan przed obrzędem rozdawania Komunii św. w zakrystji przygotowuje dla kapłana komżę i stulę takiej barwy, jakiej wymaga tego dnia odmawiane officjum.

¹⁾ Gdyby wszakże w miejscu, gdzie się rozdała Komunią św., było ciemno, ministrant postara się wcześniej o świecę na ołtarzu i tą, klęcząc, przyświeca kapłanowi.

²⁾ Ś. K. Obrz. 13 lipca 1658, *Galliarum*.

164. Następnie zapala na ołtarzu dwie świece woskowe i, po stronie epistoły, oprze o predellę otworem ku górze obróconą bursę z korporalem; bursa ma być tej barwy co i stula dla kapłana. Przy cyborjum położy kluczyk dla otworzenia go, oraz postawi naczynko do obmywania palców. U stóp stopni umieści dwonek, gdyby go nie było. A na kratkach rozwiesi, jeżeli go tam stale niema, obrus lniany, długi, biały, czysty, nie podarty, po brzegach obszty koronką lub obhaftowany.

165. Gdy kapłan po ukończonem rozdawaniu Komunii św. odejdzie od ołtarza, zakrystjan gasi świece i zabiera bursę do zakrystji, jeżeli już tego dnia nie będzie Komunia św. rozdawana. Wodę z naczynka wylewa do piscyny; nie potrzeba jednak tego czynić za każdym rozdawaniem Komunii, tylko co pewien przeciąg czasu; wtedy się wodę odnawia, aby była zawsze czystą. Obrus z kratek zdjawszy, jeżeli nie jest do nich stale przytwierdzony, nie wstrząsa nim, aby przypadkiem partykula jaka tam się znajdująca na ziemię nie spadła.

d) ZACHOWANIE SIĘ KOMUNIKUJĄCYCH.

166. Jeden tylko ministrant przystępuje do Komunii św., klęcząc na stopniach, wszyscy inni wierni przy kratkach, jeżeli można, najprzód mężczyźni, potem niewiasty, albo, przynajmniej, z jednej strony mężczyźni, z drugiej niewiasty. Wszyscy zbliżają się do kratek pokornie, skupieni, w ubraniu czystym i skromnym, z oczami spuszczone, pierwej złożąwszy z siebie broń, odsunawszy laskę, zdjawszy rękawiczki. Ukłękawszy, ręce złożą na krzyż na piersiach, albo, jeżeli można, obu rękoma podtrzymywać będą obrus pod brodą. Podczas przyjmowania Komunii usta trzymają skromnie otwarte, język cokolwiek na zewnątrz wysunięty. Po otrzymaniu Komunii usta skromnie i poważnie zamykają. Wreszcie powstawszy, z oczyma

spuszczonemi, wyprostowani, odchodzą do swego miejsca w kościele, gdzie przez najmniej kwadrans czasu, dzięki Panu Bogu za otrzymane łaski składają.

§ 3. Zanoszenie i udzielanie Komunii św. chorym.

a) CZYNNOŚCI KAPŁANA.

167. Komunię św. kapłan nosi chorym, ilekroć tego zażądają, już to aby zadość uczynić obowiązkowi przyjęcia Komunii wielkanocnej, już z pobożności. Umierający nadto obowiązani są przyjąć Komunię św. jako Wjatyk, nawet choćby nie byli na czczo. Proboszcz ze swojej strony wielkiego dokładać ma starania¹⁾, aby nikt bez Wjatyku nie umarł; owszem zachęcać ma wszystkich chorych do przyjmowania Komunii św., przynajmniej w większe uroczystości, jeżeli to, ze względu na liczbę posługujących kapłanów i odległość od kościoła, jest możebnem.

168. Komunia św. nosi się do chorych we dzień, w nocy zaś tylko w razie niebezpieczeństwa śmierci.

169. Umywszy ręce kapłan, ubiera się w zakrystji w komżę i stulę barwy białej, pod spodem mającej barwę fioletową. Zawiesza potem na szyi bursę białą, jedwabną²⁾, wewnątrz której jest korporal, puryfikator czysty i mała puszka wjatykowa³⁾. Do kieszeni chowa rytuał lub wyciąg z niego *va de mecum* zwany. Zaczem wzięwszy w ręce biret i oddawszy rewerencją krzyżowi przez ukłon głęboki głowy, wkłada

¹⁾ *Rit. de Comm. infirm.* Gdy choroba ciężka trwa i choremu wciąż grozi śmierć, po kilku dniach, a nawet, według św. Alfonsa Liguorego, nazajutrz można mu znowu udzielić Wjatyk. To się powtarza aż do wyjścia z niebezpieczeństwa, albo do śmierci.

²⁾ Por. wyżej, część I, n. 125.

³⁾ Por. wyżej część I, n. 70. Może zamiast puszek wjatykowej użyta być tu patena zamykana, w której da się ukryć Przenajświętsza Hostja.

biret na głowę, dłonie rąk przed piersią łączy i, poprzedzony przez ministranta, wychodzi do ołtarza.

170. Przybywszy przed stopnie ołtarza, oddaje ministrantowi biret i klęka na posadzce. Następnie wstępuje na stopnie ołtarza, prawą nogą najprzód; stanąwszy przy ołtarzu, wyjmując ze swej bursy prawą ręką korporał i na ołtarzu go położywszy, obu rękami rozkłada go całkowicie na ołtarzu. To uczyniwszy, wyjmując z bursy puszkę wjatykową, na korporale stawia i zdejmując z niej przykrycie.

171. Otworzy potem cyborjum, odsunąwszy pierwiej tabellam secretarum, i klęka, ręce przedtem, jak zwykle przy klękaniu, opierając na ołtarzu, po za korporalem; wyjmując prawą ręką puszkę, lewą opierając jeszcze na ołtarzu, odkrywa ją obu rękoma i znowu klęka, przykrycie puszek położywszy na korporale.

172. Powstawszy, wielkim i wskazującym palcem prawej ręki wyjmując z puszek Komunikant, jeden, lub więcej, stosownie do liczby chorych, i umieszcza w małej puszcze. Lewą rękę wtedy trzyma opartą na ołtarzu po za korporalem. Potem lewą rękę położywszy na podstawie puszek, palce wielki i wskazujący prawej obciera o siebie po nad puszką; i zaraz klęka, prawą ręką z połączonymi wielkim i wskazującym palcami oparłszy na brzegu korporалу, lewą po za korporalem. Powstawszy, prawą ręką, palców złączonych nie rozłączając, przykrycie wkłada najprzód na większą puszkę i zamyka ją, potem na małą puszkę.

173. Następnie lewą rękę oparłszy na ołtarzu, po za korporalem, wielki i wskazujący palec prawej ręki obmywa w naczynku z czystą wodą, stojącym po stronie epistoły i wyciera je przyczepionym doń puryfikaterzem. To uczyniwszy, lewą rękę opiera na ołtarzu, po za korporalem, prawą zaś wstawia puszkę wielką do cyborjum, potem klęka, obie ręce jednocześnie oparłszy na ołtarzu, po za korporalem, zamyka

cyborjum i tabellam secretarum na swoim miejscu stawia ¹⁾.

174. Wtedy wyjmie z bursy puryfikaterz i okrywając nim małą puszkę, wkłada tę ostatnią do bursy prawą ręką; zaczem obiema rękami składa korporał (część I, n. 96) i także go do bursy brzegiem otwartym do zewnątrz wkłada. Wreszcie dłonie rąk przed piersią złączony, obraca się prawą ręką i zstępuje ze stopni. Bierze podany sobie biret i trzymając go w obu rękach, idzie do drzwi kościoła, poprzedzony przez ministranta ze światłem.

175. Wyszedłszy z kościoła, wkłada na głowę biret i idzie dalej ²⁾. Gdzie zwyczaj jest okrywania się płaszczem długim, może to uczynić, także po wyjściu z kościoła ³⁾. Może też w razie większej odległości jechać powozem, bryczką czy wozem, a nawet i konno, jeżeli taki jest zwyczaj, a inaczej drogi przebyć nie można. Na welocypedzie kapłanowi jechać nie przystoi. Idzie zawsze poważnie; gdy w razie gwałtownym pośpieszyć mu trzeba, czyni to, ale w każdym razie nie biegnie. Czy idzie, czy jedzie, zawsze się przed nim znajduje ministrant z latarnią i dzwonkiem.

176. Idąc kapłan, odmawia psalm Miserere... lub

¹⁾ Klucz od cyborjum po wyjściu kapłana z kościoła, szczególnie gdzie jest jeden kapłan, powinien być wzięty przez zaufaną osobę, jak np. organistę, i schowany w zakrystji w zwykłym jego miejscu. Cf. Bourbon, *Petit Cérém.* n. 1068.

²⁾ Wprawdzie dekretu Ś. K. Obrz. nie dopuszczają możliwości nakrywania czemkolwiek głowy (31 sierpnia 1872, *in Toletana*), chyba w szczególnych wypadkach konieczności i to po za miastem lub wsią, za pozwoleniem biskupa (19 stycznia 1893, *in Treviren.*); tatejszy jednak zwyczaj i stan powietrza upoważniają do wkładania po wyjściu z kościoła biretu. Tego jednak nie można zastępować czapką lub kapeluszem. W razie mrozu tęgiego i obawy przeziębienia głowy można włożyć głęboką czapkę futrzaną. Tej myśli są dekretu Ś. K. Obrz. z 22 i 27 kwietnia 1871, *in Oriolen.* i z 13 listopada 1862, *in Coloniën.* Lehmkühl, *Theol. mor.*, II, n. 140.

³⁾ Bourbon, *Petit. Cérém.* n. 1060.

inne psalmy pokutne, albo kantyki, które umie na pamięć: Benedictus, Magnificat, Nunc dimittis, Benedicite omnia opera... i t. p.

177. Wszedłszy do mieszkania chorego, kapłan powie: Pax huic domui. Gdy ministrant nie będzie umiał odpowiedzieć, sam sobie odpowiada słowami: Et omnibus habitantibus in ea. Zdejmuje biret i płaszcz, jeżeli jest w nim, i zbliża się wprost do stoliczka okrytego białym obrusem, na którym, wyjąwszy z bursy korporea, rozkłada go w całości. Potem wyjmie puszkę z Komunikantem, odkrywa ją z purifikatora i stawia na środku korporea.

178. Ukłękawszy następnie przed Najświętszym Sakramentem na dwa kolana ¹⁾, powstanie i weźmie kropidło od ministranta. Pokrapia wodą święconą chorego i cały pokój, aby tylko nie w stronę Najświętszego Sakramentu, jednocześnie mówiąc antyfonę: Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor: lavabis me et super nivem dealbabor ²⁾, i pierwszy wiersz psalmu Miserere, wraz z Gloria Patri... Sicut erat... i z powtórzeniem antyfony Asperges me... ³⁾.

179. Potem, oddawszy w ręce ministranta kropidło i wzięwszy w ręce rytuał czy vade mecum, mówi kapłan wersety: Adjutorum nostrum..., Domine, exaudi... i Dominus vobiscum, a gdy ministrant na nie odpowie, kapłan odczyta modlitwę: Oremus, Exaudi nos, Domine... Per Christum Dominum nostrum. Gdy ministrant odpowie Amen, kapłan zbliża się do chorego i spowiada go, jeżeli go

¹⁾ Bourbon, *Petit Cérém.* n. 1079.

²⁾ Antyfony ta mówi się także w okresie wielkanocnym (Ś. K. Obrz. 11 lutego 1702, *in Lerien.*); ale alleluja nie dodaje się wtedy ani do antyfony, ani do wersetu.

³⁾ Gdyby wody święconej nie było w mieszkaniu chorego, poświęci ją najprzód kapłan, a potem dopiero dopełni obrzędu pokropienia.

poprzedzającego dnia nie spowiadał. Jeżeli chory jest już po spowiedzi, mimo to kapłan go pyta, czyby nie miał jeszcze co do nadmienienia do spowiedzi odbytej, i gdy chory odpowie twierdząco, zaleci obecnym wyjść z pokoju, i spowiada go, barwę stuly białą zamienią w fioletową.

180. Po spowiedzi, jeżeli ta ma miejsce, kapłan barwę stuly fioletową zamienia na białą i daje znak dzwonkiem lub uchYLENIEM drzwi, że wejść można do pokoju chorego. Potem, klęcząc przed Najświętszym Sakramentem, odmawia głośno akty przed Komunią św., aby chory, gdyby mógł, powtarzał je za nim.

181. Następnie powstawszy, czeka, aż chory czy ministrant, czy kto inny obecny odmówi Confiteor... całe, jak zwykle przed udzielaniem Komunii św. Gdyby nikt nie umiał odmówić Confiteor... sam je odmawia bez tibi, Pater i te, Pater. Potem, odkrywając puszkę i przykrycie położywszy na korpore, klęka na jedno kolano.

182. Powstawszy, obraca się prawą stroną bokiem do stolika, ku choremu, i dłonie rąk mając przed piersią połączone, mówi Misereatur vestri..., a jeżeli Komunią św., jako Wjatyk daje, to Misereatur tui... Gdy ministrant odpowie: Amen, kapłan doda: Indulgentiam... z zaimkami w liczbie mnogiej, a gdy Komunią św. jako Wjatyk daje, w liczbie pojedynczej; jednocześnie prawą ręką w stronę chorego krzyż kreśli, rozpoczynając go na słowo Indulgentiam, a kończąc na vestrorum (tuorum), lewą ręką niżej piersi trzymając. Ministrant odpowie: Amen.

183. Obraca się wtedy kapłan lewą ręką do stolika, i oparłszy ręce na nim, po za korpore, klęka. Zaraz potem bierze w lewą ręką, między wielki i pozostałe palce, puszkę, i mając trzy palce mniejsze prawej ręki wyciągnięte, wielkim i wskazującym bierze

z puszki Komunikant i ten po nad puszkę wynosi na jeden lub dwa cale, aby chory mógł go ujrzeć.

184. Teraz, nie pierwiej, prawą ręką obraca się do chorego i, tyłem stojąc do stolika, z oczyma utkwionemi w Najświętszy Sakrament, wyraźnie mówi: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi...*¹⁾ i zaraz po trzykroć powtarza te słowa: *Domine, non sum dignus...*, które to słowa zawsze w rodzaju męzkim się mówią, choćby przyjmującą Komunię św. była niewiasta.

185. Nim Komunię św. udzieli, pierwiej Nią krzyż po nad puszką nakreśli, wielkości nie przechodzącej obwodu puszki. Mówi wtedy: *Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam. Amen*, lub gdy udziela Komunię św. jako Wjatyk, to: *Accipe, frater (soror), Viaticum Corporis Domini nostri Jesu Christi, qui te custodiat ab hoste maligno et perducatur in vitam aeternam. Amen*. Gdy mówi *Amen*, Komunikant na usta komunikującego kładzie. Nim to wszakże robi, pierwiej po nad puszką wstrząśnie lekko komunikantem, aby z niego opadły cząsteczki eucharystyczne doń przyczepione²⁾.

186. Po udzieleniu Komunii św., obraca się kapłan lewą ręką do stolika i postawiwszy puszkę na ołtarzu,

¹⁾ W żadnym razie tych słów po polsku mówić nie można. Ś. K. Obrz. 23 maja 1835.

²⁾ Gdyby chory lada chwila mógł umrzeć, kapłan może wszystko lub w części, co poprzedza udzielenie Wjatyku, opuścić, i powiedziawszy słowa: *Accipe, frater (soror), Viaticum...* udzielić Komunię, św. Gdyby chory przed połknięciem Hostji umarł, kapłan Ją zabrawszy, odniesie do kościoła i zachowa w cyborjum do zepsucia. Gdyby w jakiś czas po przyjęciu Komunii św. chory chciał wyplunąć z ust flegmę, można mu na to pozwolić, raz dlatego, że nie idzie ona z żołądka, powtóre, że nie można jej utrzymać, a po trzecie, że gdyby poszła do żołądka, mogłaby chorego o womity przyprowadzić.

jeżeli w niej pozostały jeszcze Komunikanty, kłęka i, otarłszy nad nią palce wielki i wskazujący prawej ręki o siebie, zamyka puszkę, aby ją potem zanieść do drugiego chorego i t. d. W przypuszczeniu jednak, że już w puszcze żadnego Komunikantu nie ma, postawiwszy puszkę na stoliku, lewą ręką wzięwszy łyżkę leżącą na stoliku w stojącym obok naczyniu, nabiera w nią wody, i w niej macza wskazujący i wielki palec prawej ręki. Umywszy je w taki sposób, wyciera je puryfikaterzem.

187. Otarłszy palce, w przypuszczeniu, że w puszcze nie ma już Komunikantu żadnego, wylewa zawartość łyżki do puszki, którą obraca kilka razy, aby ją wewnątrz dobrze wodą obmyć. Potem przelewa prawą ręką zawartość puszki co do kropli do łyżki i tę wzięwszy w prawą rękę, nachyli do ust chorego, aby mógł znajdującą się tam wodę wypić¹⁾. Gdyby w puszcze była jeszcze Komunię św., to wodę w łyżce, zaraz po umyciu w niej palców, podaje choremu do wypicia²⁾. Z wodą tą chory wypija wszelkie okruszyny, po Komunikancie pozostałe; ułatwia mu ona także połknięcie przyjętej Hostji, co nieraz u chorego połączone jest z trudnością i nieraz trzeba kilku łyżkami wody mu w tem dopomódz. Gdyby czysta woda, zdaniem lekarza, miała być szkodliwą, można ją zaprawić winem³⁾.

188. Stanąwszy następnie przy stoliku, wyciera kapłan puryfikaterzem pnszkę i łyżkę. Potem, wzięwszy w rękę rytuał czy *vade mecum*, albo, gdyby umiał

¹⁾ Gdyby chory nie mógł wypić tej puryfikacji, zabiera się ją w flaszeczkę do kościoła i wlewa do pisecy. Lepiej jeszcze byłoby, aby wsiąkla w konopie i watę, i spalona została w domu chorego.

²⁾ Bourbon, *Petit Cérém.* n. 1087.

³⁾ Jeżeli w tym pokoju więcej znajduje się chorych, którym kapłan kolejno udzielił Komunii św., wtenczas jednemu tylko z nich podaje łyżkę z wodą, a pozostałym chorym ministrant podaje z naczynia nieco wody do popicia, jeżeli tego potrzeba.

na pamięć rytualne modlitwy, dłonie rąk przed piersią połączywszy, mówi: Dominus vobiscum. A gdy ministrant odpowie, jak zwykle, kapłan odmawia modlitwę: Oremus. Domine Sancte... Ministrant odpowiada: Amen.

189. Odmówi następnie kapłan z chorym modlitwy dziękczynne po Komunii św., stojąc przy chorym, lub klęcząc przed Najświętszym Sakramentem, jeżeli ten pozostał jeszcze w puszce.

190. Wreszcie udziela błogosławieństwa. Jeżeli pozostał jeszcze w puszce Najświętszy Sakrament, to uklękawszy przed Nim na jedno kolano, bierze Go w ręce i odwróciwszy się do chorego, kreśli Nim znak krzyża nad chorym, nie mówiąc ¹⁾. Jeżeli zaś nie ma już Najświętszego Sakramentu, to dłonie rąk z sobą połączywszy, odwrócony do chorego mówi: ²⁾ Benedictio Dei omnipotentis... super te (w liczbie pojedynczej, jeżeli jeden jest chory) et mane at semper; gdy mówi Patris, rękę podnosi do wysokości oczów, gdy mówi et Filii, opuszcza rękę aż do piersi, na et Spiritus zwraca rękę w stronę lewego ramienia, na Sancti, w stronę prawego; potem dłonie rąk przed piersią łączy ³⁾.

191. Po udzielonem błogosławieństwie obraca się lewą ręką do stolika i obwinawszy puszkę w puryfikaterz, chowa ją do bursy; składa obiema rękami korporał (część I, n. 96) i także go do bursy wkłada brzegiem otwartym do wewnątrz, a wierzchem do góry. Potem, jeżeli jeszcze Najświętszy Sakrament w puszce pozostał, niesie Go do innego chorego, tak samo jak niósł z kościoła do pierwszego chorego (n. 176), lub,

¹⁾ Jeżeli po udzieleniu Komunii św. udziela kapłan jeszcze Olejem św. namaszczenia, to błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem dawane jest po ukończeniu wszystkich czynności u chorego.

²⁾ Herdt, *S. Lit. prax. III*, n. 193.

³⁾ Por. przypisek do n. 157.

jeżeli tak zrzadzą okoliczności, niesie Go z powrotem do kościoła. Jeżeli zaś nie ma w puszce Najświętszego Sakramentu, zdejmując z siebie bursę, stulę i komżę, i w prywatnem ubraniu, niosąc bursę w rękach, a rytuał w kieszeni, powraca do kościoła, gdzie bursę w zwykłym schowaniu jej umieszcza.

192. Gdy zaś kapłan powraca z Najświętszym Sakramentem do kościoła, poprzedza go ministrant z latarnią; kapłan odmawia wtedy psalm Laudate Dominum de coelis... w połączeniu z innymi psalmami, lub hymn Te Deum laudamus i t. d. Przyszedszy do kościoła, wchodzi na stopnie ołtarza, wyjmując z bursy korporał, rozwija na ołtarzu i zaraz stawia na nim puszkę małą, wyjętą z bursy. Potem uklękawszy na jedno kolano przed Najświętszym Sakramentem, zstępuje ze stopni, klęka na najniższym, chwilę adoruje Najświętszy Sakrament i potem mówi werset: Panem de coelo... Gdy ministrant nań odpowie, kapłan powstanie ¹⁾ i mówi: Dominus vobiscum i modlitwę Deus, qui nobis... z dłuższem zakończeniem, zawsze jednakowo, choćby w okresie wielkanocnym ²⁾. Po modlitwie tej wstaje, wstępuje na stopnie, klęka na jedno kolano i prawą stroną się obracając, bokiem stanawszy do Najświętszego Sakramentu, ogłasza odpusty udzielone przez Kościół za towarzyszenie Najświętszemu Sakramentowi do chorego. Następnie obraca się do ołtarza, klęka, otwiera cyborjum, znów klęka, wyjmując z niego puszkę większą, otwiera ją, jako też puszkę małą, klęka, przekłada z puszki małej do większej Najświętszy Sakrament, oczyszcza palcem małą puszkę i puryfikaterzem, zwilżonym wodą, wyciera, zamyka małą puszkę, klęka i zamyka wielką puszkę. Wreszcie wzięwszy w obie ręce puszkę większą, nie mówiąc, udziela nią ludowi bło-

¹⁾ Bourbon, *Petit Cérém.* n. 1095.

²⁾ Ś. K. Obrz. 11 lut. 1702, in *Lerien*.

gosławieństwa. Wkłada puszkę do cyborjum, klęka, zamyka cyborjum, składa korporał i umieszcza go w burcie. To wszystko uczyniwszy, powraca do zakrystji.

193. Gdyby Komunia św. w puszcze wyjętej z cyborjum, jak tam stała, niesioną była do chorego, jak to bywa np. po szpitalach, gdzie jest w miejscu kaplica, w której się przechowuje Najświętszy Sakrament, to kapłan ją niesie w rękach, okrytą białym welonem naramiennym, który ministrant na jego ramiona, gdy uklęknął na podnóżku przed wzięciem Najświętszego Sakramentu, włożył. Bursę zaś z korporalem wewnątrz zanieś ministrant. W taki sam sposób puszka ta będzie przyniesiona napowrót, z zastosowaniem ogólnych wyżej wskazanych przepisów.

b) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

194. Zakrystjan przygotowuje w zakrystji dla kapłana komżę, stulę podwójnej barwy: białej i fioletowej, bursę białą wjatykową, wewnątrz której jest korporał, pyryfikaterz czysty i puszka mała wjatykowa; obok położy też rytuał czy *vade mecum*.

195. Następnie zapala na ołtarzu dwie świece woskowe, a na kredencji czy obok ołtarza przygotowuje latarnię z palącą się wewnątrz świecą woskową; u szczytu latarni zawiesza się dzwonek mały. Przy cyborjum położy kluczyk dla otworzenia go. Gdyby puszka, z cyborjum wyjęta, miała być niesiona do chorego, przygotowuje też welon naramienny białej barwy, oraz mały baldachim, jeżeli możebnem jest jego użycie.

196. Gdy kapłan z Najświętszym Sakramentem odejdzie od ołtarza, gasi świece; ale ponownie je zapala, gdyby Najświętszy Sakrament miał być znów przyniesiony do kościoła.

197. Gdyby był zwyczaj odprowadzania kapłana idącego z Najświętszym Sakramentem do chorego

przynajmniej na pewną odległość ze świecami, przygotowuje te ostatnie dla wiernych w odpowiedniej ilości.

c) CZYNNOŚCI MINISTRANTA.

198. Ministrant, którym zazwyczaj bywa zakrystjan w komżę przybrany, wzięwszy wcześniej z sobą przykrycia głowy swoje i celebransa, aby je można było w powrocie od chorego, gdy już Najświętszego Sakramentu nie będzie, włożyć na głowę, poprzedza kapłana, wychodzącego do ołtarza. Przed wyjściem z zakrystji odda jednocześnie z kapłanem ukłon krzyżowi, a potem celebransowi. Przybywszy przed stopnie, klęka na jedno kolano na posadźce, po lewej ręce kapłana, przyjmuje od niego biret i przechodzi na stronę epistoły, gdzie klęka.

199. Gdy kapłan Najświętszy Sakrament weźmie do puszeki małej i zamknie cyborjum, ministrant powstanie, weźmie w rękę latarnię z zapaloną świecą i dzwonkiem i stanie przed stopniami. Tu uklęknąwszy na oba kolana i oddawszy kapłanowi biret, poprzedza go w drodze do chorego, na dwa lub trzy kroki najprzód, od czasu do czasu poruszając dzwonkiem, aby spotykanym wiernym dać znak o zbliżaniu się Najświętszego Sakramentu. Jeżeli kapłan jedzie bryczką, czy wozem, ministrant także wsiada na przód tego ekwipażu, twarzą do kapłana, gdy to jest możebnem. Gdy zimno i niepogoda nie pozwala na pozostawanie z odkrytą głową, nakrywa ją czapką.

200. Przybywszy do miejsca, gdzie jest łoże chorego, wejdzie najprzód do tego pokoju, postawi latarnię na stoliku i na słowa kapłana: *Pax huic domui* odpowiada: *Et omnibus habitantibus in ea*. Gdy kapłan obok niego będzie szedł z Najświętszym Sakramentem, uklęknie na oba kolana i pochyli głowę głęboko. Gdyby świece na stoliku nie były zapalone, zapala je i przygotowuje to wszystko, co

potrzebnem jest do udzielenia Komunii św. choremu, jeżeli tego domownicy nie uczynili. Gdy kapłan rozwinąwszy korporal, postawi na nim puszkę z Najświętszym Sakramentem, podaje mu kropidło umoczone w wodzie święconej i to po pokropieniu odbiera. Gdyby wody święconej nie było, postara się o wodę i sól, i prosi kapłana o jej poświęcenie.

201. Po pokropieniu wodą święconą, odpowiada kapłanowi na wersety: *Qui fecit coelum et terram; Et clamor meus ad te veniat i Et cum spiritu tuo.* Po modlitwie zaś, mówi: *Amen.* Gdyby chory spowiadał się, oddawszy cześć Najświętszemu Sakramentowi przez ukłonienie na dwa kolana, wyjdzie z obecnymi z pokoju. Podczas spowiedzi, oczekując na znak wejścia do pokoju chorego, przewodniczy zebrany w modlitwie; więc odmawia na intencją chorego litanją do Pana Jezusa lub różaniec i t. p.

202. Gdy kapłan da znak wejścia do pokoju chorego, wszedłszy, uklęknie na oba kolana przed Najświętszym Sakramentem i pochyli głowę głęboko. Potem, głęboko korpus ciała pochyliwszy, odmawia *Confiteor...*, odpowiada *Amen po Misereatur...* i wyprostowując się. *Zegna na Indulgentiam...* i, po ukończeniu go, mówi *Amen.*

203. Gdy kapłan, po udzieleniu Komunii św., wypurifikuje puszkę ¹⁾ i będzie odmawiał modlitwę, ministrant przed modlitwą odpowiada: *Et cum spiritu tuo*, a po modlitwie: *Amen.* Gdyby w puszcze już nie było Najświętszego Sakramentu, to po błogosławieństwie kapłana mówi *Amen*, dopomaga kapłanowi do zdjęcia z siebie szat liturgicznych, podaje mu zwyczajne nakrycie głowy i zabrawszy z sobą latarnię, stulę i komżę, powraca do domu. Gdyby zaś w puszcze pozostał jeszcze Najświętszy Sakrament,

¹⁾ Gdyby choremu czy chorem potrzebna było po Komunii dać wody więcej do picia, na znak kapłana czyni to ministrant.

skoro kapłan udzieli błogosławieństwa choremu, poprzęda go w drodze do drugiego chorego lub do kościoła.

204. Gdy Najświętszy Sakrament z powrotem zostanie przyniesiony do kościoła, ministrant klęknie na posadzce przed stopniami ołtarza i modłącemu się kapłanowi odpowiada po wersetach: *Omne delectamentum in se habentem i Et cum spiritu tuo*, a po modlitwie: *Amen.* Gdy celebrans będzie szedł do zakrystji, poprzedza go, jak zwykle.

205. Jeżeli do chorego niesioną ma być puszka z Najświętszym Sakramentem, wyjęta z cyborjum, to ministrant, pierwiej, nim kapłan weźmie puszkę w ręce, włoży na jego ramiona welon naramienny, który zdejmie z kapłana po zanieśieniu Najświętszego Sakramentu do chorego. Ten welon włoży znowu na ramiona kapłana przed odniesieniem Najświętszego Sakramentu do kościoła czy kaplicy, i zdejmie po Jego przyniesieniu.

d) CZYNNOŚCI WIERNYCH.

206. Wierni usuwają z pokoju, do którego ma być przyniesiony Najświętszy Sakrament, wszelkie obrazy światowe i inne przedmioty nieodpowiednie, a natomiast zawieszają obraz Matki Bożej lub Świętych Pańskich, oraz krzyż w taki sposób, aby chory mógł nań często spoglądać.

207. Naprzeciw łóżka chorego stawia się stolik, tak aby między nim a łóżkiem wolne było przejście. Stółten, zastępujący miejsce ołtarza, nakrywa się czystym białym obrusem, na którym stawia się ¹⁾ dwie świece woskowe ²⁾, zapalone za zbliżeniem się kapłana

¹⁾ Co do stawiania krzyża na stoliku, niema przepisu w rytuale. Najświętszy Sakrament najzupełniej zastępuje tu krzyż.

²⁾ Gdyby świec woskowych nie było, zapala się tu, obok świec stearynowych, przynajmniej jedna gromnica, zwykle przechowywana

z Najświętszym Sakramentem. Na jednym z krańców stołu stawia się naczynie z wodą święconą i kropidło, które może zastąpić gałązka z kilku liśćmi na końcu lub kilka kłosów pszenicznych, związanych w jedną wiązkę. Tamże stawia się szklanka czy inne naczynie z wodą czystą ¹⁾, do której można dolać trochę wina; obok szklanki leży łyżka stołowa. Środkowa część stołu jest zupełnie nie zajęta, aby można było na niej rozłożyć korporał.

208. Chorego, o ile być może, czysto ubierają, usta jego, gdy potrzeba, obmywszy gąbką czy ręcznikiem umoczonym w ciepłej wodzie. Łóżko chorego się czysto przybiera. Pokój się przewietrza, gdy potrzeba. Jeżeli zaś pora roku czy choroba na to nie pozwala, nakadza się w nim ususzoną skórą jabłka i t. p.

209. Gdyby chory miał się jeszcze spowiadać, przy łóżu jego, w głowach, stawia się krzesło. Na czas przybycia Najświętszego Sakramentu i kapłana, wynosi się z izby małe dzieci i domowe zwierzęta.

210. Wychodzącego z kościoła kapłana z Najświętszym Sakramentem przeprowadzają wierni, idący za nim, lub, gdy taki zwyczaj, z świecami zapalonemi go poprzedzają. Idąc, odmawiają różaniec. Inni wierni, spotykający na drodze kapłana z Najświętszym Sakramentem, zdjawszy czapki, klękają na oba kolana, a przynajmniej na jedno, jeżeli błoto nie przeszkadza; w razie niemożności, po zdjęciu nakrycia głowy, przynajmniej ją pochylą.

211. Gdy kapłan z Najświętszym Sakramentem się zbliża, trzeba wyjść na Jego spotkanie z świecami za-

w domach chrześcijańskich. W braku gromnicy stawia się na stoliku latarnia, przyniesiona przez ministranta. Najlepiej byłoby o braku świec woskowych zawiadomić zakrystjana i od niego świece takie na czasowe użycie otrzymać. Mogłyby wreszcie świece takie wraz ze stołem i innemi utensyljami być własnością całej wsi i do domu chorego w razie potrzeby przynoszone.

¹⁾ Woda ta może być przegotowaną.

palonemi, z śpiewem jakiej pieśni na cześć Najświętszego Sakramentu ułożonej, stosownie do zwyczaju. Gdy drzwi pokoju są niskie, trzeba kapłanowi to ręką wskazać, aby głowy sobie nie rozbił. Gdy kapłan przybywa w płaszczu czy futrze, należy mu dopomódz przy jego zdejmowaniu, zwłaszcza gdy kapłan jest starszy wiekiem. Gdy kapłan wejdzie z Najświętszym Sakramentem do pokoju chorego, nikt go nie wita, ani całuje w rękę, lecz wszyscy klękają na oba kolana.

212. Jeżeli chory ma się spowiadać, obecni, po oddaniu Najświętszemu Sakramentowi pokłonu, wychodzą, aby się modlić na intencję chorego po za drzwiami; na znak dany przez kapłana, znowu wchodzą do pokoju chorego, i, oddawszy cześć Najświętszemu Sakramentowi, klękają.

213. Przed otrzymaniem Komunii św. będzie chory powtarzał za kapłanem akty przed Komunią św. Gdy zaś kapłan będzie mówił słowa: *Domine, non sum...*, chory je powtarza po łacinie lub mówi je po polsku: *Panie, nie jestem godzien...* Po przyjęciu Komunii i wypiciu wody podanej w łyżce, chory odmawia z kapłanem akty dziecinyne po Komunii świętej.

214. Gdy po udzieleniu choremu Komunii świętej pozostał jeszcze w puszcze Najświętszy Sakrament, wierni przeprowadzają kapłana wychodzącego. Gdyby zaś już Najświętszego Sakramentu nie było, podziękowawszy kapłanowi za udzielenie Komunii św. dozwalają choremu jakiś czas w skupieniu pozostać dla podziękowania Panu Bogu za otrzymane łaski.

§ 4. Pierwsza Komunia dzieci.

215. Dzień, w którym dzieci w parafii po raz pierwszy przystępują do Komunii św., jest jednym z najbardziej uroczystych w roku; obrzęd pierwszej Komunii św. obchodzi się z całą najbardziej możliwą so-

lennością i wspaniałością kultu. Kościół i ołtarz wielki jak najpiękniej się w tym celu zdobia.

216. Dzieci na pół godziny przed mszą św. zgromadzają się w jednej z kaplic kościoła, a w braku kaplic, przy wejściu, pod chórem się umieszczają. Dziewczęta, jeżeli można, przybrane są w wieńce róż, czy innych kwiatów na głowie i welony białe. Chłopcy na jednym z ramion mają białe kokardki i kwiatek. Wszystkie dzieci otrzymują świece do rąk, zaczem parami, najprzód chłopcy, za nimi dziewczęta, prowadzone są przed sanktuarjum ¹⁾.

217. Dzieci tego dnia otrzymują przed ołtarzem najlepsze miejsca, aby nie były gniecione przez otaczający je tłum. Można by je wzdłuż głównej nawy, począwszy od ołtarza wielkiego, rozmieścić dwoma szeregami, chłopcy z jednej strony, dziewczęta z drugiej.

218. Msza św. najodpowiedniej, gdy jest czytana. Przed mszą św. celebrans śpiewa w kapie *Veni Creator*. Podczas mszy zaś dzieci, pierwszej nauczzone, wykonywają pieśni polskie. Przed ewangelją zakrystjan zapala dzieciom świece, które trzymają prosto, aby nie plamiły niemi ubrań i pożaru nie sprawiły. Po ewangelji świece się gaszą i odbierają.

219. Nauka krótka może mieć miejsce po ewangelji, lub przed Komunią św. Po ewangelji może kapłan przemówić z ambony; przed Komunią św. zaś mówi od ołtarza, odwrócony bokiem, stojąc po stronie ewangelji ²⁾.

220. Gdy się zbliżać będzie czas Komunii św. jeden z chłopców odczyta głośno, wyraźnie i dobitnie akty przed Komunią św. Po Komunii św. toż samo uczyni jedna z dziewcząt. Do Komunii św. przystępują kolejno parami, najprzód chłopcy, potem dziewczę-

ta: wszyscy, nim klęką na stopniu, oddadzą pierwszej pokłon Najświętszemu Sakramentowi ukłonieniem na dwa kolana, połączonem z głębokiem pochYLENIEM głowy; toż samo uczynią, gdy przyjmą Komunią św., pierwszej nim pójda na swe miejsca; klękać zaś będą pary w taki sposób, aby dwie pary jednocześnie uklękły, para, idąca do Komunii św., w środku się znajdowała, a para od Komunii św. idąca, aby się rozdzieliła i wzięwszy między siebie tamtą parę, równocześnie z nią klękła, i t. d.

221. Po ukończeniu mszy św. modlą się dzieci pod przewodnictwem kapłana najprzód za Kościół św., potem za rodziców, następnie za grzeszników, potem za zmarłych, do rodziny należących. Wreszcie dzieci w cichości i skupieniu się rozchodzą, aby spożyć skromny posiłek.

222. Po południu, o oznaczonej godzinie, dzieci przychodzą do kościoła, zgromadzając się w kaplicy jakiej, czy u wejścia pod chórem. Otrzymawszy świece zapalone do rąk, prowadzone są parami, najprzód chłopcy, potem dziewczęta, przed sanktuarjum. Tu kapłan odprawia nieszpory o Najświętszej Pannie, które mogłyby dzieci, pierwszej wyuczone, śpiewać w języku łacińskim.

223. Następnie kapłan, w komży, kapie i birecie, ma przemowę do dzieci, którą ukończywszy, idąc na ich czele, prowadzi je przy śpiewie jakiej pieśni, jak np. *Boże w dobroci...*, do chrzcielnicy pięknie kwiatami przybranej, przy której stoi stół okryty czystym obrusem, a na nim leży ewangelja (mszał czy ewangeliczka). Dzieci idąc, trzymając ręką, na zewnątrz szeregu, świece zapaloną, druga zaś ręka ich oparta jest na piersi.

224. Przybywszy do chrzcielnicy, jeden z chłopców i jedna z dziewcząt ręką jedną oprą na chrzcielnicę, stojąc; wszystkie dzieci stoją za nimi. Wtedy się kapłan pyta: Odrzekacie się ducha złego?

¹⁾ *Le prêtre*, 1890, p. 203. — ²⁾ Ś. K. Obrz. 16 kwietnia 1853; 12 września 1857.

A wszystkie dzieci na to: Odrzekamy. Wtedy znów kapłan pyta: I wszystkim chwały jego? A dzieci: Odrzekamy. I jeszcze kapłan: I wszystkich spraw jego? Dzieci: Odrzekamy. Znów kapłan: Do kogoż należeć chcecie? A dzieci: do Jezusa Chrystusa! I jeszcze raz kapłan: Na jak długo? A dzieci: Na zawsze! ¹⁾.

225. Potem wszystkie dzieci uklękają, i jeden z chłopców, w jednej ręce trzymając świecę zapaloną, drugą oparłszy na ewangelji, głośno, wyraźnie i dobitnie czyta ten akt odnowienia obietnic na chrzcie poczynionych, które wszystkie dzieci za nim powtarzają: „Oto ja, o mój Boże, upadłem do nóg Twoich, abym Ci złożył hołdy mej miłości i wdzięczności i postanowienie zawsze należenia do Ciebie. Już, w pierwszych chwilach mego życia, uczyniono takie zobowiązanie za mnie; stawszy się dziećciem Twojem przez chrzest św., ubrany w szatę niewinności, powinienem nigdy nie grzeszyć. Niestety, ileż razy złamałem te obietnice! Ale dzisiaj, pod wieczór najpiękniejszego dla mnie dnia w życiu, obdarzony Twoimi, o mój Boże, łaskami, postanawiając silniej jeszcze sprzeciwiać się szatanowi i jego pokusom, gardzić światem i jego naukami, zwalczać wszystkie me skłonności i tylko Tobie służyć, w obec mych najukochańszych rodziców, razem z innymi dziećmi, co dostąpiły razem ze mną dzisiaj jednakowego szczęścia, w obec kapłana, który przyjął staranie o moją duszę, w obec świętych i aniołów, którzy się za mnie duszę modlili, w obec Najświętszej Maryi Panny, Matki mojej, w obec Boga i ziemi, pokornie u stóp Twych, o mój Boże, odnawiam z całego serca wszystkie przyrzeczenia uroczyste na chrzcie św. uczynione.

„Wyrzekam się szatana, i wszystkim chwały je-

„go, i wszystkich spraw jego i chcę należeć do Jezusa Chrystusa na zawsze!

„Boże mój, daj mi łaskę, aby ta święta ewangelja, na której trzymając rękę, czynię to zobowiązanie, była regułą mego postępowania i otworzyła mi w swoim czasie bramy wiecznego zbawienia. Amen.“

226. Następnie kapłan, po krótkiej przemowie, prowadzi dzieci procesjonalnie, przy śpiewie pieśni Matko niebieskiego Pana..., przed ołtarz Najświętszej Panny, gdzie, gdy wszystkie dzieci poklekają, jedna z dziewcząt, w imieniu wszystkich dzieci, głośno, wyraźnie i dobitnie czyta to ofiarowanie się Najświętszej Maryi Pannie: „Najświętsza Dziewico, Marjo, w Twoje ręce macierzyńskie chcemy pod zachód tego błogosławionego dnia powierzyć Ci nasze. Przejęci wdzięcznością za tyle łask, jakie nam wyjednałaś u Boga, mając większe prawo do nazywania się Twemi dziećmi, odkąd Syn Twój najukochańszy zawładnął naszymi sercami, czynimy Ci ofiarę ze wszystkiego, czem jesteśmy, ze wszystkiego, co posiadamy. Racz więc, o Bogarodzico, przyjąć ten dar, jaki powierzamy Twojej miłości, zachowaj duszom naszym i ciałom niewinność, na chrzcie otrzymaną, a sercom naszym miłość, udzieloną nam w Komunii świętej; strzeż nas od napadów szatana, od złudzeń świata, a nadewszystko od naszej własnej słabości. Nasza przyszłość jest w Twoich rękach: błagamy Cię zatem, abyśmy zawsze byli godnymi tego Pana, który z taką miłością dzisiaj się nam oddał, i który za to żąda, abyśmy do Niego należeli w czasie i wieczności. Sprowadź też same łaski i na tych, także, którzy nas otaczają i których my kochamy, abyśmy z nimi razem przebywając na ziemi dla służenia Tobie i modlenia się do Ciebie, mogli razem także kiedyś w przyszłości błogosławić Cię i kochać na wieki w niebie. Amen.“ Potem dzieci śpiewają: Pod Twoją obronę...

¹⁾ Duplessy, *Cérémonies de la première communion et de la confirmation*. Paris, Oudin, 1892.

227. Wreszcie dzieci idą procesjonalnie do ołtarza Najświętszego Sakramentu, przy śpiewie odpowiedniej pieśni. Tu ma miejsce ostatnie przemówienie, wystawienie puszki przy użyciu kadzidła i błogosławienie nią w milczeniu. Śpiewa się potem: Niechaj będzie pochwalony... trzykrotnie i puszka się chowa. Dzieci oddają świece zakrystjanowi.

228. Na zakończenie kapłan, włożywszy na dzieci pamiątkowe medaliki, intonuje *Te Deum*..., które dzieci stojąc, pierwaj wyuczone, kontynuują. Wreszcie podziękowawszy w milczeniu Panu Bogu za otrzymane w ciągu dnia dobrodziejstwa, rozchodzą się w milczeniu do domów swoich.

ROZDZIAŁ V.

Ostatnie Olejem świętym Namaszczenie.

§ 1. Wiadomości ogólne.

a) MATERJA I FORMA TEGO SAKRAMENTU.

229. Materją Sakramentu Ostatniego Olejem św. namaszczenia jest olej chorych, pokonsekrowany przez biskupa w Wielki Czwartek. Proboszcz jak najwcześniej po jego konsekrowaniu postarać się o niego winien, stary, z roku przeszłego, spaliwszy w kościele, w lampce przed Najświętszym Sakramentem ¹⁾, albo, gdy go jest bardzo mało, w watę, czy pakuły zbierze, na kamieniu pali i popiół do piscyny wrzuci.

230. W braku nowokonsekrowanego oleju, używa się starego. Gdy ilość się jego zmniejsza i zachodzi obawa, aby go nie zabrakło, to do oleju konsekrowanego dolewa się oliwa czysta, niepoświęcona, tylko w mniejszej ilości ²⁾. Czynność ta tyle razy ma być

¹⁾ W takim razie wyżyma się dokładnie wata, w którą Olej święty wsiąkał.

²⁾ Ś. Kongr. Konc. 23 września 1682.

powtórzona, ile razy zajdzie tego konieczna potrzeba; zawsze jednak ilość oliwy dolewanej ma być mniejszą od ilości pozostałej pokonsekrowanych olejów ¹⁾.

231. Olej św. przechowuje się w naczyniu srebrnem, lub przynajmniej cynowem, dobrze za pomocą wśrubowania zamykanem; na tem naczyniu wyryte są litery *O. I.* (*Oleum Infirmorum*). W kościołach większych takie naczynie ma być osobne do przechowywania tego oleju, a osobne do użycia codziennego; do tego ostatniego nalewa się tyle oleju, ile potrzeba wymaga; aby się łatwo nie wylał, trzeba w nie włożyć trochę pakuł, czy waty. Otwór w tem naczynku ma być tak obszerny, aby palec wielki do niego włożyć można było ²⁾.

232. Naczynie z olejem chorych nie może być przechowywane w domu proboszcza ³⁾, chyba dla ważnej bardzo przyczyny, jak oddalenie znaczne domu proboszcza od kościoła ⁴⁾, aby tylko w miejscu specjalnie na to przeznaczonem i odpowiednio przyzdobionem. Miejszem przechowywania jego właściwem jest szafka osobna w zakrystji, lub kościele, w pobliżu ołtarza. po stronie epistoły, lub ewangelji, ⁵⁾ włożona wewnątrz materją barwy fioletowej, zamykana na klucz i na drzwiczkach mająca napis: *S. Oleum Infirmorum*. Olej chorych leży lub wisi tam w swej bursie fioletowej ⁶⁾, zawierającej także niewielki krzyż ręczny i czysty ręczniczek, zamknięty za pomocą ściągnięcia sznureczkami fioletowymi jedwabnymi, które

¹⁾ Ś. K. Obrz. 7 grudnia 1854, in *Patavina*.

²⁾ Nigdy nie jest wolno w jednym i tem samem naczynku, mieszczącym dwa przedziały, mieścić Eucharystję i Olej dla chorych (Ś. K. Obrz. 26 marca 1869, in *Tarnovien.*). Ani pod puszką, ani nad nią nie można przechowywać oleju św. Por. Herdt, *S. Lit. prax.* III, n. 199.

³⁾ Ś. K. Obrz. 16 grudnia 1826, in *Gandaven*.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 31 sierpnia 1872, in *Toletana*; 23 czerwca 1892, in *Lauden*.

⁵⁾ Ś. K. Obrz. 16 czerwca 1663, in *Ariminen*; 21 sierpnia 1863, ad *episcopos Belgii*. — ⁶⁾ Ob. wyżej część I, n. 126.

Ceremonjał Parafjalny. T. II.

służą też do zawieszania bursy w szafce, lub na szyi kapłana; obok bursy leży rytuał, czy *vade mecum*, jeżeli nie wygodniej będzie przechowywać go gdzieś indziej.

233. Formą Ostatniego Olejem św. Namaszczenia są słowa: *Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam, indulgeat tibi Dominus, quidquid per (tu się wymienia zmysł) deliquisti. Amen.* Jednocześnie z temi słowami kapłan namaszcza odpowiedni zmysł.

234. Jeżeli zachodzi wątpliwość, czy chory żyje, lub czy nie umarł przy udzielaniu tego sakramentu, to formę w taki sposób wypowiadać trzeba: *Si vivis, per istam sanctam Unctionem...*

b) MINISTER TEGO SAKRAMENTU I PRZYJMUJĄCY GO.

235. Ministrem Ostatniego Olejem św. Namaszczenia jest proboszcz, lub inny kapłan przez proboszcza lub biskupa upoważniony ¹⁾. W gwałtownej potrzebie każdy kapłan może udzielić tego Sakramentu.

236. Ubraniem liturgicznym kapłana przy udzielaniu tego sakramentu jest komża i stuła fioletowa; w gwałtownej jednak potrzebie, od tego ubrania, gdyby go brakło, jest zwolnionym.

237. Udziela się tego sakramentu chorym od czasu, gdy doszli do posiadania rozumu, gdy są w niebezpieczeństwie śmierci ²⁾, tak rzeczywistym, jak i prawdopodobnym. Owszem nie należy oczekiwać ostateczności tego niebezpieczeństwa, ale wcześniej postarać się o przyjęcie sakramentu ustanowionego dla chorych, do którego wiele łask duchownych i cielesnych jest przywiązanych. Dzieci, gdy dojdą do używania rozumu, otrzymują go, choćby nie były jeszcze usposobione do przyjęcia Komunii św.

¹⁾ Clem. I de privil. — ²⁾ Rit. *De Sacram. Extr. Unct.*

238. Udziela się tego sakramentu choremu, który zaniemógł, lub utracił przytomność, jeżeli tylko przedtem prosił o ten sakrament, albo przynajmniej sądzić można, że prawdopodobnie prosiłby, gdyby był przytomny. Nie udziela się go grzesznikom niepokutującym i umierającym w grzechu śmiertelnym jawnym.

239. Nie udziela się tego sakramentu dzieciom przed użyciem rozumu, ani też ludziom zdrowym, choć zachodzi obawa, aby nie umarli śmiercią gwałtowną.

240. Nie udziela się go dwa razy w tejże samej chorobie i w temże niebezpieczeństwie śmierci. Gdy jednakże niebezpieczeństwo śmierci przeminie i choroba ustawać pocznie, można go powtórzyć, jeżeli nowe niebezpieczeństwo śmierci nastąpi.

c) UDZIELANIE TEGO SAKRAMENTU WŁĄCZNIE Z WJATKIEM.

241. Gdyby razem z udzielaniem sakramentu ostatniego Olejem św. namaszczenia miały być udzielane inne sakramenta, jak pokuty i Eucharystji, ten porządek w udzielaniu ich zachować należy, że najpierw spowiada się chory, potem otrzymuje Komunię św., wreszcie udziela się mu sakramentu Olejem św. namaszczenia. Porządek ten w razie potrzeby może być zmienionym.

242. Kapłan, udzielający jednocześnie Wjatyku i Olejem św. namaszczenia, ubiera się w stułę podwójnej barwy: białej i fioletowej; pierwszej używa, niosąc i udzielając choremu Eucharystji, drugiej udzielając mu Olejem św. namaszczenia.

243. Kapłan, niosący do chorego Eucharystją, bursę z Olejem chorych zawiesi sobie pod komżą ¹⁾

¹⁾ Mógłby jaki inny duchowny obok nieść bursę z Olejem św., ale niewiedcznie, jak żąda Ś. K. Obrz. 14 sierpnia 1858 r. *S. Claudii*. W razie potrzeby mógłby tę bursę nieść i świecki człowiek (ministrant) occulte tamen et reverenter. Cf. Gardellini in deer. 4474—4623, V, not. 2.

i nie przedaj ją na stoliku umieści, aż choremu Eucharystji udzieli.

244. Udzielający ostatniego Olejem św. namaszczenia włącznie z Wjatykiem, nie dopełni osobnego pokropienia chorego, jeżeli przed Wjatykiem ono miało miejsce. Spowiedź powszechną wszakże tak przed Komunią św. jak i przed udzieleniem Olejem św. namaszczenia mówić trzeba ¹⁾).

§ 2. Czynności kapłana.

245. Kapłan, zawezwany do chorego, w celu udzielenia mu sakramentu Olejem św. namaszczenia, wzięwszy w ręce bursę z Olejem św., krzyżykiem ręcznym i ręczniczkim, i schowawszy do kieszeni rytuał, czy *vade mecum*, idzie w ubraniu codziennem. Gdyby droga była daleka, mógłby bursę zawiesić sobie na szyi. Towarzyszy mu ministrant.

246. Przyszedłszy do mieszkania chorego, kapłan powie: *Pax huic domui*. Gdy ministrant nie będzie umiał odpowiedzieć, sam sobie odpowiada słowami: *Et omnibus habitantibus in ea*. Zbliżywszy się do stojącego przy łóżku stolika, położy na nim bursę i ubierze się w komżę i stulę fioletową.

247. Ubrawszy się, wyjmując z bursy krzyżyk ręczny i podaje go choremu do pocałowania; może wtedy kilka słów serdecznych do chorego przemówić. Potem, wzięwszy kropidło od ministranta, pokropi niem najprzód chorego (na krzyż, t. j. w pośrodku, na lewą swą stronę i na prawą), potem pokój i otaczających, jednocześnie mówiąc słowa: *Asperges me, Domine, hysopo et mundabor: lavabis me et super nivem dealbabor* ²⁾).

¹⁾ S. C. Indulg. 5 Febr. 1841.

²⁾ Werset psalmu *Miserere* nie dodaje się. Antyfony *Asperges* nawet w okresie wielkanocnym się mówi. S. K. Obrz. 11 lutego 1702 *in Rerien*.

48. Zaczem oddawszy w ręce ministranta kropidło, zbliża się do chorego i spowiada go, jeżeli go przedtem nie spowiadał. Jeżeli spowiedź ma mieć miejsce, zaleci obecnym wyjść z pokoju, a po spowiedzi daje znak powrotu.

249. Następnie, wyjaśnwszy choremu moc i skuteczność sakramentu Olejem św. namaszczenia, pociesza go słowy pobożnymi, zachęca i pobudza do ufności i nadziei życia wiecznego, stosując się w tem do stanu i usposobienia chorego. Odmówi z nim także akty przed przyjęciem Olejem św. namaszczenia (znajdują się w *vade mecum*).

250. Zaczem kapłan rozpocznie odmawiać modlitwy wstępne. Więc, zwrócony jednocześnie do krzyża na stoliku i do chorego, mówi głosem miernym najprzód *Adjutorium nostrum in nomine Domini*; potem czyta *Dominus vobiscum* i następujące zaraz trzy modlitwy, w których na słowa *bene* † *dic* i *bene* † *dicat* błogosławi chorego, ku niemu zwrócony. Te modlitwy opuszcza kapłan, jeżeli chory znajduje się w niebezpieczeństwie natychmiastowej śmierci, odrazu rozpoczynając od tego, co mamy w n. 253; gdyby jednak chory żył po uczynieniu namaszczeń, to po ich uskutecznieniu odmawia się najprzód modlitwy wstępne, przedsakramentalne, a dopiero po ich odmówieniu modlitwy po udzieleniu sakramentu mówione, t. j. te, o których mówi n. 257. Gdyby kilku chorym jednocześnie udzielał kapłan tego sakramentu, modlitwy wyżej wymienione raz tylko odmawia.

251. Po tych modlitwach ministrant odmawia *Confiteor*..., a w braku ministranta sam kapłan klęczący ¹⁾; może je także odmówić chory, jeżeli umie, choćby w języku polskim. Zaczem kapłan, dłonie rąk przed piersią mając połączone, jeżeli nie trzyma w nich

¹⁾ Bourbon, *Petit Cérém.* n. 1115.

rytuału, mówi *Misereatur tui...* w liczbie pojedynczej, jeżeli jeden jest tylko chory. Gdy ministrant odpowie: *Amen*, kapłan doda *Indulgentiam*, z załączkami w liczbie pojedynczej, jeżeli jeden jest tylko chory; jednocześnie prawą ręką w stronę chorego krzyż kreśli, rozpoczynając go na słowo *Indulgentiam*, a kończąc na *tuorum*.

252. Gdy ministrant odpowie *Amen*, kapłan obróciwszy się do obecnych, zachęca ich do modlitwy na intencję chorego, więc do odmówienia litanji do Wszystkich Świętych, lub innych modlitw. Sam zaś, zwróciwszy się do chorego, mówi: *In nomine...* Na słowa *Patris et Filii et Spiritus Sancti* błogosławi chorego trzema znakami krzyża. Tę modlitwę, po której ministrant odpowiada także *Amen*, kapłan mówi w liczbie mnogiej, jeżeli dwóch, czy więcej jest chorych.

253. Następnie kapłan, wyjąwszy z bursy naczynie z Olejem św. i otworzywszy je, okręca je ręczniczką i tak przez ręczniczek bierze w rękę lewą. Zaczem umoczywszy w Oleju brzuszce wielkiego palca prawej ręki ¹⁾, czyni namaszczenia na chorym, na narzędziach każdego z kolei zmysłów.

254. Namaszczenia te czyni w następujący sposób:

a) Przed każdym namaszczeniem brzuszce palca w Oleju św. macza.

b) Namaszcząc, kreśli krzyż na narzędziu zmysłu.

c) Gdy jaki zmysł ma narzędzie podwójne, jak oczy, uszy i t. d., to i namaszczenie będzie podwójne, choć forma zostanie jedna. Wypowiedzenie formy rozpocząć należy przy namaszczeniu narzędzia zmysłu

¹⁾ Gdy choroba jest zaraźliwa, kapłan, zamiast palcem, czyni namaszczenie patyczkiem (virgula) drewnianym, obwiązanym na końcu watą. Patyczek ten po użyciu spalić trzeba. W zaraźliwych chorobach osobne trzeba mieć naczynko do oleju świętego. Por. Ś. K. Obrz. 9 maja 1857.

z prawej strony chorego, kończyć zaś przy ukończeniu namaszczenia narzędzia zmysłu z lewej strony chorego. Przytem forma wypowiada się zwolna, ale bez przerwy.

d) Po każdym namaszczeniu miejsce namaszczone kapłan wyciera zwitkiem waty, czy konopi, wziętym ze stolika; gdy narzędzie zmysłu podwójne, podwójnie też należy wycierać. Krążki waty wytartej na osobnym miejscu się kładą, aby przez pomyłkę drugi raz jej nie użyto.

e) Gdy choremu brak którego z narzędzi zmysłów, to w najbliższym tego brakującego narzędzia miejscu dokonywa się namaszczenia.

f) Namaszcza się z kolei oczy, uszy, nozdrza, usta, ręce i nogi, a niekiedy jeszcze i biodra; na tych ostatnich bowiem czyni się namaszczenia, gdy jest taki zwyczaj, u mężczyzn tylko, gdy się łatwo poruszyć mogą.

g) Po szczególe namaszczenia zmysłów czynią się:

1) na powiekach zamkniętych.

2) na niższych częściach uszów, od zewnątrz.

3) na obojgu nozdrzach ¹⁾, na ściankach ich zewnętrznych ²⁾.

4) na zamkniętych wargach jednym namaszczeniem; gdyby warg chory nie mógł zamknąć, to każdą z osobna się namaszcza.

5) na dłoniach rąk wewnętrznych, u kapłanów zaś zewnętrznych.

6) na stopach zewnętrznych nóg ³⁾.

7) na biodrach, po obu stronach, z boków.

255. Gdyby kapłan widział, że chory może umrzeć przed przyjęciem Ostatniego Olejem św. namaszczenia,

¹⁾ Według Herdt'a, *S. Lit. prax. III*, n. 201, namaszczenie nozdrzy dopełnia się jednym tylko namaszczeniem, na ich końcu.

²⁾ Lehmkühl, *Theol. mor. II*, n. 569.

³⁾ Ś. K. Obrz. 27 sierpnia 1836 pozwala na namaszczenie stóp pod spodem, jeżeli jest taki zwyczaj.

czyni jedno tylko namaszczenie na czole, odmawiając jednocześnie formę: *Per istam s. unctionem et suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Dominus, quidquid per sensus deliquisti. Amen.* Gdy dłuższy czas jest, to się mówi: *buidquid per sensus: visum, auditum, odoratum, gustum et locutionem, tactum et gressum deliquisti.* Jeżeli chory jeszcze potem żyje, to kapłan każde po szczególe powtarza namaszczenie. Można też, w takim wypadku nagłym, przy jednej formie, wszystkie zmysły, choćby nie znakiem krzyża i na jedną tylko stronę, namaścić, wycieranie czyniąc dopiero po ukończeniu namaszczeń.

256. Dopełniwszy wszystkich namaszczeń, postawi kapłan naczynie z Olejem św. na stoliku i wyciera palec wielki prawej ręki miękiszem chleba, obmywa go wodą i wyciera ręczniczką; potem, zakrywszy naczynie z Olejem, wzięwszy rytuał do ręki, odmawia modlitwy. Gdyby chory był umierającym, to pierwszej odmówi modlitwy, a później dopiero wytrze palec o chleb, wymyje go i zamknie naczynie.

257. Mówi zatem kapłan, stojąc przy łożu chorego, ku niemu się obróciwszy, *Kyrie elejson*, a gdy ministrant odpowie: *Chryste elejson*, *Kyrie elejson*, kapłan dopowiada: *Pater noster*, które mówi dalej po cichu; zaczem odczytuje z rytuału wersety, na które ministrant odpowiada mu, jeżeli potrafi; w przeciwnym razie kapłan sam sobie odpowiada czyta. Przy odmawianiu tych wersetów i odczytywaniu trzech następujących zaraz modlitw, rodzaj męzki zmienia się na żeński i liczba pojedyncza na mnogą, jeżeli chorych jest więcej niż jeden. Gdy się liczba mnoga mówi, to imię chorych się opuszcza; toż samo się czyni, gdy imię jest niewiadomem.

258. Ukończywszy modlitwy, kapłan razem z chorym odmówi akty po przyjęciu Olejem św. namaszczenia, i, gdy stan choroby pozwala, umocni kilkoma

słowy chorego, aby mocno się opierał przeciwko pokusom i cierpienia swe łączył z cierpieniami Jezusa Chrystusa. Zaleci mu też częste pogładanie na krzyżyki i żegnanie się wodą święconą.

259. Zdejmuje wreszcie kapłan komżę i stulę i, wzięwszy w ręce bursę z Olejem św., wychodzi od chorego, krążki waty z wodą użytą i chlebem pierwszej wrzuciwszy do ognia, albo zaleciwszy to uczynić. Gdyby tego uczynić nie można było, zabiera te zużyte rzeczy z sobą, aby je wrzucić do piskyny.

260. Gdyby chory był w niebezpieczeństwie śmierci, albo gdyby kapłan nie mógł go już nawiedzić przed śmiercią, to, nim wyjdzie z mieszkania chorego, udzieli mu jeszcze błogosławieństwa z odpustem zupełnym, co zwyczajnie spowiednik każdy ma moc udzielić, jako delegowany biskupa. Formuły przy udzielaniu tego błogosławieństwa używa tej, jaką podaje rytuał lub brewjarz; gdyby dla braku formuły nie mógł jej kapłan odmówić, i udzielić odpustu nie może. *Confiteor...*, przepisane w formule, musi koniecznie być odmówione, choćby już raz przy Komunii św. a drugi raz przy Ostatnim namaszczeniu było odmawiane. Można je jednak opuścić w razie zagrażającej natychmiast śmierci i rozpocząć odmawiać błogosławieństwo słowami: *Indulgentiam plenariam et remissionem omnium peccatorum tibi concedo...* Gdyby kilku chorych było, to modlitwy, przed udzieleniem tego błogosławieństwa, mogą być raz tylko mówione w liczbie mnogiej, ale słowa *Dominus noster...* aż do *tibi concedo* i t. d. muszą być nad każdym z osobna chorym powtarzane. Błogosławieństwo to, raz udzielone w chorobie, już się nie powtarza, chyba w następnej chorobie; otrzymane, daje odpust zupełny dopiero w godzinę śmierci. Warunki jego dostąpienia, co do których kapłan powiadomi chorego, są: 1) Aby umierający ustnie, albo, gdy to być nie może, przynajmniej sercem wzywał

imienia Jezus. 2) Aby chory przyjął boleści konania i śmierć, jako karę za grzechy swoje. 3) Spowiedź i Komunia św. jest także potrzebna; zastąpić je w razie niemożności może tylko akt doskonałej skruchy.

261. Niektórzy kapłani mają krzyżyki, pobłogosławione przez Ojca św., do których ucałowania przywiązany jest odpust zupełny; w takim razie kapłanowi wystarcza podać go tylko choremu do pocałowania, bez odmawiania modlitw. Dla dostąpienia tego odpustu przez chorego niezbędnymi są warunki: Spowiedź i Komunia, a, w razie niemożności, wezwanie z szczerym żalem imienia Jezus ustami, a gdy tego nie jest w stanie wykonać, sercem. Zarazem powinien poddać się pod wolę Bożą, przyjmując śmierć jako dar z rąk Jego ojcowskich ¹⁾.

§ 3. Czynności zakrystjana.

262. Zakrystjan przed udaniem się kapłana do chorego dla udzielenia mu sakramentu Ostatniego Namaszczenia, przygotowuje w zakrystji komżę i stulę fioletową, ²⁾ oraz bursę fioletową, w której jest naczynie z Olejem św., ręczniczek i krzyżyk ręczny; obok położy rytuał, czy *vade mecum*.

§ 4. Czynności ministranta.

263. Ministrant, którym zazwyczaj bywa zakrystjan, zabiera z zakrystji komżę i stulę fioletową dla kapłana, a dla siebie komżę, i idzie w codziennym ubraniu wraz z kapłanem, cokolwiek za nim, z jego lewej strony, do chorego.

264. Przybywszy do pokoju chorego, na słowa ka-

¹⁾ Ks. Arndt. *Odpusty*, str. 320.

²⁾ Gdyby kapłan niósł jednocześnie do chorego Wjatyk św., stula ma być barwy podwójnej: białej po jednej stronie, fioletowej z drugiej.

plana: *Pax tuic domui*, odpowiada: *Ex omnibus habitantibus in ea*. Gdyby świeca na stoliku nie była zapalona, zapala ją, ubiera kapłana w komżę i stulę, a siebie w komżę, i przygotowuje na stoliku to wszystko, co potrzebnem jest do udzielenia sakramentu Ostatniego Namaszczenia choremu, jeżeli tego domownicy nie uczynili. Podaje też kapłanowi kropidło umoczone w wodzie święconej i to po pokropieniu odbiera. Gdyby wody święconej nie było, postara się o wodę i sól, i prosi kapłana o jej poświęcenie.

265. Następnie, gdyby chory spowiadał się, wyjdzie z obecnymi z pokoju i pod drzwiami przewodniczy zebrany w modlitwie; więc odmawia na intencję chorego litanję do Pana Jezusa lub różaniec i t. p.

266. Gdy kapłan da znak wejścia do pokoju chorego, wszedłszy, odpowiada na wersety: *Qui fecit coelum et terram* i *Et cum spiritu tuo*, a po każdej z trzech modlitw: *Amen*. Z kolei, uklękawszy, odmawia *Confiteor...*, jeżeli go chory sam nie odmówi, i odpowiada *Amen* po *Misereatur...* i *Indulgentiam...* Po odmówieniu przez kapłana modlitwy, rozpoczynającej się od słów: *In nomine...*, także odpowiada: *Amen*.

267. Podczas udzielania namaszczeń, stojąc przy kapłanie, trochę za nim, gdy potrzeba, trzyma otwarty rytuał i, jeżeli jest ciemno, świecę zapaloną; nadto dopomaga choremu, jeżeli jest mężczyzną, do wysunięcia rąk, nóg i t. p. Odpowiada także po każdym namaszczeniu *Amen*, jeżeli go chory nie mówi. Po ukończeniu namaszczenia, polewa wodę na palec wielki prawej ręki kapłana.

268. Następnie znów klęka i odpowiada kapłanowi *Chryste elejson*, *Kyrie elejson* i na wszystkie następne wersety, jeżeli potrafi. Po każdej z trzech modlitw odpowiada: *Amen*. Wreszcie, zdjawszy komżę, gdyby mu to zalecił kapłan, zaniesie do spalania

miększy chleba zużyty i wodę brudną, oraz watę służącą do wycierania namaszczeń.

267. Wychodząc z kapłanem, zabierze z sobą komżę i stułę kapłana, oraz swoją komżę. Gdyby kapłan po udzieleniu Ostatniego Namaszczenia, udzielał jeszcze błogosławieństwa z odpustem zupełnym, ministrant, na dany znak przez kapłana, odmówi Confiteor. Zresztą wtedy klęczy.

§ 5. Czynności wiernych.

270. Wierni usuwają z pokoju chorego wszelkie obrazy światowe i inne przedmioty nieodpowiednie, a natomiast zawieszają obraz Matki Bożej lub Świętych Pańskich, oraz krzyż w taki sposób, aby chory mógł nań często spoglądać.

271. Naprzeciw łóżka chorego stawia się stolik tak, aby między nim a łóżkiem wolne było przejście. Stół nakrywa się czystym białym obrusem, na którym stawia się krucyfiks i świeca woskowa; ta się pali podczas udzielania sakramentu Olejem św. Namaszczenia. Na jednym z krańców stołu stawia się naczynie z wodą święconą i kropidło, które może zastąpić gałązka jaka z kilku liśćmi na końcu, lub kilka kłosów pszenicznych, związanych w jedną wiązkę. Na drugim końcu stołu stawia się szklanka, czy naczynie z wodą czystą, a obok talerz z miększym chleba. Na środku stolika leży sześć czy siedm krążków waty, czy konopi.

272. Chorego, o ile być może, czysto ubierają; usta jego, gdy potrzeba, twarz, uszy, ręce i nogi obmywają gąbką, czy ręczniczkiem umoczone w ciepłej wodzie, i suchym ocierają. Koszula na szyi i piersiach chorego powinna być zapięta; u niewiast na głowie rozwiązuje się czepiec, czy chustka do namaszczenia uszu Olejem św. Pokój się przewietrza, gdy

potrzeba. Jeżeli zaś pora roku na to nie pozwala, nakadza się w nim np. ususzoną skórą jabłka i t. p.

273. Gdyby chory miał się jeszcze spowiadać, przy łóżu jego, w głowach, stawia się krzesło. Wynosi się też z izby, przed przybyciem kapłana, dzieci i domowe zwierzęta. Gdy kapłan będzie się zabierał do spowiadania chorego, wszyscy pokój opuszczają, aby się modlić na intencję chorego po za drzwiami. Na znak dany przez kapłana, wchodzi do pokoju chorego i uklękną.

274. Gdy kapłan zaleci modlitwę za chorego, obecni odmawiają litanję do Wszystkich Świętych, siedm psalmów pokutnych, czy inne modlitwy. Podczas namaszczeń, gdyby chorą była niewiasta, jedna z niewiast obecnych dopomaga jej, jeżeli tego potrzeba, do uchylenia poduszki, jeżeli chora głową poruszyć nie może, do wysunięcia rąk, nóg i t. p. Po każdym namaszczeniu chory, jeżeli potrafi, mówi Amen. Do ukończenia obrzędu Ostatniego Namaszczenia obecni się za chorego w milczeniu modlą. Toż samo podczas udzielania błogosławieństwa z odpustem zupełnym.

§ 6. Odwiedzanie chorego przez kapłana i polecenie Bogu duszy jego umierającej.

275. W rytuale jest osobny rozdział „de Visitatione et Cura infirmorum“, przepisujący częste odwiedzanie ciężko chorych parafjan dla utrzymania ich w świętych myślach i zgadzaniu się z wolą Pana Boga. Wezwany zatem kapłan do chorego, lub sam czując potrzebę jego odwiedzenia, wszedłszy do jego mieszkania, mówi: Pax huic domui. Et omnibus habitantibus in ea. Potem, ubrawszy się w komżę i stułę fioletową, kropi wodą święconą chorego, łożę jego i pokój cały, mówiąc antyfonę: Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me et super nivem dealbabor.

276. Następnie pomówi trochę z chorym, załatwi sprawy, dla których przyszedł, potem odczyta modlitwy z rytuału w części lub w całości, stosownie do czasu. Wreszcie udzieliwszy błogosławieństwa słowami: *Benedictio Dei Omnipotentis, Patris et Filii...*, kropi chorego wodą święconą i wychodzi z jego pokoju.

277. Gdyby zaś chory był w niebezpieczeństwie śmierci, kapłan dłużej jeszcze pozostaje, stosując się do rozdziałów w rytuale, p. t. „*Modus juvandi morientes*“ i „*Ordo commendationis animae*“, w części lub całości. Wtedy też udziela błogosławieństwa z odpustem zupełnym, gdyby go dotąd nie udzielił. Podaje krzyż do ucałowania i do ręki zapaloną poświęconą gromnicę w dzień Oczyszczenia Matki Bożej; gdyby zaś tak poświęconej gromnicy nie było, poświęca inną świecę woskową, według formuły z rytuału p. t. „*Benedictio candelarum extra diem Purificationis B. M. V.*“

278. Gdyby chory był umierającym, to zaraz potem, co przepisuje n. 275, kapłan zastosowywa przepis n. 277. Podczas konania, stojąc przy chorym, odmawia litanję i inne modlitwy, od czasu do czasu kropi umierającego wodą święconą i podaje mu krucyfiks do ucałowania. Gdzie jest zwyczaj, tam dzwonią w sygnaturkę podczas agonii umierającego, aby duszę jego polecić modlitwom parafjan.

ROZDZIAŁ VI.

Małżeństwo o.

§ 1. Zasady ogólne.

279. Obrzęd sakramentu małżeństwa składa się z ślubu i z benedykcji kanonicznej, udzielanej podczas mszy świętej.

280. Ślub udziela się w kościele, przy ołtarzu ¹⁾. Udzielanie ślubu w domach prywatnych, choćby ołtarz ruchomy był tam ustawiony, za nadużycie uważanem być winno ²⁾, jeżeli bardzo ważna przyczyna tego nie uprawní.

281. W każdym czasie udzielanie ślubów może mieć miejsce ³⁾; ale najodpowiedniej jest dawać je w rannych godzinach, bo się wtedy łatwo dają połączyć z słuchaniem mszy św., Komunją i benedykcją kanoniczną; o to się starać mają wierni; na to nastawiać proboszcz.

282. Chociaż w czasie zakazanym, t. j. od I niedzieli Adwentu aż do Epifanii i od Środy popielcowej do Niedzieli przewodniej włącznie, właściwie tylko wesel małżeńskich obchodzić i benedykcji kanonicznej ⁴⁾ udzielać nie można, wszakże zwyczaj, bez indultu biskupiego, zakazuje i ślubów udzielać w tym czasie. Pod nazwą „wesel“ rozumieją się uczyty i zabawy, obchodzone z powodu zawarcia związków małżeńskich.

283. Ślubów udzielać może tylko proboszcz obłubienicy, jak chce zwyczaj miejscowy, lub obłubienca, jak uczy prawo ogólne, albo kapłan upoważniony przez proboszcza lub biskupa. Wikariusz proboszcza, zastępujący go, nie potrzebuje osobnego upoważnienia.

284. Po ślubie ma miejsce benedykcja kanoniczna, w czasie mszy ś. udzielana. Benedykcją tę stanowią modlitwy *Propitiare Domine... i Deus qui, potestate.. przed Libera, nos.. mówione,*

¹⁾ Rit. Rom. t. VIII, c. 1, n. 16; c. 2, n. 1.

²⁾ Bened. XIV, Const. *Satis vobis*. Tylko mieszane małżeństwa zawierają śluby po za kościołem, bez zwykłych obrzędów, w obecności tylko proboszcza, jeżeli biskup inaczej nie postanowi. Benedykcji kanonicznej takie małżeństwa nie otrzymują.

³⁾ Rit. Rom. t. VII, c. 1, n. 18.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 14 sierpnia 1858, *Montis Albani*; 26 marca 1869, *in Imolen.*; 31 sierpnia 1872, *in Ruppelen.*; 25 września 1875, *in Mericiana.*

i modlitwa Deus Abraham..., przed ukończeniem mszy odczytana ¹⁾). Benedykcja kanoniczna nie może być udzielana po za mszą ²⁾). W czasie jednej mszy można wielu małżeństwom jednocześnie tej benedykcji udzielić ³⁾).

285. Msza św. w o t y w a, gdy przepisy pozwalają ⁴⁾), albo z dnia, zawsze się powinna ⁵⁾) po ślubie odprawiać, jeżeli nie zaraz, to jak najwcześniej. Przed tą mszą oblubieńcy nie powinni z sobą mieszkać ⁶⁾). Stypendjum jednak tę mszę odprawiający może przyjąć na inną intencją ⁷⁾). W czasie tej mszy udziela się benedykcja kanoniczna, jeżeli przepisy na to pozwalają.

286. Nie udziela się zaś benedykcji kanonicznej w czasie zakazanym dla małżeństw ⁸⁾), oraz wtedy, gdy oblubienica drugi raz wchodzi w związki małżeńskie i już benedykcją kanoniczną raz otrzymała ⁹⁾). Jeżeli zaś oblubieniec tylko drugi raz się żeni, to benedykcja kanoniczna udziela się ¹⁰⁾).

287. Gdy w czasie zakazanym dla małżeństw ma miejsce ślub, to w dzień ślubu może być tylko msza, danego dnia wypadająca, bez komemoracji wotywy ¹¹⁾). Jeżeli zaś oblubienica ma prawo otrzymać benedykcję

¹⁾ Ś. K. Obrz. 3 grudnia 1892.

²⁾ Rit. Rom. t. VII, c. 3, n. 4. Ś. K. Obrz. 23 czerwca 1853, in *Limburgen*; 14 sierpnia 1858, *Montis Albani*; 26 marca 1859, in *Inolen*; 31 sierpnia 1872, in *Ruppellen*.

³⁾ S. C. S. Off. 1 Sept. 1841.

⁴⁾ Szczegółowe tej wotywy za oblubieńców przepisy, oraz warunki, przy których tę mszę odprawiać można, lub jej komemorację tylko odmówić, są w części III tego dzieła, rozdz. V, § 1, d.

⁵⁾ Rit. Rom. t. VII, c. 3, n. 4; Rubr. *ante Missam pro spons.*; Ś. K. Obrz. 23 czerwca 1853, in *Limburgen*.

⁶⁾ Rit. Rom. t. VII, c. 1, n. 14; Ś. K. Obrz. 25 września 1875, in *Mexicana*.

⁷⁾ S. C. de Prop. Fide. 23 Mart. 1844, 7 Junii 1853.

⁸⁾ Por. n. 282.

⁹⁾ Ś. K. Obrz. 3 marca 1761, in *Aquen*.

¹⁰⁾ S. R. Inquisitionis 31 Aug. 1881. Cf. Ephem. lit. 1893, p. 341.

¹¹⁾ Ś. K. Obrz. 31 sierpnia 1839, *Montispessulani*.

kanoniczną, to ją otrzymuje później, gdy czas zakazany przejdzie ¹⁾).

288. Benedykcji kanonicznej udzielać może tylko proboszcz, a inny kapłan jedynie za jego czy biskupa upoważnieniem ²⁾), choćby nie ten sam, co ślub dawał ³⁾).

289. Gdy benedykcji kanonicznej małżeństwo dla jakiego bardzo ważnego powodu nie ma otrzymać, a oblubienica ma prawo do niej, to kapłan po udzieleniu ślubu odczytuje zaraz benedykcją inną z rytuału, jaka się znajduje po obrzędzie ślubu, rozpoczynającą się od psalmu: *Beati omnes...* ⁴⁾).

290. Gdy jednocześnie kilka ślubów się odbywa, to *Veni Creator* raz się śpiewa tylko i raz tylko ma miejsce ogólne poświęcenie pierścieni. Zresztą wszystkie inne ceremonie z każdą z kolei oblubienicami odbywać trzeba.

§ 2. Czynności kapłana.

291. Gdy umówiona godzina ślubu nadejdzie, kapłan ubiera się w zakrystji w komżę i stulę ⁵⁾) białą, dłuższą niż zwykłe stule, aby końcem jej można było ręce oblubieńców obwinąć; w ślubach uroczystych wkłada jeszcze białą kapę na siebie. Gdyby po ślubie miała być msza św. zaraz, to kapłan ubiera się w paramenta mszalne, wszakże bez manipularza ⁶⁾); barwa paramentów stosuje się do mszy świętej.

¹⁾ Rit. Rom. t. VIII, c. 1, n. 16. Tak samo małżeństwo otrzymuje benedykcję później, jeżeli ślub zawarło w domu, dla jakiej bardzo ważnej przyczyny.

²⁾ Rit. Rom. t. VII, c. 1, n. 5.

³⁾ Cavalièri t. IV, c. 15, n. 5.

⁴⁾ *Rituale Sacramentorum... ex decreto Syn. Provinc. Petricovien-sis... reimpressum. Pars. I. Ritus celebrandi matrimonii sacramentum.*

⁵⁾ Proboszcz, obecny przy ślubie udzielanym przez innego kapłana, nie może mieć stule na sobie.

⁶⁾ Ś. K. Obrz. 31 sierpnia 1867, in *Ambianen*.

Ceremonjał Parafjalny. T. II.

292. Okrywszy następnie głowę biretem, wychodzi z zakrystji z dłońmi rąk przed piersią złączonemi¹⁾ lub z kielichem w rękę, stosownie do tego, jak jest przybrany; nim wyjdzie z zakrystji, jeżeli jest w kom-ży, zdjawszy bilet oddaje głęboki ukłon głowy krzyżowi; jeżeli zaś jest w ornacie, w birecie tenże sam ukłon oddaje.

293. Przybywszy przed stopnie ołtarza, oddaje ministrantowi bilet i klęka na posadzce lub pochyla się głęboko, stosownie do tego, czy na ołtarzu jest Najświętszy Sakrament, czy krzyż tylko. Zaczem, jeżeli jest w ornacie, wstępuje na podnózek i stawia na ołtarzu, cokolwiek od strony ewangelji, tyłem do kandelabrow, kielich, tak aby nikt podstawy jego nie mógł zobaczyć; następnie, z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, oddaje pokłon głęboki głowy krzyżowi i, zstąpiwszy z podnóżka, klęka na jego krawędzi. Gdyby był w komży lub kapie, wstępuje na stopnie i także klęka na krawędzi podnóżka²⁾.

294. Ukłękawszy, intonuje hymn *Veni Creator...* i śpiewa go wraz z ministrantem, na przemianę z organistą; po prześpiewaniu pierwszej zwrotki, powstaje i stojąc śpiewa. Po ukończeniu hymnu śpiewa werset: *Emitte spiritum...* i modlitwę.

295. Gdy organista po modlitwie odśpiewa: *Amen*, kapłan wstępuje na podnózek i obraca się do oblubieńców, tak jednakże aby nie tyłem do Najświętszego Sakramentu w cyborjum obrócony. Tak stojąc, mógłby kapłan mieć teraz przemowę krótką o wielkości i owocach sakramentu małżeństwa, o obowiązkach małżonków i t. p. Zaczem, zapytawszy się oblubieńca i oblubienicę o ich imiona, zegna się znakiem krzyża św.,

¹⁾ Gdzie jest zwyczaj noszenia krzyża, trzeba go z sobą zabierać.

²⁾ Gdyby krzyż trzymał w rękę, pierwaj wejdzia na stopnie, postawi krzyż na ołtarzu, pochyli głowę głęboko, zejdzia z podnóżka i wtedy dopiero uklęknie na jego krawędzi.

jednocześnie mówiąc: *Adjutorium nostrum in nomine Domini.*

296. Gdy ministrant odpowie: *Qui fecit coelum et terram*, kapłan pyta się oblubieńca, wymieniając najprzód jego imię: *N. Masz dobrą...?* A gdy oblubieniec odpowie: *Mam*, znowu go pyta: *N. Nie ślubowałeś...?* Gdy oblubieniec i na to pytanie odpowie: *Nie ślubowałem*, kapłan zwraca się do oblubienicy i jej zadaje też same pytania: *N. Masz dobrą...?* i *Nie ślubowałaś...?*, na które oblubienica, jak przedtem oblubieniec, odpowiada: *Mam* i *Nie ślubowałam*.

297. Następnie kapłan odmawia krótką modlitwę nad oblubieńcami: *Augeat in vobis...*, po której ministrant odpowiada *Amen*. Wtedy kapłan zwróci się do ołtarza, ku stronie epistoły, i poświęca pierścionki modlitwą: *Oremus, Creator et conservator generis humani...* mówiąc słowa: *benedicere + digneris*, kreśli nad nimi znak krzyża. Po modlitwie ministrant odpowiada: *Amen*. Tymczasem kapłan podanem sobie przez ministranta kropidłem, skrapia wodą święconą pierścienie po środku, po ich prawej stronie i po lewej. Poświęcenie pierścieni zawsze ma miejsce, nawet chociażby już były używane przy jakim ślubie.

298. Poświęcone pierścienie kapłan, obrócony bokiem ku oblubieńcom, wkłada na palce. Wzięc bierze z tacki prawą ręką najprzód pierścień oblubienicy i wkłada go na serdeczny (przedostatni) palec prawej ręki oblubieńca, mówiąc jednocześnie: *Accipe anulum...* Potem bierze pierścień oblubieńca i wkładając go na serdeczny (przedostatni) palec prawej ręki oblubienicy, mówi też same słowa: *Accipe anulum*.

299. Potem zaleci oblubieńcom podać sobie ręce prawe, t. j. aby oblubieniec dłoń prawej ręki położył na dłoni prawej ręki oblubienicy; dłonie tak połączone

okrywa lewym końcem swej stuly, którym, w braku ministranta, obwiązuje raz jeden w około ręce połączone, aby na wierzchu tych rąk stula przecinała się w kształcie krzyża. Zaleciwszy następnie, aby oblubieńcy mówili głośno i wyraźnie, mówi najprzód z oblubieńcem: Ja N. biorę sobie ciebie N. za małżonkę..., a potem z oblubienicą: Ja N. biorę sobie ciebie N. za małżonka... Wreszcie zwracając się do obecnych, powiada: Was, którzyście tu obecni...

300. Następnie te po łacinie dodaje słowa: Quos ergo Deus conjunxit... Mówiąc: in nomine Patris † et Filii et Spiritus Sancti, kreśli znak krzyża nad oblubieńcami. Gdy ministrant odpowie: Amen, kapłan odmawia modlitwę: Oremus. Propitiare, quaesumus Domine... Mówiąc słowa: Patris † et Filii et Spiritus Sancti, znak krzyża po nad oblubieńcami kreśli.

301. Gdyby benedykcyj kanonicznej małżeństwo dla jakiego bardzo ważnego powodu nie miało otrzymać ani tego dnia, ani innego, a oblubienica miała prawo do niej, kapłan teraz odczytuje benedykcją inną z rytuału, rozpoczynającą się od psalmu: Beati omnes..., zakończoną zaś błogosławieństwem: Et benedictio Dei omnipotentis, Patris † et Filii et Spiritus Sancti (tu znak krzyża kreśli nad oblubieńcami) descendat super vos et maneat semper. Wreszcie ¹⁾, gdy oblubieńcy odejda, kapłan zstępuje ze stopni ²⁾, klęka na posadzce, weźmie biret od ministranta, i poprzedzony przez niego, powraca do zakrystji.

302. Jeżeli zaś kapłan ubrany jest w ornat, i po udzieleniu ślubu ma być odprawioną zaraz msza św.,

¹⁾ Tu, jeżeli zwyczaj, skrapia oblubieńców i innych godowników wodą święconą, i podaje im krzyż do pocałowania.

²⁾ Zabrawszy pierwej z sobą krzyż ręczny, jeżeli go przyniósł.

to udzieliwszy błogosławieństwa, o jakim jest mowa w n. 300, wkłada podany sobie przez ministranta manipularz, rozbiera kielich, otwiera mszał i odprawia mszą, czy to czytaną, czy śpiewaną, stosownie do potrzeby, i, gdy przepisy pozwalają, wotywę za oblubieńców ¹⁾.

303. Podczas tej mszy św. kapłan, gdy ukończy Pater noster... i powie Amen, nim weźmie patenę do ręki, klęknie przed Najświętszym Sakramentem, dłonie rąk oparłszy wtedy na ołtarzu, i przechodzi na stronę epistoły, gdzie zwraca się ku oblubieńcom, bokiem stojąc obrócony do ołtarza. Zaczem dłonie rąk przed piersią połączywszy z sobą (palców wielkiego i wskazującego połączonych u obu rąk nie rozdziela), odmawia modlitwę: Oremus. Propitiare Domine... insequentia: Oremus. Deus, qui potestate... Wymawiając słowa: Oremus i Jezus, pochyla głębokoko głowę ku Najświętszemu Sakramentowi. W drugiej modlitwie, gdyby benedykcyj kanoniczna udzielała się jednocześnie więcej niż jednej parze oblubieńców, liczba pojedyncza zamienia się na mnogą.

304. Gdy po drugiej modlitwie ministrant odpowie Amen, kapłan powróci przed środek ołtarza, uklęknie przed Najświętszym Sakramentem, weźmie patenę do ręki i wyciera ją i t. d., odprawiając dalej mszą świętą.

305. Przyjęcie Komunii św. przez oblubieńców nie jest konieczne do całości obrzędu, wszakże nigdy dość zalecać tej praktyki oblubieńcom nie należy.

306. Po Benedicamus Domino czy Ite, missa est, kapłan, nim zacznie mówić modlitwę Placeat..., przechodzi na stronę epistoły, i zwróciwszy się do oblubieńców, bokiem jednak stojąc do ołtarza, mówi modlitwę: Deus Abraham... Gdy mi-

¹⁾ Por. wyżej część III, n. 57 i dalsze.

nistrant, po jej ukończeniu, odpowie: A men, kapłan kilka słów powie do oblubieńców, o obowiązku wierności i miłości, jaki względem siebie nawzajem zaciągają, o wstrzemięźliwości cielesnej, jaką strzedz winni w dni modlitwy i postu i w uroczystości, i o bojaźni Bożej, w jakiej żyć mają¹⁾).

307. Następnie, wzięwszy od ministranta kropidło, skrapia oblubieńców²⁾ wodą święconą, poruszając kropidłem raz pośrodku, drugi raz od swej lewej strony, i trzeci raz od swej prawej strony. Zaczem oddawszy kropidło, powraca przed środek ołtarza, mówi modlitwę Placeat i t. d. i kończy mszą św., jak zwykle.

§ 3. Czynności zakrystjana.

308. Jeżeli po ślubie ma być msza św. odprowadzana, zakrystjan w zakrystji wyłoży paramenta mszalne tej barwy, jaka odpowiada mszy św., bez manipularza jednak, który zanieś na ołtarz i połóż po stronie ewangelji. Jeżeli zaś mszy św. nie będzie, przygotuje tylko komżę i stulę białą, a w uroczystszych ślubach także kapę. Wszakże, tak w pierwszym jak i drugim razie, stula przygotowana ma być dłuższa, niż zwyczajne stule. Przygotuje też komżę dla ministranta, jedną lub dwie, stosownie do liczby ministrantów.

309. Liczba świec na ołtarzu zapalonych ma być zastosowaną do zwyczaju. Gdy ślub odbywa się przedemszą, to tyle świec się zapala, ile ich potrzeba do mszy świętej.

310. Przygotuje też w zakrystji rytuał i kociołek z wodą święconą i kropidłem, a na ołtarzu, po stronie epistoły, postawi tackę do pierścionków, i mszał na pulpicie połóż, jeżeli po ślubie będzie odprowadzana msza święta.

311. Jeżeli po ślubie ma być msza, przed stopniami ołtarza, na dwa kroki od nich, postawi dwa stołki, jeden dla oblubieńca, cokolwiek po stronie ewangelji, drugi dla oblubienicy, cokolwiek po stronie epistoły.

312. Ołtarz, prezbiterjum i kościół cały może, dla przydania świetności obrzędowi, uroczyście ozdobić, jeżeli tego okoliczności wymagają.

§ 4. Czynności ministranta.

313. Ministrant, którym może być i zakrystjan, przybrany w komżę, poprzedza celebransa, idącego do ołtarza, niosąc w rękach rytuał, kociołek z wodą święconą i kropidłem. Gdyby było dwóch ministrantów, jeden z nich niesie wodę święconą, i ten idzie pierwszy, drugi rytuał. Nim ministrant wyjdzie z zakrystji, odda jednocześnie z celebransem głęboki ukłon najprzód krzyżowi, a potem temuż celebransowi. Gdyby dwóch było ministrantów, a celebrans przybrany był w kapę, w jednej ręce ministranci trzymają wyżej wymienione przedmioty, drugą podtrzymują poły jego kapy.

314. Przybywszy do ołtarza, ministrant daje przejście kapłanowi, zwróciwszy się cokolwiek do niego; potem obrócony do ołtarza, klęka na posadzce na jedno kolano. To czyni drugi ministrant, jeżeli jest, po drugiej stronie kapłana. Po prawej stronie będący odbierze biret od celebransa, aby go położyć na kredencji. Woda święconą z kropidłem stawia się na stopniach, po stronie epistoły; rytuał podaje się celebransowi.

315. Klęka następnie ministrant na najniższym stopniu, po stronie ewangelji, jeżeli jest jeden tylko. Gdy celebrans zaintonuje hymn Veni Creator..., kontynuuje go, śpiewając wraz z celebransem na przemian z organistą. Po prześpiewaniu pierwszej zwrotki powstaje. Jeżeli jest i drugi ministrant, to ten sto-

¹⁾ Rubr. Missalis in Missa pro sponso et sponsa.

²⁾ Jeżeli jest zwyczaj, to wszystkich godowników teraz pokrapia.

suje się we wszystkim do pierwszego, dzieląc z nim jego zajęcia.

316. Po prześpiewaniu hymnu i modlitwy, ministrant przechodzi na stronę epistoły; przechodząc, klęka przed środkiem ołtarza. Tu, wzięwszy tackę, podaje godownikom dla przyjęcia od nich pierścionków oblubieńców i stawia na ołtarzu, po stronie epistoły. Żegna się znakiem krzyża z celebransem i odpowiada: Qui fecit coelum et terram.

317. Po modlitwie: *Augeat in vobis...* odpowiada: *Amen*. Toż samo mówi po modlitwie poświęcającej pierścionki, jednocześnie podając celebransowi kropidło, umaczane w wodzie święconej, które po pokropieniu przyjmuje; podając kropidło, ucałuje je przedtem, a potem rękę celebransa, odbierając zaś całuje naprzód rękę celebransa, a potem kropidło.

318. Po błogosławieństwie pierwszym odpowiada *Amen*. Jeżeli zaś kapłan odmawia potem modlitwy, zastępujące benedykcją kanoniczną, to odpowiada jeszcze kapłanowi na werset: *Deus meus sperantes in te* i po każdej z dwóch modlitw: *Amen*¹⁾. Poczem wzięwszy od kapłana rytuał, klęknie z nim przed ołtarzem, odda biret i poprzeda go w drodze do zakrystji.

319. Jeżeli kapłan ubrany jest w ornat, to ministrant po obrzędzie ślubnym posługiwać będzie celebransowi przy mszy św. Więc, gdy po *Pater noster...* odpowie celebransowi: *Sed libera nos a malo*, powstanie, uklęknie przed środkiem ołtarza na posadzce, wejdzie na stopnie i wzięwszy z ołtarza zamknięty mszał, w obu rękach go niosąc, klęka przed środkiem ołtarza na podnóżku; zacem przechodzi cokolwiek na stronę epistoły, staje przed celebransem,

¹⁾ Jeżeli jest zwyczaj pokropienia święconą wodą godowników, podaje kapłanowi teraz kropidło z wodą święconą i odbiera.

oddaje mu pokłon głęboki głowy, i, roztworzywszy przed nim mszał, stoi bokiem obrócony do oblubieńców, dopóki celebras nie ukończy czytać z mszału modlitw. Po obu modlitwach odpowiada *Amen*. Poczem, zamknawszy mszał, znów celebransowi oddaje głęboki ukłon głowy, idzie przed środek ołtarza, klęka na jedno kolano, przechodzi na stronę ewangelji, kładzie mszał na pulpicie, i obróciwszy się prawą ręką, zstępuje ze stopni. Klęka wreszcie na posadzce przed środkiem ołtarza i powraca na swoje miejsce.

320. Gdy kapłan, kończąc mszę św., powie *Benedicamus Domino* lub *Ite missa est*, ministrant odpowie *Deo gratias*, powstanie, uklęknie przed środkiem ołtarza na posadzce, wejdzie na stopnie, i wzięwszy z pulpitu zamknięty mszał, w obu rękach go niosąc, idzie przed celebransa, umieszczonego po stronie epistoły, staje przed nim, oddaje mu pokłon głęboki głowy, i, roztworzywszy przed nim mszał, stoi bokiem obrócony do oblubieńców, dopóki celebrans nie ukończy czytać z mszału modlitwy, po której odpowiada: *Amen*. Wtedy, zamknawszy mszał, oddaje znów celebransowi głęboki ukłon głowy, kładzie mszał na pulpicie i zstępuje ze stopni. Wkrótce wszakże znów się zbliża do celebransa, aby mu podać kropidło z wodą święconą, które po pokropieniu przyjmuje; podając kropidło, ucałuje je przedtem, a potem rękę celebransa; odbierając zaś, całuje naprzód rękę celebransa, a potem kropidło.

321. Położywszy kropidło przy kociołku z wodą święconą, do końca mszy św. posługuje zwykłym sposobem.

§ 5. Czynności organisty.

322. Organista, gdy kapłan zanuci hymn *Veni Creator...*, towarzyszy śpiewowi na organie, odśpiewując zwrotki na przemiany, sam czy z chórem chłop-

ców. Odpowiada potem z organem po wersecie, i po modlitwie odśpiewuje: Amen.

323. Gdy obrzęd ślubny zostanie ukończony i oblubieńcy odejdą od ołtarza, organista, jeżeli oblubieńcy pójdą się pomodlić przed ołtarz Matki Bożej, śpiewa *Pod Twoją obronę...*, a gdy będą czy to zaraz po ślubie, czy od ołtarza Matki Bożej odchodzili, powracając do domu, organista śpiewa wraz z towarzyszeniem organu kantyk: *Magnificat...*

324. Jeżeli po ślubie odprawia się msza św. śpiewana, organista po odpowiedzi *Sed libera nos a malo* i po *Deo gratias*, przed błogosławieństwem kapłana, grać przestaje i milczy aż do czasu ukończenia modlitw i przemowy kapłana.

§ 6. Czynności wiernych.

325. Oblubieńcy idąc do ślubu, o ile możliwości, winni być na czczo i taką wybierać godzinę na ten obrzęd, aby po nim mogli wysłuchać mszy św. i przyjąć Komunię św.

326. Przybywają oblubieńcy do kościoła przystojnie, ale skromnie ubrani, otoczeni rodziną. Stanąwszy przy stołkach przed stopniami umieszczonych, tam klękają, mężczyzna od strony ewangelji, oblubienica od strony epistoły, oczekując na przybycie kapłana. Zdejmują z obu rąk rękawiczki, a przynajmniej z prawej ręki. Pierścionki, które na ślub winni przygotować, mogą być z każdego materiału, więc ze złota, z srebra, mosiądzu i t., p. nawet drewniane.

327. Gdy kapłan wejdzie na stopnie, oblubieńcy zbliżą się do ołtarza i uklęką na stopniu najniższym. Po prześpiewaniu pierwszej zwrotki, powstają.

328. Gdy kapłan zwróci się ku oblubieńcom, oboje oni cokolwiek ku sobie się obracają, aby stali bokiem do siebie. Zapytywani przez kapłana, odpowiadają wyraźnie i dobitnie, powtarzając za nim słowa mówione,

i przyjmują na palec serdeczny podany sobie pierścionek. Wreszcie na słowa: *Quos ergo Deus conjunxit...* klękają. Gdy kapłan się żegna znakiem krzyża św., pochyleni kreślą go na sobie. Po ukończonym obrzędzie ślubnym, na dany znak przez kapłana, powstają i cofają się do swoich siedzeń, przy których uklękawszy, czekają aż kapłan odejdzie od ołtarza.

329. Odszedłszy od ołtarza, idą naprzód do ołtarza Matki Bożej, przed którym uklękawszy, polecają się Jej opiece. Po prześpiewaniu antyfony *Pod Twoją obronę...*, zwolna wychodzą z kościoła.

330. Jeżeli po obrzędzie ślubnym odprawia się msza św., to cofnąwszy się do swoich siedzeń, uklęką po za nimi, słuchając pobożnie mszy św. Gdyby nie mogli wyklęczeć, mogą na tych siedzeniach usiąść.

331. Po *Pater noster...*, zbliżywszy się do stopni ołtarza, klękają na najniższym, i nie prędzej od tych stopni odejdą, aż kapłan odczytywanie modlitw nad nimi ukończy. Po *Benedicamus Domino* czy *Ite missa est* kapłana, znów zbliżywszy się do stopni ołtarza, klękają na niższym, i nie prędzej od tych stopni do swoich siedzeń odejdą, aż kapłan udzieli im, po odmówionej modlitwie, i po ukończonych przemowie, zwykłego błogosławieństwa mszalnego.

332. Gdy kapłan odejdzie od ołtarza, pójdą oblubieńcy przed ołtarz Matki Bożej, a potem wyjdą z kościoła (n. 329).

333. Obecni w kościele, podczas dopełniania obrzędu ślubnego, zachowują się cicho, skupieni, polecając w modlitwach swoich zaślubiających się oblubieńców.

§ 7. Złote wesele.

334. Złotem weselem zwiemy obrzęd uroczysty, w którym małżonkowie, po przeżyciu lat 50-u, otrzymują błogosławieństwo na dalszą drogę życia. Obrzęd

ten zwyczajowy ¹⁾ dopełnia się tylko względem takich małżonków, którzy wszystkie lat 50 uczciwie i po chrześcijańsku spędzili. Ogłasza się on naprzód z ambony, aby mogli w uroczystości tej modlitwami swemi i dziękczynieniami Panu Bogu składanemi wszyscy parafianie uczestniczyć.

335. Obrzęd ten dopełnia się według przepisu rytuału zwyczajowego. Wiekowi małżonkowie otrzymują od celebransa łaski, których gałki zakończone są krzyżkiem. Podczas mszy św. odprawianej o uroczystości wypadającej, albo też o Trójcy św., czy o Matce Boskiej, jeżeli rubryki na to pozwalają, przystępują do Komunii św. Spiewem *Te Deum*... kończy się obrzęd. Zresztą ceremonie tego obrzędu, o ile możliwości, zastępowywane są do ceremonij obrzędu ślubnego.

¹⁾ Cały ten obrzęd mamy w *Rituale Sacramentorum*, wydania krakowskiego z r. 1884, str. 834.

CZEŚĆ X.

Ceremonie poświęceń.

ROZDZIAŁ I.

Uwagi ogólne.

1. Poświęcenia są dwojakie: wzywające i uświęcające. Wzywające (*invocativae*) poświęcenia, nie uświęcając błogosławionych osób i przedmiotów, mają za cel sprowadzenie łaski Bożej na osoby w taki sposób pobłogosławione, lub używające pobłogosławionych w taki sposób przedmiotów; do takich poświęceń należą poświęcenia wywodowe, domu, zbóż, pokarmów itp. Uświęcające (*constitutivae*) poświęcenia nadają charakter świętości osobom lub przedmiotom, które przez błogosławienie na służbę szczególną Boga oddają; tu należą poświęcenia kościoła, kaplicy, cmentarza, wody, soli chrzcielnej, paramentów kapłańskich i t. p.

2. Niektóre przedmioty konieczne muszą być poświęcone, jak kościół, cmentarz, paramenta kapłańskie i t. p.; inne zaś poświęca się dla wielu korzyści z poświęceń wypływających, jak dom, chleb, krzyże ołtarzowe i procesjonalne ¹⁾, obrazy i t. p.

3. Ze względu na ministra poświęceń, dzielą się one także na kapłańskie czyli niezastrzeżone nikomu, i biskupie czyli zastrzeżone. Kapłańskie są te, przy formułach których, w mszale i rytuale, nie masz żadnego zastrzeżenia. Takimi są: poświęcenie wody,

¹⁾ Ś. K. Obrz. 12 lipca 1704 r. *Urbis*.

poświęcenie gromnic, domów, miejsca, osób, pokarmów, krzyżów ołtarzowych i procesjonalnych, jeżeli tylko nie są poświęcane z uroczystością nadzwyczajną, i t. p. Z pomiędzy poświęceń kapłańskich niektóre są zastrzeżone proboszczowi, bez którego zezwolenia żaden kapłan ich dopełniać nie może ¹⁾; są one: poświęcenie wody chrzcielnej, oraz uroczyste poświęcenie pól, owoców i zbóż, a także domów w Wielką Sobotę.

4. Biskupie poświęcenia są jedne takie, których sami muszą dopełniać, drugie, do których spełnienia mogą delegować swoich kapłanów, już to na mocy indultu papieżkiego, już na mocy własnej władzy. Do pierwszych należą konsekracje kościołów, kielichów, paten, dzwonów i t. p. Do drugich zaś, poświęcenie węgelnego kamienia pod kościół, poświęcenie kościoła, kaplicy publicznej, cmentarza, rekuncyljacja kościoła i cmentarza, poświęcenie paramentów, obrusów ołtarzowych, puszek i melchizedechów, uroczyste ²⁾ poświęcenia wobec zebrania ludu, ze śpiewem, krzyżów, obrazów, posągów i t. p. Kapłan, mający prawo błogosławienia w swojej djecezji, nie może tej władzy korzystać w innej djecezji bez zezwolenia miejscowego ordynariusza.

5. Kapłan, mający prawo poświęcać, ubiera się w komżę i stulę. Barwa tej ostatniej, jeżeli nie jest przepisana w rubryce do formuły poświęcenia dołączonej, zastosowuje się do barwy officjum tego dnia odmawianego. Gdy poświęcenie odbywa się uroczystej, kapłan przybiera się także w kapę, a jeżeli ono ma miejsce zaraz po mszy św., to może pozostać w albie i stule ³⁾, a jeżeli jest kapa, to i kapę włożyć. Przybrany tak kapłan, staje z głową odkrytą, z dłońmi rąk przed piersią złożonemi, jeżeli rytuału nie trzyma

¹⁾ Ś. Kongr. Konc. 17 lipca i 23 listop. 1619 r.

²⁾ Ś. K. Obrz. 12 lipca 1704, *Urbis*.

³⁾ Rubr. gen. miss. tit. XIX, n. 3 et 4.

w rękę, przed osobą czy przedmiotem poświęcanym ¹⁾. Z lewej jego strony stoi ministrant z kropidłem, w wodzie święconej umoczonym; z prawej, jeżeli potrzeba, staje ministrant z kadzielnicą i łódką.

6. Zwyczajnie przedmiot poświęcany umieszcza się na stoliku osobnym; jeżeli poświęcenie ma miejsce w kościele, to stół z przedmiotami poświęcanymi stawia się po stronie epistoły, lub przed środkiem ołtarza ²⁾; niekiedy można i na ołtarzu te przedmioty kłaść, choć są rzeczy, których nie należy na ołtarzu umieszczać, jak pokarmów, płynów, szat, chorągwi, kamieni, dzwonków, świec, palm, soli i t. p. Rzeczy poświęcane mają być widzialne; pod zamknięciem zatem lub przykryciem się znajdujące, nie otrzymują poświęcenia.

7. Formuły poświęceń znajdują się w mszale i rytuale; w tym ostatnim dzielą się na: niezastrzeżone kapłanowi i zastrzeżone mu (nn. 3 i 4). Można też odczytywać formuły poświęceń z wyciągu zgodnego z rytuałem ³⁾. Nie zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską poświęcań nie wolno odmawiać ⁴⁾. Ztąd, gdy nie ma w rytuale odpowiednich formuł poświęcań, używa się formuły ogólnej p. t. *Benedictio ad omnia* ⁵⁾ albo sam tylko krzyż kapłan kreśli nad przedmiotem czy osobą, jednocześnie wymawiając słowa: *In nomine Patris...* i dołączając pokropienie wodą święconą ⁶⁾. Przytem w formułach poświęcenia nie zmieniać nie można, choćby okres roku jakiej zmiany zdawał się wymagać, chyba że specjalna rubryka zmianę taką przepisując będzie. Tak np. w okresie męki Pańskiej,

¹⁾ Jeżeli jest zwyczaj trzymania krzyża ręcznego w rękę, trzymać go kapłan w rękę może.

²⁾ Baruffaldi, *Comm. in Rit.* t. 44, n. 52.

³⁾ Ś. K. Obrz. 7 kwiet. 1832 in *Ariminen*.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 23 maja 1835 r.

⁵⁾ Ś. K. Obrz. 20 września 1847.

⁶⁾ Ś. K. Obrz. 12 sierpnia 1840; 12 sierpnia 1854, in *Lucionen*.

mówi się Gloria Patri..., choć ten okres wymaga opuszczenia doksologii, a w okresie wielkanocnym nie dodaje się Alleluja, chociaż zwyczajnie dodawać trzeba ¹⁾).

8. Zwykle takie są ceremonie poświęcenia: Kapłan, zegnając się znakiem krzyża św., mówi: *Adjutorium nostrum in nomine Domini*, a ministrant odpowiada: *Qui fecit coelum et terram*. Następnie mówi kapłan: *Domine vobiscum*, a gdy ministrant odpowie: *Et cum spiritu tuo*, kapłan doda *Oremus*, i zaraz odczytuje modlitwę lub modlitwy, kreśląc znaki krzyża tam, gdzie są w rytuale naznaczone, i pochylając głowę na *Oremus* i na imię Jezus w stronę krzyża, jeżeli się ten znajduje. Po ukończeniu modlitwy czy modlitw, ministrant odpowiada *Amen*, a kapłan, wzięwszy od niego kropidło, pokrapia nim trzykrotnie rzecz poświęcaną: raz pośrodku jej, drugi raz po swej lewej stronie, trzeci raz po swej prawej stronie. Ministrant, podając kropidło, trzyma je po środku, za rączkę; podając, całuje naprzód kropidło, potem rękę kapłana; odbierając zaś, naprzód rękę kapłana całuje, potem kropidło. Jeżeli ma mieć też miejsce kadzenie, to przed pokropieniem kapłan zasypuje kadzidło do kadzielnicy, a po oddaniu kropidła, wzięwszy do rąk kadzielnicę ²⁾, okadza nią rzecz poświęcaną w tenże sam sposób, co kropił wodą święconą. Na tem obrzęd poświęcenia się kończy.

9. Gdy potrzeba obrzęd rozszerzyć dla dodania mu solenności, to przed modlitwą lub po modlitwie dodać można jaką inną modlitwę liturgiczną, hymn, psalm, kantyk i t. p. Tak np., przed poświęceniem krzyża można śpiewać *Vexilla regis*, a po poświęceniu obrazu Najśw. Panny *Ave maris stella* lub *litania* i t. d. ³⁾).

¹⁾ Bourbon, *Petit Cérém. Romain*, n. 1175.

²⁾ Część VI, n. 34 i 36. — ³⁾ Bourbon, *L. c.* n. 1176.

10. Ponieważ obrzędów wszystkich poświęceń podawać niema konieczności, skoro są prawie wszystkie do siebie podobne, podamy niżej obrzędy szczegółowe niektórych tylko poświęceń. Zresztą o wielu poświęceniach będzie jeszcze mowa w następnej części o Roku kościelnym.

ROZDZIAŁ II.

Poświęcenia nowozaślubionej, wyvodu i pielgrzymów.

11. Gdy po raz pierwszy nowozaślubiona pragnie, oprócz błogosławieństwa przy ślubie już otrzymanego, jeszcze jedno błogosławieństwo (*Benedictio novae nuptiae post nuptias*) otrzymać, sama, lub w towarzystwie męża, staje przed stopniami ołtarza, a kapłan przed lub po mszy św., albo i po za mszą św., stanąwszy na podnóżku, odmawia *Adjutorium...* i psalmy *Misereatur...* i *Beati omnes...* Zaczem zaleci nowozaślubionej i towarzyszącym jej, jeżeli są, aby uklękli, i w dalszym ciągu odmawia modlitwy z rytuału, stosując się do podanych tam wskazówek ¹⁾).

12. Do błogosławieństwa wywodowego (*benedictio mulieris post partum*) mają prawo tylko te niewiasty, które porodziły w prawem małżeństwie ²⁾, nigdy zaś cudzołożnice, lub rozpustnice. Do proszenia o nie wszakże nie są obowiązane pod grzechem żadne niewiasty. Udziela je proboszcz ³⁾, lub ka-

¹⁾ Rytuał piotrkowski. — ²⁾ Ś. K. Obrz. 18 czerwca 1859, in *Wratislaviensis*. Także wiać należy na uwagę *Dissertatio de non introducenda solemnibus benedictione in templum puerpera catholicae, cujus proles non est a catholico parochio baptisata*. Lovanii, 1837.

³⁾ Ś. K. Obrz. 8 lutego 1631; 22 marca 1631; 13 kwietnia 1631; 10 grudnia 1703. Ś. K. Obrz. Konc. 18 listopada 1662; 31 marca 1759; 26 kwietnia 1788.

plan od niego upoważniony, nie gdzieindziej, jak tylko w kościele.

13. Staje zatem taka niewiasta z dziećciem na rękę, lub bez niego, za drzwiami kościoła, albo przy drzwiach od wewnątrz, jeżeli przedsiönku odpowiedniego przed kościołem niema, i uklęknąwszy, bierze w lewą rękę podaną sobie przez zakrystjana świecę zapaloną.

14. Jednocześnie kapłan w komży i stule białej, z rytuałem w rękę ¹⁾, staje przed nią i wzięwszy od zakrystjana podane sobie kropidło, kropi niem niewiastę trzykroć: raz po środku, drugi raz po swej lewej stronie, trzeci raz po swej prawej stronie. Zaczem, oddawszy kropidło, żegna się znakiem krzyża św. i mówi *Adjutorium...*, a gdy zakrystjan odpowie: *Qui fecit...*, kapłan odczytuje pierwsze słowa antyfony *Haec accipiet* i zaraz potem psalm *Domini est terra...* z *Gloria Patri...* i powtórzeniem całej antyfony. Zakrystjan zaś, po odebraniu kropidła, odejść może i stanąć przy stopniach tego ołtarza, przy którym kapłan obrzęd wywodu zakończy.

15. Następnie podaje kapłan w prawą rękę niewiasty koniec lewej swej stuly, daje jej znak pójścia za sobą i, idąc przed nią, mówi zwolna słowa: *Ingrederere in templum Dei...* Niewiasta, idąc, koniec stuly trzyma przez cały czas swej drogi do ołtarza, choć także może, wzięwszy go w rękę, zaraz z niej wypuścić.

16. Przyprawdziwszy kapłan niewiastę do ołtarza wielkiego, lub Najświętszej Panny, albo najbliższego, zaleci jej uklęknąć na posadzce przed stopniami; sam zaś oddawszy ołtarzowi rewerencję, wstępuje na podnózek i tyłem cokolwiek stojąc do ołtarza, od strony epistoły czy ewangelji, twarzą zwrócony do niewiasty,

¹⁾ Gdzie jest zwyczaj trzymania w rękę krzyża ręcznego, zachowany być może.

czyta z rytuału: *Kyrie elejson...* i t. d. Na *Pa-ter noster...* może się do ołtarza odwrócić. Odpowiedzi na wersety zakrystjan, jeżeli umie, odpowiada. Po odczytaniu modlitwy, gdy zakrystjan odpowie: *A men*, kapłan, wzięwszy od niego kropidło, kropi niem niewiastę trzykroć: raz na pośrodku, drugi raz po swej lewej stronie, trzeci raz po swej prawej stronie, jednocześnie mówiąc: *Pax et benedictio...* Gdy zakrystjan odpowie *A men* ¹⁾, kapłan, oddawszy rewerencję ołtarzowi, odchodzi do zakrystji. Zakrystjan zaś przyjmie świecę zapaloną z rąk niewiasty ²⁾.

17. Poświęcenie pielgrzymów (*benedictio peregrinorum*), choć szczególnie dotyczy tylko pielgrzymów, do miejsc świętych się udających, mimo to można je stosować do wszystkich pielgrzymów, tak udających się w daleką podróż, jak i z niej powracających. W rubryce, poprzedzającej formułę poświęcenia pielgrzymów w drogę idących, mowa jest o liście zalecenia, jakiego niegdyś pielgrzymujący do Ziemi św., czy Progów Apostolskich potrzebowali; dziś to wyszło z użycia.

18. Formułę tego poświęcenia odmawia kapłan, stojąc na wpół obrócony do ołtarza; pielgrzymi wtedy klęczą na posadzce, przed stopniami. Gdy kapłan błogosławiący sam także udaje się w podróż, formułę poświęcenia wypowiada w liczbie mnogiej, w pierwszej osobie.

ROZDZIAŁ III.

Poświęcenie wody, domów i pokarmów.

19. Poświęcenie wody rozróżnia się czworakie: zwyczajnej wody święconej, wody chrzcielnej w Wielką So-

¹⁾ Gdzie jest zwyczaj dawania krzyża ręcznego do pocałowania, zachowany być może.

²⁾ Gdzie jest zwyczaj obchodzenia przez niewiastę ołtarza wielkiego, z zapaloną świecą w rękę, zachowany być winien.

botę i w sobotę przed Zielonemi Świątkami, i wody chrzcielnej po za tymi dniami. O wodzie chrzcielnej, poświęcanej w wigilję Wielkiejnocy i Zielonych Świątek, będzie mowa w części o Roku kościelnym.

20. Formuła poświęcenia zwyczajnej wody święconej znajduje się w rytuale i w mszale, pod koniec tego ostatniego. Woda czysta naturalna nalewa się do odpowiedniego naczynia, obok małe naczynko z solą się stawia. Sól raz poświęcana, nie poświęca się przy każdym poświęceniu wody na nowo, ale używa się przy następnych poświęceniach wody aż do zupełnego zużycia ¹⁾. Kapłan tyle jej przy każdym poświęceniu wysypuje do wody, ile jej zdoła wziąć między wielki i wskazujący palce prawej ręki.

21. Poświęcenie wody odbywa się co tydzień ²⁾, w niedzielę, przed rozpoczęciem sumy ³⁾, jeżeli roztropność nie zaleci odprawiania tego obrzędu kiedy indziej. Zresztą to poświęcenie odbywa się tyle razy, ile zajdzie tego potrzeba. Jeżeli niema ono miejsca przed sumą, to kapłan się doń przybiera w komnę i stulę fioletową.

22. Zakrystjan, posługujący podczas obrzędu poświęcenia wody, staje z ręczniczkiem w ręku przy kapłanie, i gdy tenże wsypie sól do wody, poda mu ręczniczek do wytarcia palców. Odebrawszy go, jeżeli potrzeba ⁴⁾, po ukończeniu obrzędu podaje kapłanowi kropidło dla pokropienia niem wodą święconą otaczających.

23. Formuła poświęcenia wody chrzcielnej po za dniami, przez Kościół do tego obrzędu wyznaczonymi, znajduje się w rytuale, w pierwszej jego części, zaraz po obrzędzie chrztu. Poświęcenia

¹⁾ Ś. K. Obrz. 8 kwietnia 1713 r.

²⁾ Caer. epp. I. I, c. 6, n. 2. Rit. Ordo ad faciendam aquam benedictam. — ³⁾ Porów. wyżej część V, n. 9. — ⁴⁾ To jest, jeżeli taki zwyczaj.

tego wolno wtedy tylko dokonywać, gdy wody chrzcielnej zabraknie, a w dni postanowione na to nie można jej było poświęcić. W rytuale, przy formule poświęcenia, są rubryki, w jaki sposób i z jakimi ministrantami obrzędu tego dokonywać potrzeba; dlatego kapłan rubryki te najprzód przejrzy, i do nich się stosuje. Pod wielu względami ceremonje tego obrzędu podobne są do ceremonji poświęcenia wody chrzcielnej w Wielką Sobotę i w sobotę przed Zielonemi Świątkami odprawianych.

24. Poświęcenie domów rozróżniane jest w rytuale pięciorakie:

1) dopełniane w Wielką Sobotę przy użyciu wody pobłogosławionej tegoż dnia w chrzcielnicy, ale przed waniem do niej Olejów śś.; corocznie to poświęcenie może mieć miejsce przed poświęceniem pokarmów, jakie zwyczajnie odbywa się w parafji. 2) dopełniane każdego innego dnia na prośbę wiernych, jak np. podczas kolendowania i t. p. 3) poświęcenia każdego miejsca, więc części domu, zabudowań wszystkich i t. p.; formuła tego poświęcenia jest w rytuale zatytułowana: „Benedictio loci”. 4) poświęcenie domów mieszkalnych, kiedykolwiek dopełniane na prośbę wiernych, po wejściu kapłana do domu; poświęcenie to w rytuale ma ten tytuł: „Alia benedictio domus novae”. 5) poświęcenie domu w uroczystość Epifanji, tam gdzie jest zwyczaj, dokonywane; znajduje się ono w dodatku do rytuału, pomiędzy „benedictiones non reservatae”.

25. Poświęcenie pokarmów ma rozmaite formuły pod koniec mszału i w rytuale. Najzwyczajniejsze są te, które mamy w rytuale pod tytułem: „Benedictiones esculentorum praesertim in Pascha”, choć i w innym czasie, gdy potrzeba, odmawianemi być mogą. Poświęcenie baranka wielkanocnego używa się tylko przy pobłogosławianiu upieczonego baranka. Ponieważ formuła poświęcenia chleba jest dwojaką,

pierwszej można używać na Wielkanoc, drugiej zaś w innym czasie. Jest jeszcze w dodatku do rytuału formuła poświęcenia chleba i placków, pod tytułem: „Benedictio panis et placentarum“, jako też „Benedictio cerevisiae“, „Benedictio casei et butyri“, „Benedictio latri“, „Benedictio cujuscumque medicinae“, jako też w samym rytuale „Benedictio ovorum“ i „Benedictio novorum fructuum“. W miarę potrzeby można tych formuł używać. Gdy czas nie pozwala na odmawianie szczegółowych formuł, używa się ogólnej, znajdującej się w rytuale pod tytułem „Benedictio ad quodcumque comestibile“.

ROZDZIAŁ IV.

Poświęcenie paramentów, naczyń liturgicznych, krzyżów i przedmiotów dewocyjnych.

26. Trzy są formuły poświęcenia paramentów pod koniec mszału i w rytuale: 1) dla paramentów wogóle, którą się wszystko błogosławi, z wyjątkiem obrusów, korporalów, i palek. 2) dla obrusów ołtarzowych. 3) dla korporalów i palek. („Benedictio corporalium“). Jeżeli błogosławi się jedną tylko szatą, jeden obrus, czy korporal, to liczba mnoga zamienia się na liczbę pojedynczą. Kapa i komża, gdy potrzeba, poświęcają się według pierwszej formuły; antependjum według drugiej; welon kielichowy i bursa według trzeciej ¹⁾.

¹⁾ Są też w dodatku do rytuału piotrkowskiego, wydania z r. 1884, formuły poświęceń poszczególne, jak humerału, alby, paska, manipularza, stuły, ornatu, tunicelli, dalmatyki, kapy, nawet krzyżyka, wyhaftowanego na szacie, czy bieliznie liturgicznej, i bielizny liturgicznej po wypraniu (ta ostatnia formuła znajduje się w dawniejszych tylko wydaniach rytuału piotrkowskiego), ale formuł tych niema w dodatku do rytuału rzymskiego.

27. Formułą „Benedictio tabernaculi seu vasculi pro sacrosancta Eucharistia conservanda“, znajdującą się w rytuale i pod koniec mszału, poświęcają się nie tylko puszki i puszcзки do Wjatyku, ale i monstrancje, a przynajmniej melchizedechy, choć dla tych ostatnich jest osobna formuła poświęcenia w dodatku do rytuału p. t. „Benedictio ostensorii pro Ss. Sacrosancto Sacramento fidelium venerationi exponendo“.

28. W dodatku do rytuału znajduje się formuła poświęcenia ogólna p. t. „Benedictio sacrorum vasorum et aliorum ornamentorum in genere“, można jej zatem przy poświęceniu jednoczesnym szat i naczyń, w razie potrzeby używać.

29. Krzyże poświęcają się według formuły rytualnej p. t. „Benedictio novae crucis“ lub „Alia oratio ad idem“, ale tylko wtedy, gdy nie mają wizerunku na sobie; ten ostatni bowiem poświęcać trzeba według następującej zaraz w rytuale formuły, p. t. „Benedictio imaginum“... ¹⁾, która to formuła służy także do poświęcania wszelkiego rodzaju obrazów, posągów i medalików Świętych Pańskich.

30. Posiadający prawo nadawania odpustów pańskich przedmiotom dewocyjnym przy ich poświęcaniu, wiedzieć mają: 1) że nie mogą takich odpustów przywiązywać do obrazów malowanych na papierze lub płótnie, do krucyfiksów i medalików z cyny, ołowiu, szkła dętego, gipsu i t. p. Różańce jednak mogą być z cyny lub ołowiu, z drzewa, z mocnego szkła lub kryształu, z koralu, perłowej macicy, bursztynu, emalii, alabastru, marmuru i t. p. ²⁾ Medaliki muszą mieć, przynajmniej z jednej strony, obraz Świętego kanonizowanego. 3) Przy krucyfiksach odpust przywiązuje się do wize-

¹⁾ Baruffaldi, *ad Rituale Comm.* t. 69, n. 3; *Cavalièri*, t. 3, decr. 188, n. 4.

²⁾ Przez rozerwanie drutu, czy sznuru i zastąpieniem go nowym, odpust nadany różańcowi nie ginie.

runków Pana Jezusa, które, bez utraty odpustu, mogą do innego krzyża być przymocowane. 4) Przy poświęcaniu i nadawaniu przedmiotom dewocyjnym odpustów papieskich, choć dla ważności wystarcza, aby tylko krzyż ręką nad nimi był uczyniony ¹⁾, wszakże pożądaną jest rzeczą, jeżeli niema osobnej formuły w rytuale, czynić znak krzyża św. przy słowach: *In nomine Patris...* i przedmiot pokropić wodą święconą ²⁾; odpowiedniem jest, aby kapłan przybrany był w komżę i stulę. 5) Jeden i ten sam przedmiot może otrzymać różne odpusty; można też jednocześnie wielu przedmiotom odpusty nadawać. 6) Przedmioty odpustami ubogacone muszą być koniecznie wiernym za darmo rozdawane; podarowywane, sprzedawane, lub oddawane za wartość tracą odpusty ³⁾.

ROZDZIAŁ V.

Poświęcenie i położenie kamienia węgielnego pod budowę kościoła.

31. Już w wigilję dnia, przeznaczonego ⁴⁾ na poświęcenie kamienia węgielnego, kapłan, ubrany w komżę i stulę białej barwy lub fioletowej, stanąwszy na miejscu, gdzie, po zbudowaniu kościoła, ma być ołtarz wielki, wstawia w ziemię i umacnia krzyż tak wielki, aby zdaleka mógł być widziany, tak jednocześnie lekki, aby kapłan, niosąc go na przygotowane miejsce, mógł go sam udźwignąć.

32. Nazajutrz zaś, jeżeli tylko deszcz, lub inna jaka przyczyna nie stoi na przeszkodzie, najodpowie-

¹⁾ Bourbon, *Petit Cerém.* n. 1210.

²⁾ S. K. Obrz. 12 sierpnia 1854.

³⁾ Arndt, *Odpusty*, str. 310—320.

⁴⁾ Na poświęcenie i położenie kamienia węgielnego można wyznaczać dzień zarówno świąteczny, jak zwykły, stosownie do tego jak wygodniej.

dniej rano, choć można i w popołudniowej godzinie, odbędzie się obrzęd poświęcenia i położenia kamienia węgielnego. W tym celu przed rozpoczęciem obrzędu na miejscu budowy, obok postawionego w wigilję krzyża rozkłada się dywan, a na nim stawia stół, okryty białym obrusem. Na stole zaś umieszczają się paramenta dla kapłana: humerał, albę, pasek, stulę i kape białej barwy, komże dla dwóch ministrantów, kociołek z wodą święconą i kropidłem. Tam także położyć trzeba kamień węgielny, t. j. prawdziwy kamień szczytny, równo obrobiony na wszystkie strony; w braku kamienia, może być i cegła kamieniem węgielnym. Obok tego kamienia leży rylec.

33. Skoro podczas obrzędu poświęcenia tego kamienia kapłan rylcem kreśli na nim krzyże, jeden z każdej strony, to dobrze jest, gdy już naprzód krzyże te się wyrzeźbia, aby potem lekko kapłan mógł rylcem poruszać. Na kamieniu węgielnym mogą też wyryte być imiona fundatorów, rok położenia tego kamienia itp.

34. Obok kapłana, poświęcającego kamień węgielny, stoją jeszcze inni kapłani w komżach, dopomagający celebransowi przy odprawianiu obrzędu i śpiewaniu antyfon i psalmów. W braku tych kapłanów śpiew antyfon i psalmów wykonywać winni organista i wyuczony w tym celu chór chłopców.

35. Na obrzęd ten powołuje się także mularz z wapieniem, kielnią i młotkiem, aby, na znak kapłana poświęcającego, mógł kamień węgielny na miejscu właściwym wmurować.

36. Poświęcenie wody, gdyby nie było święconej przedtem, i kamienia węgielnego odbywa się przy stole. Wszystkie zaś inne modlitwy, śpiewy, ceremonje odbywają się przed krzyżem.

37. Jeżeli kościół budowany jest nie pod wezwaniem Świętego, ale pod wezwaniem tajemnicy jakiej,

jak np. Krzyża św., to w modlitwie Domine Deus, qui licet... opuszczają się słowa: et beati N¹).

38. Przy kreśleniu krzyżów na kamieniu kapłan mówi: In nomine Pa¹ tris et Fi¹ lii et Spiritus¹ Sancti, trzykroć po każdej stronie krzyż lekko znacząc.

39. Litanja do Wszystkich św. mówi się klęczący, tak jak w brewjarzu jest podana, bez wersetów wszakże i modlitw, ale tylko do Kyrie elejson włącznie.

40. Kamień węgielny kładzie się nie tam, gdzie jest krzyż, ale w jednym z węglów prezbiterjum budującego się kościoła, w fundamentach. Kapłan kładzie kamień węgielny ręką; kładąc zaś go, lewą ręką go podtrzymuje, prawą zaś kreśli znaki krzyża oznaczone w rytuale. Po ukończonej modlitwie, malarz kamień stosownie układa i obmurowywa.

41. Zresztą, ten kapłan jak i ministranci, stosują się we wszystkim do rytuału, który w swoim czasie przejrzeć należy. Jeżeli obrzędowi towarzyszą kapłani, to jeden z nich w swoim czasie mówi Flectamus genua, a drugi odpowiada: Levate. W braku kapłanów, sam celebrans mówi: Flectamus genua a jeden z ministrantów odpowiada: Levate. Na Flectamus genua celebrans klęka, jeżeli sam te słowa wypowiada; inaczej stoi, choć wszyscy inni klękają.

ROZDZIAŁ VI.

Poświęcenie nowego kościoła, lub kaplicy publicznej.

42. Poświęcenie to może mieć miejsce wtedy, gdy kościół, lub kaplica publiczna na zawsze dla kultu Bożego się oddają; gdy zaś kaplica publiczna czasowa

ma być tylko, lub gdy chodzi o poświęcenie kaplicy prywatnej, to używa się w takim razie formuły p. t. Benedictio loci lub Alia benedictio domus novae, o której już wyżej była mowa.

43. Przed rozpoczęciem obrzędu usuwa się lud z kościoła, czy tej kaplicy, oraz wszystko, co ruchome z ołtarzy, więc kandelabry, antepedja i t. p., tak że ołtarze nagie zupełnie pozostają.

44. Kościół, czy kaplica, tak ma być postawiony, aby go można obchodzić w około; gdyby inaczej stał, obchodzi go procesja z tych stron, do których jest dostęp.

45. Celebrans ubiera się w szaty liturgiczne w pobliższym kościele, czy kaplicy, a w braku takich, w miejscu jakim stosownem. Ztamtąd więc przybrany w humerał, albę, pasek, stulę, kapę białej barwy i biret, poprzedzony przez innych kapłanów w komzach, jeżeli są jacy, idzie do drzwi nowego kościoła, czy kaplicy. Duchowieństwo poprzedzają nadto ministranci w komzach: najprzód idzie ministrant z kociołkiem wody święconej i kropidłem, a za nim krucyfer z krzyżem między ministrantami, trzymającymi kandelabry w rękach z świecami woskowymi zapalonymi.

46. Rytuał szczegółowo wskazuje, jak obrzęd poświęcenia tego dopełniać należy. Tu zatem na niektóre tylko właściwości tego poświęcenia wskażemy. Celebrans, odmówiwszy przed drzwiami kościoła krótką modlitwę, obchodzi kościół, czy kaplicę zewnątrz, od swej lewej strony poczynając i pokrapiając ściany wysoko i w fundamentach zwykłą wodą święconą; jednocześnie z pokrapianiem odmawia antyfonę Asperges me..., powtarzając ją aż do ukończenia pokrapiania. Tymczasem kapłani obecni, czy śpiewacy odmawiają psalm Miserere... na dwa chóry, poprzedzając go i kończąc odmówieniem całej antyfony Asperges me... Antyfonę poprzedzającą psalm celebrans sam rozpoczyna słowami Asperges me,

¹) Ś. K. Obrz. 11 marca 1871.

a kapłani czy śpiewacy dalej mówią: Domine, hysopo et mundabor: lavabis me... Do pokrapiania celebrans winien używać, według rytuału, kropidła hyzopowego; że jednak takiego kropidła u nas niema, zastępuje się je kropidłem, uwitem z ruty, piolunu, sałaty polnej, lebiotki, macierzanki i różczek jakich z drzew się pnących.

47. Gdy, po obejściu w około kościoła, celebrans z towarzyszącymi stanie przed jego drzwiami i powie Oremus, jeden z kapłanów mówi: Flectamus genua, a drugi odpowiada: Levate. W braku kapłanów, sam celebrans mówi: Flectamus genua, a jeden z ministrantów odpowiada Levate. Na Flectamus genua celebrans klęka, jeżeli sam te słowa wypowiada; inaczej stoi, choć wszyscy inni klękają ¹⁾.

48. W modlitwie Domine Deus..., jeżeli kościół, czy kaplica poświęca się na cześć jakiej tajemnicy, opuszczają się słowa: et beati N.

49. Po rozpoczęciu litanji do Wszystkich Świętych, otwierają się drzwi kościoła i celebrans z towarzyszącymi mu kapłanami, ministrantami i śpiewakami, jeżeli jacy są, wchodzi do kościoła. Doszedłszy do ołtarza wielkiego, wszyscy klękają. Doprowadziwszy śpiew litanji do tego miejsca, gdzie błogosławić należy kościół, czy kaplicę i ołtarz, celebrans powstaje i, nie obracając się w tył, śpiewa werset litanji; przyczem podnosi rękę i czyni wielki krzyż w powietrzu ku ołtarzowi, śpiewając jednocześnie słowo: Bene + dicere. Zaczem znów klęka celebrans, a litanja się kończy.

50. Gdy celebrans później obchodzi kościół, czy kaplicę wewnątrz, od swej lewej ręki poczynając, pokrapia ściany wysoko i w fundamentach, zwykłą wodą święconą, za pomocą kropidła wyżej opisanego (n. 46);

¹⁾ Ten przepis zachowuje się w tym obrzędzie jeszcze trzy razy.

jednocześnie z pokrapianiem odmawia antyfonę Asperges me, powtarzając ją aż do ukończenia pokrapiania. Tymczasem kapłani obecni, czy śpiewacy odmawiają psalmy: Ad Dominum... Levavi oculos... i Letatus sum... na dwa chóry, poprzedzając je i kończąc odmówieniem całej antyfony: Benedic, Domine... Antyfonę, poprzedzającą psalmy celebrans sam rozpoczyna słowami: Benedic, Domine a kapłani, czy śpiewacy dalej mówią: domum istam... Jeżeli procesja ukończy się przed całkowitem odmówieniem psalmów, to się część nieodmówiona opuszcza, dodaje się tylko Gloria Patri... i powtarza antyfonę. Gdyby, przeciwnie, psalmy były odmówione, a procesja nie została ukończoną, to do odmówionych psalmów dodają się inne psalmy gradualne z Gloria Patri... i powtórzeniem antyfony.

51. Po modlitwie, kończący obrzęd, celebrans poprzedzony przez krzyż, ministrantów i kapłanów, idzie do zakrystji i przybiera się do mszy św. Tymczasem lud do kościoła wchodzi, a zakrystjan ołtarz stosownie do mszy św. przybiera. Mszą odprawić może i inny kapłan. Formularz mszy zastosowany będzie do officjum dozwalanego. Jeżeli ryt pozwala na wotywę, można wybrać jakąkolwiek np. o Trójcy Przenajświętszej. Msza św. o dedykacji kościoła w żaden sposób odprawiana być nie może.

ROZDZIAŁ VII.

Poświęcenie nowego cmentarza.

52. Tym obrzędem poświęca się nie tylko nowy cmentarz, ale i część ziemi mu przydana przy poświęcaniu dawnego cmentarza; w takim tylko razie ta część przydana nie poświęca się, jeżeli jest bardzo małą.

53. W wigilię dnia przeznaczonego na poświęcenie cmentarza wkopuje się w ziemię na środku jego (czy

części przydawanej) krzyż (bez wizerunku Pana Jezusa), wielkości człowieka, na którego wierzchołku i końcach ramion umieszczają się trzy żelazne gwoździe, w których mogłyby być osadzone świece podczas obrzędu. Przed krzyżem wkopuje się kołek drewniany, długości łokcia, od góry rozdzielony w kształcie krzyża, na trzy końce, opatrzone gwoździami żelaznymi dla osadzenia w nich świec podczas obrzędu. Pod kołkiem należy 6 świec przygotować dla włożenia ich na gwoździe. Obok też rozkłada się dywan; za nim z boku może być postawiony stolik, pokryty obrusem białym, z paramentami dla celebransa, ministrantów, wodą święconą, rytuałem, łódką, z kadzidłem i t. p., jeżeli w pobliżu żadnej zakrystji dla przygotowania w niej tych przedmiotów niema.

54. Celebrans w rannej porze następnego dnia przybiera się w humerał, albę, pasek, stulę, kapę białej barwy i biret, i poprzedzony przez ministranta w komży z wodą święconą i kropidłem i przez innych dwóch ministrantów, niosących kandelabry ze świecami zapalonymi, także w komży, mających między sobą krucyfery, oraz przez kapłanów, jeżeli jacy są, idzie pod krzyż. Tu, zdjawszy biret, oddaje rewerencję krzyżowi. Zaczem, stojąc tyłem obrócony do wejścia na cmentarz, a przodem do krzyża, daje znak jednemu z ministrantów do zapalenia trzech świec i osadzenia ich na trzech końcach kołka drewnianego przed krzyżem. Gdy świece zostaną zapalone, celebrans rozpocznie obrzęd poświęcenia od modlitwy *Omnipotens Deus...*, którą stojąc, bez biretu, odmówi.

55. Następnie wszyscy uklekną przed krzyżem i celebrans lub jeden z kapłanów rozpoczyna litanję do Wszystkich Świętych, w której doszedłszy do tego miejsca, gdzie należy błogosławić cmentarz, ustaje; wtedy celebrans, powstawszy, nie obracając się w tył, wypowiada werset litanji, przyczem podnosi rękę i czyni wielki krzyż w powietrzu, mówiąc jednocześnie słowo:

bene † *dicere*. Zaczem znów kłęka, a litanja się kończy.

56. Po ukończeniu litanji celebrans pokrapia krzyż trzykroć: pośrodku, z lewej swej strony i z prawej, jednocześnie mówiąc antyfonę: *Asperges me...* Zaczem, od swej lewej strony poczynając, obchodzi cmentarz wokoło i skrapia go wodą święconą na prawo i na lewo.

57. Gdy celebrans ukończy pokropienie krzyża i antyfonę *Asperges...*, towarzyszący kapłani, czy śpiewacy podczas pokrapiania cmentarza mówią na dwa chóry psalm *Miserere*, z *Gloria Patri...*, zaczem powtórzą całą antyfonę *Asperges...*

58. Po pokropieniu cmentarza, celebrans z wszystkimi mu towarzyszącymi powraca przed krzyż i mówi modlitwę: *Oremus, Deus, qui totius...* Gdy ją ukończy, weźmie trzy świece, jeszcze niezapalone, i zapali je, aby osadzić na trzech końcach krzyża: najprzód na górnym szczycie, potem na końcu, prawego ramienia, wreszcie na końcu lewego ramienia. Świece te, jak i palące się na końcach kołka pod krzyżem, nie należy gasić po ukończeniu obrzędu, aż się same spalą.

59. Na zakończenie obrzędu celebrans, zasypawszy kadzidło do kadzielnicy i pobłogosławiwszy je słowami: *Ab illo benedicaris...*, okadza trzykroć krzyż, przed i po okadzeniu głęboki pokłon ciała mu oddawszy. Wreszcie trzykrotnie (pośrodku, z lewej swej strony, z prawej) pokrapia krzyż święconą wodą, wkłada biret na głowę i, poprzedzony przez ministrantów i kapłanów, powraca do miejsca, gdzie się przybierał w liturgiczne szaty przed rozpoczęciem obrzędu.

CZEŚĆ XI.

Rok liturgiczny.

ROZDZIAŁ I.

Okres adwentowy.

§ 1. Uwagi ogólne.

1. Okres Adwentowy rozpoczyna się od pierwszych niesporów I-ej niedzieli Adwentu i trwa do pierwszych niesporów Bożego Narodzenia wyłącznie. Pierwszą niedzielą Adwentu zowie się ta, która znajduje się najbliższej uroczystości św. Andrzeja Apostoła, obchodzonej 30 listopada; ztąd Adwent nie może zacząć się prędzej, jak 27 listopada, ani później, jak 3 grudnia. W skutek tego, długość adwentu nie zawsze taż sama; czasami trwa dni 28, niekiedy 23; zawsze jednak obejmuje cztery niedziele, chociaż IV-a niekiedy wypada w samą wigilią Bożego Narodzenia.

2. Właściwości tego okresu stanowią:

- a) barwa fioletowa w oficjach i mszach okresowych,
- b) nieodmawianie *Te Deum* w jutrzniach oficjów okresowych.
- c) opuszczanie we mszach okresowych hymnu *Gloria in excelsis* i zastępowanie *Ite missa est* przez *Benedicamus Domino*.
- d) nieodmawianie sufragjów w oficjach tak okresowych jak i świątecznych, jako też komemoracji o Krzyżu świętym.
- e) Antyfoną końcową w oficjum odmawianą jest *Alba Redemptoris...* z wierszem *Angelus Domini...* i modlitwę *Gratiam...*

f) W prymie, w responsorium krótkiem, mówi się werset: *Qui venturus es in mundum*, we wszystkich oficjach tego okresu, z wyłączeniem tylko uroczystości Niepokalanego Poczęcia Najśw. Panny i jej oktawy [nawet niedzieli w czasie tej oktawy wypadającej] ¹⁾, wtedy się bowiem mówi werset: *Qui natus es de Maria Virgine*, świąt innych, mających właściwe sobie wersety.

g) W brewjarszach czteroczęściowych oficja okresu tego znajdują się w części, zatytułowanej: *Pars hiemalis*, która od adwentu się rozpoczyna i trwa aż do I-ej niedzieli postu wyłącznie.

h) Odprawianie wesel i innych zabaw od I-ej niedzieli adwentu ustaje i nie wznawia się aż na drugi dzień po Epifanii.

i) W środy i piątki adwentowe zachowuje się post ścisły ²⁾.

3. Pierwsza niedziela adwentu jest niedzielą I-ej klasy i dlatego w okkurencji żadnemu świętu nie ustępuje. II-a zaś, III-a i IV-a niedziele adwentu są niedzielami II-ej klasy, ztąd w okkurencji z uroczystością rytu zdwojonego I-ej klasy, o nich odmawia się tylko komemoracja w obydwóch nieszpórach i laudesach, oraz we mszy, w jutrzni czytana jest homilia niedzielna, a ostatnią ewangelją we mszy jest ewangelja niedzielna.

4. W ferje adwentowe, gdy wypadnie jaka uroczystość o Świętym Pańskim rytu zdwojonego czy połowicznego, obchodzi się ją, z komemoracją ferji adwentowej w nieszpórach, laudesach i mszy św. (bez 9-ej lekcji w jutrzni i ewangelji we mszy, chyba że okkurencja ta ma miejsce w Suche dni, jak to niżej będzie powiedziano). Modlitwa i werset w komemoracji

¹⁾ Według najprawdopodobniejszej opinii. Zresztą por. *Ephem. liturg.* 1891, p. 390, 494, 591.

²⁾ Breve Klemensa XIV z 22 czerwca 1771 r.

ferji adwentowej brane są z niedzieli poprzedzającej, antyfona zaś jest zawsze właściwa.

5. Gdyby w ferję adwentową wypadła uroczystość rytu prostego, officjum odmawiać trzeba ferjalne, z komemoracją święta prostego, ale bez 9-ej lekcji; ta ostatnia wtedy się odmawia, jeżeli officjum tego dnia odmawiane jest o Świętym Pańskim rytu zdwojonego lub połowicznego, z komemoracją tylko ferji i święta rytu prostego.

6. Gdy w ferję adwentową wypadnie wigilia, to w tej ostatniej w officjum ferjalnem żadnej się nie czyni wzmianki, wszakże msza św. odprawia się o wigilii z komemoracją ferji. W Suche dni jednak msza będzie o ferji, z komemoracją wigilii (ale bez jej ewangelji). Gdy zaś z wigilją i z ferją wypadnie jeszcze w okkurencji uroczystość o Świętym Pańskim rytu zdwojonego lub połowicznego, to we mszy o uroczystości dodają się komemoracje o ferji i wigilii, i o tej ostatniej odmawia się też ostatnia ewangelja. Wszakże w officjum niema komemoracji o wigilii.

7. Officja wotywna tylko do 17 grudnia wyłącznie odmawiać można.

8. Niedziela adwentu, gdy pozostaje w konkurencji w I-ych nieszporych z ferją sobotnią, nieszpory te do capitulum będą odmawiane z soboty, z psalterza brewjarzowego, a od capitulum już z niedzieli, z części brewjarza okresowej. Gdyby zaś niedziela pozostawała w tejże konkurencji z świętem rytu połowicznego, to do capitulum nieszpory będą o święcie rytu połowicznego, w dalszym zaś ciągu odmawiają się nieszpory niedzielne, z komemoracją święta połowicznego. W wypadku konkurencji niedzieli z świętem rytu zdwojonego, w sobotę odmawiane będą całe nieszpory o święcie zdwojonem, z dodaniem komemoracji o niedzieli. Wreszcie, gdyby w sobotę wypadło officjum 7-go dnia oktawalnego (a więc w niedzielę sama oktawa, np. dedykacji kościoła), to nieszpory sobotnie odmawiane

są do capitulum z ferji sobotniej z psalterza, a od capitulum o niedzieli, z dodaniem komemoracji oktawy, wziętej z I-ych nieszpórów samejże uroczystości.

§ 2. Porządek modlitw w officjach niedzielnych i ferjalnych.

9. W officjum niedzielnem w jutrzni, inwitorjum: Regem venturum... (w I i II niedz.) i Prope est... (w III i IV niedz.). Hymny i ich wersety, a także responsoria krótkie I-ej niedzieli odmawiane są i następnych. Lekcje w jutrzni i ich responsoria, oraz antfony w laudesach i godzinach mniejszych i capitula wskazane są w części okresowej; tak samo modlitwy i w nieszporych antfony ad Magnificat. Zresztą wszystkie inne części odmawiane są z psalterza brewjarzowego. Prośby niedzielne także się dodają, jeżeli niedziela nie wypadnie podczas oktawy.

10. Co się tyczy officjum ferjalnego, to:

a) w jutrzni inwitorjum i hymn brane są z niedzieli poprzedzającej; psalmy nokturnu zaś ze swojemi antyfonami, z odpowiedniej ferji w psalterzu brewjarzowym, poczem werset odmawia się adwentowy, także z tego miejsca. Lekcje i responsoria ich podane lub wskazane są w części okresowej.

b) w laudesach psalmy z antyfonami odmawiają się z psalterza brewjarzowego, z odpowiedniej ferji, za wyjątkiem tylko sześciu ferji przed Bożem Narodzeniem, które mają sobie właściwe antfony, jak to niżej będzie wskazanem. Hymn i werset znajdują się w officjum I-ej niedzieli adwentu. Antyfona do Benedictus podaną jest zawsze w części okresowej, modlitwa zaś brana jest z niedzieli poprzedzającej, z wyjątkiem ferji Suchych dni, które mają własne modlitwy. Prośby ferjalne dodają się w zwykłym miejscu.

c) w godzinach mniejszych antfony brane są z laudesów poprzedzającej niedzieli, jeżeli ferja

nie ma swoich, jak to ma miejsce w sześciu ferjach przed Bożem Narodzeniem; wszakże alleluja, znajdujące się w niedzielnych antyfonach, gdy te mówią się w ferje, opuszczać należy. Capitulum tercji, seksty i nony mówi się to, które mamy przepisane na poniedziałek po I-ej niedzieli adwentu. Responsoria krótkie, z tejże niedzieli są brane; zresztą przedrukowane znajdujemy je w psalterzu brewjarzowym. Modlitwa mówi się z poprzedzającej niedzieli, z wyjątkiem ferji Suchych dni, które mają własne modlitwy. Prośby ferjalne dodają się w zwykłym miejscu.

d) w nieszpórach psalmy z antyfonami swojemi odmawiają się z właściwej ferji w psalterzu brewjarzowym. Capitulum mówi się zawsze to, które mamy przepisane na poniedziałek po I-ej niedzieli adwentu. Hymn i werset brane są z drugich nieszpórów tejże niedzieli. Antyfona do Magnificat podana jest zawsze w części okresowej; modlitwa zaś jest z niedzieli poprzedzającej. Prośby ferjalne dodają się w zwykłym miejscu.

e) w komplecie prośby zwykle także są odmawiane.

§ 3. Niektóre wskazówki, dotyczące mszy niedzielnych, ferjalnych i świątecznych tego okresu.

II. W mszach niedzielnych przepisane są 3 modlitwy: pierwsza o niedzieli, właściwa, druga do Najśw. Panny: Deus, qui de B. M. V. utero... (z wotywy na okres adwentowy), trzecia: Ecclesia... lub pro Papa. Gdyby zaś należało jeszcze odmawiać komemorację o święcie rytu prostego, to ta ostatnia będzie na drugim miejscu, a trzecią będzie do Najświętszej Panny, która się kończy słowami: Per eundem Dominum..., jeżeli po niej nie odmawia się już jaka modlitwa nakazana. Podczas oktawy wszakże, modlitwy do Najśw. Panny i Ecclesia...

lub pro Papa nie są mówione, jeżeli nie są przez Zwierzchność djecezalną nakazane. Prefacja mówi się o Trójcy Przenajświętszej, jeżeli oktawa innej nie przepisuje.

12. Msze ferjalne, za wyjątkiem Suchych dni, brać należy z niedzieli poprzedzającej, i tak odmawiać, jak w niedziele, z temiż komemoracjami, z zastosowaniem takich zmian:

a) po graduale opuszcza się alleluja i werset następujący.

b) opuszcza się Credo.

c) prefacja odmawia się zwyczajna.

Nadto, w każdy poniedziałek adwentu, jeżeli officjum jest ferjalne, we mszy ferjalnej, na przedostatnim miejscu, umieszcza się modlitwa Fidelium... za zmarłych¹⁾.

13. W mszach o Świętych Pańskich rytu połowicznego, druga modlitwa będzie adwentowa, a trzecia do Najśw. Panny, jeżeli nie wypadnie tegoż dnia wigilja lub święto rytu prostego; w takim razie bowiem opuszcza się modlitwa do Najśw. Panny.

14. Gdyby w czasie adwentu wypadło odprawiać mszę do Najśw. Panny, której officjum zostało przeniesione z innego okresu roku, a formularz tej mszy był wzięty z wotywy o Matce Bożej (jak np. o Najśw. Pannie śnieżnej), to ostatni wiersz graduale będzie Ave Maria... z wotywy adwentowej o Matce Bożej.

§ 4. Wotywa „Rorate“.

15. Na mocy starodawnego²⁾ zwyczaju śpiewa się najuroczyściej, codziennie, w godzinach rannych, przed wschodem słońca, w kościołach prawie wszystkich dje-

¹⁾ Por. wyżej część III, n. 133. — ²⁾ Ś. K. Obrz. 29 stycz. 1752. Decr. Syn. Petric. 1628 a. confirm. ab Urbano VIII.

cezji naszej prowincji ¹⁾, przed ołtarzem Najśw. Panny, a jeżeli z wystawieniem odprawia się, to przed wielkim, wotywa o Matce Bożej: *Rorate...* z jedną tylko modlitwą, z *Gloria*, i *Credo*, z prefacją o Najśw. Pannie, w której umieszczone są słowa: *Et te in veneratione...*, z *Ite missa est* i ostatnią ewangelją z św. Jana. Gdyby ta wotywa odprawiona była z wystawieniem Najśw. Sakramentu, to z modlitwą mszy łączy się komemoracja o Najśw. Sakramencie pod jednym zakończeniem.

16. W uroczystości Najśw. Panny i przez całą ich oktawę, jeżeli ją mają, zamiast wotywy *Rorate...*, śpiewa się msza z uroczystości, ale z jedną tylko modlitwą, według rytu mszy *Rorate...*, tylko w prefacji stosowniejsze słowa są umieszczone. Ta msza z uroczystości Najśw. Panny, przez całą jej oktawę, nawet wtedy jest śpiewaną, gdy w ciągu tej oktawy wypada uroczystość inna rytu zdwojonego lub połowicznego ²⁾.

17. Jeżeli jest tylko jeden kapłan przy kościele, to w niedziele i święta uroczyste odprawia albo mszą *Rorate...* z komemoracjami niedzieli lub uroczystości i ferji lub wigilji, [ale nie święta prostego lub dnia oktalnego] ³⁾, albo, co jest odpowiedniejszym, odprawia mszą niedzielną lub uroczystości, z ich komemoracjami, ale o tej godzinie, o której się zwykły *rorat* odprawiać.

¹⁾ Tak jest w djecezjach: warsz., włocł., plock., kiel., sandom., lubel., sejn., żmudż., żytom. i sarat., jak ich rubrycelle wskazują. W djecezjach mohilew., i wileńsk. nie śpiewa się *rorat* w wigilją Boż. Nar. (por. ich rubryc.). W djecezjach krak., poznań. i gnieźn., nie śpiewa się ich w I niedz. Adw., i w wigilją Boż. Nar. (Przeł. kość. 1890, 856). Wreszcie w djecezjach lwowskiej i przemyskiej nie śpiewa się ich w święta rytu zdwojonego I i II klasy, a nadto dodaje się zawsze komemoracja świąt rytu zdwojonego i połowicznego, oraz ferji (Piksa, *Direct. Dioec. comes*. 1877, p. 209).

²⁾ Por. wyżej część III, n. 44.

³⁾ *Merati*, t. I, tit. 4, n. 44.

§ 5. O oktawach w adwencie wypadających.

18. Z dniem 17 grudnia włącznie wszelkie oktawy ustają ¹⁾; gdyby zatem 16 grudnia jaka oktawa nie została ukończoną, przerwać ją trzeba tego dnia i dnia 17 nie czynić o niej żadnej wzmianki.

19. Ztąd, skoro dnia 16 grudnia kalendarz rzymski obchodzi uroczystość ś. Euzebjusza, według rytu połowicznego, to jeżeli tego dnia wypadnie jeden z dni oktalnych (ale nie siódmy), nieszpory dnia 16 odprawiać się będą o św. Euzebjusza, z komemoracją dnia oktalnego i ferji, ale w komplecie opuszczają się prośby. Wszakże, gdyby 17 grudnia wypadła uroczystość rytu zdwojonego, nieszpory dnia 16 będą o tej uroczystości, z komemoracją św. Euzebjusza, dnia oktalnego i ferji.

20. Gdyby zaś w dniu 16 wypadł dzień oktalny siódmy, to nieszpory będą o św. Euzebjuszu odprawiane, bez komemoracji oktawy; komemoracją ferji jednak się dodaje i prośby w komplecie się mówią. Podobnie, jeżeli 17 grudnia wypada uroczystość rytu zdwojonego, nieszpory dnia 16 będą o tej uroczystości, z komemoracją św. Euzebjusza i ferji. Wreszcie, gdyby 17 grudnia była niedziela, to 16 będą nieszpory od capitulum o niedzieli, z komemoracją św. Euzebjusza; prośby też się dodają.

§ 6. Suche dni.

21. Suche dni adwentowe, obowiązujące do ścisłego postu, obchodzą się w środę, piątek i sobotę po niedzieli III-ej. Oficjum i msza, na te dni przepisane, zawsze się odprawiają, ilekroć nie pozostają w okku-

¹⁾ Por. wyżej część II, n. 74.

rencji ze świętem rytu zdwojonego lub połowicznego; ale i w tym nawet wypadku (bo nawet w święta zdwojone I klasy) o ferjach suchych dni dodaje się komemoracja w laudesach i mszy, oraz homilja w jutrzni i ewangelji w końcu mszy. W okkurencji z wigilją lub świętem rytu prostego, officjum Suchych dni odprawia się bez komemoracji wigilji (ta tylko we mszy mówi się), ale z komemoracją święta.

22. Officjum ferji Suchych dni tak samo się odmawia jak każdej innej ferji adwentowej (n. 10), tylko ma swoją modlitwę w laudesach i godzinach mniejszych. Ferje Suchych dni mają właściwe sobie msze.

23. W środę Suchych dni celebrans, po odmówieniu *Kyrie eleison* przed środkiem ołtarza, powraca na stronę epistoły, i tam, stojąc przed mszałem, mówi *Oremus*, dłońmi rąk rozkładając i łącząc przed pierśią i jednocześnie pochylając głowę przed krzyżem; zaraz potem dodaje słowa: *Flectamus genua*, klęka i powstawszy, odczytuje modlitwę¹⁾, po której idzie przed środek ołtarza, mówi *Dominus vobiscum*, jak w każdej mszy św., i w dalszym ciągu mszę odprawia. Gdyby msza była śpiewaną, lekcje wszystkie z modlitwami mogą być tylko odczytywane. W sobotę Suchych dni toż samo ma miejsce, tylko że 5 lekcji z swoimi modlitwami celebrans odmawia, i po piątej lekcji ministrant nie odpowiada *Deo gratias*, bo celebrans zaraz po ukończeniu lekcji odczytuje kantyk trzech młodzieńców w piecu ognistym.

24. Gdyby w piątek Suchych dni odprawiała się msza św. o św. Męczenniku z formularza *In virtute...*, to sekreta Suchych dni, jako komemoracja ferji, bierze się z następującej zaraz soboty.

¹⁾ Por. wyżej część IV, n. 9.

§ 7. O pięciu szeregach antyfon w laudesach i godzinach mniejszych, przed Wigilją Bożego Narodzenia odmawianych, oraz o antyfonach *Nolite timere* i *Ecce completa*.

25. Od dnia 17 grudnia włącznie rozpoczynamy w laudesach i godzinach mniejszych officjów ferjalnych odmawiać osobne uroczyste antyfony, znajdujące się w części okresowej brewjarza, po III-ej niedzieli adwentu. Jest tych antyfon właściwie 5 szeregów, (na poniedziałek, wtorek, środę, czwartek i piątek), ale że w pośród nich wypada uroczystość św. Tomasza apostoła i niedziela, więc obejmują dni 7, a 8-go obchodzi się wigilja Bożego Narodzenia.

26. Dnia 17 grudnia mówią się te antyfony, których wymaga właściwa ferja; więc poniedziałkowe w poniedziałek i t. d. Jeżeli zaś 17 grudnia jest niedziela, to antyfony dopiero od 18 zaczynają się mówić.

27. Sobota nie ma dla siebie przepisanych antyfon, ale zapożycza je, w razie potrzeby, z tego dnia, w którym wypada uroczystość św. Tomasza; wszakże w takim razie w owych zapożyczonych antyfonach czwarta z rzędu zamienia się na *Expectetur...*

28. Gdyby wigilja Bożego Narodzenia obchodzoną była w niedzielę, to antyfony, wypadające w uroczystość św. Tomasza, opuszczają się zupełnie w danym roku; wtedy bowiem w sobotę odmawiają się antyfony z IV niedzieli adwentu, także za wyjątkiem czwartej antyfony, którą będzie *Expectetur...*

29. Antyfony, wypadające w uroczystości rytu zdwojonego i połowicznego, zupełnie się w danym roku opuszczają.

30. Nado, w tym okresie siedmiu dni przed Bożem Narodzeniem, odmawiają się w officjach ferjalnych lub w komemoracji o ferji, zamiast innych, dwie uroczyste antyfony do *Benedictus*:

- a) *Nolite timere*—zawsze dnia 21 grudnia, i
- b) *Ecce completa*—zawsze dnia 23 grudnia.

§ 8. O antyfonach większych w nieszporach.

31. Dnia 17 grudnia rozpoczynają się antyfony, zwane większemi, odmawiane zamiast innych w nieszporach do *Magnificat* lub w komemoracjach niedzieli lub ferji. Jest ich siedm. Ostatnia się mówi 23 grudnia.

32. Antyfony te w nieszporach tak niedzielnych jak i ferjalnych odmawiają się według rytu zdwojonego, t. j. całkowicie przed i po *Magnificat*. Znajdują się w brewjarzu po III niedzieli adwentu.

§ 9. Dzień 23-ci grudnia.

33. Jeżeli 23 grudnia wypadnie w sobotę Suchych dni, nie zajęta przez święto rytu zdwojonego lub połowicznego, to jutrznią tego dnia należy odmawiać z soboty Suchych dni. W laudesach i godzinach mniejszych antyfony biorą się z niedzieli IV-ej adwentu, z wyjątkiem czwartej *Expectetur...* (n. 27) i do *Benedictus: Ecce completa...* (n. 30). W nieszporach antyfony i psalmy są z soboty, z psalterza brewjarzowego, ale od *capitulum* nieszpory będą o niedzieli IV. Przytem co do postu, na tę sobotę przenosi się wigilja z niedzieli.

34. Gdy 23 grudnia wypadnie w niedzielę lub ferję jaką, to officjum i msza według ogólnych, wyżej wskazanych reguł, będą odprawiane.

§ 10. Wigilja Bożego Narodzenia.

35. Wigilja Bożego Narodzenia wypada dnia 24 grudnia i obchodzić się powinna z ścisłym postem. Ryt jutrzni jej jest prosty, a laudesów i godzin mniej-

szych zdwojony. Na nonie się kończy. Officjum jej szczegółowo w brewjarzu przepisane żadnemu innemu w okkurencji nie ustępuje, nawet niedzieli. W prymie jej mówią się zawsze trzy psalmy, jak w każde święto.

36. Jeżeli ta wigilja Bożego Narodzenia wypadnie w niedzielę, to w taki sposób należy ułożyć officjum i mszę:

a) w jutrzni odmawia się inwitorjum *Hodie scietis...*; potem całe officjum bierze się z niedzieli IV-ej adwentu, z wyjątkiem wersetu i lekcji z responsorjami III-go nokturnu, które odmówić trzeba z officjum wigilijnego.

b) w laudesach, odmawianych z officjum wigilijnego, dodaje się komemoracja niedzieli.

c) w mszy, odprawianej według rytu zdwojonego, bez Gloria, w barwie fioletowej, dodaje się komemoracja niedzieli i alleluja z wersem po graduale. Mówią się też *Credo* i prefacja o Trójcy Przenajświętszej. W końcu mszy św. odmawia się ewangelja według św. Jana.

37. Gdy wigilja Bożego Narodzenia wypadnie w dzień ferjalny, we mszy św. mówi się tylko jedna modlitwa, do której innych nie można dodawać. Nie mówi się też *Credo*. Prefacja będzie zwykłą. Przytem, jeżeli wigilja ta wypadnie w sobotę, w nokturnie, zamiast antyfony i psalmu *Iubilate*, mówi się antyfony i psalm *Bonum est*.

38. W wigilję Bożego Narodzenia nie wolno odprawiać ani wotywu, ani mszy żałobnych, chyba tylko jedną mszę żałobną egzekwjalną ¹⁾.

§ 11. Uroczystości Świętych Pańskich w adwencie obchodzone.

39. Uroczystości, podczas adwentu zazwyczaj w naszej prowincji obchodzone, są następujące:

¹⁾ Por. wyżej część III, n. 80 i 82.

Dnia 30 listopada. Św. Andrzeja apostoła. Święto zdwojone II klasy, mające swoje officjum i swój formularz mszy św. Podczas tej ostatniej, kapłan, gdy wymawia imię *Andreae* w modlitwach, graduale, ewangelji, kanonie i modlitwie *Libera nos*, pochyla lekko głowę.

Dnia 2 grudnia. Św. Bibjany, dziewicy i męczenniczki. Święto rytu połowicznego, posiadające swoją modlitwę i lekcje II-go nokturnu.

Dnia 3 grudnia. Św. Franciszka Ksawerego, wyznawcy. Święto rytu zdwojonego zwykłego, posiadające swoją modlitwę i lekcje II-go nokturnu. Ilekroć święto to nie miało pierwszych niesporów całych, lub przynajmniej od capitulum, w hymnie *Iste confessor...* zmienia się werset.

Dnia 4 grudnia. Św. Piotra Chryzostoma, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła. Święto rytu zdwojonego zwykłego, mające swoją modlitwę i lekcje II-go nokturnu. Lekcje I-go nokturnu są *Fidelis sermo* z komunału. Antyfony od *Magnificat: O Doctor*. Do imienia, tak w officjum jak i mszy, dodaje się nieodłączny dodatek: *Chrysologus*. W hymnie *Iste confessor* zmienia się werset. W mszy mówi się *Credo*. U nas się to święto tego dnia nie obchodzi, dla okkurencji z św. Barbarą, ale zwyczajnie dnia 5 grudnia.

Tegoż dnia. Św. Barbary, dziewicy i męczenniczki. Święto, według kalendarza powszechnego, rytu prostego; według zaś naszego patronału — rytu zdwojonego, mające swoją modlitwę i swoje lekcje II i III nokturnu w patronału. Formularz mszy *Loquebar* z żywymi modlitwami.

Dnia 5 grudnia. Św. Sabby, opata, o którym tego dnia czyni się tylko komemoracja w oficjum i mszy świętej.

Dnia 6 grudnia. Św. Mikołaja, biskupa i wyznawcy. Święto rytu zdwojonego, mające swoją modlitwę i lekcje II-go nokturnu.

Dnia 7 grudnia. Św. Ambrożego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła. Święto rytu zdwojonego, mające swoje lekcje II-go nokturnu. Lekcje I nokturnu są *Fidelis sermo* z komunału. Antyfony od *Magnificat: O Doctor*. W hymnie *Iste Confessor* zmienia się werset. W mszy mówi się *Credo*.

Tegoż dnia. Wigilja z postem ścisłym do uroczystości Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Ma ona swój formularz mszy, znajdujący się w dawniejszych mszałach w części dodatkowej, pro aliquibus locis zwanej, w nowszych zaś przed uroczystością Najświętszej Panny. W officjum o tej wigilji nie czyni się żadnej wzmianki.

Dnia 8 grudnia. Niepokalane Poczęcie Najświętszej Marii Panny. Uroczystość świętowania rytu zdwojonego I klasy z oktawą, mająca swoje officjum i formularz mszy, w r. 1863 przepisane. W mszy oktawalnej tego święta, po modlitwie z ferji odmawia się trzecia modlitwa do Ducha świętego. W dzień oktawy lekcje I nokturnu odmawiają się z dnia uroczystości. Gdy ten dzień oktawy wypadnie w środę Suchych dni, to komemoracja środy odmawia się w laudesach i mszy, ale dziewiąta lekcja w jutrzni i ostatnia ewangelja we mszy o niej się nie mówi ¹⁾. Przeciwnie, gdy jaki dzień oktawalny wypadnie w jedną z ferji Suchych dni, to choć officjum będzie oktawalne, ale msza się odprawia o ferji z komemoracją oktawy i trzecią modlitwą do Ducha św.; prefacja wzięta będzie z oktawy; Gloria i Credo się опуска. W hymnach officjum, przez całą oktawę zakończenie *Jesu, Tibi sit gloria...* się mówi, a w mszach Credo i w prefacji słowa: *Et te in conceptione immaculata*.

Dnia 10 grudnia. Przeniesienie św. Dom-

¹⁾ S. K. Obrz. 16 września 1865.

ku loretańskiego. Święto rytu zdwojonego większego, posiadające w patronale, lub w dodatku do brewjarza i mszału officjum swoje i mszą (tego dnia nie mówi się komemoracja o Niepokalanem Poczęciu Najświętszej Panny). Credo się mówi. W prefacji umieszczają się słowa: *Et te in festivitatem...*

Tegoż dnia. Św. Melchjadesa, papieża i męczennika, o którym czyni się tylko komemoracja w officjum i mszy; ta ostatnia wyjęta jest z formularza mszy Statuit...

Dnia 11 grudnia. Św. Damazego, papieża i wyznawcy. Święto rytu połowicznego, posiadające swoją modlitwę i lekcje II-go nokturnu.

Dnia 13 grudnia. Św. Łucji, dziewicy i męczenniczki. Święto rytu zdwojonego zwykłego, mające prawie całe swoje officjum i swoją mszą.

Dnia 16 grudnia. Św. Euzebjusza, biskupa i męczennika. Święto rytu połowicznego, mające swoje lekcje II nokturnu i 8-me responsorium: *Praevenisti*. Gdy to święto wypadnie w Suche dni, lekcje I nokturnu są: *A Mileto*.

Dnia 18 grudnia. Oczekiwania na rozwiązanie Najświętszej Marji Panny. Święto rytu zdwojonego większego, mające swoje officjum i mszą w części brewjarza i mszału, pro aliquibus locis zwanej. W officjum zakończenie hymnu się zmienia na *Virtus, honor...*, a w responsorium prymy jest ten sam werset, co i w okresie adwentowym: *Qui venturus...* We mszy zaś, w prefacji, te słowa się umieszczają: *Et te in expectatione B. M. semper Virginis*. Przytem, jeżeli to święto wypadnie w środę Suchych dni, to w jutrzni lekcje III nokturnu odczytują się z ferji z responsorjami z święta; w laudesach i mszy będzie miała miejsce komemoracja ferji, ale ostatnią ewangelją będzie początek ewangelji św. Jana.

Dnia 20 grudnia. Wigilja do uroczystości św. Tomasza, bez postu. W officjum o tej wigilji nie czyni

się żadnej wzmianki, tylko msza będzie o wigilji, z komemoracją ferji i trzecią modlitwą do Najświętszej Panny (*Deus qui de B.*); ale gdyby wigilja wypadła w poniedziałek, to drugą modlitwą będzie *Fidelium...*, a trzecią ferji. Wszakże jeżeli wigilja jest w okkurrencji z ferją Suchych dni, msza będzie o ferji z komemoracją wigilji, ale bez jej ewangelji w końcu. W każdym razie w modlitwach i w kanonie mszy na imię *Thomae* pochylić lekko głowę trzeba.

Dnia 21 grudnia. Św. Tomasza apostoła. Święto rytu zdwojonego II klasy, mające swoje lekcje III nokturnu, lekcją pierwszą II nokturnu, modlitwę i antyfonę do *Magnificat* w obydwu nieszpórach i do *Benedictus*. We mszy mówi się *Credo*, prefacja o Apostołach śś. i pochylać należy głowę na imię *Thomae*.

§ 12. Czynności zakrystjana i organisty podczas adwentu.

40. Zakrystjan podczas adwentu kościół i ołtarz bardzo skromnie ubiera ¹⁾, usuwając z ołtarzy, przed wszystkimi nabożeństwami okresowemi, kwiaty i relikwie; wyjmuje się z tej reguły msza w niedzielę III adwentu, pozwalająca na ozdabianie ołtarza kwiatami. Wszakże uroczystości Świętych Pańskich nie podlegają temu prawu; owszem w uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marji Panny najpiękniej kościół i ołtarz przyozdobić należy. Przed roratami, ołtarz, przy którym mają się one odprawiać, przyzdobi najwspanialej, sześć świec woskowych na nim wraz z siódmą najwyższą, po za krzyżem, stawiając. Do rorat wykładają się paramenta białej barwy.

41. Organista z wyjątkiem rorat, uroczystości

¹⁾ Caer. epp. I. II, c. 13 n. 2.

Świątych Pańskich i mszy w III niedzielę, nie gra na organie, śpiewając msze, nieszpory i jutrznie bez towarzyszenia organu ¹⁾).

ROZDZIAŁ II.

Okres Bożego Narodzenia.

§ 1. Uwagi ogólne.

42. Okres Bożego Narodzenia rozpoczyna się od pierwszych niesporów uroczystości Bożego Narodzenia i trwa do 2 lutego włącznie. Nie liczymy doń Siedmiedziesiątnicy, choć niekiedy już w tym okresie wypada, bo ona osobny okres stanowi.

43. Właściwością tego okresu jest to, że choć antyfoną końcową w oficjum odmawianą jest Alma Redemptoris, to jest ta sama, co w adwencie, wszakże wiersz się dodaje inny: Post partum... i modlitwa: Deus, qui salutis... Nadto, podczas całego tego okresu, aż do Siedmiedziesiątnicy wyłącznie, jeżeli ta przed Oczyszczeniem Matki Boskiej nastąpi, śpiewają się w kościołach i domach kolendy i pastorałki.

44. Suffragja i prośby dopiero po oktawie Epifanii mogą być odmawiane, jeżeli ryt świąt tego wymagać będzie.

§ 2. Boże Narodzenie z oktawą.

a) UWAGI OGÓLNE.

45. Dnia 25 grudnia obchodzi się największe tego okresu święto uroczyste, Bożego Narodzenia, rytu zdwojonego I klasy z oktawą.

¹⁾ Caer. epp. I. I, c. 28, n. 2.

46. W uroczystość Bożego Narodzenia żadna wotywa, nawet uroczysta nie może być odprawiana. W inne zaś dni oktawy tej uroczystości nie wolno jest odprawiać wotywy prywatnych, ani mszy żałobnych, chyba egzekwjalnych praesente corpore, a i to za wyjątkiem uroczystości świętowanych; msza egzekwjalna absente corpore tylko w dni rytu zdwojonego zwykłego i połowicznego odprawiana być może.

47. W uroczystość Bożego Narodzenia i jej oktawę, owszem aż do wigilii Epifanii włącznie zakończeniem hymnu będzie: Jesu, Tibi sit gloria... a wersetem w prymie Qui natus... W mszy zaś w tym czasie prefacja się odmawia o Narodzeniu Pana Jezusa, od czego wyjątek tylko stanowić może wotywa uroczysta, posiadająca swoją prefacją ¹⁾. Communicantes Bożego Narodzenia odmawiane są tylko do Nowego Roku włącznie, poczem już do Epifanii czytane są zwykłe.

48. Uroczystości, w czasie oktawy Bożego Narodzenia odprawiane, są następujące: 26 grudnia, św. Szczepana; 27, św. Jana; 28, ss. Młodzianków; 29, św. Tomasza, i 31, św. Sylwestra. Dzień 30 grudnia jest wolny i, jak niżej zobaczymy, rozmaicie bywa użytkowywany. W dzień samej oktawy obchodzi się uroczystość Nowego Roku.

49. Podczas oktawy Bożego Narodzenia, nie opuszcza się ani razu komemoracji o jego uroczystości. Przytem nieszpory w tymże czasie odprawiane mówione są do capitulum o Bożem Narodzeniu, według rytu zdwojonego lub połowicznego, stosownie do rytu wypadającego święta. Po capitulum zaś nieszpory w dalszym ciągu są brane z wypadającego święta.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 16 lutego 1781, Ord. Carmel. excale. prov. Hispaniae.

b) CEREMONIE BOŻEGO NARODZENIA.

Czynności kapłana.

50. Nieszpory jak najuroczyściej o zwykłej godzinie odprawiawszy, o godzinie 10¹/₂ w nocy odprawia kapłan uroczystą jutrznię, w czasie której intonując hymn Jesu Redemptor omnium, ręce rozkłada, wznosi i łączy przed piersią ¹⁾. Po *Te Deum laudamus* śpiewa *Dominus vobiscum*, modlitwę, potem znów *Dominus vobiscum* i *Benedicamus Domino* ²⁾. Zaczem powraca z ministrantami do zakrystji, aby przybrać się do mszy św. Gdyby celebrował mszą inny kapłan, to ubrać się może do mszy św. podczas *Te Deum*.

51. W uroczystość Bożego Narodzenia mogą być odprawiane trzy msze: 1-a o północy, 2-a w godzinach rannych, 3-a jest summą. Wszakże o północy tylko jeden kapłan odprawić mszą może, inni kapłani odprawiają wszystkie trzy msze za dnia. Kapłan, jedną tylko mszą tego dnia odprawiający, bierze ten jej formularz, który najlepiej odpowiada porze odprawianej mszy św.

52. Kapłan, posiadający przywilej binacji, nie może tego dnia więcej, niż trzy msze odprawiać; niewidomy zaś kapłan, odprawiający zawsze wotywę, odprawia tylko jedną mszą ³⁾. Obowiązany do aplikowania mszy za parafjan, jedną tylko tego dnia za nich ofiaruje, jeżeli nie zarządza dwoma parafjami.

53. Msza, odprawiana uroczyście o północy, nazywa się pasterką; rozpoczynać ją należy nie inaczej, jak po uderzeniu 12-j godziny ⁴⁾. Kapłan, ja

¹⁾ Caer. epp. l. II, c. 14, n. 5.

²⁾ Kapłani, odmawiający prywatnie jutrznię, także ją od laudów odłączają, po *Te Deum* modlitwę mówiąc.

³⁾ Ś. K. Obrz. 11 kwietnia 1840, in *Barchinonen*.

⁴⁾ Ś. Pius V in constit. *Sanctissimus* d. 29 Martii 1566.

celebrujący, przez 4 godziny przedtem zachowa post naturalny.

54. Podczas odprawianego nabożeństwa w nocy ani spowiadać, ani też Komunii rozdawać nie wolno.

55. W odprawianiu mszy według pierwszego formularza należy baczyć, aby w *Communicantes* powiedzieć: noctem, a według drugiego i trzeciego: diem.

56. Celebrujący trzy msze w Boże Narodzenie, w pierwszej i drugiej mszy nie pije puryfikacji. Odprawiając pierwszą mszą, gdy pije Przenajdroższą Krew Pana Jezusa, czyni to tak pilnie, aby w kielichu, o ile można, nic nie pozostało. Potem, postawiwszy kielich na środku korporалу, a patenę z boku, od strony ewangelji, umieściwszy, kielich przykrywa palką, dłonie rąk z sobą przed piersią łączy i mówi: *Quod ore sumpsimus...* Następnie nad naczynkiem, stojąc na predelli, umieściwszy swe wielki i wskazujący palce obu rąk, przybliża je wraz z naczynkiem do ministranta, który nalewa na nie trochę wina i więcej wody ¹⁾. Celebrans wtedy odmawia: *Corpus tuum...*, palce wyciera purifikaterzem, naczynie z ablucją stawia znowu na predelli, a potem, zdjawszy palkę z kielicha, nakrywa go z kolei purifikaterzem, pateną, palką, welonem i bursą bez korporalu, który leży pod kielichem. Jeżeli drugą mszą bezpośrednio zaraz po pierwszej odprawiać będzie, przed nakryciem pateny palką położy na niej nową hostję. Odprawia w dalszym ciągu mszą, nie kłękając bynajmniej przed kielichem, gdy będzie od środka ołtarza odchodził lub przychodził. Po odczytaniu ostatniej ewangelji, gdy zaraz bezpośrednio będzie odpra-

¹⁾ Mógłby także celebrans obmyć palce w naczynku z wodą, pierwiej przygotowanym, jak to czyni po rozdaniu Komunii św., i tę wodę, albo wypić w trzeciej mszy, albo zostawić ją i po ukończeniu nabożeństwa wylać do pisecy. Sposób ten, mówi Ś. K. Obrzędów, „magis expeditus et conformis est praxi universali.“ 3 czerwca 1892, in *Lincien*.

wiał mszą, powraca przed środek ołtarza, i, jeżeli zostawił przedtem otwarty mszał, oddawszy rewerencją krzyżowi, zstępuje ze stopni i odprawia w dalszym ciągu mszą. Gdyby zaś następną mszą miał odprawiać później, odchodząc od ołtarza, kielich na nim zostawić może, jeżeli następnej mszy nie będzie odprawiał na innym ołtarzu; w takim bowiem razie kielich w najodpowiedniejszym czasie tam przenieść trzeba. Gdyby wreszcie następną mszą miał odprawiać w innym kościele, zastosuje zasady, podane wyżej w części IV, nn. 236, 237 i 238. Toż samo wszystko robi i w drugiej mszy.

57. W drugiej i trzeciej mszy, nalewając wino i wodę do kielicha przy ofiarowaniu, nie usuwa go zupełnie z korporału, ale cokolwiek go tylko wzniosłszy po nad korporałem od strony epistoły, ostrożnie nalewa doń wino i wodę; po nalaniu wody znowu na korporale go stawia, puryfikaterzem nie wycierając kropli na ściankach czary osiadłych.

58. W ostatniej mszy św. celebrans ablucją palców z obu mszy poprzedzających, jeżeli obie odprawiał, przelewa po ablucji palców do kielicha i wypija. Zaczem wytarłszy kielich, jak zwykle, osobnym puryfikaterzem, także naczynie od wody wytrze. Może także kapłan, nie przelewając ablucji z naczynia do kielicha, pozostawić ją na ołtarzu, i po ukończonym nabożeństwie wlać do piscyny.

59. W drugiej mszy św. dodaje się komemoracja o św. Anastazji, na której imię pochylać należy lekko głowę.

60. Jeżeli podczas lub po pierwszej, lub drugiej mszy św. nie była czytana odpowiednia ewangelja, czyta się wszystkie trzy przed kazaniem przy trzeciej mszy mówionem.

Czynności zakrystjana.

61. Przed rozpoczęciem jutrzni przygotowuje zakrystjan dla celebransa komżę i kapę białą najbogatszą,

a podczas jutrzni wyłoży paramenta białe do mszy. Na predelli ołtarza postawi po stronie epistoły naczynko małe (w braku naczynka takiego metalowego, może być szklanne), puste lub z wodą, stosownie do zwyczaju, i obok położy puryfikaterz. Na kredencji, obok ołtarza, przygotowuje hostjarkę z hostjami, i wcześniej postara się o nalanie do ampulek wina i wody po ich wylaniu. Na ołtarzu, jeżeli jest taki zwyczaj i jeżeli niema wystawionego Najświętszego Sakramentu, u stóp krzyża postawi posąg, czy obraz Dzieciątka Jezus ¹⁾.

62. Przed rozpoczęciem nabożeństwa kościół cały dobrze oświecić trzeba ²⁾. Na ołtarzu zaś, na jutrznią, jako też na msze śś. sześć świec woskowych zapali.

Czynności ministrantów.

63. Ministranci, w liczbie dwóch, podczas śpiewu ostatniego wiersza w *Te Deum laudamus...*, wzięwszy w ręce kandelabry, łączą się przed środkiem ołtarza, klękają przed stopniami i idą do celebransa. Tu, oddawszy mu głęboki pokłon głowy, stoją przed pulpitem, jeden naprzeciw drugiego.

64. Po prześpiewaniu przez celebransa *Benedicamus Domino*, poprzedzają go w powrocie do zakrystji, zkąd, gdy celebrans ubierze się w paramenta mszalne, wychodzą, jak zwykle, do ołtarza.

65. Pod koniec pierwszej ³⁾ i drugiej mszy św., po Komunji, drugi ministrant przysunie celebransowi bliżej do korporału naczynko puste lub z wodą czystą,

¹⁾ Ś. K. Obrz. 15 lut. 1873, in *Romana*. Ś. K. Obrz. 7 lutego 1874, in *Lisbonen*.

²⁾ Caer. epp. I. II, c. 14, n. 1.

³⁾ Gdzie jest zwyczaj dzwonienia na pasterce podczas odmawiania *Gloria in excelsis* przez celebransa, zachować go należy. Cf. *Manuale caerem. rom.* Vars. 1819, II; Merati, p. IV, t. 3; Martiniucci, t. II.

i, gdy potrzeba, nalewa trochę wina i więcej wody na palce celebransa. Poczem naczynko na swoje miejsce odsuwa. Pod koniec trzeciej mszy św. naczynko także przysuwa, ale w nalewaniu wina, a potem wina i wody stosuje się do ogólnych przepisów. Po wytarciu naczynka stawia je na kredencji.

Czynności organisty.

66. Organista podczas mszy śpiewanej o Bożem Narodzeniu, po odśpiewaniu części stałych, śpiewa jeszcze kolendy, ale takie tylko, które dadzą się w kościele śpiewać.

§ 3. Uroczystość św. Szczepana, pierwszego męczennika, z oktawą.

67. Uroczystość ta świętowana, rytu zdwojonego II klasy z oktawą, obchodzi się 26 grudnia. Gdyby wypadła w niedzielę, o tej nie czyni się najmniejszej wzmianki; podobnie o niedzieli nie czyni się komemoracji w oktawę tej uroczystości.

68. Oprócz komemoracji o Bożem Narodzeniu, dodaje się w officjum całem i mszy ¹⁾ o św. Szczepanie komemoracja o Wszystkich Świętych męczennikach, wyjęta z patronału, lub z dodatku do brewjarza (w I niesporach ant. Isti... i werset Justi...; w laud. ant. Sancti... i werset Mirabilis...; w II niesporach ant. Dico... i wers. Justi...; modlitwa: Deus, qui glorificaris...; we mszy zaś: Deus, qui glorificaris... Adesto, Domine... i Quaesumus, Domine...). Na imię św. Szczepana pochylać lekko głowę trzeba.

69. Gdzie jest zwyczaj, po mszy św. uroczystej ma

¹⁾ Po komemoracji Bożego Narodzenia. Por. Ś. K. Obrz. 31 sierpnia 1867, *Mechlén*.

miejsce poświęcenie owsa, według formularza poświęcenia na ten dzień w rytuale przepisanego. Dlatego, po ukończeniu mszy św., pierwszy ministrant, przynosi trochę owsa na tacy i, stojąc po stronie epistoły, trzyma podczas odmawianej modlitwy; drugi zaś ministrant, podawszy celebransowi rytuał, podaje wodę święconą. Rzucanie owsem na celebransa należy uważać za nadużycie, które znieść trzeba.

§ 4. Uroczystość św. Jana, apostoła i ewangelisty, z oktawą.

70. Uroczystość ta, rytu zdwojonego II klasy z oktawą, obchodzi się dnia 27 grudnia. Gdy wypadnie ona, lub jej oktawa w niedzielę, nie czyni się o tej ostatniej żadnej wzmianki. Gdyby św. Jan był gdzie tytułem kościoła, czy patronem miejsca, pierwsze nieszpory będą po capitulum o jego uroczystości mówione, z dodaniem komemoracji następującej uroczystości, oraz Bożego Narodzenia i św. Szczepana. W laudesach zaś, mszy i drugich niesporach komemoracja o św. Szczepanie się opuści. Nadto w czasie oktawy Bożego Narodzenia komemoracja o św. Janie poprzedzać będzie komemoracją o św. Szczepanie. Na imię św. Jana pochylać lekko głowę trzeba.

71. Po mszy uroczystej dnia tego ma miejsce poświęcenie i rozdawanie do picia wina. W tym celu, podczas śpiewania przez celebransa postkomunii, zakrystjan przybrany w komżę postawi na ołtarzu kielich (jeżeli można do mszy św. nieużywany), z winem i puryfikaterzem na wierzchu, i butelkę, czy więcej wina, oraz rytuał. Celebrans, udzieliwszy ostatniego błogosławieństwa, obraca się, jak zwykle, do strony epistoły, otwiera rytuał i, zegnając się, znakiem krzyża św., mówi: *Adjutorium nostrum...* Gdy ministranci odpowiedzą: *Qui fecit...*, celebrans mówi: *Dominus vobiscum* i t. d., jak w rytuale; więc

najprzód odczytuje ostatnią ewangelję a potem błogosławi wino. Jeden z ministrantów podaje wodę święconą. Celebrans pokropiwszy wino trzykroć (w pośrodku, od lewej swej strony i prawej) wodą święconą, weźmie kielich i puryfikaterz w rękę, i prawą ręką obróciwszy się do ludu, daje trochę do napicia się wina wprost z kielicha ¹⁾, najprzód ministrantom, stojącym u stopni, a potem ludowi, stojącemu u krated, w takim samym porządku, jak przy rozdawaniu Komunii św. Od czasu do czasu brzezi kielicha, któremi wierni piją wino, wyciera puryfikaterzem ²⁾. Rozdawszy wino, wytrze kielich puryfikaterzem. Zaczem powróci do zakrystji. Resztę wina poświęconego wierni zabierają do domów.

72. Tegoż samego formularza, ze zmianą tylko ewangelji, używa kapłan, gdy poświęca wino po za mszą dnia tego. Poświęcenia tego dopełni w komży i stule białej, przy ołtarzu okrytym zasłoną zwyczajną.

§ 5. Uroczystość św. Młodzianków, z oktawą.

73. Uroczystość ta, rytu zdwojonego II kl. z oktawą, obchodzi się dnia 28 grudnia. Gdy wypadnie ona lub jej oktawa w niedzielę, nie czyni się o tej ostatniej żadnej wzmianki.

74. W jutrzni tej uroczystości nie mówi się *Te Deum* ani we mszy *Gloria in excelsis* i *Alleluja* w graduale, chyba że w dniu tym wypadła niedziela ³⁾; w tym ostatnim wypadku do 8-go responsorium dodaje się *Gloria Patri*... Barwa tej uroczystości jest fioletową, lecz w niedzielę czerwoną.

¹⁾ Może też to czynić za pomocą łyżeczki.

²⁾ Gdzie jest zwyczaj, celebrans, podając wiernym wino do picia, mówi: *Bibe amorem S. Joannis*.

³⁾ Toż samo zastosować należy, gdy św. Młodziankowie są tytułem kościoła.

75. W oktawę zaś tej uroczystości, w jutrzni mówi się *Te Deum*, a w mszy *Gloria* i *Alleluja*. *Credo* zaś wtedy tylko, gdy wypadła niedziela. Barwa paramentów jest czerwoną.

§ 6. Uroczystość św. Tomasza, biskupa i męczennika.

76. Uroczystość ta rytu połowicznego obchodzi się dnia 29 grudnia. Gdyby wszakże tego dnia wypadła niedziela, officjum św. Tomasza przenieść należy na poniedziałek.

§ 7. Dzień 30 grudnia.

77. Tego dnia odmawia się officjum o niedzieli oktalnej lub o 6-ym dniu oktalnym. Niekiedy także obchodzi się officjum o św. Tomaszu, jak to w poprzedzającym numerze wspomniano. Officjum o niedzieli tylko w tym razie jest obchodzonem tego dnia, gdy niedziela wypadła w okurencji z 25, 26, 27 lub 28 grudnia. Gdyby zaś niedziela wypadła d. 31 grudnia, to 30 tego miesiąca obchodzi się officjum o 6-ym dniu w oktawie Bożego Narodzenia; a wtedy I-e nieszpory tego officjum będą wzięte z II nieszporów Bożego Narodzenia, z dodaniem komemoracji św. Tomasza i trzech oktal. Jutrznia odmawia się z Bożego Narodzenia, za wyjątkiem lekcji I i II nokturnu, z responsorjami z niedzieli oktalnej. Lekcje III nokturnu, biorą się z homilji św. Ambrożego: *Vides festinare*. W laudesach i mszy dołączane są komemoracje trzech oktal. Msza jest osobna: *Puer natus est* i mówi się *Credo*.

§ 8. Uroczystość św. Sylwestra, papieża i wyznawcy.

78. Uroczystość ta rytu zdwojonego zwykłego obchodzi się dnia 31 grudnia. Gdyby tego dnia wypadła niedziela, to w officjum o św. Sylwestrze odmawia się

komemoracja o niedzieli przed komemoracjami oktav, w I-ych nieszpórach, laudesach i mszy św., z dołączeniem 9-ej lekcji w jutrzni i ostatniej ewangelji we mszy.

§ 9. Zakończenie roku cywilnego.

79. Po ukończonych nieszpórach dni 31 grudnia, celebrans, nie odchodząc od ołtarza, ale stojąc przed jego stopniami, intonuje *Te Deum...*, które na przemianę wraz z organistą śpiewa. Potem dodaje kilka wersetów¹⁾, i modlitwę: *Deus, cujus misericordia e...* wyjętą z pomiędzy modlitw, po wotywie do Przenajsw. Trójcy umieszczonych. Wreszcie śpiewa: *Divinum auxilium...*, może pokropić zgromadzonych wodą święconą i odchodzi od ołtarza²⁾.

§ 10. Nowy Rok.

80. Dnia 1 Stycznia, razem z dniem oktawy Bożego Narodzenia, obchodzi się uroczystość Obrzezania Pańskiego, według rytu zdwojonego II-ej klasy, nie-dozwalająca na żadną mszę żałobną ani na wotywę,

¹⁾ Wersety są te: *Y. Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum.*

R. Et laudabilis et gloriosus in saecula.

Y. Benedicamus Patrem et Filium cum S. Spiritu.

R. Laudemus et superexaltemus Eum in saecula.

Y. Benedictus es Domine in firmamento coeli.

R. Et laudabilis et gloriosus et superexaltatus in saecula.

Y. Benedic anima mea Domino.

R. Et noli oblivisci omnes retributiones ejus.

Y. Domine, exaudi orationem meam.

R. Et clamor meus ad te veniat.

Y. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

²⁾ Gdzie jest zwyczaj lub zalecenie Biskupa, śpiewa się po nieszpórach litanja do Wszystkich Świętych, suplikacje, ma miejsce stosowna nauka. Wreszcie *Te Deum...*, po którym modlitwa i błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem w puszcze.

z wyjątkiem jednej uroczystej, w nadzwyczajnym wypadku. Komemoracji tego dnia żadnej się nie dodaje. We mszy św. *Communicantes...* z Bożego Narodzenia ostatni się raz mówi w tym okresie, choć prefacja z tejże uroczystości będzie mówiona aż do Epifanii, z wyjątkiem oktawy św. Jana.

§ 11. Uroczystość Epifanii z wigilią i oktawą.

a) WIGILJA EPIFANII.

81. Wigilia Epifanii obchodzi się dnia 5 stycznia, jest rytu połowicznego, wymaga białej barwy i nie obowiązuje do postu. Nie ma suffragjów, ani prób, a prefacją bierze z Bożego Narodzenia. *Credo* odmawia się tylko w niedzielę. W okkurencji z niedzielą, o tej ostatniej żadnej nie czyni się wzmianki.

82. W officjum (w I nieszpórach i laudesach) i mszy św. dodaje się komemoracja o św. Telesforze, papieżu i męczenniku. We mszy św. dodaje się też trzecia modlitwa do Najsw. Panny: *Deus, qui salutis...*

83. Jeżeli gdzie jest zwyczaj poświęcania tego dnia wody i brania jej do domów, poświęcanie to odbywa się prywatnie, według formularza: *„Ordo ad faciendam aquam benedictam diebus Dominicis.“*

84. Od wigilji tej włącznie począwszy aż do końca oktawy Epifanii, zabronionem jest odprawianie wotywy i mszy żałobnych, z wyjątkiem tylko wotywy uroczystej, w nadzwyczajnym wypadku, i mszy egzekwjalnej, ale i to z wyłączeniem samej uroczystości Epifanii.

b) O UROCZYSTOŚCI EPIFANII W SZCZEGÓLNOŚCI.

85. Uroczystość Epifanii jest rytu zdwojonego I kl. z oktawą. W okkurencji tej uroczystości z niedzielą,

o tej ostatniej nie czyni się żadnej wzmianki. Jeżeli Epifania wypadnie w sobotę, w II jej nieszpórach odmawiać trzeba komemoracją o niedzieli (ant. Remansit z werselem Omnes de Saba).

86. Od I-ych nieszpórów tej uroczystości ostatnia zwrotka hymnu ma zakończenie: Jesu... Qui apparuisti gentibus, które to zakończenie aż do końca oktawy się używa. Toż samo ma miejsce w prymie co do wersetu: Qui apparuisti... i we mszy św. co do prefacji Communicantes...

87. W jutrzni dnia tego opuszcza się Domine labia mea aperies... i Deus in adiutorium... oraz psalm Venite exultemus i hymn, ale po Pater, Ave i Credo kapłan kreśli znak krzyża św., jednocześnie mówiąc pierwszą antyfonę i t. d. Psalm Venite odmawiany jest dopiero w trzecim nokturnie.

88. We mszy św., podczas ewangelji, kapłan klęka na słowa: et procidentes adoraverunt eum, zwrócony do mszału.

89. Przed mszą św. uroczystą kapłan, przybrany w szaty mszalne, poświęca złoto, myrrę, kadzidło i krede. Formularz poświęcenia kredy znajduje się w dodatku do rytuału. Ztąd odbywa się najprzód poświęcenie złota, myrry i kadzidła, a potem dopiero kredy. Oba poświęcenia kończy pokropieniem wodą święconą.

90. Zakrystjan przed obrzędem poświęcenia przedmiotów poświęcane umieściwszy w pudełeczkach czy torebkach otwartych, złożonych na tacy, tę ostatnią kładzie na małym stoliku, okrytym białym obrusem; stolik zaś stawia przed stopniami ołtarza, albo obok ołtarza, po stronie epistoły. Obok tacy położy rytuał i kociołek z wodą święconą, oraz kropidło. Kapłan, przyszedłszy do stopni ołtarza, wstępuje na nie, i oddawszy krzyżowi rewencję, przechodzi na stronę epistoły. Tu obróciwszy się ku stolikowi, weźmie podany sobie przez jednego z ministrantów rytuał i odmawia

modlitwy poświęcające; po ukończeniu tych ostatnich, oddaje rytuał, a wzięwszy w ręce kropidło, kropi nim na krzyż (w pośrodku, z lewej swej strony i z prawej). Zaczem, przemówiwszy do ludu kilka słów o znaczeniu obrzędu, jeżeli to uważa za stosowne, przystępuje do odprawienia mszy św.¹⁾ Gdyby w uroczystości Epifanii wypadła niedziela, celebrans dopełnia obrzędu poświęcenia w kapie, po ukończonej aspersji. Po skończonym obrzędzie, zakrystjan stolik usuwa z przed ołtarza.

91. Wierni, otrzymawszy nowoposwięcone przedmioty po mszy św., niosą je do domów, gdzie kredą na drzwiach kreślą litery: G † M † B, przedzielone krzyżami, do których dodaje się rok bieżący.

92. Na drugi dzień po uroczystości Epifanii zakaz odprawiania zabaw i wesel małżeńskich ustaje.

c) OKTAWA EPIFANII.

93. Oktawa Epifanii, trwająca do 13 stycznia włącznie, jest uprzywilejowaną (część II, n. 70). Msza odprawia się zawsze, z wyjątkiem niedzieli, z formularza uroczystości. Drugą modlitwą będzie Deus, qui salutis... trzecią Ecclesiae lub za Ojca św. Opuszcza się wszakże trzecia modlitwa, gdy wypada komemoracja święta rytu prostego, jak dnia 11 stycznia: św. Hygina męczennika.

94. Nadto, przy dodawaniu komemoracji, na te dwie uwagi baczyć trzeba:

a) Gdyby wypadła w jaki dzień oktawałny komemoracja ze mszy In virtute, z komuną o jednym męczenniku, to sekretu o Najśw. Pannie zwykle zamienić należy na: Tua, Do-

¹⁾ Gdzie jest zwyczaj odprawiania procesji po ukończonym obrzędzie poświęcenia, ten się zachowuje. Poprzedza procesją tyrefarz z kadzielnicą w ręku, do której celebrans zasypał przedtem nowoposwięcone kadzidło.

mine, propitiatione z ostatniej wotywy na cześć Matki Bożej.

- b) Gdyby w jaki dzień oktawałny należało odmówić komemoracją z mszy Sacerdotes Dei, z komunale ojednym męczenniku, lub z mszy Salus autem z komunale o wielu męczennikach to postkomunja o Najśw. Pannie zwykłą zamienia się na Sumptis Domine... z ostatniej wotywy na cześć Matki Bożej.

95. Przez całą oktavę Epifanii, mówi się w jutrzni inwitorjum, a pierwsze responsorium w officjach oktawałnych będzie Tria sunt munera; w niedzielę oktawałną jednak i w sam dzień oktawy responsorium pierwsze odmawia się z uroczystości.

96. Gdyby Epifanja wypadła w niedzielę, to officjum i msza tej ostatniej będą odprawiane w następującą sobotę. Potem już wypadająca niedziela obchodzi się tegoż samego dnia, którego wypadnie. Officjum niedzielne odmawia się tak samo jak oktawałne, za wyjątkiem lekcji, capitulum, antyfon do Benedictus i do Magnificat i modlitwy, które są osobne; w obu nieszpórach i laudesach odmawia się komemoracja oktawy z zmienionymi wersetami.

97. Od niedzieli oktawałnej rozpoczynają się lekcje z I listu do Koryntjan, a zaprzestaje się czytać list do Rzymian.

98. Po officjum niedzielnem wypadają dni oktawałne w dalszym porządku, t. j. w takim samym, w jakimby wypadły, gdyby niedzieli nie było; więc gdy np. niedziela wypadnie dnia trzeciego oktawałnego, to czwartego dnia będzie officjum o trzecim dniu oktawałnym, choć to w istocie czwarty.

Gdyby sam dzień oktawy wypadł w niedzielę, to w officjum o tej ostatniej nie czyni się żadnej wzmianki. Jeżeli zaś ten dzień wypadnie w sobotę, to II-gie nieszpory odprawia się o Najśw. Imieniu Jezus

z komemoracją oktawy Epifanii (z II nieszpórów) i niedzieli II po Epifanii (ant. Suscepit... i werset Verspertina...).

§ 12. O niedzielach i ferjach po oktavie Epifanii.

99. Niedziel po Epifanii aż do Siedemdziesiątnicy może być najwięcej sześć, najmniej jedna. Gdy Siedemdziesiątnica wcześniej wypadnie, officja niedziel po Epifanii albo się przenoszą, albo też, jak to bywa z jedną z nich, się symplifikują. O każdej z tych niedziel w szczególności powiemy.

a) NIEDZIELA II-GA PO EPIFANII I UROCZYSTOŚĆ IMIENIA JEZUS.

100. Gdy w niedzielę tę wypadnie Siedemdziesiątnica, nie przenosi się jej na okres poza Zielonoświątkowy, ale wyprzedzać ją należy w sobotę poprzedzającą, nie zajętą przez żadną uroczystość rytu zdwojonego lub połowicznego. W tym bowiem razie officjum niedzielne antycypuje się w pierwszym dniu po oktavie Epifanii, niezajętym przez officjum zdwojone ¹⁾. Gdyby zaś takiego dnia nie było, wówczas w sobotę dodaje się do officjum zdwojonego w jutrzni dziewiątą lekcją z homilji niedzielnej, a w laudesach komemoracją (ant. i modlitwa z niedzieli, werset ferjalny); jeżeli owe święto zdwojone nie ma swoich lekcji w I-ym nokturnie, biorą się one z niedzieli.

101. Gdy niedziela II po Epifanii jest wyprzedzoną ²⁾, w taki sposób officjum o niej układać należy:

a) officjum to jest ferjalne; rozpoczyna się od jutrzni, a kończy na nonie.

¹⁾ Por. wyżej, część II, n. 51, przypisek. Wszakże gdyby po oktavie Epifanii wypadło przed Niedzielą także officjum jakie oktawałne, to officjum niedzielne zajmie miejsce officjum oktawałnego, a nie połowicznego.

²⁾ Układ officjum i mszy niedzieli II po Epifanii, gdy się ją obchodzi na zwykłym miejscu, jest taki sam, jak następnych niedziel po Epifanii. Por. niżej n. 108.

b) w jutrzni czytane są 3 lekcje z homilji na niedzielę II-gą, z trzema responsorjami I-go nokturnu tejże niedzieli.

c) nie mówi się *Te Deum*.

d) inne części biorą się z officjum ferjalnego, tego dnia wypadającego, za wyjątkiem antyfony do *Benedictus* i modlitwy, które są niedzielne; wszakże *verset* jest ferjalny.

e) odmawia się komemoracja święta prostego, jeżeli ono wypada, oraz dodaje się prośby niedzielne i sufragja wszystkie, nawet o Krzyżu św. ¹⁾.

102. Msza zaś będzie niedzielna, bez *Gloria* i *Credo*; druga modlitwa jest *Fidelium*, trzecia o święcie prostem, jeżeli jest, albo o Matce Bożej: *Deus, qui salutis...* Prefacja zwykła. *Benedicamus Domino*.

103. Po officjum o niedzieli wyprzedzonej, w następne dni, w I nokturnie, czytają się lekcje najprzód z II-ej niedzieli, a potem z kolei, z następnych ferji.

104. Dodać tu trzeba, że w II-gą niedzielę po Epifanii Kościół obchodzi uroczystość Imienia Jezus, według rytu zdwojonego II klasy. Ztąd dnia tego o niedzieli odmawia się tylko komemoracja, z dziewiątą lekcją w jutrzni i ostatnią ewangelją we mszy.

105. Gdyby jednak uroczystość Imienia Jezus zaśla w okkurencji z Siedemdziesiątnicą, to trzeba ją przenieść na dzień 28 stycznia, jako na jej sedes propria ²⁾. Tego miejsca już tylko świętu zdwojonemu I kl. ustępuje ³⁾.

¹⁾ Prośby i sufragja nawet wtedy się odmawiają, gdy officjum niedzieli wyprzedzonej wypadnie podczas oktawy jakiej, bo o oktawie nie czyni się w takim officjum żadnej wzmianki.

²⁾ Wiedzieć należy, że 28 stycznia wtedy tylko jako sedes propria dla uroczystości Imienia Jezus będzie uważany, gdy się usuwa z niedzieli, dla okkurencji z 70-cą. Gdy jest inny powód przeniesienia, zastosowywa się ogólne reguły (Ś. K. Obrz. 22 maja 1841).

³⁾ Eph. liturg. 1893, 671.

106. W przeniesionem officjum Imienia Jezus opuszcza się *Alleluja*, w jutrzni dodaje się dziewiąta lekcja o św. Agnieszce, a w laudesach komemoracja.

107. Gdzie jest zwyczaj w II niedzielę po Epifanii poświęcania kartek z Imieniem Jezus, dopełnia się tego obrzędu po ukończonej mszy św., według ogólnej formuły poświęcenia.

b) O NIEDZIELACH III, IV, V, i VI PO EPIFANII.

108. Niedziele te mają swoje officja w psalterzu brewjarzowym, za wyjątkiem lekcji, responsorjów i modlitwy, które są własne. W jutrzni mówi się *Te Deum*, w laudesach i nieszpórach sufragja, w prymie cztery psalmy, nadto w prymie i komplecie prośby niedzielne, we mszy zaś *Gloria*. Drugą modlitwą, jeżeli nie ma komemoracji święta rytu prostego lub połowicznego, będzie: *Deus, qui salutis*, trzecią zaś *Ecclesiae* lub za Ojca św. *Ale*, gdyby która z tych niedziel wypadła już po uroczystości Oczyszczenia Najsw. Panny, to drugą modlitwą będzie: *A cunctis*, trzecia zaś dowolna (*ad libitum*). Barwa tych niedziel jest zieloną, za wyjątkiem niedziel oktawalnych.

109. Gdyby która z tych niedziel, z powodu wypadającej Siedemdziesiątnicy, nie mogła być obchodzoną po Epifanii, a także i po Zielonych Świątkach dla niej miejsca nie było, to officjum niedzieli tej należy wyprzedzać, t. j. odmawiać w poprzedzającą sobotę, jeżeli ta ostatnia nie jest zajęta przez jakieś święto dziewięciolekcyjne, choćby przeniesione, albo dzień oktawalny; w takim razie bowiem officjum niedzielne cofa się na najbliższą sobotę ferjną w tymże tygodniu. I wtedy, na drugi dzień po officjum o niedzieli wyprzedzonej, czytamy lekcje I nokturnu z tej niedzieli i t. d., opuszczając już wszystkie inne lekcje, istotnemu tygodniowi właściwe. Jeżeli jednak officjum niedzieli wyprzedzonej nie da się umieścić w ciągu tygodnia, wówczas w sobotę dodaje się do officjum dzie-

więcioletkowego [nawet rytu zdwojonego I klasy]¹⁾ w jutrzni dziewiątą lekcją z homilji niedzielnej, a w laudesach komemoracją (ant. i modlitwa z niedzieli, werset ferjalny); gdyby owe święto dziewięcioletkowe nie miało swoich lekcji I nokturnu, biorą się one z niedzieli wyprzedzonej, chyba że w taką sobotę wypada początek jednego z listów św. Pawła, bo w takim razie początek ten się czyta, a lekcje niedzielne w danym roku zupełnie się opuszcza.

110. Officjum o niedzieli wyprzedzonej odmawia się w ten sposób:

a) officjum to jest ferjalne; rozpoczyna się od jutrzni, a kończy na nonie.

b) w jutrzni czytane są 3 lekcje z homilji na niedzielę wyprzedzoną, z trzema responsorjami z ferji wypadającej (tylko w sobotę ze środy), chyba, że responsorja I-go nokturnu z niedzieli uprzedzonej nie były dotąd odmawiane, to tych ostatnich się używa²⁾.

c) nie mówi się *Te Deum*.

d) antyfona do *Benedictus* i modlitwa są niedzielne, ale werset ferjalny.

e) odmawia się komemoracja święta prostego, jeżeli ono wypada, oraz dodaje się prośby niedzielne i suffragja wszystkie, nawet o krzyżu świętym.

III. Msza zaś będzie niedzielna, bez *Gloria* i *Credo*; druga modlitwa zwyczajnie jest *Fidelium*, trzecia o święcie prostym, jeżeli jest, albo o Matce Bożej: *Deus, qui salutis...* it. p. Prefacja zwykła. *Benedicamus Domino*.

112. Officja wotywnie nie mogą mieć miejsca w te ferje, w które wypada umieścić officjum o niedzieli wyprzedzonej³⁾.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 4 września 1745.

²⁾ Rubr. gener. Tit. XXVII, n. 7.

³⁾ Ś. K. Obrz. 20 marca 1706 r.

c) O FERJACH, WYPADAJĄCYCH PO OKTAWIE EPIFANII AŻ DO
SIEDEMDZIESIĄTNYCI.

113. Officjum tych ferji odmawiać należy z psalterza brewjarzowego, z wyjątkiem lekcji i responsorjów, na miejscu właściwym wskazanych, i modlitwy z niedzieli poprzedzającej. *Te Deum* się nie mówi. Suffragja i prośby niedzielne dodają się. Msza św. zaś w barwie zielonej odprawia się niedzielna, bez *Gloria* i *Credo*. Druga modlitwa *Deus, qui salutis*, a trzecia *Ecclesiae* lub za Ojca św. Po uroczystości zaś Oczyszczenia Najśw. Panny drugą modlitwą będzie *A cunctis*, trzecia dowolna (*ad libitum*). *Benedicamus Domino*.

§ 13. O innych uroczystościach tego okresu.

114. Od dnia oktawy Epifanii, t. j. od 14 stycznia począwszy, wypadają w tym okresie następujące uroczystości:

Dnia 14 stycznia. Św. Hilarego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego zwykłego. Officjum i msza odmawia się z komunału doktorów. W hymnie *Iste confessor* jest wiersz: *meruit supremos*. Lekcje I nokturnu biorą się z części brewjarza okresowej. We mszy *Credo* się dodaje.

Tegoż dnia odmawia się jeszcze komemoracja św. Feliksa, kapłana i męczennika, w laudesach i mszy, z dodaniem 9-tej lekcji w jutrzni. Ztąd, gdy officjum św. Hilarego przeniesionem będzie na inny dzień, nie mający osobnej dziewiątej lekcji, to 8-ma w tem officjum rozpocznie się od słów: *Hic igitur*, a 9-ta: *Sed natura salis*.

W drugich nieszpórach uroczystości św. Hilarego, z powodu konkurencji z św. Pawłem, pustelnikiem i wyznawcą, i św. Maurem, opatem, w komemoracji św. Hilarego werset ten będzie: *Elegit eum...*

Zmiany jednakże takiej wersetu nie dokonywa się, jeżeli z jakiego powodu komemoracja św. Maura nie jest dodawaną ¹⁾.

Dnia 15 stycznia. Św. Pawła, pustelnika i wyznawcy, rytu zdwojonego zwykłego, z komemoracją i dziewiątą lekcją w jutrzni św. Maura, opata. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Dnia 16 stycznia. Św. Marcelego, papieża i męczennika, rytu połowicznego. Ósme responsorium tego dnia się mówi: *Domine, praevenisti*.

Dnia 17 stycznia. Św. Antoniego, opata, rytu zdwojonego zwykłego.

Dnia 18 stycznia. Pierwszej Katedry św. Piotra w Rzymie. Uroczystość rytu zdwojonego większego, z komemoracją św. Pawła w obydwu nieszpórach, laudesach i mszy św., dodawaną zawsze na pierwszym miejscu po modlitwie do św. Piotra, ale z ogólnem zakończeniem. Po tej komemoracji dodaje się jeszcze inna o św. Prysce, dziewicy i męczennicze, w I nieszpórach i laudesach, z dodaniem 9-tej lekcji w jutrzni. Ztąd, gdyby uroczystość Katedry św. Piotra przeniesioną została na inny dzień, nie mający osobnej dziewiątej lekcji, wówczas 8-ma lekcja zakończy się na słowach: *primus agnosceret*, a 9-ta rozpocznie się od słów: *O in nuncupatione*. We mszy tej uroczystości mówi się *Credo* i prefacja o apostołach śś. Przy wymawianiu imion śś. Piotra i Pawła, pochyla się lekko głowę.

Dnia 19 stycznia. Św. Henryka, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego. Uroczystość ta ma swoje officjum i mszę w patronale. Lekcje I nokturnu są: *A Mileto*. Do officjum tego i mszy dołącza się komemoracja o śś. Marjusz, persie, Marcie, jego

zanie, i dwóch jego synach: *Audyfaksie*, i *Abachusie*, z dziewiątą lekcją w jutrzni. Komemoracja ta znajduje się w brewjarzu, w jego części o Świętych Pańskich.

Tegoż dnia. Św. Kanuta, męczennika, rytu połowicznego *ad libitum*. Uroczystość ta, znajdująca się w części brewjarza o Świętych Pańskich, dla okkurencji z św. Henrykiem, stale się przenosi w kalendarzu djecezalnym na inny dzień.

Dnia 20 stycznia. Śś. Fabjana i Sebastjana, męczenników, rytu zdwojonego zwykłego. Gdyby św. Sebastjan był obchodzony osobno, lekcje I nokturnu będą: *Fratres Debitores*, a msza *In virtute* ¹⁾.

Dnia 21 stycznia. Św. Agnieszki, dziewicy i męczenniczki, rytu zdwojonego zwykłego.

Dnia 22 stycznia. Śś. Wincentego i Anastazego, męczenników, rytu połowicznego.

Dnia 23 stycznia. Zaślubiny Najśw. Panny Marji, rytu zdwojonego większego. Officjum i msza znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału. Zakończenie hymnów tej uroczystości jest: *Jesu, Tibi sit gloria*, a werset w prymie: *Qui natus*. W prefacji też wstawiają się słowa: *Et te in desponsatione*.

Gdzie jest indult, do officjum i mszy Zaślubin Najśw. Panny, dodaje się komemoracja o św. Józefie, zajmująca między komemoracjami pierwsze miejsce; bierze się ona z uroczystości z dnia 19 marca; tylko w sekretach, zamiast słowa: *Festivitate*, mówi się *Commemorationem*.

Dodaje się też tego dnia dziewiąta lekcja i komemoracja o św. Emmerencjannie, dziewicy i mę-

¹⁾ Ephemerides liturg. 1892, p. 437.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 13 sierpnia 1695, in *Monopolitna*.

czennicze. Znajduje się ona w części brewjarza i mszału o Świętych Pańskich.

Tegoż dnia. Przeniesienie św. Eryka, króla i męczennika, rytu zdwojonego zwykłego. Officjum i msza znajdują się w patronale. Że uroczystość ta znajduje się w okkurencji ze świętem Zaślubin Najśw. Panny, ztąd w tych djecezjach, gdzie się obchodzi, stale się przenosi na inny dzień.

Tegoż dnia. Św. Jana Jałmużnika, biskupa i wyznawcy, rytu zdwojonego zwykłego. Officjum i msza tego święta znajduje się niekiedy w dodatku do brewjarza i mszału, a niekiedy w patronale; ma swoje lekcje II i III nokturnów i mszą Statuit, z modlitwą własną. Że znajduje się w okkurencji z uroczystością Zaślubin N. Panny, ztąd w tych djecezjach, gdzie się obchodzi, stale się przenosi na inny dzień. W hymnie *Iste confessor*, mówi się werset: *meruit supremos*.

Tegoż dnia. Św. Rajmunda de Pennafort, wyznawcy, rytu połowicznego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*. Officjum i msza tego święta znajduje się w części brewjarza i mszału o św. Pańskich, pod dniem 23 stycznia; że wszakże pozostaje w okkurencji z uroczystością Zaślubin Najśw. Panny, stale się przenosi w kalendarzu djecezjalnym na inny dzień.

Tegoż dnia. Św. Ildefonsa, biskupa i wyznawcy, rytu połowicznego. Officjum i msza tego święta znajduje się w dodatku do brewjarza i mszału, a niekiedy w patronale; że znajduje się w okkurencji z innemi świętami, ztąd w tych djecezjach, gdzie się obchodzi, stale się przenosi na inny dzień; i dlatego to w hymnie *Iste confessor* będzie się mówił werset: *meruit supremos*.

Dnia 24 stycznia. Św. Tymoteusza, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego.

Dnia 25 stycznia. Nawrócenie św. Pawła apostoła, rytu zdwojonego większego, z komemoracją św. Piotra apostoła w obydwu niesporach, laudesach i mszy św., dodawaną zawsze na pierwszym miejscu po modlitwie do św. Pawła, ale z ogólnem zakończeniem. Gdyby uroczystość ta wypadła w niedzielę, ósma i dziewiąta lekcja łączą się w jedną ósmą. W wypadku zaś przeniesienia tej uroczystości na okres wielkanocny, wersety nokturnów, hymn z laudesów i responsorja krótkie godzin mniejszych odmawiają się z komunału apostołów okresu wielkanocnego; we mszy zaś wersety po epistole odmawiają się z mszy o św. Marku, z dnia 25 kwietnia. We mszy tej uroczystości mówi się *Credo* i prefacja o apostołach św. Przy wymawianiu imion św. Piotra i Pawła pochyla się lekko głowę.

Dnia 26 stycznia. Św. Polikarpa, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego zwykłego.

Dnia 27 stycznia. Św. Jana Chryzostoma, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego zwykłego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset *meruit supremos*. Lekcje I nokturnu biorą się z części okresowej brewjarza, a w czasie postu z komunału Doktorów ¹⁾. Do imienia św. Jana w modlitwach i antyfonie dodaje się przydomek Chryzostoma ²⁾. Msza jest *In medio*.

Dnia 28 stycznia. Św. Agnieszki po raz drugi, rytu prostego. Officjum tej świętej w taki sposób należy odmawiać, że inwitorjum i hymn bierze się z komunału Dziewic męczenniczek; potem psalmy nokturnu z ferji wypadającej; następnie lekcje I i II okresowe, a III własna, z werselem i responsorjami w jutrzni z święta pierwszorzędnego (dnia 21 stycznia). Laudesy i godziny mniejsze odmawiają się tak, jak

¹⁾ Ś. K. Obrz. 5 maja 1736, in *Einsidlen*.

²⁾ Ś. K. Obrz. 5 marca 1825, *Decr. gen.*

w święcie pierwszorzędnem, za wyjątkiem modlitwy, która jest właściwą. Na nonie officjum się kończy. Na imię tej Świętej pochyła się lekko głowę w kanonie.

Dnia 29 stycznia. Św. Franciszka Salezego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego zwykłego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*. Lekcje Inokturnu są: *Sapientiam*. Msza jest *In medio*.

Dnia 30 stycznia. Św. Martyny, dziewicy i męczenniczki, rytu połowicznego. Jeżeli officjum to niema pierwszych niesporów, to hymn niesporny łączy się z jutrzniowym pod jednym zakończeniem: *A nobis abigas*. Podobnie, gdy drugie niespory są całe, to hymn *Martinae celebri* mówi się do *Quaerit praemia* i kończy się zwrotką *A nobis abigas*. W jutrzni zaś hymn *Non illam* mówi się aż do końca.

Dnia 31 stycznia. Św. Piotra Nolasko, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* trzeci werset jest: *meruit supremos*.

Dnia 1 lutego. Św. Ignacego, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego. W kanonie pochyła się głowę na imię św. Ignacego.

Tegoż dnia. Św. Brygidy, dziewicy, rytu zdwojonego, a gdzieniedzie prostego. Officjum i msza są w patronale. Ze lekcje II nokturnu własne podlegają zarzutowi apokryficzności, więc je odmawiać należy z komunału. Tam zaś, gdzie to święto jest rytu prostego, komemoracja bez 9-ej lekcji się odmawia.

Tegoż dnia zachowuje się ze zwyczaju post ścisły, jako w wigilię Oczyszczenia Najświętszej Panny.

§ 14. Uroczystość Oczyszczenia Najśw. Marji Panny.

a) UWAGI OGÓLNE.

115. Uroczystość ta kończy okres Bożego Narodzenia. Obchodzi się zawsze dnia 2 lutego; wszakże,

gdyby znalazła się w okkurencji z 70-cą, 60-cą, lub 50-cą, należy ją przenieść na dzień 3 lutego. A gdyby i w taki poniedziałek wypadało święto rytu zdwojonego I klasy, to officjum o Oczyszczeniu Matki Bożej trzeba przenieść na dzień 4 lutego, nie zważając już na to, jakie święto do tego dnia jest przywiązane. Świętowanie jednak, choć officjum i msza się przenoszą, pozostaje przy dniu 2 lutego. Toż samo się tyczy poświęcenia gromnic i procesji, które zawsze dnia 2 lutego przed mszą uroczystą są odbywane. Tu trzeba zauważyć, że gdyby uroczystość Oczyszczenia Najświętszej Panny z jakiego powodu była rytu zdwojonego I klasy, to wtedy w okkurencji z jedną z wyżej wskazanych niedziel, nie przenosi się, przyjmując tylko komemoracją niedzieli z 9-tą jej lekcją.

116. Mimo podanych w poprzedzającym numerze reguł, zazwyczaj, z powodu szczególnie licznego zgromadzenia się wiernych na uroczystość Oczyszczenia Najświętszej Panny, można odprawić o tej uroczystości sumę, mimo jej okkurencji z niedzielą uprzywilejowaną. Dodaje się jednak komemoracja z niedzieli i jej 9-ta lekcja w jutrzni ¹⁾.

117. W hymnach officjum tej uroczystości zakończenie będzie: *Jesu, Tibi sit gloria*, a w prymie werset: *Qui natus*. We mszy *Credo* i prefacja o Bożem Narodzeniu. Po 70-cy opuszcza się *Alleluja*.

118. Kapłan, poświęcający gromnice, celebryje też mszą uroczystą ²⁾. Gdy się poświęcenie odbywa, musi mieć miejsce i procesja; jedno bez drugiego nie może mieć miejsca. Podczas procesji nie co innego śpiewać można, jak wskazane przez mszał ustępy. Gdyby ³⁾ w wielkim ołtarzu Najświętszy Sakrament był wysta-

¹⁾ Rubr. miss. Tit. IV. Ś. K. Obrz. 12 marca 1836, *in Lucana*; 23 września 1837, *in Mutinen*; 16 kwietnia 1853, *in una Ord. Min. observ.*; 18 lutego 1794, *Decr. gen.*; 2 maja 1801, *in Cartag.*; 22 lipca 1848, *in Tornacen.*; 12 sierpnia 1854 *in Lucionen*.

²⁾ Ś. K. Obrz. 1 września 1838, *in Pinerolien*; 23 września 1848, *in Liburnen*. — ³⁾ Ś. K. Obrz. 17 września 1822, *Decr. gener.*

wiony, jak np. podczas Czterdziestogodzinnego nabożeństwa, poświęcenie gromnic należy odbyć w jakiej kaplicy, lub, w braku tej, przy ołtarzu oddalonym; przytem opuszcza się procesja. Nadto, gdyby suma dnia tego odprawioną była z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, to się wystawienia tego dopełnia dopiero po ukończonej procesji, nie pierwej.

119. Dnia 2 lutego, choćby nawet officjum o Oczyszczeniu Najświętszej Marji Panny nie było odmawiane, w komplecie antyfona końcowa do Matki Bożej jest: Ave Regina...; od tej chwili odmawianą jest ona, aż do Środy Wielkiego tygodnia włącznie.

b) CEREMONIE POŚWIĘCENIA GROMNIC, ROZDAWANIA ICH I PROCESJI.

Czynności celebransa.

120. Ubrawszy i zaniósłszy na kredencję, jeszcze w komży będąc, kielich, celebrans umywa ręce i ubiera się w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletowej barwy. Zaczem, gdyby to była niedziela, poświęca wodę święconą. Wreszcie, oddawszy krzyżowi w zakrystji pokłon głęboki głowy, wkłada biret na głowę i, poprzedzony przez ministrantów, wychodzi do ołtarza.

121. Przyszedszy do ołtarza, zdejmując biret i, oddawszy go pierwszemu ministrantowi, czyni ołtarzowi rewerencję. Potem wstępuje na stopnie, całuje środek płyty ołtarzowej, ręce pierwej oparłszy na ołtarzu, i z dłońmi rąk przed piersią połączonemi przechodzi na stronę epistoły.

122. Gdyby obrzęd poświęcenia tego odbywał się w niedzielę, celebrans pierwej, nim wejdzie na stopnie, dopełnia aspersioni¹⁾. Dopiero po jej ukończeniu wstępuje na stopnie.

123. Stanąwszy po stronie epistoły, przy mszale, otwiera go, i z dłońmi rąk przed piersią złączonemi

¹⁾ Por. wyżej część V, rozdział II.

śpiewa tonem ferjalnym Dominus vobiscum, Oremus, modlitwę Domine Sancte... i cztery inne następne. Gdy błogosławi gromnice, lewą rękę kładzie na ołtarzu. Jeżeli wierni sami sobie trzymają gromnice, celebrans uczyni intencją ich poświęcenia.

124. Po ukończeniu modlitw, położywszy lewą rękę na piersi, prawą bierze łyżeczkę z łódki trzymanej przez ministranta i sypie nią trzykroć na rozżarzone węgle kadzidło: raz na środku, drugi raz od swej lewej strony, trzeci raz od prawej, mówiąc jednocześnie: Ab illo benedicaris, in Cujus honore cremaberis. Amen. Wnet jednak, położywszy łyżeczkę w łódce, nic nie mówiąc, ręce łączy i prawą ręką kreśli znak krzyża nad kadzielnicą.

125. Potem bierze w prawą rękę kropidło i dłoń lewej ręki oparłszy o piersi, skrapia niem gromnicę trzykroć: w pośrodku raz, drugi raz od swej lewej strony, trzeci raz od prawej; jednocześnie mówi antyfonę Asperges me..., ale bez psalmu. Oddawszy kropidło, bierze znowu w obie ręce kadzielnicę i okadza nią, trzykroć także, gromnice. Gdy wierni trzymają gromnice, celebrans po pokropieniu gromnic, leżących na stoliku, pokrapia także trzymane przez wiernych w kościele; toż czyni po okadzeniu gromnic.

126. Okadziwszy gromnice, odda kadzielnicę ministrantowi i, dłoń rąk przed piersią złączwszy, przejdzie przed środek ołtarza. Tu, oddawszy rewerencję, przechodzi na stronę ewangelji, zwraca się do ludu i nakrywając głowę biretem, ma naukę o ustanowieniu uroczystości Oczyszczenia Najświętszej Marji Panny, o jej znaczeniu i korzyściach płynących z posiadania gromnic poświęconych¹⁾. Po jej ukończeniu

¹⁾ Mógłby tu celebrans, według *Memoriale rituum*, usiąść przy ołtarzu od strony ewangelji, na postawionem przez ministranta siedzeniu, i włożywszy biret, mieć naukę. Po jej ukończeniu zdejmując biret i powstaje.

zdejmuje biret i, oddawszy go ministrantowi, powraca przed środek ołtarza.

127. Następnie, gdyby nie było innego kapłana, klęknie na podnóżku i, wzięwszy z ołtarza gromnicę, całuje ją; potem powstawszy, odda ją pierwszemu ministrantowi ¹⁾.

128. Gdy zaś był inny kapłan w kościele, ministrant poda mu gromnicę; kapłan ten, przybrany w komżę, bez stopy, zbliży się do stopni, i stojąc, całuje gromnicę i podaje z uszanowaniem zwróconemu ku sobie celebransowi. Celebrans, ją przyjąwszy, całuje, i oddaje pierwszemu ministrantowi. Zaczem, wzięwszy od ministranta inną gromnicę, podaje ją stojącemu przed sobą kapłanowi. Ten przyjmuje klęcząc, i całując najprzód gromnicę, a potem rękę celebransa ²⁾; dopełniwszy tego, odchodzi od stopni ołtarza.

129. Następnie celebrans rozdaje gromnice ministrantom i śpiewakom, od strony epistoły poczynając. Gdyby miał rozdawać je ludowi, zbliży się potem do krątek i, biorąc gromnice od pierwszego ministranta, podaje je najprzód mężczyznom, potem niewiastom. Po ukończeniu rozdawania, oddawszy, przed stopniami stojąc, rewerencję ołtarzowi, idzie na stronę epistoły, gdzie umywa ręce, a potem wstępuje na stopnie i staje po stronie epistoły przy mszału. Zresztą, choćby i nie rozdawał ludowi gromnic, także umywa ręce; ztąd, po podaniu gromnic ministrantom, oddaje rewerencję ołtarzowi i przechodzi na stronę epistoły, gdzie ministranci posługują przy nalanu na ręce jego wody i podają ręcznik do wytarcia. Poczem celebrans zwraca się do mszału.

¹⁾ Gdyby w żaden sposób nie było komu śpiewać kantyku *Nunc dimittis...*, celebrans, wzięwszy z ołtarza gromnicę, przechodzi na stronę epistoły i tu z mszału, na przemiany z ministrantami, odczytuje antyfonę *Lumen* i kantyk. Poczem powróci przed środek ołtarza, odda krzyżowi rewerencję i rozdaje gromnice ministrantom.

²⁾ Ś. K. Obrz. 14 lutego 1705, *in una Ordinis Capuccinorum Galliae*.

130. Gdy śpiewacy ukończą antyfonę *Exurge...*¹⁾, celebrans śpiewa *Oremus*, i modlitwę *Exaudi...*, zawsze jednak z dłońmi rąk przed piersią złączonemi. Nadto, gdyby uroczystość Oczyszczenia Najśw. Panny przypadła już po Siedemdziesiątnicy i w dzień ferjalny, wówczas celebrans po *Oremus* klęka na jedno kolano i śpiewa: *Flectamus genua*, ale zaraz powstaje.

131. Po prześpiewaniu modlitwy, celebrans zasypuje kadzidło do kadzielnicy i poświęca, jak w n. 124. Potem idzie przed środek ołtarza, weźmie do ręki swą gromnicę zapaloną i kancjonał, odda rewerencję ołtarzowi, i, obróciwszy się do ludu, śpiewa: *Procedamus in pace*; gdy odpowiedzą śpiewacy: *In nomine Christi. Amen*, zstępuje zwolna ze stopni. Oddawszy rewerencję ołtarzowi, biret na głowę, włoży i pójdzie za procesją, poprzedzony przez ministrantów, trzymając zapaloną gromnicę w rękę prawem.

132. Procesja się odbywa po kościele, jeżeli to jest możebnem, od prawej ku lewej stronie; może się jednak odbywać zewnątrz kościoła, jeżeli jest taki zwyczaj, lub jeżeli kościół jest bardzo mały.

133. Gdyby organisty i śpiewaków nie było, celebrans z dwoma idącymi obok siebie ministrantami od-mawia ²⁾ na przemiany wolno antyfonę procesjonalną, podzieloną na wersety następujące:

Adorna thalamum...

Amplectere...

Ipsa enim...

Subsistit...

Quem Simeon...

Responsum...

Et cum inducerent...

¹⁾ Jeżeli niema komu śpiewać tej antyfony, celebrans ją odczyta, przed zaśpiewaniem słowa: *Oremus*.

²⁾ Memor. rituum.

Nunc dimittis...

Cum inducerent...

Wchodząc zaś do kościoła, lub, jeżeli procesja chodziła po kościele, do prezbiterjum, celebrans odczytuje znowu, na przemiany z ministrantami, responsorium, podzielone na wersety następujące:

Obtulerunt...

Sicut scriptum...

Postquam impleti...

Tulerunt...

Sicut scriptum...

Gloria Patri...

Sicut scriptum...

Responsorium tak się odmawia, aby ukończonem zostało przy stopniach ołtarza.

134. Stanąwszy przy stopniach, celebrans oddaje pierwszemu ministrantowi gromnicę i kancjonał, czyni rewerencję ołtarzowi, zdejmując jednocześnie i wkładając biret, i przechodzi do kredencji, aby tu, przy pomocy ministrantów, zdjąć kapę i stulę fioletową, a włożyć manipularz, stulę i ornat tej barwy, jakiej wymaga msza św. Następnie, włożywszy biret na głowę i wzięwszy w rękę kielich, idzie do ołtarza, aby rozpocząć mszą św.

Czynności ministrantów.

135. Podczas obrzędu poświęcenia gromnic posługiwać celebransowi winno przynajmniej trzech ministrantów. I tak, drugi i trzeci ministranci, zbliżywszy się do celebransa w zakrystji i oddawszy mu głęboki pokłon, posługują mu przy umywaniu rąk i ubieraniu w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletową. Pierwszy ministrant staje za celebransem.

136. Gdy celebrans będzie miał wychodzić z zakrystji, trzej ministranci oddadzą z nim krzyżowi re-

werencją i idą do ołtarza w tym porządku: najprzód idzie pierwszy ministrant z dłońmi rąk przed piersią złożonemi, za nim idzie celebrans, po bokach mając drugiego (z prawej strony) i trzeciego (z lewej) ministranta, którzy unoszą brzegi kapy.

137. Gdy staną przed ołtarzem, wówczas pierwszy i drugi ministranci umieszczą się po prawej stronie celebransa, pierwszy bliżej, niż drugi; trzeci zaś staje po stronie lewej celebransa. Pierwszy ministrant przyjmuje z rąk celebransa biret, całując najprzód jego rękę, a potem biret. Wreszcie jednocześnie z celebransem, oddającym ołtarzowi rewerencję, ministranci na jedno kolano przed ołtarzem uklekną.

138. Skoro celebrans wejdzie na stopnie ołtarza, drugi i trzeci ministranci stają przy stopniach po stronie epistoły, pierwszy zaś, położywszy biret na odpowiednim miejscu, odkrywa gromnice. Gdyby przed poświęcaniem gromnic miała miejsce aspersion, pierwszy ministrant niesie wodę święconą.

139. Gdy celebrans, śpiewając modlitwy, błogosław gromnice znakiem krzyża św., drugi ministrant podtrzymuje z prawej strony połę jego kapy; toż samo czyni przy pokrapianiu i okadzaniu. Tymczasem pierwszy ministrant przygotowuje kadzielnicę z rozżarzonymi węglami.

140. Podczas śpiewania przez celebransa piątej z rzędu modlitwy, trzeci ministrant, ukleknąwszy u stopni ołtarza, pójdzie po kociołek z wodą święconą i kropidło, i wraz z pierwszym ministrantem, trzymającym w ręku kadzielnicę i łódkę, powraca do stopni; obaj ukleknąwszy na jedno kolano, stoją w pobliżu celebransa, oczekując chwili; pierwszy ministrant stoi po lewej ręce trzeciego. Po ukończeniu modlitwy przez celebransa, pierwszy ministrant podaje łódkę drugiemu, stojącemu po jego lewej stronie; ten zaś z pocałowaniem (najprzód łyżeczki, następnie ręki) podaje łyżeczkę celebransowi. Pierwszy ministrant pod-

nosi kadzielnicę do zasypania kadzidła. Gdy zaś celebrans pobłogosławi kadzidło, pierwszy ministrant z kadzielnicą i łódką cofa się w tył, a trzeci ministrant, zbliżywszy się, poda kropidło drugiemu, ten zaś z pocałowaniem podaje je celebransowi. Gdy celebrans pokropi gromnicę, drugi ministrant odbiera z pocałowaniem (najprzód ręki, następnie kropidła) kropidło, oddaje je trzeciemu, ale zaraz wzięwszy od pierwszego kadzielnicę, podaje ją z pocałowaniem celebransowi. Po odebraniu kadzielnicy, pierwszy ministrant klęka jednocześnie z trzecim i odchodzi do kredencji, aby trzymane w rękach przedmioty umieścić na swoich miejscach.

141. Gdy celebrans zabierać się będzie do przemówienia do ludu, drugi ministrant poda mu z pocałowaniem biret ¹⁾ i sam staje przy stopniach po stronie ewangelji, mając twarz obróconą ku stronie epistoły. Gdy celebrans ukończy naukę, ministrant drugi przyjmuje biret z należnymi pocałowaniem.

142. Następnie pierwszy ministrant, jeżeli niema w kościele innego kapłana, położy na środku ołtarza gromnicę przeznaczoną dla celebransa i inne gromnice, przeznaczone dla ministrantów i śpiewaków. Gdy zaś potem celebrans weźmie swoją z ołtarza, przyjmie ją z ręką celebransa i umieścić może na przygotowanym na to kandelabrze.

143. Gdyby zaś był jaki kapłan inny w kościele, gromnicę przeznaczoną dla celebransa poda temu kapłanowi, a gromnice przeznaczoną dla tego kapłana, dla ministrantów i śpiewaków, położy na ołtarzu. Jeżeli niema innego kapłana, ministranci pierwsi przystępują do ołtarza do przyjęcia gromnicy; klękawszy

¹⁾ Gdyby celebrans miał przemawiać do ludu siedzący, drugi ministrant pierwaj postawi na podnóżku od strony ewangelji siedzenie i dopiero wtedy poda mu biret, gdy usiądzie. Po skończonej nauce siedzenie usuwa z podnóżka.

na krawędzi podnóżka, biorą gromnicę w rękę, ucałowując ją najprzód, a potem rękę celebransa.

144. Gdyby celebrans i ludowi rozdawał gromnice, gdy będzie szedł do krated, drugi i trzeci ministranci z prawej i lewej strony podtrzymują poły jego kapy; pierwszy ministrant niesie gromnice do rozdania i podaje z kolei jednemu z ministrantów przy celebransie. Po ukończeniu rozdawania, ministranci, jednocześnie z celebransem, oddawszy rewerencją ołtarzowi, przechodzą na stronę epistoły.

145. Choćby celebrans nie rozdawał ludowi gromnic, gdy wszakże rozda je klęczącym na krawędzi podnóżka ministrantom i śpiewakom, ministranci pójdą do kredencji, aby wziąć ztamtąd wodę i ręczniczki. Zaczem zbliżą się do celebransa; pierwszy ministrant z należnymi pokłonami nalewa na ręce celebransa wodę nad tacką, a drugi z trzecim podają ręczniczki do otarcia ich. Po ukończeniu tej czynności oddają pokłon i powracają do kredencji. Ministrant drugi wnet staje w pobliżu celebransa.

146. Jeżeli celebrans, po za śpiewaniu Oremus, zaśpiewa jeszcze: *Flectamus genua* i wszyscy uklęką, ministrant drugi odśpiewa: *Levate*, dając tem znak powstania.

147. Po ukończonej modlitwie, pierwszy ministrant, z kadzielnicą w rękę i łódką, zbliży się do celebransa. Tu, uklękawszy na jedno kolano przed ołtarzem, poda łódkę drugiemu ministrantowi, stojącemu po lewej jego stronie; ten zaś z pocałowaniem (najprzód łyżeczki, potem ręki), podaje łyżeczkę celebransowi. Pierwszy ministrant podnosi kadzielnicę do zasypania kadzidła. Gdy zaś celebrans pobłogosławi kadzidło, ministranci, uklękawszy przed krzyżem, cofną się w tył. Tymczasem trzeci ministrant zapala gromnice i niesie jedną z nich do celebransa, stojącego przed środkiem ołtarza. Poda

mu także kancjonał, a gdy celebrans zstąpi ze stopni, biret.

148. Procesja idzie w takim porządku: Najprzód idzie pierwszy ministrant z dymiącą kadzielnicą w ręku. Za nim idzie krucyfer z dwoma innymi ministrantami, trzymającymi kandelabry z gromnicami zapalonymi w ręku. Potem śpiewacy idą, bez świec w ręku, ale z kancjonałami. Celebrans zaś idzie między drugim i trzecim ministrantami, trzymającymi poły jego kapy w jednym ręku, a gromnice zapalone w drugim.

149. Gdyby śpiewaków nie było, lub nie było komu śpiewać antyfony i responsorium, ministranci drugi i trzeci odczytują je na przemianę z celebransem (n. 133).

150. Po procesji trzeci ministrant odbiera gromnicę od celebransa i odnosi ją do kredencji. Inni ministranci także na kredencji trzymane w rękach przedmioty kładą. Drugi i trzeci ministranci zdejmują z celebransa kapę i stulę fioletową i dopomagają do włożenia szat mszalnych.

151. Podczas mszy św., jeżeli msza św. jest o Oczyszczeniu Najśw. Panny, ministranci trzymają zapalone gromnice w czasie śpiewania ewangelji i od podniesienia włącznie aż do Komunii świętej, także włącznie.

Czynności zakrystjana.

152. Nim się rozpocznie nabożeństwo, zakrystjan przygotowuje w zakrystji dla celebransa humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletową, a dla ministrantów komżę i kadzielnicę z rozżarzonymi węglami. Przed ołtarzem antepedjum postawi białe, ale je okryje fioletowo na czas obrzędu poświęcenia gromnic. Kwiaty na ołtarzu dopiero na mszę postawi, jeżeli będzie odprawiana w białej barwie; toż samo się tyczy i relikwji. Po stronie epistoły, na ołtarzu, postawi pulpit z mszałem. Świec woskowych postawi sześć. Obok ołtarza po stronie

epistoły, postawi mały stolik, okryty białym obrusem, a na nim położy odpowiednią do potrzeby liczbę gromnic, t. j. świec woskowych; gromnice te pokryje obrusem białym. Stolik tak stoi, aby go łatwo mógł celebrans poświęcić i okadzić. Na kredencji postawi kociołek z wodą święconą i kropidłem, ampulkę z wodą na tacce i ręczniczek, ampulki z winem i wodą, kancjonał jeden lub więcej, albo mszał, ornat, stulę i manipularz, barwy mszy św., oraz łódkę z kadzidłem. Przy kredencji ustawi krzyż procesjonalny.

153. Zadzwońszy w swoim czasie na nabożeństwo, zapala świece na ołtarzu; poczem stoi w pobliżu ołtarza, bacząc aby czego do dopełnienia przepisanych obrzędów nie brakło.

154. Do odebrania gromnicy przystępuje razem z ministrantami. Otrzymując ją, klęczy na podnóżku; całuje najprzód gromnicę, a potem rękę celebransa.

155. Podczas procesji ołtarz przybiera się odpowiednio do barwy mszy św., ozdabia kwiatami i relikwiarzami.

Czynności organisty.

156. Organista ze swoim chórem chłopców staje przy stopniach, od strony epistoły, i, gdy celebrans okadzi gromnicę, śpiewa antyfonę *Lumen...* i kantykt *Nunc dimittis...* Po gromnicę przystąpi wraz z chłopcami, parami, po ministrantach, w takim jednak porządku, aby śpiew ani na chwilę nie ustał. Gdyby rozdawanie gromnic trwało dłużej, niż śpiew kantyktu, ten się powtarza, ale bez *Gloria Patri*, aż w końcu.

157. Gdy celebrans ukończy rozdawanie gromnic, organista wraz z śpiewakami śpiewa antyfonę *Exurge Domine*.

158. Na procesji z zapalonymi gromnicami organista z chłopcami idą po za krucyferem i śpiewają; najprzód antyfonę *Adorna thalamum...* a potem,

wchodząc do kościoła lub do głównej nawy, jeżeli po kościele procesja się odbywa, responsorium *Obtulerunt...*

Zachowanie się wiernych.

159. Jeżeli taki jest zwyczaj, wierni, idąc do kościoła, niosą z sobą do poświęcenia gromnice i te trzymają w rękach, a po ukończonym obrzędzie zapalają. Podczas procesji z zapalonymi gromnicami postępują za celebransem.

160. Gdyby celebrans rozdawał wiernym gromnice, przyjmują je u kratek klęcząc, najprzód mężczyźni, potem niewiasty. Mężczyźni, ucałowawszy gromnice, całują i rękę celebransa, niewiasty całują tylko gromnice.

161. Podczas mszy, jeżeli ta jest o Oczyszczeniu Najśw. Panny, zapalone gromnice trzymają podczas ewangelji, i od podniesienia włącznie aż do Komunii.

§ 15. Ceremonje odprawiania kolendy.

162. Jedną z czynności pasterskich tego okresu jest odbywanie kolendy, którego ceremonje są następujące:

a) Wierni w każdym domu przygotowują na dzień zapowiedziany stół, czystym nakryty obrusem, a na nim dwie świece zapalone, wodę święconą i kropidło.

b) Kapłan przybrany w komżę, stulę białą i biret, z krzyżem w ręku i rytuałem, poprzedzony przez organistę w komży, i chłopców naprzód wybranych ze wsi, wchodzi do domu ze słowami: *Pax huic domui, et omnibus habitantibus in ea*, poczem pozdrawia domowników słowy: *Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!*

c) Organista z chłopcami śpiewa parę zwrotek pieśni kolędowej, poważnej, co dom innej. Kapłan

tymczasem postawi krzyż na stole między dwoma świecami, kropi dom i obecnych wodą święconą, mówiąc: *Asperges...*, jak w rytuale pod tytułem: *„Benedictio domus quovis tempore.“* Potem siada a śpiew się kończy.

d) Kapłan załatwia wszystkie sprawy, będące przedmiotem odwiedzin kolendowych ¹⁾. Wreszcie podawszy krzyż do pocałowania, z słowami: *Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus*, opuszcza dom, aby przejść z temiz ceremonjami do następnego.

e) Do tych ceremonji dodaje inne, zwyczajem lub potrzebą uświęcone.

ROZDZIAŁ III.

Okres Siedemdziesiątnicy.

§ 1. Uwagi ogólne.

163. Okres Siedemdziesiątnicy obejmuje trzy tygodnie, poprzedzające bezpośrednio czas Postu Wielkiego, i trwa do I-ej jego niedzieli wyłącznie, obejmując trzy niedziele II-ej klasy: Siedemdziesiątnicę, Sześćdziesiątnicę i Pięćdziesiątnicę, i jedną ferję większą uprzywilejowaną, Środę popielcową, od której włącznie obowiązuje post ścisły, z wyjątkiem niedziel, aż do uroczystości Wielkiejnocy. Od środy tej, także włącznie, aż do niedzieli przewodniej, nie wolno jest wesel małżeńskich i zabaw wesołych odprawiać.

164. Uroczystości, mające oktawę, mogą ją obchochodzić w tym okresie tylko do Środy popielcowej włącznie.

165. W officjach i mszach wszystkich w tym okresie nie mówi się *Alleluja*, a w mszy o uroczysto-

¹⁾ Encykl. kośc. Tom X, str. 509.

ści dodaje się tractus, który, gdy nie znajduje się właściwy w danej mszy, brany jest z komunali; zamiast Alleluja na początku godziny kanonicznej mówimy: Laus Tibi, Domine, rex aeternae gloriae. Nadto w officjach i mszach okresowych opuszczają się Te Deum i Ite missa est, a barwa szat jest fioletową, nawet w czasie oktawy. Od Środy popielcowej włącznie na ołtarzu nie stawiają się relikwie, ani kwiaty.

§ 2. Porządek officjum niedzielnego i ferjalnego tego okresu.

166. W sobotę przed Siedemdziesiątnicą, w nieszpórach, do Benedicamus Domino i do Deo gratias dodają się dwa Alleluja, pierwszy i ostatni raz w tym okresie.

167. W officjum niedzielnym inwitorjum to się mówi: Praeoccupemus faciem Domini... i dlatego w psalmie Venite, exultemus... opuszczają się słowa: Praeoccupemus faciem ejus... a w miejsce ich powtarza się inwitorjum. Hymny: w jutrzni Primo die..., a w laudesach: Aeternae..., jak w psalterzu brewjarzowym. Lekcje i responsoria własne; toż samo się tyczy antyfon w laudesach. W tych ostatnich pierwszy psalm jest Miserere..., a drugi Confitemini..., a drugi w prymie jest Dominus regnavit... W nieszpórach antyfony i psalmy biorą się z psalterza. Dodają się też suffragia i prośby niedzielne.

168. Officjum ferjalne aż do Środy popielcowej odmawia się tak, jak officjum ferjalne zwykle, per annum. Ma tylko antyfonę do Magnificat własną, z wyjątkiem piątków, bo w te od capitulum odmawiać się winno officjum sobotnie na cześć Matki Bożej, z wyjątkiem czwartku po Sześćdziesiątnicy, w który się odmawia jedna z poprzedzających dni tego

tygodnia niemówiona antyfona, a gdyby wszystkie były mówione, to wyjęta z psalterza brewjarzowego. Ferje tego okresu aż do Środy popielcowej, gdy wypadną w okurencji z jakim świętem, zupełnie się opuszczają.

§ 3. O Środzie popielcowej i jej officjum, jako też o officjum trzech dni następnych.

169. Środa popielcowa jest ferją uprzywilejowaną większą, wyłączającą obchodzenie wszelkiego rodzaju święta, choćby rytu zdwojonego I kl., przypuszczającą jednak komemoracje uroczystości, które się nie dadzą przenieść na inny dzień. Czwartek zaś, piątek i sobota po środzie popielcowej, choć są także ferjami większemi, wymagają tylko tego, aby przynajmniej komemoracja była o nich odmawiana, jeżeli jednego z tych dni uroczystość jaka wypadnie.

170. Jeżeliby we wtorek odmawiane było officjum ferjalne, to nieszpory brać trzeba z wtorku z modlitwą Pięćdziesiątnicy, z dodaniem suffragjów i prośb niedzielnych, gdyż officjum środowe rozpoczyna się dopiero od jutrzni, kończy się zaś na nonie.

171. W środę, w czwartek, piątek i sobotę do nieszpórów niedzielnych wyłącznie, w officjum hymny, capitula, wersety i t. p. brać trzeba ogólne, z psalterza. Tylko lekcje są własne, oraz antyfony do Benedictus i do Magnificat. Modlitwy także są własne: jedna do rannego officjum, druga do wieczornego. Prośby ferjalne dodają się do wszystkich godzin.

§ 4. O mszach niedzielnych i ferjalnych tego okresu.

172. Niedziele mają msze własne, w których, jeżeli uroczystość Oczyszczenia Najśw. Panny wypada później, druga modlitwa jest: Deus, qui salutis..., a trzecia Ecclesiae... lub za Ojca św.; jeżeli zaś

uroczystość ta już się odbyła, to drugą modlitwą jest: *A cunctis...*, a trzecia dowolna. *Tractus* się dodaje.

173. Przytem zapamiętać trzeba, że:

a) Niedziela 70-cy ma taką samą sekretę, co msze: wotywna o Matce Bożej i *In virtute* w komunale jednego męczennika. Ztąd w okkurencji w pierwszym przypadku, w mszy o Matce Bożej sekreta będzie: *Tua, Domine, propitiatione...*; w drugim zaś przypadku w mszy o niedzieli sekreta będzie z mszy *Laetabitur* z tegoż komunalu, w mszy zaś o męczenniku, sekreta będzie *Szesćdziesiątnicy*.

b) Niedziela 60-cy ma postkomunję taką samą co i msza *Justus* z komunalu wyznawcy nie biskupa. Ztąd w okkurencji, w mszy o niedzieli, postkomunja będzie z mszy *Os justi* z komunalu wyznawcy nie biskupa; w mszy zaś o wyznawcy, postkomunja będzie z niedzieli następnej, z 50-cy.

174. Ferje tego okresu aż do Środy popielcowej wyłącznie mają msze niedzielne, w których opuszcza się *tractus* i *Credo*. Od Środy popielcowej zaś w mszach opuszcza się *Gloria*, nie mówi się *Credo*, druga modlitwa jest: *A cunctis*, trzecia *Omnipotens...*; *tractus* tylko w środę i piątek się czyta. Przytem, po odmówieniu zupełnem ostatniej postkomunji tych dni, kapłan głowę pochyliwszy, doda *Oremus: Humiliate capita vestra Deo*. I czyta lub śpiewa następującą po tych słowach modlitwę. Nadto sama Środa popielcowa nie pozwala na odprawianie dnia tego wotywu tak uroczystych jak i prywatnych, z wyjątkiem jednej tylko mszy egzekwjalnej.

§ 5. Ceremonje nabożeństwa popielcowego.

175. Przed mszą uroczystą odbywa się poświęcenie popiołu i jego posypanie na głowy wiernych. Dla osób, które nie mogą oczekiwać mszy uroczystej, w rannej godzinie, jeżeli jest inny kapłan, odprawia

się cicha msza, a przed nią dokonywa się osobne poświęcenie i posypanie popiołem. Można też w środę popielcową (ale nie w inny dzień) posypywać popioł na głowy wiernych w inne chwile, jak przed mszą każdą lub po mszy, w paramentach mszalnych. Kapłan wszakże tak poświęcający i posypujący popiołem, nie może sam sobie na głowę popiołu sypać ¹⁾. Kapłan, poświęcający popioł, celebrytuje też mszą uroczystą.

a) CZYNNOŚCI KAPŁANA.

176. Ubrawszy i zaniósłszy na kredencję, jeszcze w komży będąc, kielich, celebrans umywa ręce i ubiera się w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletowej barwy. Zaczem, oddawszy krzyżowi w zakrystji pokłon głęboki głowy, wkłada biret na głowę, i, poprzedzony przez ministrantów, wychodzi do ołtarza.

177. Przyszedłszy do ołtarza, zdejmując biret i oddawszy go pierwszemu ministrantowi, czyni ołtarzowi rewerencję. Potem wstępuje na stopnie, całuje środek płyty ołtarzowej, ręce pierwszej oparłszy na ołtarzu, i z dłońmi rąk przed piersią połączonemi przechodzi na stronę epistoły.

178. Stanąwszy po stronie epistoły, przy mszale, otwiera go, i z dłońmi rąk przed piersią złączonemi odczytuje antyfonę *Exaudi*. Gdy zaś też antyfonę śpiewacy ukończą śpiewać, także z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, śpiewa tonem ferjalnym *Dominus vobiscum, Oremus*, modlitwę *Omnipotens, sempiternus Deus...* i trzy inne następne. Gdy błogosławi popioł, lewą rękę kładzie na ołtarzu.

179. Po ukończeniu modlitw, położywszy lewą rękę na piersi, prawą bierze łyżeczkę z łódki trzymanej przez ministranta, i sypie nią trzykroć na rozżarzone węgle kadzidło: raz na środku, drugi raz od swej lewej strony, trzeci raz od prawej, mówiąc jednocześnie.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 16 marca 1833, in *Veronen*.

Ab illo benedicaris, in cuius honore cremaberis. Amen. Wnet jednak, położywszy łyżeczkę w łódce, nic nie mówiąc, ręce łączy i prawą ręką kreśli znak krzyża nad kadzielnicą.

180. Potem bierze w prawą rękę kropidło, i dłoń lewej ręki oparłszy o piersi, skrapia niem popiół trzykroć: raz na środku, drugi raz od swej lewej strony, trzeci raz od prawej; jednocześnie mówi antyfonę *Asperges me...*, ale bez psalmu. Oddawszy kropidło, bierze znowu w obie ręce kadzielnicę, i okadza nią, trzykroć także, popiół.

181. Okadziwszy popiół, odda kadzielnicę ministrantowi, i dłonie rąk przed piersią złączywszy, przejdzie przed środek ołtarza. Tu oddawszy rewerencję, przechodzi na stronę ewangelji, zwraca się do ludu, i nakrywszy głowę biretem, ma naukę odpowiednią do popielcowego obrzędu ¹⁾. Po jej ukończeniu zdejmuje biret i, oddawszy go ministrantowi, powraca przed środek ołtarza.

182. Następnie, gdyby nie było innego kapłana, uklęknie na podnóżku, i wzięwszy z ołtarza tacę z popiołem, w milczeniu posypuje sobie popiół w kształcie krzyża na głowę ²⁾.

183. Gdyby zaś był inny kapłan w kościele, ministrant poda mu tacę z popiołem; kapłan ten, przybrany w komżę, bez stuły, zbliży się do stopni, i, stojąc, sypie popiół na głowę celebransa także stojącego z głową pochyloną, z dłońmi rąk złączonemi. Kreśląc nad

głową celebransa znak krzyża popiołem, mówi: *Memento homo, quia pulvis es...* Następnie celebrans bierze od ministranta tacę z popiołem i przy słowach: *Memento...* sypie go w kształcie krzyża na głowę klęczącego przed nim kapłana, który, otrzymawszy to posypanie, odstepuje od ołtarza.

184. Następnie celebrans posypuje popiół najprzód na głowy duchownych, jeżeli jacy są, a potem na głowy ministrantów, klęczących na krawędzi podnóżku z głowami pochylonemi, i na głowy śpiewaków. Gdy posypuje popiół, bierze go szczyptę między wielki i wskazujący palec i znacząc nim krzyż, na wierzchołku głowy, nie dotykając jej jednak, mówi: *Memento...* Kolej w posypywaniu tę zachowuje, że zawsze je rozpoczyna od strony epistoły.

185. Z kolei celebrans zszedłszy ze stopni i oddawszy rewerencję ołtarzowi, idzie do krated, i z trzymanej przez ministranta tacy biorąc popiół, posypuje nim na głowy wiernych, najprzód mężczyzn, potem niewiast. Po ukończeniu zaś posypywania, oddawszy ołtarzowi, przed stopniami stojąc, rewerencję, idzie na stronę epistoły, gdzie umywa ręce, a potem wstępuje na stopnie i staje po stronie epistoły, przy mszale.

186. Gdy śpiewacy ukończą śpiew responsorium, celebrans śpiewa *Oremus* i modlitwę *Concede...*, zawsze jednak z dłońmi rąk przed piersią złączonemi. Po prześpiewaniu modlitwy, powraca przed środek ołtarza, oddaje krzyżowi rewerencję i, zstąpiwszy ze stopni, uklęknie na najniższym i rozpoczyna śpiew litanji do Wszystkich Świętych. Na słowa: *S. Maria* powstaje, a na słowa *S. Petre*, oddawszy rewerencję ołtarzowi i nakrywszy głowę biretem, idzie za procesją. Wezwania sam kapłan intonuje, a w razie jego niemożności organista. Procesja odbywa się po kościele lub po za kościołem, stosownie do zwyczaju i możliwości.

187. Gdy procesja powróci do ołtarza wielkiego, celebrans, zdjąwszy biret i kapę, uklęknie na najniższym

¹⁾ Mógłby tu celebrans, według *Memoriale rituum*, usiąść przy ołtarzu od strony ewangelji, na postawionem przez ministranta siedzeniu, i włożywszy biret, mieć naukę. Po jej ukończeniu, zdejmując biret i powstaje.

²⁾ Gdyby nie było śpiewaków do śpiewania antyfon, celebrans, położywszy tacę z popiołem na ołtarzu, idzie na stronę epistoły, i tu z mszału, na przemianę z ministrantami, odczytuje antyfonę i responsorium. Późem powróci przed środek ołtarza, odda krzyżowi rewerencję i posypuje popiół na głowy ministrantów.

stopniu, śpiewając w dalszym ciągu wezwania litanji. Po jej ukończeniu odda kapłan rewerencję krzyżowi i przejdzie do kredencji, gdzie się przybierze do mszy św. Następnie, włożywszy biret na głowę i wzięwszy w rękę kielich, idzie do ołtarza, aby rozpocząć mszę św. Czytając słowa: *A djuva nos* po epistole, klęka na jedno kolano.

b) CZYNNOŚCI MINISTRANTÓW.

188. Podczas obrzędu poświęcenia popiołu posługiwać celebransowi winno przynajmniej trzech ministrantów. I tak, drugi i trzeci ministranci, zbliżywszy się do celebransa w zakrystji i oddawszy mu głęboki pokłon, posługują mu przy umywaniu rąk i ubieraniu w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletową. Pierwszy ministrant staje za celebransem.

189. Gdy celebrans będzie miał wychodzić z zakrystji, trzej ministranci oddadzą z nim krzyżowi rewerencję i idą do ołtarza w tym porządku: najprzód idzie pierwszy ministrant z dłońmi rąk przed piersią złączonemi; za nim idzie celebrans, po bokach mając drugiego (z prawej strony) i trzeciego (z lewej) ministranta, którzy unoszą brzegi kapy.

190. Gdy staną przed ołtarzem, wówczas pierwszy i drugi ministranci umieszczają się po prawej stronie celebransa, pierwszy bliżej, niż drugi; trzeci zaś staje po lewej stronie celebransa. Pierwszy ministrant przyjmuje z rąk celebransa biret, całując najprzód jego rękę, a potem biret. Wreszcie jednocześnie z celebransem, oddającym ołtarzowi rewerencję, ministranci na jedno kolano przed ołtarzem uklękają.

191. Skoro celebrans wejdzie na stopnie ołtarza, drugi i trzeci ministranci stają przy stopniach po stronie epistoły, pierwszy zaś, położywszy biret na odpowiednim miejscu, odkrywa popiół.

192. Gdy celebrans, śpiewając modlitwy, błogosławi popiół znakiem krzyża św., drugi ministrant

podtrzymuje z prawej strony połą jego kapy; toż samo czyni przy pokrapianiu i okadzaniu. Tymczasem pierwszy ministrant przygwożywa kadzielnicę, z rozżarzonymi węglami.

193. Podczas śpiewania przez celebransa czwartej z rzędu modlitwy, trzeci ministrant, uklękawszy u stopni ołtarza, pójdzie po kociołek z wodą święconą i kropidło, i wraz z pierwszym ministrantem, trzymającym w rękę kadzielnicę i łódkę, powraca do stopni; obaj, uklękawszy na jedno kolano, stają w pobliżu celebransa, oczekując chwilki; pierwszy ministrant stoi po lewej stronie trzeciego. Po ukończeniu modlitwy przez celebransa, pierwszy ministrant podaje łódkę drugiemu, stojącemu po lewej jego stronie; ten zaś z pocałowaniem (najprzód łyżeczki, następnie ręki) podaje łyżeczkę celebransowi. Pierwszy ministrant podnosi kadzielnicę do zasypiania kadzidła. Gdy zaś celebrans pobłogosławi kadzidło, pierwszy ministrant z kadzielnicą i łódką cofa się w tył, a trzeci ministrant zbliżywszy się, poda kropidło drugiemu, ten zaś z pocałowaniem podaje je celebransowi. Gdy celebrans pokropi popiół, drugi ministrant odbiera z pocałowaniem (najprzód ręki, następnie kropidła) kropidło, oddaje je trzeciemu, ale zaraz wzięwszy od pierwszego kadzielnicę, podaje ją z pocałowaniem celebransowi. Po odebraniu kadzielnicy pierwszy ministrant klęka jednocześnie z trzecim i odchodzi do kredencji, aby trzymane w rękach przedmioty umieścić na swoich miejscach.

194. Gdy celebrans zabierać się będzie do przemówienia do ludu, drugi ministrant poda mu z pocałowaniem biret ¹⁾ i sam staje przy stopniach po stronie ewangelji, mając twarz obróconą ku stronie epi-

¹⁾ Gdyby celebrans miał przemawiać do ludu siedzący, drugi ministrant pierwiej postawi na podnóżku, od strony ewangelji, siedzenie i dopiero wtedy poda mu biret, gdy usiądzie. Po skończonej nauce siedzenie z podnóżka usuwa.

stoły. Gdy celebrans ukończy naukę, ministrant drugi przyjmuje biret z należnemi pocałowaniem.

195. Następnie pierwszy ministrant, jeżeli niema w kościele innego kapłana, położy na środku ołtarza tacę z popiołem. Gdyby zaś był jaki kapłan inny w kościele, tacę z popiołem poda temu kapłanowi, ale, po posypaniu popiołem głowy celebransa, zaraz ją odbierze i poda celebransowi.

196. Zaraz potem ministranci, klękawszy na podnóżku, pochylają głowy, dłonie rąk przed piersią połączwszy, i otrzymują posypanie popiołem. Z kolei do stopni, po posypaniu popiołem ministrantów, przystępują śpiewacy.

197. Następnie ministrant pierwszy idzie na stronę epistoły, drugi zaś i trzeci staną przed stopniami; wszyscy wraz z celebransem, klękają przed krzyżem i zwracają się do ludu. Gdy celebrans idzie do krated, drugi i trzeci ministranci trzymają połą jego kapy; nadto drugi, przyjąwszy od celebransa naczynie z popiołem, podtrzymuje je celebransowi.

198. Po ukończeniu posypania popiołem, ministranci wraz z celebransem zwracają się do ołtarza, oddają rewerencję i przechodzą na stronę epistoły, do kredencji. Zaczem trzeci ministrant podaje celebransowi mięksiz chleba na tacce, pierwszy zaś z kolei nalewa na ręce celebransa wodę, a drugi podaje ręcznik; wszyscy trzej, przed i po swojej czynności, oddają celebransowi pokłon głęboki ciała. Powróciwszy do kredencji, na niej stawiają trzymane w rękach przedmioty.

199. Po prześpiewaniu modlitwy przez celebransa, pierwszy ministrant, wzięwszy krzyż procesjonalny, staje przed stopniami; gdyby jeszcze byli dwaj inni ministranci, zastępujący akolitów, stają przy nim z kandelabrami. Drugi i trzeci ministranci uklękają przy celebransie, na posadzce i odpowiadają na wezwania litanji, przezeń śpiewane. Gdy śpiew litanji

dojdzie do słów: Sancte Petre, procesja rusza, z krucyferem i akolitami na przedzie, a drugim i trzecim ministrantem po bokach celebransa, którego poły kapy podtrzymują.

200. Po procesji pierwszy ministrant stawia krzyż na swoim miejscu, drugi zaś i trzeci zdejmują z celebransa kapę, kładą ją na kredencji, poczem uklękają z obu stron celebransa, na posadzce. Gdy celebrans, po ukończeniu litanji, pójdzie do kredencji, poprzedzają go, aby mu dopomóż do włożenia szat mszalnych.

201. Gdy celebrans, pod koniec mszy św., śpiewa słowa: Humiliate capita vestra Deo, ministranci pochylą głowę i nie prędzej ją podniosą, aż celebrans ukończy następującą zaraz po tem wezwaniu modlitwę.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

202. Nim się rozpocznie nabożeństwo, zakrystjan przygotowuje w zakrystji dla celebransa: humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletową, a dla ministrantów komże i kadzielnice z rozżarzonymi węglami. Z ołtarza usunie wszelkie ozdoby, kwiaty, relikwie; po stronie epistoły na ołtarzu postawi pulpit z mszałem, a za nim srebrną lub inną tacę z suchym popiołem, upalonym przedtem z palm zeszłego roku poświęconych, przykrytą welonem fioletowym, lub innem jakim okryciem; świec woskowych postawi sześć. Antepedjum umieści fioletowe. Na kredencji postawi kociołek z wodą świeconą i kropidłem, tacę z miększem chleba, ampulkę z wodą na tacce i ręczniczek, ampulki z winem i wodą, kancjonał jeden lub więcej, ornat i manipularz fioletowe, oraz lódka z kadzidłem. Przy kredencji ustawi krzyż procesjonalny.

203. Zadzwońiwszy w swoim czasie na nabożeństwo, zapala świece na ołtarzu; poczem stoi w pobliżu

ołtarza, bacząc, aby czego przy dopełnianiu przepisanych obrzędów nie brakło.

204. Do posypania popiołem przystępuje razem z ministrantami. Klękawszy na podnóżku, pochyla głęboko głowę. Razem z ministrantami cofa się od ołtarza.

d) CZYNNOŚCI ORGANISTY.

205. Organista ze swoim chórem chłopców staje przy stopniach od strony epistoły, i gdy celebrans stanie przy mszale, śpiewa antyfonę *Exaudi*. Podczas obrzędu posypania popiołem śpiewa jedną z antyfon pokutnych, zaznaczonych w mszale, oraz responsorium *Emendemus...* Do posypania popiołem przystąpi wraz z chłopcami, parami, po ministrantach, w takim jednak porządku, aby śpiew ani na chwilę nie ustał.

206. Gdy celebrans zaintonuje litanję, klęka; może też i sam, w zastępstwie celebransa, śpiewać wezwania litanji. Na *Sancta Maria* powstaje, a na *Sancte Petre* idzie za procesją. Po procesji klęcząc, śpiewa dalej litanję.

207. Podczas mszy św. organ, albo się zupełnie nie używa, albo też tylko towarzyszy śpiewowi, tak że gdy śpiew umilka, i organ umilknąć winien.

e) ZACHOWANIE SIĘ WIERNYCH.

208. Wierni przystępują do posypania popiołem, najprzód mężczyźni, potem niewiasty, klękając u krzyżów i pochylając głęboko głowy. Niewiasty przytem przykrycie głowy, o ile można, powinny odsłonić, aby popiół posypał się na włosy.

§ 6. Uroczystości tego okresu stałe.

209. Uroczystości tego okresu zazwyczaj wypadają od 3 lutego włącznie do 12 marca. Z kolei więc je wymienimy, najprzód z miesiąca lutego, potem z marca.

210. W miesiącu lutym następujące uroczystości wypadają:

Dnia 3 lutego. Św. Błażeja, biskupa i męczennika, rytu prostego ¹⁾.

Dnia 4 lutego. Św. Ansgarego, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. Uroczystość ta, posiadająca officjum swoje i mszą w patronale, ma swój hymn historyczny w I nieszpórach, który, gdy go dla konkurencji mówić nie można, przenosi się do jutrzni. Ponieważ św. Ansgary umarł dnia 3 lutego, ztąd, gdy Jego officjum niema pierwszych nieszpórów, przynajmniej od capitulum, to w hymnie *Iste confessor* mówić trzeba: *meruit supremos* ²⁾.

Tegoż dnia. Św. Andrzeja Korsini, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werseł *meruit supremos*. Święto to, dla okurencji z uroczystością św. Ansgarego, przenosi się na inny dzień stałe.

Dnia 5 lutego. Św. Agaty, dziewicy i męczenniczki, rytu zdwojonego. Officjum tej uroczystości szczegółowo jest przepisane w brewjariach. Podczas mszy św. uroczystej tego dnia, nawet gdyby officjum

¹⁾ Gdzie zwyczaj jest dnia 3 lutego poświęcenia świec, błogosławi je kapłan podług formularza, znajdującego się w dodatku do rytuału rzymskiego, p. t. „*Benedictio candelarum in festo s. Blasii, episcopi et martyris*.” W braku rytuału rzymskiego, bierze się formułę z rytuału naszego, p. t. „*Benedictio candelarum extra diem Purificationis B. M. V.*” Gdy chory na gardło żąda błogosławieństwa, kapłan, powiada rytuał rzymski, po mszy św., bez ornatu i manipularza, zapaliwszy dwie świece i na krzyż je złożwszy, przykładając je do gardła chorego, na stopniach ołtarza klęczącego, mówiąc: *Per intercessionem S. Blasii, epi mart., liberet te Deus a malo gutturi, et a quolibet alio malo. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.* Jest też w dodatku do rytuału formularz poświęcenia na ten dzień, p. t. „*Benedictio panis, vini, aquae et fructuum contra gutturi aegritudinem in festo S. Blasii EM.*”

²⁾ Por. wyżej część II, n. 164.

Ceremonjał Parafjalny. T. II.

św. Agaty, z powodu okkurencji, trzeba było na inny dzień przenieść, odbywa się z rytuału poświęcenie chleba i wody. Ztąd, gdy celebrans dojdzie w kanonie mszy św. do słów: *Per quem haec omnia, Domine, semper bona...*, już ich nie mówi, ale, uklękawszy przed Najświętszym Sakramentem, obraca się lewą stroną do ludu, tak aby był tyłem ku stronie epistoły, i odczytuje z trzymanego przez jednego z ministrantów rytuału formę błogosławieństwa nad chlebem i wodą, trzymanych na tacy przez innego ministranta, z lewej strony tamtego stojącego. Dłonie rąk podczas odczytywania modlitw trzyma przed piersią połączone, z wyjątkiem tych chwil, gdy trzeba znaki krzyża kreślić; palców złączonych po podniesieniu bynajmniej nie rozłącza. Wreszcie weźmie z rąk zakrystjana umoczone w wodzie święconej kropidło, aby niem pokropić poświęcane przedmioty. Zwraca się następnie do ołtarza, klęka i dalej odprawia mszę św. Chleb poświęcony wnierni przed śniadaniem jeszcze, powróciwszy do domu, pożywają, wodę zaś zachowują, aby ją w czasie pożaru na ogień wylać.

Tegoż dnia. Dwudziestu sześciu męczenników japońskich, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału. Dla okkurencji z uroczystością św. Agaty, odprawiane są w tych djecezjach, w których kalendarzu są zapisane, innego dnia stałego. W wielkim poście gdy wypadną, lekcje I nokturnu te się mówią: *Fratres: Debitores.*

Dnia 6 lutego. Św. Doroty, dziewicy i męczenniczki, rytu zdwojonego. W officjum, zamieszczonem w patronale, modlitwa jest *Indulgentiam...*, a w czasie wielkiego postu: *Confiteor...* Lekcje I nokturnu wyjmują się z części okresowej brewjarza. Lekcja pierwsza II nokturnu jest: *Dorothea Virgo...*, a lekcja druga i trzecia: *Quoniam ho-*

die... z komunału dziewic. Lekcje III nokturnu mówią się na ewangelją *Simile est regnum coelorum thesauro abscondito...* z responsorjami z komunału dziewic. Formularz mszy jest: *Me expectaverunt...*

Tegoż dnia. Św. Tytusa, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos.* Że to święto zostaje w okkurencji z św. Agatą, przenosi się na inny dzień stały. W takim razie brakująca lekcja 9-ta zastąpi się przez inną z komunału ewangelistów: *Hinc namque.*

Dnia 7 lutego. Św. Romualda, opata, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos.*

Dnia 8 lutego. Św. Jana z Matha, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset *meruit supremos.*

Dnia 9 lutego. Św. Apollonji, dziewicy i męczenniczki, rytu zdwojonego. Officjum i msza wskazane są w patronale. Formularz mszy jest: *Loquebar.*

Tegoż dnia. Św. Cyrylla aleksandryjskiego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos.* Że święto to znajduje się w okkurencji z uroczystością św. Apollonji, stale się przenosi na inny dzień.

Dnia 10 lutego. Św. Scholastyki, dziewicy, rytu zdwojonego. W modlitwie jej nie czyta się: *innocentiae suae viam*, ale: *innocentiae viam.*

Dnia 11 lutego. Śś. siedmiu założycieli zakonu sług Najświętszej Marji Panny, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się tylko w najnowszych brewjarzach i msza-

łach, drukowanych po 1888 roku. Wprawdzie znajdowały się już one przedtem w dodatku do brewjarza i mszału, ale są niezgodne z obowiązującymi teraz. Że hymny tego officjum są historyczne, ztąd, gdyby dla jakiego powodu pierwsze nieszpory jego, choćby od capitulum, nie były odmawiane, należy hymn z nieszpórów połączyć z hymnem jutrzni pod jedno zakończenie: Sit decus Patri...

Dnia 14 lutego. Św. Walentego, kapłana i męczennika, rytu prostego. Gdzie ¹⁾ jest to officjum rytu połowicznego, to się odmawia całe z komunau 1-o loco, formularz mszy jest: In virtute. Gdyby to święto wypadło we wtorek po I-ej niedzieli postu, sekreta w komemoracji ferjalnej odczytuje się z środy następnej.

Dnia 15 lutego. Śś. Faustyna i Jowity, męczenników, rytu prostego. Gdy komemoracją o nich wypadnie mówić we wtorek po I niedzieli postu, to sekreta odczytuje się z mszy Sapientiam...

Dnia 18 lutego. Św. Symeóna, biskupa i męczennika, rytu prostego.

Dnia 21 lutego. Błg. Andrzeja, męczennika, rytu zdwojonego. Officjum tej uroczystości ma swoje własne modlitwy i lekcje II nokturnu w dodatku do brewjarza, a niekiedy w patronale. Lekcje III nokturnu mówią się z komunau 1-o loco. W wielkim poście lekcje I nokturnu są: Fratres, Debitores.

Dnia 22 lutego. Katedry św. Piotra antjocheńskiego, rytu zdwojonego większego. Do obydwu nieszpórów, laudesów i mszy św. dodaje się komemoracja św. Pawła apostoła, ale pod drugim zakończeniem. Officjum to ma swoją dziewiątą lekcją; wszakże, gdyby uroczystość ta, jeszcze przed postem wielkim, wypadła w sobotę, lub prze-

niesioną została na poniedziałek, lekcja 9-ta będzie z homilii officjum wigilijnego o św. Macieju apostołe, o którym też w landesach doda się komemoracja po komemoracji o św. Pawle. W poście zaś dziewiąta lekcja zawsze jest braną z ferji; komemoracja wigilii wtedy się opuszcza.

Dnia 23 lutego. Św. Piotra Damjana, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. We mszy mówi się Credo.

Tegoż dnia w latach nie przestępnych obchodzi się wigilja (bez postu) św. Macieja apostoła, która gdy przypadnie przed Środą popielcową, to o niej w officjum św. Piotra Damjana trzeba czytać dziewiątą lekcją; gdy zaś przypadnie już w wielkim poście, to w officjum nie czyni się o niej żadnej wzmianki, tylko we mszy dodaje się komemoracja po komemoracji ferji. W roku zaś przestępnym wigilja ta wypada 24 lutego, i jeżeli przed Środą popielcową, to o niej msza będzie z komunau, w barwie fioletowej. Druga modlitwa mówi się Concede, trzecia zaś Ecclesiae lub za Ojca św.; prefacja zwyczajna.

Dnia 24 lutego, a w roku przestępnym *dnia 25 lutego.* Św. Macieja apostoła, rytu zdwojonego II klasy.

Dnia 25 lutego, a w roku przestępnym *dnia 26 lutego.* Św. Zygryda, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. Hymn przepisany na nieszpory, gdyby się nie mówił, odmawia się w jutrzni. Hymn w drugich nieszpórach Iste confessor, w którym mówi się werset meruit supremos, jeżeli pierwsze nieszpory, przynajmniej od capitulum, nie były o św. Zygrydzie.

211. W miesiącu marcu następujące uroczystości tego okresu wypadają:

Dnia 1 marca. Św. Albina, biskupa wyznawcy,

¹⁾ Jak w djec. plockiej, włocławskiej i kieleckiej.

rytu zdwojonego. Officjum i msza na tę uroczystość przepisane są w patronale brewjarza i mszału.

Dnia 2 marca. Św. Heleny, cesarzowej, wdowy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości są w patronale ¹⁾.

Dnia 4 marca. Św. Kazimierza, wyznawcy, rytu zdwojonego II klasy ²⁾. Lekcje I nokturnu są: Justus si morte. We mszy Credo się nie mówi.

Tegoż dnia mówi się komemoracja św. Lucjusza, papieża i męczennika w laudesach tylko i mszy. Jeżeli tę komemoracją wypadnie mówić w poniedziałek po II niedzieli postu, to postkomunja o św. Lucjuszu ma być odczytaną z mszy Statuit z tegoż komunálu.

Dnia 5 marca. Przeniesienie św. Wacława męczennika, rytu zdwojonego. Uroczystość ta ma swoje officjum i mszę w patronale, obchodzi się tylko w niektórych djecezjach.

Dnia 7 marca. Św. Tomasza z Akwinu, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia mówi się komemoracja o śś. Perpetui i Felicyty, męczenniczek. Gdy ta komemoracja wypadnie w poniedziałek po III niedzieli postu, to postkomunja się mówi z komunálu męczenniczki nie dziewicy, zamieniając tylko liczbę pojedynczą na mnogą.

Dnia 8 marca. Błogosł. Wincentego Kadłubka, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale, najczęściej pod dniem II-iej niedzieli października, w którą są w wielu djecezjach odmawiane, lub pod

¹⁾ W djecezji płockiej uroczystość ta obchodzi się dnia 18 sierpnia, i officjum swoje, toż samo, co w patronale, ma w dodatku do brewjarza i mszału.

²⁾ W djecezjach wileńskiej, żmudzkiej i mohilewskiej rytu zdwojonego I klasy z oktawą, nawet w czasie postu (na mocy przywileju), w djecezji zaś sejneńskiej, rytu zdwojonego I klasy bez oktawy, a w djecezji saratowskiej rytu zdwojonego zwykłego.

dnem 13 marca. W hymnie Iste confessor mówi się werset: meruit supremos.

Tegoż dnia. Św. Jana Bożego, wyznawcy, rytu zdwojonego. Uroczystość ta, gdy dla okkurencji przeniesie się na inne stałe miejsce, w hymnie Iste confessor ma werset: meruit supremos.

Dnia 9 marca. Św. Franciszki Rzymianki, wdowy, rytu zdwojonego.

Dnia 10 marca. ŚŚ. czterdziestu męczenników, rytu połowicznego. Gdy ta uroczystość wypadnie w czwartek po Środzie popielcowej, sekreta ferji we mszy odczytuje się z następnego piątku; także gdy ta uroczystość wypadnie we wtorek po I niedzieli postu, postkomunja ferji odczytuje się ze środy; wreszcie, gdy ta uroczystość wypadnie w IV niedzielę postu, sekreta komemoracji o ŚŚ. Męczennikach odczyta się z mszy Sapientiam.

Dnia 12 marca. Św. Grzegorza, papieża, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego.

§ 7. Uroczystości tego okresu ruchome.

212. W okresie tym odprawiane są prawie we wszystkich djecezjach naszych następujące officja ruchome rytu zdwojonego większego: We *Wtorek* po Siedemdziesiątnicy: Modlitwy Pana naszego, Jezusa Chrystusa; we *Wtorek* po Sześćdziesiątnicy: Wspomnienia męki Pana Jezusa, i wreszcie w *Piątek* po Środzie popielcowej: Cierniowej korony Pana Jezusa. Officjów tych, znajdujących się w dodatku do brewjarza i mszału, nigdy po za post wielki nie można przenosić ¹⁾. W officjum Wspomnienia męki zakończenie hymnu jest: Sit laus Patri..., a werset w prymie: Qui pro nobis pati dignatus es.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 14 czerwca 1845 in una Ord. M. s. Franc. de observ. 11 września 1847.

ROZDZIAŁ IV.

Okres Czterdziestnicy.

§ 1. Uwagi ogólne.

213. Post wielki, obowiązujący tak pod względem jakości jak i ilości, z wyjątkiem niedziel, w które jest tylko wstrzemięźliwość, trwa od środy popielcowej do niedzieli wielkanocnej wyłącznie. Że trwa dni 40, stąd nazwa Czterdziestnicy. Mimo to liturgia pod nazwą Czterdziestnicy rozumie pierwsze 4 tygodnie postu, a dwu następnym tygodniom daje inną nazwę. Stąd okres Czterdziestnicy, rozpoczynający się od I niedzieli postu, trwa tylko do niedzieli Pasyjnej i obejmuje cztery niedziele, zwane kolejno I-ą, II-gą, III-ą i IV-ą niedzielą postu, czyli Czterdziestnicy. Pierwsza z nich jest, I-ej klasy, więc żadnemu świętu nie ustępuje; pozostałe są II-ej klasy, i tylko przed uroczystościami rytu zdwojonego I-ej klasy ustępuje, obowiązując tylko do odmawiania komemoracji o sobie w obu nieszporych, laudesach i mszy, oraz do dodania 9-ej lekcji w jutrzni, a w mszy ostatniej ewangelji. Taką komemoracją dodaje się o ferjach postnych, które są wszystkie większe, gdy pozostają w okkurencji z uroczystościami rytu zdwojonego, lub połowicznego.

214. W pierwszym tygodniu postu wypadają suche dni. Nie różnią się one jednak wiele od innych ferji, które są także większe, więc o nich po szczególe nie będziemy mówili.

215. W officjach i mszach wszystkich w tym okresie nie mówi się Alleluja, zamiast którego na początku każdej godziny kanonicznej dodajemy: Laus Tibi Domine... We mszy św. o uroczystości dodaje się tractus, który, gdy się nie znajduje w danej mszy, brany jest z komunálu. Prefacja mówi się postna. Nadto w officjach i mszach okresowych opu-

szczają się Te Deum i Ite missa est, a barwa szat jest fioletową. Na ołtarzu nie stawia się relikwii, ani kwiatów, z wyjątkiem tylko mszy uroczystej w IV niedzielę postu.

216. We wszystkie dni postu Wielkiego aż do Wielkiej Soboty włącznie, z wyjątkiem niedziel, poczynając od soboty przed pierwszą niedzielą postu, nieszpory się odmawiają i śpiewają przed południem, od godziny 11 poczynawszy. Celebrans zatem, gdy mu wypadnie w święto jakie, w ferjalnym dniu obchodzone, celebrować nieszpory, po skończonej summie zdejmując przy siedzeniu, lub przy kredencji ornat i manipularz, a wkłada kapę i odprawia nieszpory. Od nieszpórów pierwszych I niedzieli postu w czteroczęściowych brewjarzach rozpoczyna się część wiosenna.

§ 2. Porządek officjum niedzielnego i ferjalnego tego okresu.

217. W officjum niedzielne tego okresu w jutrzni inwitorjum jest: Non sit vobis v... a hymn: Ex more docti... W laudesach i nieszporych dodają się suffragja, a w prymie i komplecie prośby niedzielne. W prymie są 4 psalmy (psalm drugi: Dominus regnavit z laudesów) i symbol św. Atanazego. Organista podczas nieszpórów i jutrzni nie gra na organie, śpiewając tylko po gregorjańsku ¹⁾.

218. W officjum ferjalne zaś w jutrzni inwitorjum, antyfony i psalmy są brane z odpowiedniej ferji w psalterzu brewjarzowym, ale hymn Ex more... z niedziel. W laudesach antyfony i psalmy z odpowiedniej ferji; capitulum zawsze jedno: Clama...

¹⁾ Caer. epp. I, I, c. 28, n. 2.

a hymn O sol., które są podane w poniedziałek po I niedzieli postu; werset jest Angelis...; antyfona do Benedictus zawsze osobna. Pryma ferjalna; podobnie i inne godziny mniejsze. W nieszpórach antyfony i psalmy z odpowiedniej ferji; capitulum zawsze jedno: Inter vestibulum... hymn zaś Audi benigne... z niedzieli; werset ten co i w laudesach: Angelis...; antyfona do Magnificat zawsze osobna. Dodają się przytem do odpowiednich godzin suffragja, poprzedzone komemoracją o krzyżu św., i prośby ferjalne. Dwie są też zawsze modlitwy: jedna w officjum rannem, druga w wieczornem.

219. Lekcje niedzielne I nokturnu, choć nie są początkami ksiąg śś., wszakże, gdyby nie były odmawiane w niedzieli, odmawiają się w pierwszym officjum uroczystości w tygodniu, gdy na to rubryki pozwalają.

220. O święcie rytu prostego w officjum ferjalnem odmawia się komemoracja w I nieszpórach, laudesach i mszy, ale 9-tej lekcji się nie czyta. O wigilji zaś żadnej się nie robi wzmianki w officjum.

§ 3. O mszach niedzielnych i ferjalnych tego okresu.

221. Niedziele i ferje mają msze swoje. Drugą modlitwą jest A cunctis..., trzecią zaś Omnipotens...; obie zaś lub jedna ustępują, gdyby wypadły tego dnia inne komemoracje. Tractus mówi się w niedzielę, poniedziałek, środę i piątek. Przytem, po odmówieniu zupełnem postkomunji mszy ferjalnej, kapłan, głowę pochyliwszy, doda: Oremus. Humiliate capita vestra Deo. I czyta lub śpiewa następującą po tych słowach modlitwę. Organista podczas tych mszy, z wyjątkiem mszy uroczystej w IV niedzielę postu, nie gra na organie, śpiewając tylko po gregoriańsku ¹⁾.

¹⁾ Caer. epp. I. I, c. 28, n. 2.

§ 4. Uroczystości tego okresu stałe.

222. Uroczystości tego okresu zazwyczaj wypadają od 12 marca wyłącznie do 9 kwietnia. Z kolei więc je wymienimy, najprzód z miesiąca marca, a potem z kwietnia.

223. W marcu szereg uroczystości tego okresu rozpoczyna się u nas właściwie z dniem 17 marca, gdyż przed tym dniem żadna inna uroczystość się nie obchodzi. Ztąd:

Dnia 17 marca. Św. Patrycego, biskupa i wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 18 marca. Św. Cyrylla jerozolimskiego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. Że jednak ta uroczystość pozostaje u nas w wielu djecezjach w konkurencji z uroczystością św. Gabryela, przenosi się stale na inny dzień i w hymnie Iste confessor ma werset: meruit supremos.

Tegoż dnia. Św. Gabryela Archaniola, rytu zdwojonego większego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału, a niekiedy w patronale. W jutrzni z ósmej i dziewiątej lekcji tworzy się jedna ósma, skoro dziewiąta ma być z ferji. Gdyby zaś ta uroczystość przeniesioną została do okresu wielkanocnego, responsorja krótkie w godzinach mniejszych czytać trzeba z uroczystości św. Michała archaniola, z d. 8 maja. Ósma benedykcja w jutrzni jest: Cujus festum colimus ¹⁾.

Dnia 19 marca. Św. Józefa, oblubieńca Najśw. Marji Panny, wyznawcy, rytu zdwojonego I klasy. Uroczystość ta, gdy wypadnie w niedzielę pasyjną, przenosi się na następny zaraz poniedziałek; gdyby zaś wypadła w Wielkim Tygodniu, przenieść ją trzeba na środę po niedzielę przewodniej ²⁾; gdyby wreszcie

¹⁾ Ś. K. Obrz. 13 września 1692, in *Hispalen*.

²⁾ Ś. K. Obrz. 15 sierpnia 1892, *Urbis et Orbis*.

i ten poniedziałek po niedzieli pasyjnej, lub środa po niedzieli przewodniej, zajęte były przez jaką uroczystość rytu zdwojonego I klasy świętowaną, uroczystość świętego Józefa przenosi się na dzień następny zaraz ¹⁾.

Dnia 21 marca. Św. Benedykta opata, rytu zdwojonego większego.

Dnia 23 marca. Św. Katarzyny Wstanieńskiej, dziewicy, rytu zdwojonego. Uroczystość ta ma swoje officjum i mszą w patronale.

Dnia 25 marca. Zwiastowanie Najśw. Marji Panny, rytu zdwojonego II klasy. Uroczystość ta, świętowana zawsze, gdy wypadnie w Wielkim Tygodniu, lub w tygodniu pierwszym wielkanocnym, przenosi się stale z świętowaniem na poniedziałek po niedzieli przewodniej, który gdyby był zajęty przez jaką uroczystość rytu zdwojonego I klasy świętowaną, uroczystość Zwiastowania przenosi się na dzień następny zaraz ²⁾, i, gdyby uroczystość ta była gdzie tytułem kościoła, po przeniesieniu pozyska oktawę, której przedtem nie miała ³⁾. Ta reguła jednak nie dotyczy wypadku, gdy uroczystość Zwiastowania wypadnie w okkurencji z którą z niedziel postu, w tym bowiem razie officjum tej uroczystości przenosi się na dzień następny (poniedziałek), jeżeli nie jest zajęty przez święto wyższego rytu, z zastosowaniem ogólnych reguł okkurencji ⁴⁾, świętowanie zaś zostaje; przytem jedna msza dla ludu może być odprawiona o uroczystości Zwiastowania według ogólnych reguł. W razie konkurencji tej uroczystości z świętem Siedmiu boleści

¹⁾ Ś. K. Obrz. 27 czerwca 1893, *Decr. generale*. Cf. *Ephem. lit.* 1893, p. 579.

²⁾ Ś. K. Obrz. 27 czerwca 1893, *Decr. generale*. Cf. *Eph. lit.* 1893, p. 582.

³⁾ Pohl, *Rubricae breviarii et missalis Romani*. Vilnae, 1821. Pars. II, p. 24.

⁴⁾ Rubr. brev. Rom. Ś. K. Obrz. 2 września 1741, *in Aqnen*.

Najśw. Marji Panny, nieszpory będą całe o Zwiastowaniu, a o następnej święcie nie czyni się wzmianki. Wreszcie jeżeli ta uroczystość Zwiastowania wypadnie w dzień powszedni postu, nieszpory odprawiają się przed południem.

Dnia 27 marca. Św. Jana Damasceńskiego, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości są w brewjarzaach i mszałach dopiero od r. 1890. W hymnie *Iste confessor* mówi się: *meruit supremos*.

Dnia 28 marca. Św. Jana Kapistrana, wyznawcy, rytu zdwojonego. Uroczystość ta, przedtem 23 października obchodzona i mająca swoje officjum i mszą w patronale, od 1890 r. obchodzi się 28 marca i pod tym dniem ma swoje officjum i mszą. Tam jednak, gdzie święty Jan Kapistran jest tytułem kościoła, czy patronem miejsca, uroczystość jego, ze względu na lud przyzwyczajony do dawnego porządku, obchodzi się po staremu, dnia 23 października. Do officjum, znajdującego się w patronale, do 6-ej jego lekcji dodają się słowa: „*Leo autem XIII Officium et Missam altero ab ejus Canonisationis saeculo ad universam extendit Ecclesiam*“ ¹⁾. Gdy się ta uroczystość obchodzi 28 marca, w hymnie *Iste confessor* mówi się *wer-set meruit supremos*.

224. W miesiącu kwietniu następujące uroczystości tego okresu wypadają:

Dnia 2 kwietnia. Św. Franciszka z Pauli, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 4 kwietnia. Św. Izydora, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego.

Dnia 5 kwietnia. Św. Wincentego Ferrerjusza, wyznawcy, rytu zdwojonego.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 10 stycz. 1891. Por. *Przeegl. Kat.* 1891, n. 10.

§ 5. Uroczystości tego okresu ruchome.

225. W okresie tym odprawiane są prawie we wszystkich djecezjach naszych następujące officja ruchome rytu zdwojonego większego: w *Piątek* po niedzieli I postu: ŚŚ. włóczni i gwoździ Pana Jezusa; w *Piątek* po niedzieli II postu: Najśw. obwinięcia Pana Jezusa; w *Piątek* po niedzieli III postu: ŚŚ. pięciu ran Pana Jezusa; i w *Piątek* po niedzieli IV postu: Przenajdroższej Krwi Pana Jezusa. Officjum tych, znajdujących się w dodatku do brewjarza i mszału, nigdy po za Post Wielki nie można przenosić ¹⁾. W officjum ŚŚ. włóczni i gwoździ zakończenie hymnu jest: *Clavis forator et lancea...*, a werset w prymie: *Qui vulneratus...* Takież sam werset w prymie officjum Pięciu ran Pana Jezusa ²⁾. W officjum zaś Przenajdroższej Krwi mówi się ten werset: *Qui tuo nos sanguine redemisti.*

§ 6. Nabożeństwo pasyjne.

226. Nabożeństwo to, zwane „Pasją“ czy „Gorzkimi żałami“, odprawia się w czasie Wielkiego Postu od czwartku po popielcu, aż do Wielkiej Soboty, raz na tydzień, w wybranym na to dniu, w popołudniowej godzinie. Jeżeli się odprawia zaraz po nieszpórach, czy komplecie, barwę ich zachować trzeba; gdy zaś celebrans, wyszedłszy z zakrystji, wprost do odprawiania nabożeństwa pasyjnego ma przystąpić, barwy białej używa.

227. Co do urządzenia ołtarza i liczby świec, por. część VI tego dzieła, nn. 6, 7, 8 i 9. Celebrans, przybrany w komżę, stulę i kapę, dopełnia wystawienia N.

¹⁾ Ephem. liturg. 1893, 672.

²⁾ Ś. K. Obrz. 13 lutego 1892 *Calaguritana et Calceaten.*

Sakramentu, według ogólnych reguł ¹⁾, przy śpiewie trzykrotnym *Niechaj będzie pochwalony..., O salutaris Hostia i Uni Trinoque Domino.*

228. Po umieszczeniu Najśw. Sakramentu na tronie, celebrans, zstąpiwszy ze stopni, klęknę na najniższym i intonuje pieśń *Gorzkie żale...* Intonacją tę mógłby zrobić organista. Lud śpiewa. Gdy pieśń ta ukończoną będzie, celebrans, powstawszy, uklęknę na jedno kolano przed Najśw. Sakramentem na najniższym stopniu i przejdzie do siedzenia, przy którym stanawszy, odczytuje głośno ludowi wstęp do części I-ej. Tymczasem na stopniu najniższym dwaj ministranci, po bokach klęcząc, w milczeniu oddają cześć Najśw. Sakramentowi.

229. Gdy celebrans ukończy czytanie, intonuje pieśń i siada; intonować zresztą może organista, który organem podtrzymuje śpiew. Po ukończeniu jednej pieśni śpiewa drugą i trzecią. Potem znów celebrans powstaje i czyta wstęp do drugiej części i intonuje jej pieśni. Po ukończeniu części drugiej, czyta jeszcze wstęp do trzeciej części i intonuje jej pieśni.

230. Po ukończeniu trzeciej części, pójdzie celebrans przed ołtarz, gdzie uklęknawszy najprzód na jedno kolano, a potem na oba na najniższym stopniu, śpiewa z ludem trzykroć: *Któryś za nas cierpiał rany...* Jeżeli potem ma miejsce kazanie, celebrans zastawia Najśw. Sakrament przez umbrakulum, i zostawiwszy ministrantów u stopni ołtarza, zdejmując kapę w zakrystji lub przy siedzeniu, przy pomocy zakrystjana, i idzie na ambonę. Gdyby inny kapłan miał kazanie, celebrans, nie zdejmując kapy, siada na siedzeniu.

¹⁾ Por. wyżej część VI, n. 18 i dalsze.

231. Po kazaniu, celebrans, jeżeli je sam miał, przybrawszy się w kapę, zestawia umbrakulum z ołtarza, i zaraz potem monstrancją z tronu na ołtarz. Zstępuje ze stopni, zasypuje kadzidło i okadza Najśw. Sakrament, jak w części VI, nn. 46, 47 i 48.

232. Wziąwszy potem w rękę Najśw. Sakrament, intonuje pieśń: Jezu Chryste, Panie miły...; intonację zaśpiewać może i organista. Po zaintonowaniu tej pieśni, celebrans idzie procesjonalnie, pod baldachimem, jak to przepisane jest w części VI, n. 28. Ta sama pieśń podczas całej procesji jest śpiewana.

233. Po procesji, celebrans stanąwszy przy ołtarzu, obrócony do ludu, czeka ukończenia pieśni. Potem w milczeniu udziela błogosławieństwa ¹⁾ ludowi i stawia Najśw. Sakrament na ołtarzu. Zstępuje następnie ze stopni, okadza Najświętszy Sakrament, i zaintonowawszy pieśń Wisi na krzyżu..., chowa Najśw. Sakrament do cyborjum ²⁾. Po schowaniu weźmie w rękę krzyż z relikwią Drzewa krzyża, a w braku tego, z innymi relikwiami, i daje do ucałowania go wiernym, od czasu do czasu rącznikiem przecierając miejsce całowane. Kolej przy podawaniu tego krzyża do ucałowania zachowuje taką, jak przy rozdawaniu Komunii św. Wreszcie, poprzedzony przez ministrantów, powraca do zakrystji, lud zaś kończy śpiew pieśni.

ROZDZIAŁ V.

Okres pasyjny.

§ 1. Uwagi ogólne.

234. Okres ten składa się z dwóch tygodni: pierwszy zowie się szczególniej Pasyjnym czyli Męki Pańskiej, drugi ma nazwę Wielkiego i Świętego Tygodnia.

¹⁾ Jak w n. 50 i 51 części VI-ej. — ²⁾ Tamże, n. 56.

235. Niedziela pasyjna, rozpoczynająca ten okres, jako też niedziela palmowa, są wprawdzie rytu połowicznego, ale że należą do I klasy, więc nie można w te dni obchodzić żadnej uroczystości, choćby najwyższego rytu. W trzy ferje pierwsze Wielkiego Tygodnia o uroczystościach, które się nie mogą przenosić, odbywa się komemoracja; a uroczystości, które się mogą przenosić, przenoszą się według ogólnych zasad. Wreszcie w Wielkim Tygodniu, z wyjątkiem trzech ostatnich dni, nie można innych mszy załobnych odprawiać, jak tylko egzekwjalne. Wotywn innych nie można także celebrować w Wielkim Tygodniu.

236. Przed nieszporemi Niedzieli Pasyjnej zakrystjan wszystkie krzyże i obrazy ¹⁾ w kościele i zakrystji okryje odpowiedniej wielkości fioletowej barwy oponami, nie mającemi na sobie żadnych krzyżów, ani innych znaków; nie zdejmują się one w tym okresie nawet w największe święta, gdyby takie wypadały. Relikwie i kwiaty na ołtarzu się nie stawiają w oficjach i mszach okresowych, wymagających barwy fioletowej.

237. Przez cały czas trwania tego okresu w oficjach okresowych opuszcza Gloria Patri... w intimatorjum i w responsoriach ²⁾, i nie mówią się suffragja, nawet o Krzyżu św., w oficjach zaś o Świętych Pańskich dodaje się w tygodniu Pasyjnym komemoracja ferji; trzy ostatnie dni Wielkiego Tygodnia podlegają osobnym przepisom, które niżej podamy. Wreszcie, jak w okresie Czterdziestnicy, w oficjach

¹⁾ Caer. epp. I II, c. 20, n. 3. S. K. Obrz. 16 listopada 1649. in Januen.; 4 sierpnia 1663, in Dalmatiarum: „In primis Vesperis Dominicæ Passionis non solum cruces et imagines Salvatoris, sed etiam icones altarium et omnes imagines Sanctorum tegi debent.”

²⁾ Opuszcza się Gloria Patri... nawet w responsoriach krótkich kompletów niedzielnej, gdy niedziela pozostaje w konkurencji z świętem rytu połowicznego, tak w I-ch nieszpórach, jak i w drugich. Por. *Ephemerides liturg.* 1891, p. 259.

i mszach wszystkich w tym okresie nie mówi się Alleluja, zamiast którego na początku każdej godziny kanonicznej dodajemy: *Laus Tibi, Domine...*

238. W mszach okresowych opuszcza się Gloria Patri... w introicie i pod koniec *Lavabo...*, jako też psalm *Judica me Deus...* i Gloria in excelsis... Prefacja mówi się o Krzyżu św. i w końcu mszy *Benedicamus Domino*. We mszy św. o uroczystości dodaje się tractus, który, gdy się nie znajduje w danej mszy, brany jest z komunálu.

§ 2. Porządek officjum niedzielnego i ferjalnego tego okresu aż do Wielkiego Czwartku.

239. W officjum niedzielnym tego okresu w jutrzni inwitorjum jest: *Hodie si vocem...*, które to słowa w psalmie *Venite exultemus...* opuszczają się; hymn: *Pange lingua...* W prymie i komplecie mówią się prośby niedzielne. Nadto w prymie są 4 psalmy (psalm drugi *Dominus regnavit* z laudesów) i symbol św. Atanazego. Organista podczas odprawiania nieszporów, czy jutrzni nie gra na organie, śpiewając tylko po gregorjańsku ¹⁾. Celebrans zaś podczas śpiewania hymnu nieszpornego *Vexilla...*, klęka na zwrotkę *O crux ave, spes unica* i dopiero po jej prześpiewaniu powstaje ²⁾.

240. W officjum ferjalnym zaś w jutrzni inwitorjum toż samo: *Hodie si vocem...*, ale antyfony i psalmy z werselem są brane z odpowiedniej ferji w psalterzu brewjarzowym; hymn *Pange lingua...* z niedzieli. W laudesach antyfony i psalmy z odpowiedniej ferji; capitulum zawsze jedno: *Venite...*, a hymn *Lustra sex...*, które są podane

¹⁾ Caer. epp. I. I, c. 28, n. 2. — ²⁾ Ś. K. Obrz. 30 lipca 1665, *Nullius dioecesis et Prov. Treviren.*

w poniedziałek po niedzieli pasyjnej; werselet jest: *Eripe me de inimicis meis, Deus meus*; antyfona do *Benedictus* zawsze osobna. Pryma ferjalna; podobnie godziny mniejsze. W nieszporach antyfony i psalmy z odpowiedniej ferji; capitulum zawsze jedno: *Tu autem...*, hymn zaś *Vexilla...* z niedzieli; werselet: *Eripe me, Domine, ab homine malo*! Antyfona do *Magnificat* zawsze osobna. Dodają się przytem do wszystkich godzin prośby ferjalne. Dwie są też zawsze modlitwy: jedna w officjum rannem, druga w wieczornem.

241. O święcie rytu prostego w officjum ferjalnym odmawia się komemoracja w I-ch nieszporach, laudesach i mszy, ale 9-tej lekcji się nie czyta. O wigilji zaś żadnej się nie robi wzmianki w officjum.

§ 3. O mszach niedzielnych i ferjalnych tego okresu.

242. Niedziele i ferje mają msze swoje. Drugą modlitwą jest *Ecclesiae* lub za Ojca św., która ustępuje, jeżeli wypada jaka inna komemoracja. Tractus mówi się w niedzielę, poniedziałek, środę i piątek. Przytem po odmówieniu zupełnem postkomunji mszy ferjalnej, kapłan, głowę pochyliwszy, doda: *Oremus. Humiliate capita vestra Deo*. I czyta lub śpiewa następującą po tych słowach modlitwę. Organista podczas tych mszy nie gra na organie, śpiewając tylko po gregorjańsku ¹⁾. Wreszcie zaznaczyć trzeba, że przed sumą w niedzielę *Asperges me* śpiewa się tonem osobnym i bez Gloria Patri...

§ 4. Ceremonje nabożeństwa w niedzielę palmową.

243. We wszystkich mszach dnia tego odmawia się tylko jedna modlitwa; nie wolno jest dodawać za-

¹⁾ Caer. epp. I. c.

dnej innej, ani nakazanej, ani komemoracji święta prostego, czy symplifikowanego, choćby w laudesach była mówiona.

244. Passją w mszach czytanych celebrans odczytuje po stronie ewangelji. Ztąd, odczytawszy tractus po stronie epistoły, idzie przed środek ołtarza, gdzie stoi wyprostowany, nie mówiąc, do czasu, aż ministrant przeniesie mszał na stronę ewangelji ¹⁾. Wtedy, oddawszy pokłon głęboki krzyżowi, idzie do mszału i tu nie znacząc go krzyżem ani siebie, wprost czyta: Passio Domini nostri... Ministrant nie odpowiada: Gloria..., i celebrans nie trzyma w ręku palmy. Gdy celebrans dojdzie do opisu śmierci Chrystusa Pana, klęknie na oba kolana, ręce oparłszy o ołtarz, twarzą do mszału, i przez jakiś czas, np. przez czas odmawiania Pater noster..., oddaje się rozważaniu tej tajemnicy. Poczem wstaje i kończy czytać passją. Zanim wszakże zabierze się czytać tę część, która ewangelją zastępuje, powraca przed środek ołtarza i pochylony głęboko ciałem mówi Munda cor... i Jube Domine...; to odmówiwszy, znów idzie do mszału, z którego, nie żegnając go, ani siebie, czyta Altera autem die..., a skończywszy, całuje mszał, t. j. początek ostatniej części, i mówi: Per evangelica..., a ministrant odpowiada: Laus Tibi Christe. W taki sam sposób czyta się passją we wtorek i środę Wielkiego Tygodnia.

245. Pod koniec mszy czytanej, jako też i takiej śpiewanej, którą nie poprzedza poświęcenie palm, czyta się ewangelją z obrzędu poświęcenia tego wyjętą: Cum appropinquasset... We Wtorek zaś i Środę Wielkiego Tygodnia ostatnią ewangelją jest początek ewangelji według św. Jana.

¹⁾ Carolus Geiger, *De caeremoniis sacris hebdomadae sanctae aut cum leuitis aut sine leuitis peragendi*. 1863, p. 5.

246. Przed sumą odbywa się poświęcenie palm i rozdawanie ich wiernym. Dopełnia go ten sam kapłan, który celebrował sumę, nie inny ¹⁾. Gdyby w niedzielę palmową miało miejsce w kościele 40 godzinne nabożeństwo, poświęcenie palm odbywa się w bocznej kaplicy, lub przy oddalonym ołtarzu, i procesja się opuszcza ²⁾. W jaki zaś sposób obrzęd poświęcenia i rozdawania palm się odbywa, pokażą następujące ceremonje.

a) CZYNNOŚCI KAPŁANA.

247. Ubrawszy i zaniósłszy na ołtarz, jeszcze w komizy będąc, kielich, celebrans umywa ręce i ubiera się w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletowej barwy. Potem poświęca wodę święconą, jak zwykle w niedzielę. Wreszcie, oddawszy krzyżowi w zakrystji pokłon głęboki głowy, wkłada biret na głowę i, poprzedzony przez ministrantów, wychodzi do ołtarza.

248. Przyszedłszy do ołtarza, zdejmując biret i oddawszy go pierwszemu ministrantowi, czyni ołtarzowi rewerencję. Zaczem celebrans klęknie na najniższym stopniu i odprawia aspersion, tonu przy śpiewie używając osobnego i opuszczając Gloria Patri...

249. Po aspersioni celebrans podany sobie manipularz na lewą rękę włoży, następnie wstępuje na stopnie, całuje środek płyty ołtarzowej, ręce pierwiej oparłszy na ołtarzu, i z dłońmi rąk przed piersią połączonymi przechodzi na stronę epistoły.

250. Stanąwszy po stronie epistoły, przy mszale, otwiera go i z dłońmi rąk przed piersią połączonymi odczytuje antyfonę Hosanna... Gdy zaś też antyfonę śpiewacy ukończą śpiewać, także z dłońmi rąk przed piersią złączonymi, śpiewa tonem ferjalnym

¹⁾ Ś. K. Obrz. 22 marca 1653, in Tudertina.

²⁾ Ś. K. Obrz. 17 września 1822.

*247. 34. 29. 1. Cyluje Altera. Sine manipulo etiam
volus et sine pluri ali officium faciat, nisi ipse cano
spostolam et ewangelium*

Dominus vobiscum, Oremus i modlitwę Deus, quem diligere... Zaczem śpiewa epistolę ¹⁾ i odczytuje responsorium Collegerunt..., które śpiewają śpiewacy; w braku tych ostatnich, odczytuje je celebrans z ministrantami, którzy dla siebie osobny mszał przygotują. Zamiast responsorium Collegerunt... może być śpiewane responsorium In monte Oliveti...

251. Następnie celebrans, głęboko nachyliwszy się w stronę krzyża, mówi cicho Munda cor... i, wyprostowawszy się, śpiewa, stojąc na temże miejscu, ewangelję. Gdy tę ukończy, ucałuje jej tekst i zdjąwszy manipularz, oddaje go trzeciemu ministrantowi. Zaczem śpiewa, z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, tonem ferjalnym, Dominus vobiscum, Oremus i modlitwę Auge fide... Gdy błogosławi palmy, lewą rękę kładzie na ołtarzu. Jeżeli wierni sami sobie trzymają palmy, celebrans uczyni intencją ich poświęcenia.

252. Z kolei celebrans śpiewa prefacją, zawsze z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, po której mówi, pochyliwszy się, Sanctus... Gdy zaś śpiewacy ukończą śpiew tegoż Sanctus, celebrans znów, z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, tonem ferjalnym, śpiewa Dominus vobiscum, Oremus, modlitwę Petimus... i cztery inne następne. Gdy błogosławi palmy, lewą rękę kładzie na ołtarzu. Jeżeli wierni sami sobie trzymają palmy, celebrans uczyni intencją ich poświęcenia.

253. Po ukończeniu modlitw, położywszy lewą rękę na piersi, prawą bierze łyżeczkę z łódki trzymanej przez ministranta i sypie nią trzykroć na rozżalone węgle kadzidło: raz na środku, drugi raz od swej

¹⁾ Gdyby jeden z ministrantów był minorytą, zastępuje celebransa w śpiewaniu epistoły.

lewej strony, trzeci raz od prawej, mówiąc jednocześnie: Ab illo benedicaris, in cuius honore cremaberis. Amen. Wnet jednak położywszy łyżeczkę w łódce, nic nie mówiąc, ręce łączy i prawą ręką kreśli znak krzyża nad kadzielnicą.

254. Potem bierze w prawą rękę kropidło i, dłoń lewej ręki oparłszy o piersi, skrapia niem palmy trzykroć: raz w środku, drugi raz od swojej lewej strony, trzeci raz od prawej; jednocześnie mówi antyfonę. Asperges me..., ale bez psalmu. Oddawszy kropidło, bierze znowu w obie ręce kadzielnicę i okadza nią, trzykroć także, palmy. Gdy wierni trzymają palmy, celebrans, po pokropieniu palm leżących na stole, pokrapia także trzymane przez wiernych w kościele; toż czyni i po okadzeniu palm.

255. Okadziwszy palmy i dłonie rąk przed piersią złączywszy, śpiewa celebrans tonem ferjalnym Dominus vobiscum, Oremus i modlitwę Deus, qui Filium... Zaczem, z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, przechodzi przed środek ołtarza. Tu oddawszy rewerencją, idzie na stronę ewangelji, zwraca się do ludu i nakrywszy głowę biretem, ma naukę o obrzędzie poświęcenia palm ¹⁾. Po jej ukończeniu zdejmuje biret i, oddawszy go ministrantowi, powraca przed środek ołtarza.

256. Następnie, gdyby nie było innego kapłana, kłęknie na podnóżku i wzięwszy z ołtarza palmę, całuje ją w niższej jej części; a potem powstawszy, odda ją pierwszemu ministrantowi ²⁾. *albo kładzie na ołtarzu*

¹⁾ Mógłby tu celebrans, według *Memoriale rituum*, uścisnąć przy ołtarzu od strony ewangelji, na postawionem przez ministranta siedzeniu i, włożywszy biret, mieć naukę. Po jej ukończeniu, zdejmuje biret i powstaje.

²⁾ Gdyby w żaden sposób nie było komu śpiewać antyfon, celebrans, wzięwszy z ołtarza palmę, przechodzi na stronę epistoły, i tu z mszału, na przemianę z ministrantami, odczytuje antyfony. Późem powróci przed środek ołtarza, odda krzyżowi rewerencją i rozdaje palmy ministrantom.

1) Ten z a myśla oracon Jan wykle kadzielnicę krzyżem na ołtarzu - celebrans w ołtarzu kadzielnicę - proci obecnym i myśli
2) Ministrantów sprowadzić do ołtarza

257. Gdyby zaś był inny kapłan w kościele, ministrant poda mu palmę; kapłan ten, przybrany w komżę, bez stuły, zbliży się do stopni, i stojąc, całuje palmę i podaje z uszanowaniem zwróconemu ku sobie celebransowi. Celebrans, przyjąwszy ją, całuje i oddaje pierwszemu ministrantowi. Zaczem wzięwszy od ministranta inną palmę, podaje ją stojącemu przed sobą kapłanowi. Ten ją przyjmuje klęcząc i, całując najprzód palmę, a potem rękę celebransa; dopełniwszy tego, odchodzi od stopni ołtarza.

258. Następnie celebrans rozdaje palmy ministrantom i śpiewakom, od strony epistoły poczynając. Gdyby miał rozdawać je ludowi, zbliży się potem do kratek i biorąc palmy od pierwszego ministranta, podaje je najprzód mężczyznom, potem niewiastom. Po ukończeniu rozdawania, oddawszy ołtarzowi, przed stopniami stojąc, rewerencję, idzie na stronę epistoły, gdzie umywa ręce, a potem wstępuje na stopnie i staje po stronie epistoły, przy mszale. Zresztą, choćby i nie rozdawał ludowi palm, także umywa ręce; ztąd, po podaniu palm ministrantom, oddaje ołtarzowi rewerencję i przechodzi na stronę epistoły, gdzie ministranci posługują przy nalaniu na jego ręce wody i podają ręcznik do wytarcia. Poczem celebrans zwraca się do mszału.

259. Stanąwszy przy mszale, celebrans, z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, tonem ferjalnym, śpiewa Dominus vobiscum, Oremus i modlitwę Omnipotens sempiternus Deus... Gdy śpiewacy odpowiedzą Amen, celebrans zasypuje kadzidło do kadzielnicy i poświęca, jak w n. 253. Potem idzie przed środek ołtarza, weźmie do ręki swą palmę i kancjonał, odda rewerencję ołtarzowi i, obróciwszy się do ludu, śpiewa: Procedamus in pace; gdy odpowiedzą śpiewacy: In nomine Christi. Amen, zstępuje z wolna ze stopni. Oddawszy rewerencję ołtarzowi, biret na głowę włoży i pójdzie za procesją,

poprzedzony przez ministrantów, trzymając palmę w rękę prawem.

260. Gdyby organisty i śpiewaków nie było, celebrans z idącymi obok siebie dwoma ministrantami od-mawia ¹⁾ na przemiany wolno antyfonę procesjonalną, podzieloną na wersety następujące:

Cum appropinquaret...

Ite in castellum...

Solvite eum...

Si quis...

Solventes adduxerunt...

Alii expandebant...

Et qui sequebantur...

Benedictum regnum...

Podobnież można podzielić inne antyfony, znajdujące się w mszale. W śpiewie jedna antyfona wystarcza ²⁾.

261. Procesja odbywa się zewnątrz kościoła, ale, gdy to jest niemożliwem, może się odbyć wewnątrz jego murów. Gdy procesja stanie z powrotem przed kościelnymi drzwiami, jeżeli się odbywała na zewnątrz, albo gdy procesja, obszedłszy kościół, wyszła za kościelne drzwi, za drzwiami w kościele stają dwaj śpiewacy. Drzwi się zamykają, i przy nich staje z zewnątrz kościoła ministrant z krzyżem, a po za nim, twarzą do drzwi obrócony, celebrans. Śpiewacy w kościele śpiewają pierwszą zwrotkę hymnu Gloria, laus..., co, według poprzędu przepisanego w kancjonał, odśpiewują śpiewacy z celebransem, lub sam celebrans, jeżeli więcej śpiewaków niema, zewnątrz kościoła stojący. Potem się śpiewa druga zwrotka i t. d. ³⁾.

¹⁾ Memoriale rituum.

²⁾ O wielu innych śpiewach i ceremonjach, przepisanych przez rytuał piotrkowski, tu się nie wspomina, gdyż wyszły z użycia zupełnie.

³⁾ Gdyby nie było komu śpiewać, do kościoła wchodzi drugi i trzeci ministranci. Ministranci w kościele zwrotki odczytują, a celebrans powtarza je za nimi.

262. Gdy zostanie cały hymn odśpiewany i ministrant pośród ogólnej ciszy uderzy drzewcem krzyża od dołu w drzwi kościoła, drzwi się otworzą i procesja wchodzi. Gdyby byli jacy duchowni na procesji, wchodząc do kościoła, zdejmują biret, który wychodząc z kościoła na siebie włożyli.

263. Gdy procesja wejdzie do kościoła, śpiewacy zanuą antyfonę: *Pueri Hebraeorum...*¹⁾. Tymczasem procesja zatrzymuje się przed wejściem do prezbiterium, gdzie leży krzyż. Tu celebrans przed krzyżem, zdjawszy biret, klęknie i dotykając się go palmą trzykrotnie, śpiewa także trzykrotnie antyfonę: *Scriptum est enim, percutiam pastorem, co śpiewacy kontynuują*. Następnie krzyż wzięwszy w ręce i w górę go wzniosłszy, śpiewa dwa razy: *O crux ave, spes unica*, a raz *Te fons salutis, Trinitas*. Śpiew za każdym razem kontynuują organista i śpiewacy. Składa potem celebrans krzyż na swoim miejscu, podaną sobie kadzielnicą okadza trzykrotnie i, oddawszy kadzielnicę, ucałowywa stopy wizerunku Pana Jezusa.

264. Wstaje następnie celebrans i, przy śpiewie responsorium *Ingrediente Domino...*²⁾, wchodzi do prezbiterium. Gdy dojdzie do ołtarza, odda biret ministrantowi, i uczyniwszy rewerencję ołtarzowi, stoi przy stopniach. Skoro antyfona prześpiewana zostanie, odśpiewa jeszcze werset: *Erue a framea... Oremus i modlitwę: Deus, qui nos regendo conservas*.

¹⁾ Rytuał piotrkowski.

²⁾ Gdy niema komu śpiewać tego responsorium, według *Memoriale rituum*, odczytuje je celebrans z ministrantami, podzielone na następujące wersety:

Ingrediente Domino...

Cum ramis palmarum...

Cum audisset...

Cum ramis palmarum...

265. Następnie celebrans, oddawszy rewerencję ołtarzowi, w birecie na głowie, przechodzi do kredencji, aby tu, przy pomocy ministrantów, zdjąć biret i kapę, a włożyć manipularz i ornat, także fioletowej barwy. Następnie, włożywszy biret na głowę i wzięwszy w rękę kielich, idzie do ołtarza, aby rozpocząć mszę świętą.

266. Śpiewając epistolę, od słów: *et in nomine Jesu...* aż do słowa: *infernorum* włącznie, klęczy na jednym kolanie. Po przeczytaniu tractus, mszał się przenosi na stronę ewangelji, jak w n. 244. Inny kapłan, jeżeli może, w stule fioletowej, z palmą w ręku, pasją z ambony ludowi odczytuje.

b) CZYNNOŚCI MINISTRANTÓW.

267. Podczas obrzędu poświęcenia palm posługiwać celebransowi winno przynajmniej trzech ministrantów. I tak: drugi i trzeci ministranci, zbliżywszy się do celebransa w zakrystji i oddawszy mu głęboki pokłon, posługują mu przy umywaniu rąk i ubieraniu w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletową. Pierwszy ministrant staje za celebransem.

268. Gdy celebrans będzie miał wychodzić z zakrystji, trzej ministranci oddadzą z nim krzyżowi rewerencję i idą do ołtarza w tym porządku: najprzód idzie pierwszy ministrant z dłońmi rąk przed piersią złączonymi, za nim idzie celebrans, po bokach mając drugiego (z prawej strony) i trzeciego (z lewej strony) ministranta, którzy unoszą brzegi kapy.

269. Gdy staną przed ołtarzem, wówczas pierwszy i drugi ministranci umieszczają się po prawej stronie celebransa, pierwszy bliżej niż drugi; trzeci zaś staje po stronie lewej celebransa. Pierwszy ministrant przyjmuje z rąk celebransa biret, całując najprzód jego rękę, a potem biret. Wreszcie, jednocześnie z celebransem, odda-

jącym ołtarzowi rewerencją, ministranci na jedno kolano przed ołtarzem uklękają.

270. Posługują następnie ministranci przy aspersioni ¹⁾, po której trzeci ministrant poda celebransowi, po jego lewej stronie stojąc, manipularz. Zaczem ministranci, uklękawszy przed ołtarzem na jedno kolano, gdy celebrans wejdzie na stopnie ołtarza, odchodzą od nich; drugi i trzeci stają przy stopniach po stronie epistoły, pierwszy odkrywa palmy.

271. Gdy celebrans, śpiewając modlitwę, błogosławi palmy znakiem krzyża św., drugi ministrant podtrzymuje z prawej strony połę jego kapy. Po modlitwie ministranci odpowiadają: Amen, a po epistole: Deo gratias; przed ewangelją odpowiadają, jak zwykle: Et cum spiritu tuo i Gloria Tibi Domine, a po ewangelji Laus Tibi Christe. Gdy celebrans, prześpiewawszy ewangelją, zdejmie manipularz, weźmie go trzeci ministrant, aby położyć na kredencji.

272. Gdy potem znowu celebrans, śpiewając modlitwę, błogosławi palmy znakiem krzyża św., jako też gdy później pokrapia palmy wodą święconą i okadza, drugi ministrant podtrzymuje z prawej strony połę jego kapy. Przy rozpoczęciu prefacji odpowiadają, jak zwykle: Amen, Et cum spiritu tuo, Habemus ad Dominum i Dignum et justum est, a po każdej z modlitw: Amen. Podczas ostatniej modlitwy pierwszy ministrant przygotowuje kadzielnice z rozżarzonymi węglami.

273. Podczas śpiewania przez celebransa ostatniej błogosławieństw modlitwy, trzeci ministrant, uklękawszy u stopni ołtarza, pójdzie po kociołek z wodą święconą i kropidło, i wraz z pierwszym ministrantem, trzymającym w ręku kadzielnice i łódkę, powraca do

stopni; obaj, uklękawszy na jedno kolano, stoją w pobliżu celebransa, oczekując chwili; pierwszy ministrant stoi po lewej stronie trzeciego. Po ukończeniu modlitwy przez celebransa, pierwszy ministrant podaje łódkę drugiemu, stojącemu po lewej jego stronie; ten zaś z pocałowaniem (najprzód łyżeczki, następnie ręki) podaje łyżeczkę celebransowi. Pierwszy ministrant podnosi kadzielnice do zasypywania kadzidła. Gdy zaś celebrans pobłogosławi kadzidło, pierwszy ministrant z kadzielnicą i łódką cofa się w tył, a trzeci ministrant zbliżywszy się, poda kropidło drugiemu, ten zaś z pocałowaniem podaje je celebransowi. Gdy celebrans pokropi palmy, drugi ministrant odbiera z pocałowaniem (najprzód ręki, następnie kropidła) kropidło, oddaje je trzeciemu, ale zaraz wzięwszy od pierwszego kadzielnice, podaje ją z pocałowaniem celebransowi. Po odebraniu kadzielnicy, pierwszy ministrant klęka jednocześnie z trzecim i odchodzi do kredencji, aby trzymane w rękach przedmioty umieścić na swoich miejscach. Gdy celebrans następnie pójdzie na stronę epistoły śpiewać jeszcze jedną modlitwę, ministranci odpowiadają: Et cum spiritu tuo i Amen.

274. Gdy zaś celebrans zabierać się będzie do przemówienia do ludu, drugi ministrant poda mu z pocałowaniem biret ¹⁾, i sam staje przy stopniach po stronie ewangelji, mając twarz obróconą ku stronie epistoły. Gdy celebrans ukończy naukę, ministrant drugi przyjmuje biret z należnymi pocałowaniem.

275. Następnie pierwszy ministrant, jeżeli niema w kościele kapłana innego, położy na środku ołtarza palmę przeznaczoną dla celebransa i inne palmy, przeznaczone dla ministrantów i śpiewaków. Gdy zaś potem

¹⁾ Gdyby celebrans miał przemawiać do ludu siedzący, drugi ministrant pierwiej postawi na podnóżku od strony ewangelji siedzenie dopiero wtedy poda mu biret, gdy usiądzie. Po skończonej nauce siedzenie usuwa z podnóżka.

¹⁾ Por. wyżej, część V, n. 36.

celebrans weźmie swoją z ołtarza, przyjmie ją z rąk celebransa i kładzie na kredencji.

276. Gdyby zaś był jaki inny kapłan w kościele, palmę przeznaczoną dla celebransa poda temu kapłanowi, a palmy, przeznaczone dla tego kapłana, dla ministrantów i śpiewaków, położy na ołtarzu. Jeżeli nie ma innego kapłana, ministranci pierwsi przystępują do ołtarza dla przyjęcia palmy; klękawszy na krawędzi podnóżka, biorą palmę w rękę, ucałowywując ją najprzód, a potem rękę celebransa.

277. Gdyby celebrans i ludowi rozdawał palmy, gdy będzie szedł od krtek, drugi i trzeci ministranci z prawej i lewej strony podtrzymują połą jego kapy; pierwszy ministrant niesie palmy do rozdania i podaje z kolei jednemu z ministrantów przy celebransie. Po ukończeniu rozdawaniu, ministranci jednocześnie z celebransem, oddawszy rewerencję ołtarzowi, przechodzą na stronę epistoły.

278. Choćby celebrans nie rozdawał ludowi palm, gdy wszakże rozdaje klęczącym na krawędzi podnóżka ministrantom i śpiewakom, ministranci pójść do kredencji, aby wziąć ztamtąd wodę i ręczniczek. Zaczem zbliżą się do celebransa; pierwszy ministrant z należnymi pokłonami nalewa na ręce celebransa wodę nad tacką, a drugi i trzeci podają ręcznik do otarcia ich. Po ukończeniu tej czynności, oddają pokłon i powracają do kredencji. Ministrant drugi wnet staje w pobliżu celebransa. Tu ministranci mówią w odpowiednich miejscach: *Et cum spiritu tuo i Amen.* Jednocześnie pierwszy ministrant jedną z palm poświęconych przymocowywa wstążką fioletową do wierzchołka krzyża.

279. Po ukończonej modlitwie, pierwszy ministrant z kadzielnicą w rękę i łódką zbliży się do celebransa. Tu, uklękawszy na jedno kolano przed ołtarzem, poda łódkę drugiemu ministrantowi, stojącemu po lewej stronie; ten zaś z pocałowaniem (najprzód łyżeczki, po-

tem ręki) podaje łyżeczkę celebransowi. Pierwszy ministrant podnosi kadzielnicę do zasypania kadzidła. Gdy zaś celebrans pobłogosławi kadzidło, ministranci, uklękawszy przed krzyżem, cofną się w tył. Tymczasem trzeci ministrant niesie palmę dla celebransa, stojącego przed środkiem ołtarza. Poda mu także kanclonał, a gdy celebrans zstąpi ze stopni—biret.

280. Procesja idzie w takim porządku: Najprzód idzie pierwszy ministrant z dymiącą kadzielnicą w rękę. Za nim idzie krucyfer z dwoma innymi ministrantami, trzymającymi kandelabry z świecami zapalonymi w rękę. Potem śpiewacy idą, z palmami w rękę i kanclonami. Celebrans zaś idzie między drugim i trzecim ministrantami, trzymającymi poły jego kapy w jednym rękę, a palmy w drugim.

281. Gdyby śpiewaków nie było, lub nie było komu śpiewać antyfony, ministranci drugi i trzeci odczytują ją na przemianę z celebransem (n. 260).

282. Procesja odbywa się zewnątrz kościoła, ale, gdy to jest niemożliwe, może się odbyć wewnątrz jego murów. Gdy procesja stanie z powrotem przed kościelnymi drzwiami, jeżeli się odbywała na zewnątrz, albo gdy procesja, obszedłszy kościół, wyszła za kościelne drzwi, przy nich, z zewnątrz kościoła, staje ministrant z krzyżem, obrócony twarzą swoją i wizerunkiem Pana Jezusa do drzwi. Obok celebransa stoją inni ministranci.

283. Gdy zostanie cały hymn odśpiewany i krucyfer, pośród ogólnej ciszy, uderzy drzewcem od krzyża w dolną część drzwi kościoła, procesja wchodzi do kościoła, aby się zatrzymać przed wejściem do prezbiterjum, gdzie leży krzyż. Krucyfer z ministrantami, trzymającymi kandelabry w rękę, odchodzi do zakrystji; turyferarz zaś klęka z lewej strony celebransa i posługuje, gdy potrzeba będzie, w podaniu kadzielnicy celebransowi i jej odebraniu. Drugi i trzeci ministrant klękają także na swych miejscach przy celebransie, posługując

w przyjęciu i podaniu potem biretu, w podtrzymywaniu kancjonału i krzyża, gdy go celebrans w górę podnosić będzie. Gdy celebrans, po ukończeniu tego obrzędu u wejścia do prezbiterjum, pójdzie dalej, do ołtarza, tyryferarz odniesie kadzielnicę do zakrystji.

284. Po oddaniu rewerencji ołtarzowi, trzeci ministrant odbiera od celebransa palmę i biret, i zanosi je do kredencji. Następnie, gdy celebrans prześpiewa werset i modlitwę, drugi i trzeci ministranci zdejmują z celebransa kapę i dopomagają do włożenia manipularza i ornatu.

285. Podczas mszy św. ministranci, gdy celebrans będzie śpiewał w epistole słowa: *ut in nomine Jesu...* aż do *inferorum* włącznie, klęczą. Mszał przenoszą na stronę ewangelji zaraz po odczytaniu tractus. Podczas czytania pasji ministranci trzymają palmy w rękach.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

286. Nim się rozpocznie nabożeństwo, zakrystjan przygotowuje w zakrystji dla celebransa: humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletową, a dla ministrantów komże i kadzielnice z rozżarzonymi węglami. Przed ołtarzem postawi antepedjum fioletowe. Po stronie epistoły postawi pulpit z mszałem. Świec woskowych jasnych postawi sześć. Obok ołtarza, po stronie epistoły, postawi mały stolik, okryty małym obrusem, a na nim położy odpowiednią do potrzeby liczbę palm, uczynionych z gałązek drzew, już u nas w tym czasie zieleńjących, jak wierzby, z listków porzeczek, borówek, i ubranych, w braku innych, sztucznymi kwiatami; palma dla celebransa ma być ozdobięszą niż inne; palmy te pokryje obrusem białym. Stolik tak stoi, aby go łatwo mógł celebrans poświęcić i okadzić. Na kredencji postawi kociołek z wodą święconą i kropidłem, ampułkę z wodą na tacce i ręczniczek, ampułki z winem i wodą, kancjonał jeden lub więcej, albo mszał,

ornat i manipularz, barwy fioletowej, oraz łódka z kadziłem. Przy kredencji ustawi krzyż procesjonalny, z oponą fioletową, u którego szczytu przymocowaną jest wstążeczka fioletowa, do przywiązania później palmy potrzebna.

287. Zadzwonwszy w swoim czasie na nabożeństwo, zapala świece na ołtarzu; poczem stoi w pobliżu ołtarza, bacząc, aby czego do dopełnienia przepisanych obrzędów nie brakło. Do odebrania palmy przystępuje wraz z ministrantami. Otrzymując ją, klęczy na podnóżku i całuje najprzód palmę, a potem rękę celebransa.

288. Podczas procesji najprzód umieści pewną ilość palm poświęconych między kandelabrami dla ozdobienia ołtarza ¹⁾. Następnie, gdy procesja wyjdzie za kościół, drzwi jego zamknie. Potem przed wejściem do prezbiterjum rozłoży dywan, a na nim położy krzyż bez opony, oparty na poduszce fioletowej. Wreszcie, po ukończeniu hymnu *Gloria, laus...*, na znak dany przez ministranta uderzeniem krzyża w drzwi, otwiera je; gdy zaś celebrans powstanie po obrzędzie odprowadzonym u wejścia do prezbiterjum, zabierze krzyż, poduszkę i dywan do zakrystji.

d) CZYNNOŚCI ORGANISTY.

289. Organista z swoim chórem chłopców staje przy stopniach od strony epistoły i śpiewa najprzód antyfonę *Hosanna...*, po lekcji zaś responsorium *Collegerunt...*, a po prefacji *Sanctus...* W czasie rozdawania palm śpiewa antyfony *Pueri Hebraeorum...* Ile też razy wypadnie, odśpiewuje celebransowi: *Et cum spiritu tuo* i *Amen*. Po palmy przystąpi wraz z chłopcami, parami po ministrantach, w takim jednak porządku, aby śpiew ani na chwilę nie ustał.

¹⁾ Palmy te z ołtarza wieczorem tego dnia usunie.

290. Na procesji organista z chłopcami, trzymając palmy w rękach, idą po za krucyferem. Odśpiewują najprzód celebransowi: *In nomine Christi. Amen*, a potem śpiewają antyfonę *Cum appropinquaret...* w taki sposób, aby ją ukończyli, dochodząc do drzwi kościelnych. Gdy staną przy drzwiach, organista z jednym z chłopców wejdzie do kościoła i śpiewa pierwszą zwrotkę hymnu *Gloria, laus...*, co, według porządku przepisane w kancjonale, odśpiewują śpiewacy z celebransem, albo sam celebrans, jeżeli więcej śpiewaków niema, zewnątrz kościoła stojący. Potem się śpiewa druga zwrotka i t. d.

291. Gdy zostanie cały hymn odśpiewany i procesja wejdzie do kościoła, organista z chłopcami śpiewa antyfony: *Pueri Hebraeorum, tollentes ramos olivarum, obviauerunt Domino, clamantes et dicentes: Hosanna in excelsis. Pueri Hebraeorum vestimenta prosternebant in via et clamabant, dicentes: Hosanna Filio David. Benedictus, qui venit in nomine Domini.*

292. Gdy procesja zatrzyma się przy wejściu do prezbiterjum, organista z chłopcami uklękawszy z боку, kontynuuje trzykroć rozpoczętą przez celebransą zwrotkę: *O crux ave, spes unica*, i raz jeden: *Te, fons salutis, Trinitas*. Odśpiewawszy następnie przy wejściu do prezbiterjum responsorium *Ingrediente Domino...*, odpowiada na werset celebransą i *Amen* po prześpiewanej przezeń modlitwie. Podczas mszy św. i nieszpórów dnia tego nie towarzyszy śpiewowi organ.

§ 5. O trzech ostatnich dniach Wielkiego Tygodnia w ogólności.

293. Ostatnie trzy dni Wielkiego Tygodnia: Wielki Czwartek, Wielki Piątek i Wielka Sobota są uro-

czystościami rytu zdwojonego I klasy. W officjum tych dni, od jutrzni Wielkiego Czwartku, aż do Nony w Wielką Sobotę, każda godzina rozpoczyna się od znaku krzyża św., przy pierwszych słowach antyfony czy psalmu kreślonego. Przed officjum, jak zwykle, odmawia się *Aperi Domine...*, a po officjum *Sacrosanctae... Pater... Ave... i Credo* przed godziną kanoniczną także się mówią, gdy są przepisywane. Nie mówią się ani *Domine, labia mea...*, ani *Deus in adiutorium*, ani psalm *Venite*, ani hymny, ani *Gloria Patri* po psalmach, ani benedykcje, ani kapituła, ale wszystko tak, jak przepisuje szczegółowo brewjarsz na te dni.

294. Zmarłych chowając w te dni, modlitwy i psalmy pogrzebowe odczytuje się tylko, nie śpiewa.

295. Nabożeństwa tych dni wolno jest odprawiać w takich tylko kościołach, które mają prawo przechowywania Najśw. Sakramentu¹⁾. Gdyby w Wielki Piątek wypadła jaka uroczystość świętowana, świętowanie pozostaje, ale officjum i msza się przenosi²⁾.

296. Zwyczaj usuwania po nabożeństwie w Wielki Czwartek wody święconej z naczyń kościelnych zachowuje się³⁾; trochę się jej tylko zostawia na początkowe obrzędy wielkosobotnie.

297. Po prześpiewaniu *Gloria in excelsis* w Wielki Czwartek aż do zaśpiewania tego hymnu w Wielką Sobotę, zamiast dzwonów i dzwonek, których się zupełnie w te dni nie używa, używają się większe i mniejsze grzechotki, któremi się wzywa wiernych na nabożeństwo, daje się znak na Anioł Pański, uderza się w nie w czasie procesji w Wielki Czwartek i w Wielki Piątek, oraz w Wielki Czwartek na *Sanctus...* i na podniesienie, i w Wielki Piątek na podniesienie⁴⁾.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 14 czerwca 1659, in *Neapolitana*. — ²⁾ Ś. K. Obrz. 20 marca 1706, in *Monopolitana*. — ³⁾ Ś. K. Obrz. 12 listop. 1831 r. — ⁴⁾ Geiger, *De coer. sacris Hebdom. Sanctae*, p. 44.

§ 6. Ceremonje Wielko-Czwartkowe.

a) CZYNNOŚCI CELEBRANSA.

Msza święta.

298. Wysłuchawszy wiernych spowiedzi, gdy nadejdzie godzina rozpoczęcia nabożeństwa, kapłan, nie zdejmując jeszcze komży, umywa ręce i przygotowuje kielich do mszy św., na którego patenę kładzie trzy hostje. Obok tego kielicha przygotowuje inny, większy i piękniejszy niż mszalny, okryty palką, pateną, welonem białym i przewiązany wstęgą białą; kielich ten sam zaniesie na ołtarz, jeżeli go kapłan inny, lub inny jaki duchowny w tem nie zastąpią. Jeżeli potrzeba, stawia też na ołtarzu puszkę z komunikantami.

299. Zdjąwszy następnie komżę, przybiera się w szaty mszalne i, poprzedzony przez ministrantów, wychodzi do ołtarza. We mszy św. opuszcza psalm *Judica...* i *Gloria Patri* po introicie i po *Lavabo...* Modlitwę jedną tylko śpiewa. Credo opuszcza/Prefacja o Krzyżu św. W kanonie od *Communicantes...* począwszy, aż do konsekracji, robią się pewne zmiany, zaznaczone w formularzu mszy na Wielki Czwartek.

300. Po wypiciu Przenajdroższej Krwi Pana Jezusa, celebrans zakrywa kielich mszalny, posuwając go cokolwiek w stronę ewangelji, odkrywa ów drugi ozdobniejszy kielich z welonu, i postawiwszy go na środku korporału, zdejmując zeń patenę i palkę, klęka, bierze pozostałe dwie Hostje św. na patenę i opuszcza je delikatnie do kielicha. Następnie kielich zakrywa palką, potem patenę odwróconą na niej kładzie, wreszcie wszystko okrywa welonem, który od dołu obwiązuje wstęgą. Poczem znów klęka ¹⁾.

¹⁾ Gdyby tylko jeden był kielich w kościele, to Hostje św. pozostają na korporale aż do ukończenia puryfikacji kielicha mszalnego,

301. Potem celebrans postawiwszy puszkę z Komunikantami przed tym kielichem, odkrywa ją, klęka i cofa się w stronę ewangelji, tak aby miał twarz obróconą w stronę epistoły. Gdy ministrant odmówi *Confiteor...*, celebrans wypowiedziawszy *Miserere...* i *Indulgentiam...*, rozdaje Komunię św.

302. Po rozdaniu Komunii św. chowa puszkę do cyborjum, partykuły zbiera z pateny i do kielicha mszalnego zsuwa i t. d. Zresztą odchodząc i przychodząc do środka ołtarza tak się zachowuje, jak w obec Najśw. Sakramentu wystawionego należy. Kielich mszalny, po wytarciu i ubraniu go w puryfikaterz, patenę, palkę i welon, stawia za ozdobniejszym kielichem. Po mszy św., przyszedłszy przed środek ołtarza, klęka, i wprost, idąc ku stronie epistoły, ze stopni zstępuje do kredencji, gdzie przy pomocy ministrantów zdejmuje ornat i manipularz, a wkłada na siebie kapę białą.

Procesja z Najświętszym Sakramentem do ołtarza wystawienia.

303. Ubrany w kapę, celebrans idzie między dwoma ministrantami, przed stopnie ołtarza, klęka na posadzce na dwa kolana i pochyla głowę głęboko, powstaje i klęka na najniższym stopniu. Po krótkiej modlitwie powstawszy, zasypuje kadzidło, nie błogosławiąc go jednak. Potem wstępuje na stopnie ołtarza, i klękawszy na krawędzi podnóżka, okadza Najśw. Sakrament w kielichu. Zaczem, okryty welonem naramiennym, wstępuje na podnóżek, klęka przy ołtarzu i lewą ręką wzięwszy kielich za rękojeść, prawą na kielichu kładzie. Welon naramienny okrywa kielich i ręce.

304. Trzymając Najświętszym Sakrament w rękach, zwraca się do ludu i intonuje hymn *Pange lingua...* Poczem idzie procesją do ołtarza wystawienia

i dopiero się doń kładą. Palce celebrans potem obmywa jeszcze wodą w naczynku przy cyborjum stojącym i obciera puryfikaterzem.

1) *Rub. Mszalne nieopuszczają*

Przyszedłszy tam, wstępuje na stopnie, stawia Kielich na ołtarzu, klęka i zstąpiwszy z podnóżka, klęka na jego krawędzi. Gdy ministrant drugi zdejmie zeń welon naramienny, powstanie i zasypuje kadzidło, nie błogosławiąc go jednak. Potem klęcząc na krawędzi podnóżka, okadza Najśw. Sakrament.

305. Po okadzeniu Najśw. Sakramentu, oddaje kadzielnicę, powstaje, klęka, na podnóżku, przy ołtarzu, i kielich chowa do cyborjum. Znow klęka i zamyka cyborjum, klęka i zstępuje z stopni na posadzkę. Wreszcie ukłękawszy na najniższym stopniu, modli się w milczeniu chwilę. Powstawszy, klęka na posadzce na oba kolana, wkłada biret na głowę i, poprzedzony przez ministrantów, powraca do ołtarza wielkiego.

Przeniesienie puszki.

306. Powróciwszy do ołtarza, celebrans, zdjawszy biret, klęka na jedno kolano przed stopniami, wstępuje na stopnie, otwiera cyborjum, klęka, stawia puszkę na ołtarzu, na korporale, i klękawszy, zstępuje z podnóżka. Klęka na krawędzi podnóżka, ale wnet, gdy włożony nań zostanie welon naramienny, powstanie, wstąpi na podnóżek, ukłęknie i, w ręce okryte welonem wzięwszy puszkę, poprzedzony przez ministrantów, idzie do ołtarza wystawienia.

307. Przyszedłszy do ołtarza wystawienia, stawia puszkę na korporale, klęka, zstępuje z podnóżka i klęka na jego krawędzi. Ale wnet, gdy ministrant zdejmie zeń welon naramienny, powstanie, ukłęknie przy ołtarzu, otworzy cyborjum, i ukłękawszy, umieści w niem puszkę po za kielichem. Potem znow klęka, zamyka cyborjum, i ukłękawszy przy ołtarzu, zstępuje ze stopni. Klęka na najniższym stopniu i pomodliwszy się chwilę, powstaje i klęka na posadzce na oba kolana; poczem wkłada biret na głowę i powraca, poprzedzony przez ministrantów do zakrystji.

308. Powróciwszy do zakrystji, zdejmuje kape

i stulę białą, a przybierze się w stulę fioletową, na krzyż się zwieszającą.

Obnażanie ołtarzy.

309. Przedewszystkiem celebrans przyniesie z ołtarza kielich mszalny, zaczem, poprzedzony przez ministrantów, idzie do ołtarza wielkiego. Po zdjęciu biretu i oddaniu rewerencji ołtarzowi, stojąc na posadzce odmawiać zaczyna antyfonę *Diviserunt sibi...* i psalm *Deus, Deus meus...*, który odczytuje albo sam, albo na przemiany z organistą. Jednocześnie wstępuje na stopnie, obnaża ołtarz z obrusów i lekko zwilża płytę ołtarzową gąbką umoczoną w kociołku przez ministranta trzymanym. Gdy ministrant wytrze ręcznikiem zwilżone miejsce, celebrans, zstąpiwszy ze stopni, oddaje ołtarzowi rewerencję i przechodzi do innych ołtarzy, poczynając od tego, który jest najbliższym wielkiego ołtarza od strony ewangelji. A choć czynności przy tych ołtarzach powtarzają się też same, co przy ołtarzu wielkim, wszakże antyfona i psalm raz się tylko mówią, i skoro się ukończą, już się nie powtarzają.

310. Celebrans baczy, aby przed ołtarzem Wystawienia ustawicznie się paliło sześć świec woskowych, i aby ktoś wciąż adorował Najśw. Sakrament, klęcząc u krątek ołtarza, najlepiej po dwóch mężczyzn z bractwa Najświętszego Sakramentu.

b) CZYNNOŚCI MINISTRANTÓW.

Msza święta.

311. Ministranci, w liczbie trzech, przybrawszy się w komże, ubierają celebransa do mszy św. Do ołtarza wychodzą w takim porządku: pierwszy ministrant z dłońmi rąk przed piersią złączonemi poprzedza wszystkich, zaczem idą obok siebie drugi i trzeci ministranci, mający za sobą celebransa. U stopni ołtarza, pierwszy i drugi ministranci stają po stronie epistoly

(pierwszy bliżej celebransa), a trzeci po stronie ewangelji. Pierwszy ministrant przyjmuje z pocałowaniem bilet od celebransa, i wszyscy trzej ukłęką przed ołtarzem. Pierwszy ministrant odnosi bilet na kredencję; zresztą rozpoczyna się msza św., jak zwykle.

312. Skoro celebrans zaintonuje *Gloria in excelsis*, pierwszy ministrant uderza w dzwonek i dzwoni przez cały czas odmawiania tego hymnu przez celebransa.

313. Gdy celebrans, umieściwszy Hostję śś. w kielichu, stanie bokiem do ołtarza, twarzą obróconą ku stronie epistoły, jeden z ministrantów, klęczący po stronie epistoły, twarzą obrócony ku stronie ewangelji, odmawia *Confiteor*... Po ukończonem rozdawaniu Komunii św. przygotowywać się zaczęła do procesji. Gdy celebrans po ukończonej mszy św. przyjdzie do kredencji, dopomagają mu do zdjęcia ornatu i manipularza, a włożeniu kapy białej.

Procesja z Najświętszym Sakramentem do ołtarza
Wystawienia.

314. Gdy celebrans ubierze się w kapę, drugi i trzeci ministranci, idąc z obu stron celebransa, przychodzą przed stopnie ołtarza, i klękają na posadzce na dwa kolana. Cokolwiek potem powstawszy, posługują przy zasypaniu kadzidła do kadzielnicy; drugi ministrant podaje łyżeczkę, ale bez pocałowań, pierwszy trzyma kadzielnicę.

315. Następnie pierwszy ministrant podaje celebransowi kadzielnicę i podczas okadzania Najśw. Sakramentu, klęcząc po prawej stronie celebransa, podtrzymuje poły kapy, co z lewej strony czyni drugi ministrant. Przed okadzeniem i po okadzeniu obaj oddają głęboki ukłon głowy, poczem drugi ministrant włoży na ramiona celebransa rozwinięty welon. Gdy celebrans wejdzie na stopnie, drugi ministrant, zabrawszy bilet celebransa i łódkę, i pierwszy ministrant, z ka-

dzielnicą w rękę, ukłęką przed środkiem ołtarza, przed stopniami: z lewej strony drugi ministrant, z prawej pierwszy.

316. Gdy celebrans zaintonuje hymn *Pange lingua*..., procesja pójdzie do ołtarza Wystawienia. Na czele jej idzie trzeci ministrant z krzyżem procesjonalnym. Po obu bokach jego idą, jeżeli są, ministranci w komzach, z kandelabrami w rękę. Za tymi idą śpiewacy (organista z chłopcami). Potem mężczyźni, należący do bractwa, z światłem w rękę. Następnie pierwszy ministrant, idąc przed Najśw. Sakramentem z prawej strony, porusza ustawicznie kadzielnicą, jak zwykle w czasie procesji z Najśw. Sakramentem. Z obu stron celebransa idą dwaj ministranci, jeżeli są jeszcze tacy, i podtrzymują poły jego kapy; jeden z nich uderza w grzechotkę; drugi zaś ministrant idzie przed celebransem, po jego lewej stronie. Gdyby nie było ministrantów do unoszenia brzegów kapy celebransa, ministrant drugi idzie po lewej jego stronie, podnosząc alby, gdyby było gdzie potrzeba, jak np. przy wchodzeniu na stopnie.

317. Gdy celebrans przybliży się do ołtarza wystawienia, cały szereg procesjonalny zrobi mu przejście, adorując Najśw. Sakrament; tylko krucyfer i akolici, jeżeli są, nie klękają. Gdy celebrans postawi na ołtarzu Kielich i ukłęknie na podnóżku, krucyfer odnosi krzyż do zakrystji, toż samo czynią akolici z kandelabrami, a drugi ministrant zdejmie z celebransa welon naramienny, a potem, z pierwszym ministrantem posługuje przy zasypaniu kadzidła do kadzielnicy. Następnie pierwszy ministrant podaje celebransowi kadzielnicę i, po okadzeniu Najśw. Sakramentu, odbiera. Drugi ministrant, gdy potrzeba, podstawia celebransowi schodki, aby mógł dosięgnąć cyborjum.

318. Gdy celebrans, zamknąwszy cyborjum, zstąpi ze stopni, drugi i trzeci ministranci klęką z nim jednocześnie na posadzce, na oba kolana. Gdy powstaną,

drugi ministrant poda celebransowi biret. Poczem ministranci wraz z celebransem powracają do ołtarza wielkiego. z wyjątkiem pierwszego ministranta, który odnosi kadzielnicę do zakrystji.

Przeniesienie puszki.

319. Oddawszy wraz z celebransem rewerencję ołtarzowi, pierwszy i drugi ministranci biorą świece w ręce; pierwszy przytem ministrant okrywa ramiona celebransa welonem, gdy wyjąwszy puszkę z cyborjum, ukleknie na podnóżku. Gdy celebrans, wzięwszy puszkę z Najświętszym Sakramentem, będzie Ją niósł do ołtarza Wystawienia, poprzedzają go drugi i trzeci ministranci z światłem, a pierwszy niesie biret i porusza grzechotką.

320. Gdy celebrans, postawiwszy Puskę na ołtarzu, ukleknie na podnóżku, pierwszy ministrant zdejmie zeń welon naramienny. Gdy potrzeba, podstawia schodki, aby celebrans mógł łatwiej dostać się do cyborjum. Gdy celebrans, zamknąwszy cyborjum, zstąpi ze stopni, ministranci kłęką z nim jednocześnie na posadzce, na oba kolana. Gdy powstaną, pierwszy ministrant poda celebransowi biret. Poczem drugi i trzeci ministranci, mając między sobą celebransa, a przed sobą pierwszego ministranta, powracają do zakrystji. Tu dopomagają celebransowi do zdjęcia kapy i stuły białej, a włożenia stuły fioletowej.

Obnażenie ołtarzy.

321. Gdy drugi ministrant weźmie w ręce kociołek z wodą i winem, oraz gąbkę, a trzeci ministrant ręcznik, poprzedzają obaj celebransa do ołtarza wielkiego, mając przed sobą pierwszego ministranta, niosącego kancjonał. Gdy, po przyjsciu do ołtarza, uklekną przed krzyżem, pierwszy ministrant przyjmie od celebransa biret, a poda kancjonał.

322. Gdy celebrans zacznie odmawiać psalm

Deus, Deus meus... i obnaży ołtarz z obrusów, ministranci drugi i trzeci gaszą świece, usuwają antepedium i dywan, oraz kanony ołtarzowe, zostawiając tylko krzyż i kandelabry nietknięte. Zaczem drugi ministrant przybliży się do celebransa z kociołkiem z wodą, a gdy celebrans zwilży gąbką płytę ołtarzową, trzeci ministrant wytrze ją ręcznikiem. Gdy celebrans zstąpi ze stopni, pierwszy ministrant, po oddaniu rewerencji ołtarzowi, poda biret celebransowi. Następnie ministranci z celebransem idą do następnego ołtarza i t. d. Wreszcie, powróciwszy do zakrystji, rozbierają celebransa z szat liturgicznych.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

323. Nim się nabożeństwo rozpocznie, zakrystjan wyłoży w zakrystji paramenta białe do mszy św. i stułę fioletową dla celebransa, a dla ministrantów komże, węgle rozżarzone w kadzielnicy i łódkę z kadzielcem, oraz kancjonał, ręcznik duży czysty, i kociołek z wodą czystą, do której trochę wina doleje, oraz gąbkę. Ołtarz wielki białą, świętecznie ubiera; krzyż jego okryje białą oponą, którą nakłada na fioletową¹⁾; po stronie epistoły postawi pulpit z mszałem. Na kredencji umieszcza ampulki z winem i wodą na tace, welon naramienny biały, welon do Komunii św., gdy go niema przy kratkach, dzwonek i grzechotkę; przy kredencji umieści też baldachim biały, krzyż procesjonalny, okryty fioletowo, i pewną ilość świec na procesję. Gdyby jaki kapłan miał do Komunii św. przystępować w czasie mszy św., przygotuje też stułę białą dla niego.

324. Nadto, w kaplicy jakiej bocznej, albo, gdyby takiej nie było, w bocznej nawie kościoła, czy przy bocznej ścianie, ozdobi szczególnie ołtarz, zwany oł-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 20 grudnia 1783, in *Lusitana*.

tarzem Wystawienia ¹⁾; przybierze go biało i w kwiaty, ale bez relikwii i obrazów Świętych Pańskich. Postawi na nim sześć kandelabrow z świecami woskowymi i cyborjum zamykane na klucz. Wewnątrz cyborjum, jako też na ołtarzu, rozłoży korporały czyste. Gdyby cyborjum było daleko odsunięte od brzegu ołtarza, postawi też w pobliżu odpowiedniej wielkości schodki.

325. Gdy czas nabożeństwa nadejdzie, zakrystjan wezwie na nie wiernych za pomocą dzwonów i zapali sześć świec woskowych białych na ołtarzu.

326. Skoro celebrans zaintonuje Gloria in excelsis, postara się, aby wszystkie dzwony kościelne dzwoniły podczas wykonywania tego hymnu przez śpiewaków. Potem chowa wszystkie dzwonki, aby je wydostać dopiero w sobotę na mszę św.

327. Pod koniec mszy św. zapali świece na ołtarzu Wystawienia, rozda świece na procesję i wyznaczę mężczyzn do niesienia baldachinu, których też przybierze w komże. Także podczas trwania Wystawienia urządzi między mężczyznami porządek w adorowaniu Najświętszego Sakramentu ²⁾.

328. Po ukończonym obrzędzie obnażenia ołtarza wielkiego, zdejmuję oponę białą z krzyża ołtarzowego, tak aby pozostała na nim tylko opona fioletowa. Da znak grzechotką na Anioł Pański, i usunie z naczyn wódę święconą, trochę jej tylko pozostawiając na Wielką Sobotę.

¹⁾ Niesłusznie w tym celu obiera się zakrystja, lub inny jaki kąt ciemny, zwany ciemnicą. S. K. Obrz. pod dniem 14 maja 1887, ganiąc taki obyczaj, zowie ten ołtarz „altare repraesentativum institutionis augustissimi Sacramenti“. Obrzęd umieszczenia Najświętszego Sakramentu na tym ołtarzu nie przypomina nocy męczeńskiej w więzieniu Pana Jezusa, ale oddaje cześć Najświętszemu Sakramentowi w rocznicę Jego ustanowienia.

²⁾ Na noc, gdy lud wyjdzie z kościoła, świece się gaszą, pali się tylko lampka przed Najświętszym Sakramentem. Ale rano znów się świece zapalają. Gdyby całą noc trwała adoracja wiernych, światła się nie gasi.

d) CZYNNOSCI ORGANISTY.

329. Organista gra na organie, aż do ukończenia Gloria in excelsis; potem śpiewa już tylko, bez towarzyszenia organu.

330. Gdy celebrans zaintonuje hymn Pange lingua..., kontynuuje go z chórem chłopców, idąc na procesję zaraz za krzyżem.

331. W czasie obrzędu obnażenia ołtarzy odmawia na przemian z celebransem psalm Deus, Deus meus.

§ 7. Ceremonje Wielko-Piątkowe.

a) CZYNNOSCI CELEBRANSA.

Prostracja, czytanie passji i modlitwy uroczyste.

332. Jeszcze w komży będąc, celebrans wyniesie z zakrystji monstrancją, okrytą całkowicie welonem białym przejrystym, i postawi ją na kredencji. Następnie umyje ręce i przybierze się w paramenta mszalne czarnej barwy, przyczem odmawia zwykle modlitwy. Po oddaniu zwykłych rewerencji w zakrystji, w birecie na głowie, z dłońmi rąk przed piersią złączonemi, poprzedzony przez ministrantów, idzie do ołtarza wielkiego. Tu przyszedłszy, zdejmuję biret i oddaje go pierwszemu ministrantowi; zaczem klęka na posadzce na dwa kolana i ręce złożywszy na poduszce, leżącej na drugim stopniu, tamże swą twarz wkłada.

333. Po upływie pewnego czasu (wystarczającego na odmówienie np. psalmu Miserere) powstanie i wstąpiwszy na stopnie, całuje środek płyty ołtarzowej, i przechodzi na stronę epistoły; tu trzymając ręce na mszale, jak to czyni w czasie epistoły we mszy, odśpiewuje pierwszą lekcję, kończąc ją tonem lekcji jutrzniowych, w ostatnich trzech dniach Wielkiego

Wamuk i łopit lub ministrantów

Tygodnia używanym. Po lekcji nie odpowiada się Deo gratias, ale celebrans odczytuje tractus.

334. Następnie celebrans, wzniosłszy i znów połączwszy ręce, śpiewa Oremus, a potem: Flectamus genua, przyczem klęka na jedno kolano i powstaje. Gdy drugi ministrant odpowie Levate, celebrans, wzniosłszy ręce, odśpiewuje tonem ferjalnym modlitwę. Po modlitwie, złożwszy ręce na mszale, odśpiewuje drugą z kolei lekcję i zaraz potem czyta tractus.

335. Potem celebrans, dłonie rąk przed piersią połączwszy, zawsze po stronie epistoły, odczytuje passję, w czasie której na słowa: tradidit spiritum, klęka, ręce oparłszy na ołtarzu, jak w n. 244. Po jakimś czasie powstanie i w dalszym ciągu czyta; gdy dojdzie do tej części passji, która zastępuje ewangelją, zwraca się w stronę krzyża, pochylony głęboko ciałem, i mówi Munda cor. aż do słów: Jube Domine... wyłącznie. Zaczem śpiewa ewangelją, ale po ukończeniu jej nie całuje mszału. Gdyby był zwyczaj mówienia w tym dniu kazania, teraz by je należało powiedzieć.

336. Z kolei celebrans ogłasza tonem prefacji ferjalnej treść następującej zaraz modlitwy, poczem wzniosłszy i połączwszy dłonie rąk przed piersią, śpiewa Oremus i zaraz potem Flectamus genua, przyczem klęka na jedno kolano i powstaje. Gdy drugi ministrant odpowie: Levate, celebrans, wzniosłszy ręce, śpiewa tonem ferjalnym modlitwę. Po odpowiedzi: Amen, w taki sam sposób ogłasza i śpiewa 7 następujących modlitw (opuszczając modlitwę za cesarza rzymskiego); wszakże po ogłoszeniu modlitwy za żydów nie śpiewa Flectamus genua.

Obnażenie i adoracja krzyża.

337. Po prześpiewaniu modlitw, celebrans, w temże stojąc, co dotychczas, miejscu, zdejmując ornat¹⁾ od-

daje go drugiemu ministrantowi. Zaczem przechodzi do środka ołtarza, klęka przed krzyżem, wchodzi na schodki, jeżeli potrzeba, bierze krzyż dwoma rękami i, niosąc go z uszanowaniem, powraca na stronę epistoły, owszem zstępuje ze stopni i, stanawszy przy nich na posadzce, zwraca się do ludu ¹⁾).

338. Tak stojąc i trzymając w ręku lewem krzyż, zwrócony wizerunkiem Pana Jezusa do ludu, prawą odsłania szczyt jego; zaczem podnosząc go cokolwiek dwoma rękami, śpiewa: Ecce lignum crucis, a ministranci i śpiewacy kontynuują. Następnie, skoro wszyscy, uklękawszy, powstaną, celebrans wstępuje na stopnie i staje na podnóżku, w tem miejscu, gdzie zwykł czytać introit, zwrócony twarzą do ludu, odsłania, jak przedtem, prawe ramię krzyża i głowę wizerunku Pana Jezusa, i wzniosłszy krzyż wyżej,

¹⁾ Ponieważ gdzieniegdzie zachowuje się jeszcze zwyczaj odbywania procesji przed obnażeniem krzyża, przepisanej przez uzupełnienie rytuału piotrkowskiego w graduale na Wielki Piątek, skoro ją nowsze wydania rytuałów i kanonów zupełnie opuszczają, podajemy ją tutaj w skróceniu:

Wziąwszy w ręce krzyż, okryty czarną osłoną, celebrans idzie przed stopnie ołtarza, z kądem rusza procesja, na czele której postępują akolici; potem idzie turyferarz, okadzający krzyż; między turyferarzem zaś a okolitami idą chłopcy wywiezieni w śpiewie; wreszcie postępuje celebrans z krzyżem zwróconym do ludu. Nim wszakże ruszy procesja, celebrans śpiewa: Popule meus, quid feci tibi? aut in quo contristavi te? responde mihi? Quia eduxi te de terra Aegypti: parasti Crucem Salvatori tuo. Gdy procesja ruszy, chłopcy śpiewają: Agios o Theos. Agios Ischyros. Agios athanatos, eleison imas. Zaczem procesja staje, wszyscy zwracają się do krzyża i śpiewają: Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus et immortalis, miserere nobis. Może też lud dodać po polsku: Święty Boże, Święty mocny... Śpiewając to, wszyscy, z wyjątkiem celebransa, trzykrotnie klękają i powstają. W taki sam sposób odbywa się druga stacja po improperjum: Quia eduxi te... i trzecia po improperjum: Quid ultra debui... Skoro procesja dojdzie do miejsca w grobie na krzyż przeznaczanego, odbywa się obrzęd obnażenia krzyża i adoracji. Wreszcie krzyż bierze krucyfer i procesja idzie do ołtarza Wystawienia, aby Najświętszy Sakrament zanieść do ołtarza wielkiego.

niż za pierwszym razem, śpiewa wyższym tonem to samo, co przedtem.

339. Gdy śpiewacy ukończą śpiewać *Venite adoremus*, celebrans wreszcie przechodzi przed środek ołtarza, odsłania całkowicie krzyż, oddaje welon drugiemu ministrantowi, podnosi krzyż jeszcze wyżej i śpiewa to samo, co przedtem, jeszcze wyższym tonem.

340. Po trzeciej odpowiedzi: *Venite adoremus* ukończonej, celebrans wolnym krokiem, trzymając krzyż w obu rękach, zstępuje ze stopni od strony ewangelji, zwraca się ku przygotowanemu dywanowi, klęka na nim i składa krzyż, głowę jego opierając na poduszce.

341. Następnie powstawszy, klęka na jedno kolano i idzie do siedzenia, dla siebie przygotowanego. Tu zdejmuje manipularz i obowiązuje z nóg, zaczem powraca do krzyża. Przedewszystkiem tak stanie zdaleka przed krzyżem, aby mógł przed nim trzy razy, z zachowaniem coraz mniejszej odległości od krzyża, ukłknąć. Za każdym razem klęka na oba kolana, pochyla głęboko głowę i mówi: *Adoramus Te, Christe, et benedicimus Tibi, quia per Sanctam Crucem Tuam redemisti mundum*. Gdy trzeci raz ukłknie już przy samym krzyżu, składa pieniądz na tacy i całuje stopy wizerunku Ukrzyżowanego. Potem, postawszy, klęka raz jeszcze przed krzyżem na jedno kolano i idzie do swego siedzenia, gdzie, obówszy się i usiadłszy, wkłada biret na głowę.

342. Gdy po odbyciu adoracji krzyża, trzeci ministrant przyniesie mszał do siedzenia, celebrans odczyta z niego improperja sam, lub na przemian z ministrantami. Ukończywszy czytanie, siedzi, oczekując ukończenia adoracji. Gdy ta zostanie ukończoną, zdjąwszy biret, idzie do miejsca, gdzie krzyż złożony, klęka na jedno kolano, bierze krzyż w obie ręce i niesie do ołtarza. Postawiwszy krzyż na miejscu, gdzie przedtem stał, rozkłada korporal, a przy nim umie-

szcza puryfikaterz i palkę; poczem, klękawszy na jedno kolano, idzie do kredencji; ztamtąd wzięwszy monstrancję, stawia ją na ołtarzu i, klękawszy, zstępuje ze stopni. Powróciwszy do siedzenia, wkłada na siebie manipularz, ornat i biret ¹⁾.

Procesja po Najświętszym Sakramencie i z Najświętszym Sakramentem do ołtarza wielkiego.

343. Gdy ministranci wszystko przygotowują do procesji, celebrans przyszedłszy, przed stopnie ołtarza, klęka na posadzce na jedno kolano i, poprzedzony przez ministrantów, pójdzie do ołtarza Wystawienia. Za zbliżeniem się do tego miejsca, zdejmie biret i odda go drugiemu ministrantowi. Zaczem przystąpiwszy przed stopnie ołtarza, klęka najprzód na posadzce na oba kolana, a potem na najniższym stopniu, i modli się. Wreszcie powstaje, wstępuje na stopnie, klęka, otwiera cyborjum, znów klęka i, zstąpiwszy z podnóżka, stojąc na drugim stopniu, zasypuje kadzidło (bez błogosławienia go).

344. Następnie, klęcząc na krawędzi podnóżka, okadza Najświętszy Sakrament. Gdy zaś go ministrant okryje welonem naramiennym, powstaje, klęknie na podnóżku, wyjmie z cyborjum Kielich, okrywa go welonem naramiennym, pierwaj jeszcze zamknawszy cyborjum, odwraca się do ludu, intonuje hymn: *Vexilla...* i niesie Najświętszy Sakrament do wielkiego ołtarza pod baldachinem.

345. Przyszedłszy do ołtarza, stawia Kielich na korporale, klęka na jedno kolano i, zstąpiwszy z podnóżka, klęka na jego krawędzi. Gdy ministrant zdejmie zeń welon naramienny, powstanie, zasypie kadzi-

¹⁾ Od adoracji krzyża aż do rozpoczęcia się nabożeństwa w dniu następnym, celebrans ilekroć przechodzi przed krzyżem ołtarza wielkiego, klęka na jedno kolano.

dło do kadzielnicy, klęka znowu i okadza Najświętszy Sakrament.

Mśza praesanctificatorum.

346. Po okadzeniu Najświętszego Sakramentu, celebrans, powstawszy, zbliża się do ołtarza, klęka na jedno kolano, a rozwiązawszy wstęgę, obwiązującą welon kielichowy, oddaje wstęgę i welon drugiemu ministrantowi; następnie patenę złożywszy na korporale, kielich tak po nad nią nachyla, aby Hostje śś. bez pomocy palców ręki wypadły na patenę; jedną z nich wielkim i wskazującym palcem prawej ręki kładzie z lewej strony korporалу, i palce zaraz umywa w naczynku przy cyborjum stojącym, lub podaniem przez ministranta z kredencji, i wyciera puryfikaterzem.

347. Zaczem celebrans bierze patenę w obie ręce, opuszcza z niej Hostję św. na korporal, patenę obok, na korporale, po stronie epistoły kładąc. Tu klęka, bierze kielich, krok robi w prawą stronę i, trzymając w lewem rękę kielich, po nad korporalem, nalewa doń wino i wody; nie wszakże nie mówi i nie wyciera kielicha puryfikaterzem. Potem stawia kielich na boku korporalu, przychodzi przed środek ołtarza, klęka i, postawiwszy kielich na środku korporalu, pokrywa go palką.

348. Następnie celebrans zasypie kadzidło, nie błogosławiąc go, bierze w ręce kadzielnice, klęka na jedno kolano i, zaraz powstawszy, okadza Najświętszą Hostję i kielich; trzykroć więc prowadzi na krzyż kadzielnicą, po nad kielichem i Hostją, i trzykroć w około kielicha i Hostji, mianowicie dwa razy od prawej strony do lewej i raz od lewej do prawej, mówiąc przy każdym okadzeniu następujące słowa: przy pierwszym, *Incensum istud*; przy drugim, a *Te benedictum*; przy trzecim, *ascendat ad Te*,

Domine; przy czwartem, *et descendat super nos*; przy piątym i szóstym, *miserericordia Tua*. Następnie celebrans klęka na jedno kolano i mówiąc słowa: *Dirigatur, Domine, oratio mea*, okadza krzyż trzykrotnym rzutem kadzielnicy, a potem znowu uklękawszy, okadza ołtarz ¹⁾, mówiąc: *sicut incensum...*, bacząc by tyle razy klękał, ile razy przechodzić będzie przed środkiem ołtarza. Po okadzeniu ołtarza, zwraca się celebrans do środka ołtarza i, oddając kadzielnice ministrantowi, mówi: *Ascendat...*

349. Następnie, na temże miejscu stojąc, umywa palce i wyciera je ręczniczką; przy umywaniu tem nie mówi. Po wytarciu rąk powraca przed środek ołtarza, klęka i nachylony miernie ciałem, mówi cichym głosem: *In spiritu humilitatis...* Odmówiwszy tę modlitwę, całuje ołtarz, klęka, zwraca się do ludu, twarzą obrócony ku stronie epistoły, i mówi *Orate, fratres...* Powraca do środka ołtarza i klęka.

350. Zwrócony do ołtarza, celebrans śpiewa tonem ferjalnym: *Oremus, Praeceptis...* z dłońmi rąk połączonemi przed piersią, ale od słów: *Pater noster...* z podniesionemi. Po odpowiedzi: *Sed libera nos a malo*, dodaje cichym głosem: *Amen* i zaraz potem śpiewa tonem ferjalnym modlitwę: *Libera nos...*, nie żegnając się pateną na *da propitius...* Po odpowiedzi: *Amen*, klęka, odkrywa kielich, podkłada patenę pod Hostję, i, wzięwszy patenę w rękę lewą i tę ostatnią oparłszy na ołtarzu, bierze Hostję św. w rękę prawą i podnosi po nad korporalem tak wysoko, aby mógł Ją lud ujrzeć. Zaczem opuszcza Hostję św. na kielich i, oparłszy patenę o podstawę kielicha, dzieli Hostję, jak zwykle

¹⁾ Sposób okadzenia ołtarza wskazany jest w części VII tego dzieła, n. 15.

w czasie mszy św., na trzy części, nie odmawiając przytem żadnej modlitwy.

351. Po ułożeniu obu części Hostji na patenie i po wpuszczeniu Cząsteczki św. do kielicha, zakrywa go palką, klęka i, powstawszy, mówi cichym głosem modlitwę: *Perceptio...*, nachylony cokolwiek ciałem, dłonie rąk z sobą połączywszy i złożywszy je, jak zwykle, końcami na ołtarzu. Po ukończonej modlitwie klęka i znów mówi: *Panem coelestem... Domine, non sum...* i *Corpus Domini* ze zwykłymi ceremonjami.

352. Po spożyciu Hostji Najświętszej, chwilę czasu na modlitwę przeznaczywszy, odkrywa kielich, klęka, zbiera śś. Okruszyny i zsypuje je do kielicha. Po wypiciu wina z kielicha (nie czyniąc przedtem znaku krzyża), celebrans klękawszy, pozostałą Hostję wkłada do melchizedecha w monstrancji, i tę ostatnią stawia na środku, całą okrytą przezrystym welonem; potem znowu klęka i pateną z miejsca, gdzie leżała Hostja, partykuły zbiera i do kielicha je zsuwa. Zaczem (opuszczając zwykłą puryfikację kielicha) czyni ablucję palców winem i wodą. Gdyby przedtem umywał palce, przy wzięciu w rękę Hostji, w naczynku, woda ta wylewa się teraz na palce celebransa.

353. Następnie celebrans wyciera kielich, okrywa go welonem czarnym i stawia na boku; poczem, z dłońmi rąk połączonemi, mówi modlitwę: *Quod ore sumpsimus...* Zaczem klęka przed Najświętszym Sakramentem, i stopniami bocznymi zstępuje na posadzkę po stronie epistoły, gdzie, przy pomocy ministrantów, zdejmuje ornat i manipularz, a wkłada kapę czarną. Tak przybrany powraca przed stopnie ołtarza i klęcząc na najniższym stopniu, chwilę czasu się modli ¹⁾.

¹⁾ Geiger, *De coerem. sacris Heb.* s. p. 134.

Procesja z Najświętszym Sakramentem do grobu.

354. Po cichej modlitwie powstawszy, zasypuje kadzidło, nie błogosławiąc go jednak. Potem wstępuje na stopnie ołtarza i, klękawszy na krawędzi podnóżka, okadza Najświętszy Sakrament. Zaczem, okryty welonem naramiennym, wstępuje na podnóżek, klęka przy ołtarzu i wzięwszy monstrancję w rękę, odwraca się do ludu. Gdy organista zaintonuje responsorium *Recessit...*, celebrans idzie za procesją do grobu.

355. Przyszedłszy do grobu, wstępuje na stopnie, stawia monstrancję na tronie, klęka, zstępuje ze stopni i uklęknę na najniższym stopniu na oba kolana. Gdy ministrant drugi zdejmie zeń welon naramienny, powstanie i zasypuje kadzidło, nie błogosławiąc go jednak. Poczem znów klęka i okadza Najświętszy Sakrament. Po okadzeniu Najświętszego Sakramentu, modli się w milczeniu chwilę. Poczem, w birecie na głowie, poprzedzony przez ministrantów, idzie do ołtarza Wystawienia.

Przeniesienie puszki.

356. Przyszedłszy do ołtarza wystawienia, celebrans, zdjawszy biret, klęka na jedno kolano przed stopniami, wstępuje na stopnie, otwiera cyborjum, klęka, stawia puszkę na ołtarzu, na korporale, i klękawszy, zstępuje z podnóżka. Klęka na krawędzi podnóżka, ale wnet, gdy włożony nań zostanie welon naramienny, powstanie, wstąpi na podnóżek, uklęknę i, w ręce okryte welonem wzięwszy puszkę, poprzedzony przez ministrantów, idzie do grobu.

357. Przyszedłszy tam, stawia puszkę w przygotowanym cyborjum po za monstrancją, klęka, zamyka cyborjum i, uklękawszy raz jeszcze, zstępuje ze stopni. Klęka na najniższym stopniu i pomodliwszy się chwilę, powstaje i klęka na posadzce na oba kolana;

poczem wkłada biret na głowę i powraca, poprzedzony przez ministrantów, do zakrystji.

358. Zresztą celebrans bacz, aby przed Najświętszym Sakramentem w grobie przynajmniej sześć świec woskowych ustawicznie się paliło, i aby ktoś wciąż adorował Najświętszy Sakrament, klęcząc przy grobie, najlepiej po dwóch mężczyzn z bractwa Najświętszego Sakramentu. Schowanie Najświętszego Sakramentu wieczorem do cyborjum i wystawienie Go rano w Wielką Sobotę odbywa się prywatnie i cicho, w obecności dwóch ministrantów z świecami w ręku i zakrystjana.

b) CZYNNOŚCI MINISTRANTÓW.

Prostracja, czytanie pasji i modlitwy uroczyste.

359. O oznaczonej godzinie trzech ministranci ubierają się w komże; pierwszy i trzeci stają z obu stron celebransa, drugi z tyłu, wszyscy trzej pomagają mu do ubrania się w paramenta mszalne. Po ubraniu celebransa i oddaniu zwykłych rewerencji krzyżowi w zakrystji, poprzedzają celebransa w drodze do ołtarza wielkiego: więc najprzód idzie pierwszy ministrant z dłońmi rąk przed piersią złączonemi; za nim idą obok siebie drugi i trzeci ministranci, podobnie ręce trzymając. Przyszedszy przed stopnie ołtarza wielkiego, ministranci pierwszy i drugi stają po stronie prawej celebransa (pierwszy bliżej), a trzeci po lewej. Pierwszy ministrant odbiera biret od celebransa, poczem wszyscy trzej ministranci klękają na oba kolana.

360. Po krótkiej modlitwie ministranci powstają. Drugi ministrant pozostaje przy leżącym na twarz celebransie, pierwszy zaś i trzeci, ukłękawszy jednocześnie obok siebie, po za celebransem, przed ołtarzem, idą do kredencji. Pierwszy złożywszy biret na kredencji, bierze obrus ołtarzowy, a trzeci ministrant się z nimi łączy, i wszyscy trzej ukłękają

przed ołtarzem, po za celebransem (trzeci między pierwszym i drugim). Zaczem pierwszy i trzeci idą na stronę ołtarza epistoły, drugi zaś na stronę ewangelji. Pierwszy z drugim rozciągają na ołtarzu obrus wzdłuż, a trzeci stawia po stronie epistoły pulpit z mszałem, który otwiera w miejscu nabożeństwa wielko-piątkowego; następnie wszyscy trzej idą przed stopnie i klękają w jednej linii wszcz po za celebransem.

361. Gdy celebrans, po upływie pewnego czasu, powstanie, i wejdzie na stopnie, ministranci także powstają i staną przy najniższym stopniu, za wyjątkiem pierwszego, który natychmiast po podniesieniu się celebransa bierze poduszkę ze stopnia, i klękawszy przed ołtarzem, odnosi ją do kredencji; poczem dopiero powraca przed stopnie i klęka na najniższym. Po ukończeniu lekcji nie odpowiadają *Deo gratias*.

362. Gdy celebrans zaśpiewa *Flectamus genua*, klękają na jedno kolano ministranci; drugi ministrant odśpiewuje: *Levate* i powstaje, a z nim dwaj inni. Po modlitwie ministranci odpowiadają *Amen*. W czasie pasji, na *tradidit spiritum*, wraz z celebransem klękają i powstają.

363. Gdy celebrans, po prześpiewaniu ewangelji, będzie śpiewał szereg modlitw, które poprzedzać będzie przez *Flectamus genua*, drugi ministrant odśpiewuje *Levate*, klękając na jedno kolano i powstając, a z nim dwaj inni. Po modlitwach odśpiewują ministranci *Amen*. Pod koniec zaś ostatniej modlitwy pierwszy i trzeci ministrant rozkładają przed stopniami ołtarza dywan, tak, aby nim okryli ostatni stopień ołtarza, na którym kładą poduszkę; zaczem stają na posadzce po stronie epistoły.

Obnażanie i adoracja krzyża.

364. Gdy celebrans, po prześpiewaniu uroczystych modlitw, zdejmie ornat, drugi ministrant go przyjmie i położy na siedzeniu celebransa; tymczasem trzeci mi-

nistrant, gdyby było tego potrzeba, stawia na podnóżku, przy ołtarzu, schodki, i po wzięciu z ołtarza krzyża przez celebransa, usuwa je. Gdy celebrans stanie na posadzce, po stronie epistoły, zwrócony do ludu, pierwszy ministrant z kancjonałem otwartym umieści się przed celebransem, a dwaj inni staną po obu bokach celebransa. Gdy celebrans zaśpiewa: *Ecce lignum crucis*, ministranci, gdy umieją, kontynuują z celebransem: *in quo salus mundi pependit*; zaczną klękać na kolana. Po prześpiewaniu przez śpiewaków słów: *Venite, adoremus*, powstaną, wstępują wraz z celebransem na stopnie i stają na podnóżku, po stronie epistoły, w tej samej pozycji, co przedtem. Tu także kontynuują śpiew celebransa, klękają i powstają.

365. Wreszcie wraz z celebransem przechodzą ministranci przed środek ołtarza; tu drugi ministrant przyjmuje od celebransa welon zdjęty z krzyża, a potem wszyscy trzej ministranci, stojąc jak przedtem, kontynuują po raz trzeci śpiew celebransa i klękają na *Venite adoremus*. Późem już nie powstają, ale klęczą w tej samej postawie, w jakiej, stojąc przy celebransie, ukłękali, ministrant tylko pierwszy zwraca się ku poduszce na najniższym stopniu leżącej.

366. Gdy celebrans, położywszy krzyż na dywanie, powstanie, ministranci także powstaną i, ukłękawszy na jedno kolano przed tym krzyżem, idą do kredencji; pierwszy kładzie na niej kancjonał i usuwa welon z krzyża procesjonalnego; drugi składa na kredencji welon z krzyża, który trzymał w ręku; trzeci bierze z kredencji tackę i stawia ją przy krzyżu leżącym po stronie epistoły. Gdy celebrans po adoracji krzyża powróci do siedzenia, pierwszy ministrant poda celebransowi biret.

367. Następnie ministranci parami z zakrystjanem i śpiewakami idą do adoracji krzyża; stają więc tak

zdaleka przed krzyżem, aby mogli przed nim trzy razy, z zachowaniem coraz mniejszej odległości od krzyża, ukłęknać. Za każdym razem klękają na oba kolana, pochylają głębką głowę i mówią: *Adoramus Te, Christe, et benedicimus Tibi, quia per sanctam crucem Tuam redemisti mundum*. Gdy trzeci raz klękną już przy samym krzyżu, całują stopy wizerunku Ukrzyżowanego. Potem, powstawszy, klękają raz jeszcze przed krzyżem na jedno kolano i idą do swoich czynności, z wyjątkiem pierwszego ministranta, który staje przy krzyżu w głowach. Trzeci ministrant, wzięwszy mszał z ołtarza, idzie z nim do celebransa i, stojąc, podtrzymuje go wraz z ministrantem drugim, tak aby celebrans mógł zeń wygodnie czytać.

368. Gdy czytanie z mszału ukończonem zostanie, trzeci ministrant zaniesie mszał na ołtarz, składa go na pulpicie i wraz pulpitem przenosi go na stronę ewangelji; także, gdyby było potrzeba, przygotowuje schodki do postawienia krzyża na swoim miejscu. Drugi zaś ministrant zanosí na ołtarz burzę, wewnątrz której jest korporał, palka i puryfikaterz. Ilekroć oni obok krzyża przechodzą, klękają przed nim na jedno kolano. Załatwiwszy swoje czynności, stają przy celebransie.

369. Gdy celebrans będzie niósł krzyż na ołtarz, na oba kolana klęką i głowy pochylą. Gdy zaś celebrans powróci do siedzenia, drugi ministrant dopomaga mu do włożenia manipularza, ornatu i biretu, pierwszy zaś i trzeci ministranci, usunąwszy dywan i poduszkę ze stopni, powracają do celebransa.

Procesja po Najśw. Sakramencie i z Najśw. Sakramentem do wielkiego ołtarza.

370. Następnie trzeci ministrant weźmie krzyż procesjonalny i stanie pośrodku dwóch ministrantów, jeżeli tacy są, niosących kandelabry. Pierwszy i drugi

ministrant stają po za celebransem, przed stopniami stojącym. Zaczem wszyscy klękają na jedno kolano przed krzyżem (za wyjątkiem krucyfera i akolitów) i pójdą do ołtarza Wystawienia w następującym porządku: krucyfer z akolitami, śpiewacy, pierwszy i drugi ministrant obok siebie, wreszcie celebrans w birecie.

371. Za zbliżeniem się do ołtarza Wystawienia, drugi ministrant przyjmie biret od celebransa i złoży go w odpowiednim miejscu. Ministranci z krzyżem i kandelabrami zatrzymują się najdalej od ołtarza, aby mogli iść na czele procesji i z powrotem do wielkiego ołtarza. Pierwszy i drugi ministranci, przystąpiwszy przed stopnie ołtarza, klękają na posadzce na oba kolana i modlą się. Gdy zaś celebrans otworzy cyborjum, drugi ministrant, wzięwszy łódkę, wraz z pierwszym ministrantem, niosącym kadzielnice, posługują przy zasypaniu kadzidła.

372. Gdy celebrans okadzi Najśw. Sakrament, drugi ministrant okryje go welonem naramiennym białym. Następnie, wraz z pierwszym ministrantem, ukłęknie przed stopniami: z lewej strony drugi ministrant, z prawej pierwszy. Gdy celebrans zaintonuje hymn *Vexilla...*, procesja pójdzie do ołtarza wielkiego. Na czele jej idzie trzeci ministrant z krzyżem procesjonalnym i ministranci, niosący kandelabry, potem śpiewacy (organista z chłopcami), następnie mężczyźni należący do bractwa, z światłem w ręku. Dalej pierwszy ministrant, idąc przed Najśw. Sakramentem z prawej strony, porusza ustawicznie kadzielnicą, jak zwykle w czasie procesji z Najśw. Sakramentem. Z obu stron celebransa idą dwaj ministranci, jeżeli są jeszcze tacy, podtrzymując poły jego kapy; jeden zaś uderza w grzechotkę. Gdyby nie było ministrantów do unoszenia brzegów kapy celebransa, ministrant drugi idzie po lewej jego stronie, podnosząc alby, gdyby było gdzie potrzeba, jak np., przy wchodzeniu na stopnie.

373. Gdy celebrans przybliży się do ołtarza wy-

stawienia, cały szereg procesjonalny zrobi mu przejście, adorując Najśw. Sakrament; tylko krucyfer i akolici, jeżeli są, nie klękają. Gdy celebrans postawi na ołtarzu Kielich i ukłęknie na podnóżku, krucyfer odnosi krzyż do zakrystji: toż samo czynią akolici z kandelabrami, a drugi ministrant zdejmie z celebransa welon naramienny, a potem z pierwszym ministrantem posługuje przy zasypaniu kadzidła do kadzielnicy. Następnie pierwszy ministrant podaje celebransowi kadzielnicę i, po okadzeniu Najśw. Sakramentu, odbiera.

Msza przedświąteczna.

374. Gdy celebrans odwiąże wstęgę i zdejmie welon biały z Kielicha, ministrant drugi, przyjąwszy je, odnosi do kredencji; trzeci ministrant przynosi ampulki z winem i wodą. Gdyby celebrans, po wypiciu Hostji św. z kielicha, potrzebował, i gdyby na ołtarzu nie stało naczynko z wodą, podaje je z kredencji tenże ministrant i, po umyciu palców przez celebransa, tam je odnosi. Gdy celebrans naleje wina i wody do kielicha, trzeci ministrant odchodzi z ampulkami do kredencji.

375. Następnie zbliża się do celebransa pierwszy ministrant z kadzielnicą i drugi z łódką; pierwaj nim wejdą na stopnie, ukłęką na posadzce. Posługują celebransowi przy zasypaniu kadzidła, poczem, gdy pierwszy ministrant poda celebransowi kadzidło, zejść ze stopni i ukłęką na posadzce. Gdy zaś celebrans okadzi ołtarz, odbiera odeń pierwszy ministrant kadzielnicę, zbliżając się do celebransa od strony środka ołtarza. Z tejże strony przychodzą do celebransa trzeci ministrant z wodą i tacką i drugi z ręczniczkiem, którzy przed wejściem na stopnie oddawszy rewerencję Najśw. Sakramentowi, a po wejściu na podnóżek rewerencję celebransowi przed umyciem i po umyciu rąk, zstępują ze stopni, i, ukłękawszy przed Najśw. Sakramentem na posadzce, powracają do kredencji. Tu złożąwszy w rękach trzymane przedmioty, klęką na

posadzce, przy stopniach, na dwóch końcach; pierwszy zaś ministrant klęczy po stronie epistoły, także na posadzce. Na *Orate fratres...* nie ministranci nie odpowiadają, tylko po Modlitwie Pańskiej, jak zwykle, dodają: *Sed libera nos a malo*. Podczas podniesienia Hostji pierwszy ministrant uderza w grzechotkę.

376. Gdy celebrans spożyje Hostję Najświętszą, drugi ministrant pójdzie do kredencji i, wzięwszy ztamtąd ampulki z winem i wodą, staje przy ołtarzu po stronie epistoły, aby nalać, gdy czas przyjdzie, wino i wodę na palce celebransa. Gdyby celebrans umywał przedtem, na początku mszy przedświątecznej, palce w naczynku, wodę z niego wylewa także teraz na palce celebransa. Odniośszy ampulki do kredencji, weźmie ztamtąd czarny welon kielichowy i zanieś go na ołtarz, kładąc go z boku, od strony ewangelji. Gdy zaś celebrans zejdzie ze stopni i stanie przy kredencji, pierwszy i trzeci ministranci dopomagają mu do zdjęcia ornatu i manipularza, a włożeniu kapy czarnej.

Procesja z Najświętszym Sakramentem do grobu.

377. Gdy celebrans, ubrany w kape, uklęknie na najniższym stopniu, staną, po lewej jego stronie, pierwszy ministrant z kadzielnicą, a drugi z łódką z kadzidłem, i posługują przy zasypyaniu kadzidła. Następnie pierwszy ministrant podaje celebransowi kadzielnicę i podczas okadzania Najświętszego Sakramentu, klęcząc po prawej stronie celebransa, podtrzymuje poły jego kapy, co z lewej strony czyni drugi ministrant. Przed okadzeniem i po okadzeniu obaj oddają głęboki ukłon głowy, poczem drugi ministrant włoży na ramiona celebransa rozwinięty welon. Gdy celebrans wejdzie na stopnie, drugi ministrant, zabrawszy biret celebransa i łódkę, i pierwszy ministrant, z kadzielnicą w ręku, uklęką przed środkiem ołtarza,

przed stopniami: z lewej strony drugi ministrant, z prawej pierwszy.

378. Porządek procesji, idącej do grobu, jest następujący: Na czele jej idzie trzeci ministrant z krzyżem procesjonalnym; po obu bokach jego idą, jeżeli są, ministranci w komzach, z kandelabrami w ręku. Za tymi idą śpiewacy (organista z chłopcami), potem mężczyźni, należący do bractwa, z światłem w ręku. Następnie pierwszy ministrant, idąc przed Najświętszym Sakramentem z prawej strony, porusza ustawicznie kadzielnicą, jak zwykle w czasie procesji z Najświętszym Sakramentem. Z obu stron celebransa idą dwaj ministranci, jeżeli są jeszcze tacy, i podtrzymują poły jego kapy; jeden z nich uderza w grzechotkę; drugi zaś ministrant idzie przed celebransem, po jego lewej stronie. Gdyby nie było ministrantów do unoszenia brzegów kapy celebransa, ministrant drugi idzie po lewej jego stronie, podnosząc albę, gdyby było gdzie potrzeba, jak np. przy wchodzeniu na stopnie.

379. Gdy celebrans przybliży się do grobu, cały szereg procesjonalny zrobi mu przejście, adorując Najświętszy Sakrament, tylko krucyfer i akolici, jeżeli są, nie klękają. Gdy celebrans postawi monstrancję na tronie, krucyfer i akolici idą do zakrystji, a drugi ministrant zdejmie z celebransa welon naramienny, a potem z pierwszym ministrantem posługuje przy zasypyaniu kadzidła do kadzielnicy. Następnie pierwszy ministrant podaje celebransowi kadzielnicę i, po okadzeniu Najświętszego Sakramentu, odbiera.

380. Wychodząc z grobu, drugi i trzeci ministranci klęką jednocześnie z celebransem na posadzce, na oba kolana. Gdy powstaną, drugi ministrant poda celebransowi biret. Poczem ministranci wraz z celebransem idą do ołtarza Wystawienia, z wyjątkiem pierwszego ministranta, który odnosi kadzielnicę do zakrystji.

Przeniesienie puszki.

381. Oddawszy wraz z celebransem rewerencję ołtarzowi, pierwszy i drugi ministranci biorą świece w ręce; pierwszy ministrant okrywa ramiona celebransa welonem, gdy, wyjąwszy puszkę z cyborjum, uklęknie na podnóżku. Gdy celebrans, wzięwszy puszkę z Najśw. Sakramentem, będzie ją niósł do grobu, poprzedzają go drugi i trzeci ministranci z światłem, a pierwszy niesie biret i porusza grzechotką.

382. Gdy celebrans postawi puszkę w cyborjum, pierwszy ministrant zdejmie zeń welon naramienny. Odchodząc z grobu, ministranci wraz z celebransem kłękają na oba kolana. Gdy powstaną, pierwszy ministrant poda celebransowi biret. Późem drugi i trzeci ministranci, mając między sobą celebransa, a przed sobą pierwszego ministranta, powracają do zakrystji.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

383. Przed rozpoczęciem nabożeństwa zakrystjan na ołtarzu wielkim, zupełnie obnażonym z obrusów i antepedjum, umieści sześć kandelabrow ubogich z świecami z ciemnego wosku niezapalonymi. Między kandelabrami postawi krzyż drewniany, łatwy do usunięcia go i podniesienia z tego miejsca, okryty oponą fioletową ¹⁾ w taki sposób, aby ją łatwo od krzyża odwiązać było można. Stopni ołtarza nie pokryje dywanem; na drugim stopniu położy tylko poduszkę fioletową.

384. Na kredencji, okrytej obrusem białym, położy obrus do okrycia ołtarza, pulpit z mszałem, burzę czarnej barwy z korporałem, palką i puryfikatorem, welon czarny do okrycia kielicha, ampułki z winem i wodą na tacce i ręczniczek, kapę czarną, kanjon, tackę do zbierania ofiar w czasie adoracji, i ma-

łe naczynko z wodą do obmycia w razie potrzeby palców celebransa. Jeżeliby byli ministranci do niesienia na procesji kandelabrow, to się je także stawia na kredencji i kładzie w nie świece z ciemnego wosku. Obok kredencji, w miejscu stosownem, ma leżeć dywan i poduszka fioletowa, które będą użyte podczas obrzędu adoracji krzyża. O kredencję stoi oparty krzyż procesjonalny, okryty oponą fioletową. Nadto, do zdjęcia krzyża z ołtarza, winny być przygotowane, gdyby tego było potrzeba, odpowiednie schodki.

385. Przy ołtarzu wystawienia umieścić trzeba baldachin, świece z wosku białego na procesję i welon naramienny, oraz kadzielnice i łódkę z kadziłem; nadto na ołtarzu tym rozłożyć należy korporał. W zakrystji zaś wyłożyć paramenta mszalne czarnej barwy dla celebransa i komże dla ministrantów; także węgle rozżarzone do kadzielnicy przygotować.

386. Osobna kaplica z ołtarzem, czy jeden z ołtarzy bocznych przyozdabia się jaknajwspanialej do wystawienia Najśw. Sakramentu. Gdyby w tym celu wybrany był ołtarz boczny, za pomocą dywanów od kościoła oddziela się, aby stanowił osobną całość ¹⁾, zwaną grobem Pana Jezusa. Miejsce to ubrane białą, nie niema w sobie czarnego, żałobnego; zasłaniają się wprawdzie okna, ale tylko dlatego, aby pobożność wiernych powiększyć. Część niższa tego grobu przedstawia wyobrażenie Chrystusa Pana umarłego w grobie, lampami oświecone. Wyższa zaś część posiada tron biały, na który postawi się monstrancja z Najśw. Sakramentem; tron otacza się wielką liczbą świec woskowych jasnych; można także umieścić tam liczne postacie aniołów, adorujących Boga.

387. Gdy czas rozpoczęcia nabożeństwa nadejdzie, zakrystjan grzechotką zwołuje wiernych. Po obnażeniu

¹⁾ Cf. Ephemerides liturg. 1891, p. 251.

¹⁾ Ołtarza wielkiego nie należy do tego wystawienia używać. Por. Geiger, De caeremoniis sacris Hebdomadae Sanctae, p. 78.

zaś krzyża ołtarzowego przez celebransa, zdejmując opo-
ny ze wszystkich krzyżów w kościele (ale nie obrazów).

388. Gdy celebrans ukończy adoracją krzyża, zakrystjan, wraz z ministrantami, dopełnia tej samej ceremonii w sposób wyżej wskazany (n. 367). Potem do adoracji krzyża przystępuje lud wierny, najprzód mężczyźni, potem niewiasty, i wszyscy w podobny sposób, parami, dopełniają tego aktu, nad czym zakrystjan czuwać powinien. Gdyby wiele osób było w kościele, dla niewiast osobny krzyż w innym miejscu położyć do adoracji nie tylko podczas nabożeństwa, ale i później, aż do wieczora. Adorujący krzyż, przed ucałowaniem stóp Ukrzyżowanego, składają grosz jaki na tacy obok leżącej.

389. Gdy obrzęd adoracji krzyża przez lud będzie się zbliżał do końca, zakrystjan zapali świece na ołtarzu. Ile razy przechodzi koło krzyża, klęka przed nim na jedno kolano. Gdy procesja pójdzie do ołtarza wystawienia, idzie i zakrystjan po za celebransem, wraz z obecnymi wiernymi. Przyszedszy do ołtarza wystawienia, rozda świece na procesję i wyznaczy mężczyzn do niesienia baldachinu, których też przybierze w komże. Gdy procesja z Najśw. Sakramentem pójdzie do ołtarza wielkiego, na ołtarzu wystawienia cztery świece zapalone zostawi. Podczas mszy przedświątnej klęczy przed stopniami, między mężczyznami z bractwa, trzymającymi zapalone świece w rękach. Mężczyźni, niosący baldachiny, na chwilę na bok go odstawia, aby znowu stanąć z nim przy stopniach pod koniec mszy przedświątnej.

390. Pod koniec mszy przedświątnej, zakrystjan zapali świece w grobie, a, po przeniesieniu tam Najśw. Sakramentu, urządzi między mężczyznami porządek w adorowaniu Najśw. Sakramentu. Wieczorem, gdy lud wyjdzie z kościoła, po schowaniu Najśw. Sakramentu, świece gasi, zostawiając palącą się tylko lamp-

kę przed Najświętszym Sakramentem; ale rano znów świece zapala ¹⁾.

d) CZYNNOŚCI ORGANISTY.

391. Organista z chórem chłopców w prezbiterjum, po stronie epistoły, stojący, podczas obrzędu obnażenia krzyża, gdy celebrans zaśpiewa słowa: *Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit*, kontynuuje: *Venite adoremus*, przedtem uklękawszy na oba kolana i zaraz potem powstawszy. Powtarza to raz drugi i trzeci jeszcze.

392. Podczas obrzędu adoracji krzyża śpiewa organista z chłopcami improperja, przerywane tryzagonem, a potem antyfonę *Crucem Tuam* i hymn *Krzyżu święty...* Do adoracji krzyża przystępuje z chłopcami po ministrantach, według obrzędu wyżej podanego (n. 367), tak jednakże, aby śpiew nie był przerywanym.

393. W czasie procesji z Najśw. Sakramentem do ołtarza kontynuuje zaintonowany przez celebransa hymn: *Vexilla...*, a podczas procesji od ołtarza wielkiego do grobu śpiewa responsorium: *Recessit...* i t. d., jak w kancjonale, śpiewem gregoriańskim lub figuralnym. Na procesji idzie zaraz za krzyżem.

§ 8. Ceremonie Wielko-Sobotnie.

a) CZYNNOŚCI CELEBRANSA.

Poświęcenie ognia i kadziadła.

394. Gdy przyjdzie czas rozpoczęcia nabożeństwa, celebrans myje ręce i ubiera się w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletową, oraz, po rewerencji uczynionej krzyżowi, wkłada biret na głowę. Poprzedzony przez ministrantów, wychodzi z zakrystji do

¹⁾ Gdyby całą noc trwała adoracja wiernych, światło się nie gasi.

miejsca, gdzie się ma odbyć poświęcenie ognia, więc po za drzwi wielkie lub do przedsionku kościoła. Gdy przechodzi przed wielkim ołtarzem, oddaje głęboki pokłon ciała jego krzyżowi.

395. Po przybyciu na miejsce poświęcenia ognia, celebrans staje naprzeciw krzyża procesjonalnego, twarzą obrócony do drzwi kościelnych. Tu, zdjawszy biret i otworzywszy mszał leżący na pulpicie, czyta z dłońmi rąk przed piersią złączonemi Dominus vobiscum i następujące trzy modlitwy, poświęcające ogień, i czwartą, poświęcającą kawałki kadzidła. Po ukończeniu modlitw, położywszy lewą rękę na piersi, prawą bierze łyżeczkę z łódki, trzymanej przez ministranta, i sypie nią trzykroć na rozżarzone węgle kadzidło: raz na środek, drugi raz od swej lewej strony, trzeci raz od prawej, mówiąc jednocześnie: *Ab illo benedicaris...* Wnet jednak położywszy łyżeczkę w łódce, nie mówiąc, ręce łączy i prawą ręką kreśli znak krzyża nad kadzielnicą.

396. Potem bierze w prawą rękę kropidło i dłoń lewej ręki oparłszy o piersi, skrapia niem kawałki kadzidła i ogień trzykroć: raz w środku, drugi raz od swej lewej strony, trzeci raz od prawej; jednocześnie mówi antyfonę *Asperges me...*, ale bez psalmu. Oddawszy kropidło, bierze znowu w obie ręce kadzielnicę i okadza nią, trzykroć także, kadzidło i ogień. Oddawszy kadzielnicę, przy pomocy czwartego ministranta, zdejmując kapę i stulę fioletową, a wkładając stulę (zwieszając ją z ramienia lewego, jak to czynią diakoni) i dalmatykę białą. Następnie znowu zasypuje kadzidło i poświęca, zaczem bierze w ręce trjanguł.

Procesja do wielkiego ołtarza.

397. Poprzedzony zatem przez ministrantów, z głową odkrytą, trzymając w rękę trjanguł, mając po lewej stronie drugiego ministranta z zapalonym stoczkiem, wchodzi celebrans do kościoła. Gdy wejdzie, procesja

się zatrzyma. Celebrans nachyli cokolwiek trjanguł ku drugiemu ministrantowi, który zapala stoczkiem jedną z trzech świec trjangułu; zaczem celebrans uklęknie wraz z wszystkimi, za wyjątkiem krucyfery, i śpiewa: *Lumen Christi*. Poczem wszyscy powstają i odpowiadają: *Deo gratias*. Procesja dalej idzie i zatrzymuje się na środku kościoła. Celebrans zapala drugą świecę trjangułu, podnosi wyżej trjanguł i śpiewa głośniejsze, niż za pierwszym razem: *Lumen Christi*. Wszyscy, powstając, odpiewują: *Deo gratias*. Procesja po raz trzeci zatrzymuje się przed stopniami ołtarza i po zapaleniu trzeciej świecy na trjangule, odbywają się też same ceremonie, co za pierwszą i drugą razą.

Poświęcenie paschału.

398. Po odpowiedzi *Deo gratias*, celebrans oddaje ministrantowi trjanguł, a wzięwszy mszał, oddaje pokłon głęboki ciała ołtarzowi. Zaczem, trzymając mszał w obu rękach, klęka na najniższym stopniu i, opuściwszy *Munda cor...*, mówi: *Jube, Domine, benedicere. Dominus sit in corde meo et in labiis meis, ut digne et competenter annuntiem suum paschale praeconium. Amen*. Potem powstaje, odda pokłon głęboki ciała ołtarzowi i, poprzedzony przez ministrantów, idzie na miejsce śpiewania *Exultet...*

399. Stanąwszy przy pulpicie, na posadzce, po stronie ewangelji, zwrócony twarzą, jak zwykle podczas śpiewania ewangelji w mszy św., kładzie mszał na pulpicie i, otworzywszy go, okadza trzykrotnym rzutem kadzielnicy (pośrodku, z lewej swej strony i z prawej); przed okadzeniem i po okadzeniu oddaje mszałowi głęboki pogłon głowy. Następnie dłonie rąk przed piersią połączwszy, rozpoczyna śpiew *Exultet*.

400. Po słowach: *curvat imperia*, przerywa śpiew i zbliżywszy się do paschału, wkłada w przy-

gotowane już otwory kawałki kadzidła, trzymane w tacy przez ministranta, w takim porządku:

1
4 2 5
3

401. Celebrans śpiew kontynuuje. Lecz skoro zaśpiewa słowa: *rutilans ignis accendit*, znów śpiew urywa, aby wzięwszy od ministrantów trąguł, zapalić jedną z jego świec paschał. Zaczem dalej prowadzi śpiew.

402. Po prześpiewaniu słów: *apis mater eduxit*, znów śpiew przerywa, aby dać czas ministrantowi do zapalenia knota stoczka woskowego. Śpiewając w dalszym ciągu, na imię Papieża pochyła głowę. Gdy *Stolica apostolska* wakuje, opuszcza słowa: *una cum beatissimo Papa nostro*; toż samo czyni ze słowami: *et antistite nostro*, gdy niema biskupa djecezałnego. Opuszcza też wszystko, co się odnosi do cesarstwa rzymskiego.

403. Po ukończeniu śpiewu, zamknie celebrans mszał i, poprzedzony przez ministrantów, pójdzie do kredencji. Przechodząc przed środkiem ołtarza, oddaje mu głęboki pokłon głowy. Przy kredencji zdejmuje celebrans paramenta białe, a wkłada manipularz, stułę i ornat fioletowe, nie mówiąc.

Czytanie proroczw.

404. Ubrany w ornat fioletowy, celebrans najkrótszą drogą wstępuje na stopnie ołtarza i staje po stronie epistoły, gdzie z mszału odczytuje głośno 12 proroczw, modlitwy i tractus. Ile razy mówi: *Flectamus genua*, klęka wraz z obecnymi. Modlitwy mówi z rękoma podniesionymi. Po ukończeniu proroczw, powraca najkrótszą drogą do kredencji, gdzie zdejmuje ornat i manipularz, a wkłada kapę fioletową i biret na głowę.

Poświęcenie wody.

405. Przybrawszy się celebrans w kapę, podąży przed stopnie ołtarza; tu oddawszy rewerencję ołtarzowi, poprzedzony przez ministrantów, procesjonalnie uda się do chrzcielnicy. Śpiewacy nuć antyfonę *Sicut cervus*; gdyby jednak ich nie było, celebrans, idąc, odczytuje ją zwolna i wyraźnie.

406. Nim procesja zbliży się do samej chrzcielnicy, zatrzyma się po za jej kratkami. Tu celebrans, zwrócony do krzyża procesjonalnego, oddawszy swój biret drugiemu ministrantowi, z dłońmi rąk połączonymi, odśpiewuje z mszału modlitwę. Po jej ukończeniu wkłada biret i zbliża się do chrzcielnicy. Tu oddaje znowu biret i stanawszy naprzeciw krzyża procesjonalnego, dłońmi rąk przed piersią trzymając połączone, śpiewa tonem ferjalnym: *Dominus vobiscum, Oremus, Omnipotens sempiternus Deus...* i potem prefacją, także z dłońmi rąk przed piersią połączonymi.

407. Podczas śpiewania prefacji: a) po słowach: *gratiam de Spiritu Sancto*, dzieli prawą ręką wodę na krzyż, i zaraz potem rękę ręcznikiem wyciera, b) po słowach: *non inficiendo corrum-pat*, dotyka wodę ręką, którą zaraz wyciera, c) po słowach *indulgentiam consequantur*, kreśli trzy znaki krzyża po nad wodą, d) po słowach: *super te ferebatur*, rozdziela wodę ręką prawą i wylewa ją na cztery strony świata: wschód, zachód, północ i południe, w taki sposób:

1
3 4
2

i zaraz wyciera wyciera rękę ręcznikiem, e) po słowach: *in nomine Patris et Spiritus Sancti*, zmienia śpiew na czytanie, f) po słowach: *benignus adspira*, trzykroć oddycha po nad wodą w kształ-

cie krzyża, g) po słowach: *mentibus efficaces*, opuszcza cokolwiek paschał do wody, śpiewając trzykrotnie, coraz wyżej, słowa: *Descendat in hanc plenitudinem...*, i trzykrotnie jednocześnie coraz głębiej paschał zanurzając do wody; po trzecim zanurzeniu i śpiewie, nie wyjmuje paschału z wody, lecz oddycha trzykroć na wodę, w kształcie Ψ i dalej śpiewa: *totam huius aquae...* h) po słowach: *foecundo effectum*, wyjmuje paschał z wody i wyciera go, i prefacją kontynuuje, samo zakończenie jej odczytując tylko. Obecni odpowiadzą: *Amen*.

408. Skoro ministrant drugi nabierze z chrzcielnicy w naczyniu wody święconej ¹⁾ i podaje celebransowi kropidło, ten skrapia wodą święconą najprzód sam siebie, potem otaczających, wreszcie, przechodząc po kościele, wszystkich obecnych wiernych. Po ukończeniu pokropieniu wlewa do chrzcielnicy na krzyż najprzód łyżeczkę oleju katechumenów, mówiąc *Sanctificetur...*, potem łyżeczkę chrzmy św. przy słowach: *Infusio Chrismatis...*, wreszcie dwie łyżeczki obu olejów odrazu, mówiąc: *Commixtio...* miesza oleje śś. z wodą, ręką wodę poruszając ²⁾. Wreszcie stojąc przy stoliku, wyciera ręce watą i miększym chleba, i, przy posłusze ministrantów, myje je i ręcznikiem obciera.

¹⁾ Gdyby wody święconej wierni dnia tego potrzebowali wiele, lepiej jest wodę poświęcać nie w chrzcielnicy, ale w jakim większym naczyniu i ztąd część wody, po prefacji, przelać do chrzcielnicy, dokąd się także oleje wlewa. Pozostała zaś woda w wielkim naczyniu rozbięra na jest przez wiernych. Cf. De Herdt, *S. Lit. prax.* t. III, n. 55.

²⁾ Oleje śś. do wody chrzcielnej używane są te, które biskup w poprzedzający Wielki Czwartek pokonsekrował. Gdyby w żaden sposób olejów tych dostać nie było można, oleje zeszłoroczne się używają (Ś. K. Obrz. 23 września 1837, in *Oriolen*). Gdyby i zeszłorocznych nie było, to woda poświęca się bez olejów; dopiero po otrzymaniu ich, kapłan w komży i stole fioletowej, prywatnie je do wody wlewa, według formy w mszale na Wielką Sobotę podanej (Ś. K. Obrz. 12 kwietnia 1755, in *Lucana*).

409. Gdyby w kościele nie było chrzcielnicy, celebrans, po ukończeniu prorocत्व, poświęca wodę zwykłą według formularza zwyczajnie w niedziele używanego. Idąc do miejsca, gdzie stoją naczynia z wodą, może śpiewać antyfonę *Sicut cervus...* powracając¹⁾ zaś, litanją do Wszystkich Świętych. λ

Powrót od chrzcielnicy do ołtarza wielkiego.

410. Po wytarciu rąk, celebrans wkłada biret na głowę i zaintonowawszy litanją do Wszystkich Świętych, poprzedzony przez ministrantów, procesjonalnie powraca do wielkiego ołtarza. W razie niemożności celebransa, wezwania śpiewa organista. Gdy procesja powróci do ołtarza wielkiego, celebrans, zdjawszy biret i kapę, ukleknie na najniższym stopniu, śpiewając w dalszym ciągu wezwania litanji, aż do *Christe audi nos* włącznie. Potem oddawszy rewerencję ołtarzowi, poprzedzony przez ministrantów, idzie do zakrystji.

411. Jeżeli wezwania litanji organista śpiewa, a chłopcy z chóru mu odpowiadają, to celebrans, przyszedłszy do ołtarza wielkiego, zdjawszy biret i kapę, pada na twarz na posadzkę, głowę położywszy na poduszce fioletowej, leżącej na najniższym stopniu. Na wezwanie: *Peccatores...*, celebrans powstaje i w birecie na głowie, poprzedzony przez ministrantów, powraca do zakrystji.

Msza święta.

412. Ten tylko kapłan w Wielką Sobotę odprawiać może mszą św., który odprawił poprzedzające ją ceremonie ¹⁾. Innych mszy dnia tego nie wolno jest odprawiać ²⁾. Przebrawszy się zatem w zakrystji

¹⁾ Ś. K. Obrz. 1 września 1832, in *Pinerolien*.

²⁾ Gdyby w Wielką Sobotę wypadła jaka uroczystość parałjalna, officjum jej i msza na inny dzień się przenosi; świętowanie zaś jej, jeżeli się obchodził, zupełnie w danym roku miejsca niema.

1) 26 Mart. w 41 nocy 241. Księgi 2. z Łowosów do Cerem. 2p.
powraca w 21. i spowiada powracający
2) spowiadać zaś "respondente choro" i repente omnia

w szaty białej barwy, celebras wychodzi ze mszą św. Stanąwszy przy stopniach, odmawia, jak zwykle, spowiedź powszechną wraz z psalmem Judica i Gloria Patris. Potem wstępuje na stopnie i odmówiwszy modlitwy: Aufer... i Oremus..., nie przechodząc na stronę epistoły, więc przed środkiem ołtarza, mówi: Kyrie elejson. Introit się opuszcza. Gloria in excelsis uroczyście się śpiewa. Modlitwa śpiewa się tylko jedna.

413. Po epistole celebrans śpiewa trzykroć Alleluia, podnosząc stopniowo głos, jak wskazuje mszał; potem czyta werset i tractus. Credo i offertorium się opuszczają. Nie mówi się też Agnus Dei...

414. W miejsce antyfony, komunją zwanej, śpiewają się nieszpory. Celebrans, stojąc po stronie epistoły, mówi antyfonę Alleluja, psalm Laudate, i znów antyfonę Alleluia. Komunia św. podczas mszy św. się nie rozdaje, chyba że inny jest zwyczaj ¹⁾. Potem intonuje antyfonę Vespere..., odmawiając ją całą wraz z kantykiem Magnificat, poczem powtarza antyfonę. Następnie idzie przed środek ołtarza, całuje płytę ołtarzową, i zwrócony do ludu, mówi: Dominus vobiscum, modlitwę po stronie epistoły i t. d. Do *Ite missa est* dodaje dwa Alleluia. Odmówiwszy wreszcie początek ewangelji według św. Jana, powraca do zakrystji.

415. Gdyby kapłan jaki, nieobecny na nabożeństwie, nieszpory tego dnia odmawiał później, rozpocznie je od *Pater* i *Ave* i odmówi tak, jak je brewjarz wskazuje pod rubryką „Extra chorum.“

¹⁾ Ś. K. Obrz. 22 sierpnia 1837. Po mszy św. podobnie się nie rozdaje, nie dla zasady, lecz dla trudności, skoro puszcza z Najśw. Sakramentem jest w grobie. *Ekphrasis missae s. cum fidelibus*

posledni ministranci cum partem pro domo
Lis. S. R. C. 25 Sept. 1837

b) CZYNNOŚCI MINISTRANTÓW.

Poświęcenie ognia i kadzidła.

416. Do posługiwania przy ceremonjach Wielkosobotnich potrzebni są czterej ministranci. Gdy zatem nadejdzie czas rozpoczęcia się nabożeństwa, drugi i czwarty ministranci, stanąwszy z obu stron celebransa, dopomagają mu przy ubieraniu się. Następnie trzeci ministrant bierze w ręce krzyż procesjonalny i staje z pierwszym po za celebransem. Po rewerencji krzyżowi w zakrystji oddanej, wychodzą wszyscy w takim porządku: na czele idzie pierwszy ministrant z dłońmi rąk połączonemi, za nim idzie trzeci ministrant z krzyżem procesjonalnym, wreszcie drugi i czwarty, mający między sobą celebransa i podtrzymujący poły jego kapy. Jeżeli przechodzą przed wielkim ołtarzem, kłękają na jedno kolano, za wyjątkiem krucyfiera.

417. Po przybyciu na miejsce poświęcenia ognia, krucyfer staje po za stołem, tyłem obrócony do drzwi kościoła, wyobrażenie krucyfiksu zwróciwszy do celebransa. Drugi i czwarty ministranci stają z obu stron celebransa, twarzą zwrócenii do krzyża procesjonalnego; drugi ministrant odbierze od celebransa ze zwykłemi pocałowaniem biret, obraca karty mszału, gdy potrzeba, i podtrzymuje poły kapy celebransa, od prawej jego strony, podczas pokrapiania i kadzenia.

418. Po modlitwach ministranci odpowiadają: Amen. Podczas czwartej modlitwy pierwszy ministrant nakłada ogień poświęcony do kadzielnicy, a czwarty, wzięwszy ze stołu kropidło i wodę święconą, staje z prawej strony celebransa. Po ukończeniu czwartej modlitwy pierwszy ministrant podaje łódkę drugiemu, a ten znowu podaje łyżeczkę celebransowi, zachowując pocałowania (najprzód łyżeczki a potem ręki). Pierwszy ministrant podnosi kadzielnicę do zasypiania kadzidła. Gdy zaś celebrans pobłogosławi ka-

dzidło, pierwszy ministrant z kadzielnicą i łódką cofa się w tył, a czwarty ministrant, zbliżywszy się, podaje kropidło drugiemu, ten zaś z pocałowaniem podaje je celebransowi. Gdy celebrans dopełni pokropienia, drugi ministrant odbiera z pocałowaniem (najprzód ręki, następnie kropidła) kropidło, oddaje je czwartemu, ale zaraz wzięwszy od pierwszego kadzielnicę, podaje ją z pocałowaniem celebransowi. Po odebraniu kadzielnicy pierwszy ministrant wraz z czwartym oddają pokłon celebransowi; potem czwarty składa kropidło i wodę święconą na stole, a pierwszy nabiera więcej ognia do kadzielnicy; drugi zaś ministrant zapala od ognia knot stoczka ¹⁾. Czwarty ministrant pomaga celebransowi przy zdejmowaniu kapy i stuły, i włożenia stuły i dalmatyki białej. Wreszcie pierwszy ministrant z kadzielnicą i łódką staje przy celebransie i wraz z drugim posługuje przy zasypaniu i poświęceniu kadzidła.

Procesja do wielkiego ołtarza.

419. Po zasypaniu kadzidła procesja powraca do kościoła w następującym porządku: poprzedza ją turyferarz, lekko poruszający kadzielnicą; po prawej jego stronie idzie czwarty ministrant z kawałkami kadzidła na tacce; za nim idzie trzeci ministrant z krzyżem, a potem, z lewej strony celebransa, ministrant drugi z zapalonym stoczkiem. Skoro celebrans wejdzie do kościoła, procesja się zatrzyma. Gdy celebrans nachyli trąguł ku drugiemu ministrantowi, ten zapala jedną z świec trągułu; wszyscy, z wyjątkiem krucyfery, klękają, gdy i celebrans ukleknie; powstawszy, odśpiewują: Deo gratias. Procesja dalej idzie i zatrzymuje się na środku kościoła, gdzie drugi mini-

¹⁾ Zapalić może od ognia poświęconego, choćby za pomocą zapalki.

strant zapala drugą świecę trągułu, i znów wszyscy wraz z celebransem klękają, a, powstawszy, śpiewają: Deo gratias. Procesja po raz trzeci zatrzymuje się przed stopniami ołtarza i, po zapaleniu trzeciej świecy na trągule, odbywają się też same ceremonie, co za pierwszą i drugą razą.

Poświęcenie paschału.

420. Po odśpiewaniu trzeciego Deo gratias, drugi ministrant, postawiwszy stoczek z knotem zagaszonym na odpowiedniejszym miejscu, bierze z kredencji mszał i celebransowi podaje, przyjąwszy odeń trąguł. Zaczem przy stopniach ministranci drugi i czwarty staną po prawej stronie celebransa, w środku stojącego, a trzeci i pierwszy po lewej. Wszyscy oddadzą rewerencję ołtarzowi.

421. Gdy celebrans, klęcząc na najniższym stopniu, pomodli się chwilkę i powstanie, ministranci jednocześnie z nim powstają i oddają rewerencję ołtarzowi i idą na miejsce śpiewania Exultet: najprzód idzie turyferarz, mający po prawej stronie ministranta z kawałkami kadzidła, za nimi zaś, poprzedzając celebransa, podąża trzeci ministrant z krzyżem, mający po lewej stronie drugiego ministranta z trągułem.

422. Stanąwszy przy pulpicie, wszyscy zwracają się w tę samą stronę, co i celebrans, po którego prawej stronie, w tej samej linii, umieszczają się trzeci ministrant i pierwszy, a po lewej stronie drugi i czwarty. Ministrant z krzyżem zwraca wyobrażenie jego do celebransa. Gdy celebrans okadzi mszał, turyferarz odnosi kadzielnicę do zakrystji, poczem na swoim miejscu stanie.

423. Po słowach: curvat imperia, ministrant z kawałkami kadzidła zbliża się do paschału, aby celebrans mógł je łatwo z tacki wziąć, poczem odnosi

tackę do kredencji, a przynosi z sobą stoczek woskowy, niezapalony.

424. Po słowach: *rutilans ignis accendit*, akolita z trjangułem podaje go celebransowi i, gdy celebrans zapali nim paschał, odbiera go i w dalszym ciągu trzyma. Po prześpiewaniu zaś słów: *apis mater eduxit*, ministrant z stoczkiem zapala go od trjangułu, albo od paschału, i nim zapala lampki, stojące na predelli.

425. Po ukończeniu *Exultet*, pierwszy ministrant postawi na ołtarzu pulpit ołtarzowy z mszałem, drugi zaś stawia trjanguł w przygotowanej podstawie; trzeci krzyż postawi obok kredencji; zresztą wszyscy, poprzedzając celebransa, zdążają do kredencji; przechodząc przed ołtarzem, klękają na jedno kolano. Przy kredencji dopomagają celebransowi do zdjęcia paramentów białych, a włożenia fioletowych.

Czytanie prorocत्व.

426. Gdy celebrans, przybrany w ornat, stanie przy ołtarzu, drugi i trzeci ministrant staną przed stopniami, a dwaj inni przy kredencji. Klękają, ile razy celebrans powie: *Flectamus genua*. Gdy drugi ministrant odpowie: *Levate*, powstają. Skoro zaś celebrans znowu stanie przy kredencji, ministranci przybierają go w kapę fioletową.

Poświęcenie wody.

427. Po przybraniu się celebransa w kapę i biret, pierwszy ministrant bierze paschał w ręce, trzeci krzyż procesjonalny, a dwaj inni stają po obu stronach celebransa, aby podtrzymywać poły jego kapy. Gdyby mogli być dwaj inni jeszcze ministranci, toby należało im wziąć w ręce kandelabry i stanąć po obu stronach krucyfery. Wszyscy idą przed stopnie ołtarza, klękają na jedno kolano i idą procesjonalnie

do chrzcielnicy. Poprzedzać będzie wszystkich ministrant z paschałem, za nim pójdzie krucyfer, potem dwaj ministranci z celebransem.

428. Nim procesja wejdzie za kratki chrzcielnicy, zatrzyma się krucyfer i obróci się do celebransa. Drugi ministrant przyjmuje biret od celebransa i trzyma go podczas śpiewanej modlitwy; czwarty zaś, wiawszy ze stołu mszał, trzyma go celebransowi. Po ukończonej modlitwie, drugi celebrans podaje biret celebransowi, który zbliża się do chrzcielnicy. Tymczasem krucyfer i akolici stają tak za chrzcielnicą, aby ta była między nimi a celebransem. Obok akolitów staje ministrant z paschałem. Ministrant drugi, wiawszy ze stołu ręcznik, trzyma go przy chrzcielnicy. Obaj ministranci: z ręcznikiem i paschałem, tyle razy podają te przedmioty celebransowi, ile razy tego będzie potrzeba.

429. Po prześpiewanej prefacji, drugi ministrant naje z chrzcielnicy wody święconej do kociołka i, umoczywszy w nim kropidło, poda je celebransowi. Podczas pokrapiania wiernych po kościele, towarzysząc celebransowi dwaj ministranci, trzymając poły jego kapy. Po włożeniu olejów do wody chrzcielnej, ministranci posługują celebransowi przy umyciu rąk i ich wytarciu.

Powrót od chrzcielnicy do ołtarza wielkiego.

430. Po dopełnieniu czynności umycia rąk przez kapłana, drugi ministrant poda mu biret. Procesja powraca do ołtarza wielkiego. Na jej czele idzie pierwszy ministrant z paschałem, potem trzeci ministrant z krzyżem, śpiewacy i celebrans między dwoma ministrantami. Gdy celebrans stanie przez pulpitem ołtarza wielkiego, drugi ministrant odbiera biret i wraz z czwartym zdejmuje kapę z celebransa. Pierwszy ministrant paschał stawia na kandelabrze, a trzeci

krzyż opiera o kredencję. Zatem wszyscy kłękają i odpowiadają na wezwania litanji.

431. Jeżeli wezwania litanji śpiewa kto inny, nie celebrans, pierwszy ministrant, po ustawieniu paschału na kandelabrze, weźmie poduszkę fioletową z kredencji i położy ją na najniższym stopniu przed środkiem ołtarza; poduszkę tę usunie, gdy celebrans na *Pecatores* powstanie.

432. Po ukończeniu litanji, jeżeli sam celebrans śpiewał jej wezwania, albo po *Peccatores*, jeżeli organista to czynił, drugi ministrant poda celebransowi biret, i po oddaniu rewerencji ołtarzowi, wraz z innymi ministrantami, parami po dwóch przed celebransem idąc, powracają do zakrystji.

Msza święta.

433. Ministranci posługują do mszy św. tego dnia, jak zwykle, podczas mszy uroczystej. Gdy celebrans zaintonuje *Gloria in excelsis*, pierwszy ministrant uderza w dzwonek, który położy dopiero po odśpiewaniu tego hymnu przez celebransa.

c) CZYNNOŚCI ZAKRYSTJANA.

434. Przed rozpoczęciem nabożeństwa zakrystjan przed drzwiami wielkimi kościoła, lub, gdy inaczej nie można, w jego przedsionku ustawi stół, okryty obrusem białym, a na nim położy dalmatykę białą, ze stulą i manipularzem tejże barwy; mszał na pulpicie; szczypce do węgla, węgle w fajerce, krzemień i stali kawałek; wiązka cierni, stosownie do zwyczaju; kadzielnica pusta i lódka z kadzidłem; stoczek woskowy; tacka z pięcioma kawałkami kadzidła (jak bursztyn, oliwan i t. p.)¹⁾; przy stole stawia się laska

¹⁾ Wosku do zlepienia, lub oblepienia kawałków kadzidła się nie używa.

trzciniowa¹⁾, około 3½ łokcia długości mająca, ozdobiona kwiatami, na wierzchu której osadzona jest świeca woskowa, rozdzielona w trzy gałęzie świec mniejszych, formujących dwa kąty trójkąta; laska ta ze świecą nazywa się trjangułem.

435. Ołtarz wielki ubiera się jak w uroczystości, tylko bez kwiatów; antepedjum zawiesza się fioletowe, ale tak, aby w swoim czasie można je było zdjąć, a zostawić pod spodem będące białe; między kandelabrami postawić należy lampek cztery z olejem. Obok ołtarza, po stronie ewangelji, podstawa stoi marmurowa, lub drewniana dla trzciny; tamże na wielkim kandelabrze osadzony jest paschał, to jest wielka świeca, cała z wosku białego ulana, przedtem nieużywana, w której jest pięć małych otworów na krzyż dla umieszczenia w nich kadzidła; obok paschału, na posadzce, stoi pulpit okryty białą.

436. Na kredencji okrytej białą kładzie się: mszał i kancjonał; ampulki z winem i wodą, i ręczniczek; ornat i manipularz fioletowe; poduszka fioletowa, jeżeli będzie potrzebna podczas śpiewania litanji do Wszystkich Świętych. W zakrystji zaś dla celebransa przygotować trzeba humerał, albę, pasek, stulę i ornat białe; kielich ubrany białą. Krzyż procesjonalny. Dla ministrantów komże.

437. Chrzcielnica już przedtem oczyszcza się i wodą czystą napelnia. Kratki, otaczające chrzcielnicę, ozdabia się kwiatami, a posadzkę, otoczoną kratkami, jeżeli można, ziołami pachnącymi się posypuje. Obok stoi stół okryty białą, a na nim mszał, dwa ręczniki do otarcia rąk, naczynie do wody święconej i kropidło, naczynie do czerpania wody z chrzcielnicy; naczynia z olejami chryzmy i katechumenów, naczynie do umycia nóg, miękisz chleba i wata na tacce. Z boku chrzcielnicy także stoją naczynia z wodą, do których

¹⁾ W braku trzciniowej może być użyta drewniana laska.

zakrystjan, po poświęceniu wody przez celebransa, doleje wody z chrzcielnicy, w większej ilości, aby przez dolanie jej woda w naczyniach stała się poświęcona ¹⁾. Gdyby chrzcielnicy nie było, to w zakrystji lub w przedsionku przygotować trzeba wielkie naczynie z wodą i trochę soli.

438 Gdy się zbliży godzina nabożeństwa, zakrystjan wzywa wiernych na nie uderzaniem grzechotki. Gdy celebrans przyjdzie do miejsca poświęcenia ognia, krzesi ogień, pocierając stal o krzemień, i rozżarza nim węgle. Fajerkę z węglami otoczy, według zwyczaju, wiązką cierni, aby się trochę przydymiły. Cierń nie te później rozda wiernym. Po ukończeniu obrzędu poświęcenia ognia, paramenta fioletowe i biret przenosi na kredencję przy ołtarzu, a wszystkie inne przedmioty do zakrystji. Zaczem zgasi wszystkie światła w kościele, z wyjątkiem sześciu koniecznych przed wystawionym Najśw. Sakramentem w grobie.

439. Gdy pod koniec śpiewu Exultet jeden z ministrantów zapali stoczek lampki stojące na predelli ołtarza, zakrystjan wzięwszy od niego stoczek, zapali nim wszystkie światła w kościele, które przedtem pogasił.

440. Po prześpiewanej prefacji przy poświęceniu wody, gdy celebrans pokrapia wiernych, zakrystjan naczyniem osobnem przeleje część wody z chrzcielnicy do każdego z naczyń z wodą czystą stojących przy chrzcielnicy; w tej ostatniej zostawia tylko tyle wody, ile jej potrzeba będzie do użytku przy chrzcie św. Wodę z naczyń stojących przy chrzcielnicy wierni zabierają z sobą do domów.

441. Skoro przy ołtarzu wielkim prześpiewaniem zostanie w litanji do Wszystkich Świętych wezwanie: Peccatores..., zakrystjan odejmuje od ołtarza an-

tepedjum fioletowe, rozciąga na stopniu dywan, zapala sześć świec woskowych białych na ołtarzu i między kandelabrami ustawia kwiaty.

442. Podczas mszy św., gdy celebrans zaśpiewa Gloria in excelsis, zaleci dzwonnikom tak długo dzwonić, dopóki śpiewacy nie ukończą tego hymnu śpiewać. Podczas śpiewania tego hymnu odsłania też opony z obrazów w całym kościele.

443. Po mszy św. usuwa z przed ołtarza trjanguł; paschał zaś gasi tylko, ale zostawia, aby go zapalać na następujące nabożeństwa:

a) podczas rezurekcji.

b) podczas sumy i niesporów w niedziele i uroczystości świętowane okresu wielkanocnego, aż do uroczystości Wniebowstąpienia; tego dnia bowiem po ewangelji go zgasi, a po sumie do zakrystji chowa.

c) trzeciego dnia Wielkiejnocy i w sobotę przed Niedzielą przewodnią podczas sumy.

d) Gdzie jest zwyczaj zapalania paschału podczas sumy dopiero po prześpiewaniu epistoły, i gaszenia po Komunji św., zachować go należy ¹⁾.

d) CZYNNOŚCI ORGANISTY.

444. Przy powrocie procesji po poświęceniu ognia, na Lumen Christi celebransa, organista z swoim chórem chłopców odpowiada: Deo gratias. W czasie zaś śpiewania Exultet odpowiada, jak zwykle w prefacji, i pod koniec kantyku doda Amen.

445. Do chrzcielnicy idąc za krucyferem, śpiewa: Sicut cervus... Po skończonem zaś poświęceniu wody, organista, jeżeli tego nie będzie robił celebrans, intonuje litanję, a chłopcy odpowiedzi śpiewają.

446. Gdy litanja zostanie doprowadzoną do końcowego Kyrie, intonuje i śpiewa z chórem chłopców

¹⁾ Cf. De Herdt, *S. Lit. prax.*, t. III, n. 55.

¹⁾ Ephemer. liturg., 1893, p. 568.
Ceremonjał Parafjalny. T. II.

Kyrie eleison... mszalne, bez organów. Potem Gloria... śpiewa już z organami, na których gra już do końca mszy św.

447. Po epistole, gdy celebrans trzy razy śpiewa Alleluia, organista z chórem je powtarza tyleż razy i tymże samym tonem, co celebrans.

448. Po Komunji intonuje antyfonę niesporną Alleluia i śpiewa psalm Laudate Dominum..., wraz z powtórzeniem antyfony. Gdy celebrans zaintonuje antyfonę Vespere autem Sabbati, śpiewa ją z chłopcami dalej, wraz z kantykiem Magnificati i powtórzeniem antyfony. Po Ite, missa est, dodaje do Deo gratias dwa Alleluia.

§ 9. Poświęcenie pokarmów w Wielką Sobotę.

449. Obrzęd poświęcenia pokarmów w Wielką Sobotę dokonywa się według sposobu, o którym mowa jest wyżej, w części X, n. 25. Zaznaczyć tylko tu trzeba, że poświęcanie pokarmów nie może nigdy do tyła zajmować czasu kapłanowi, aby na tem traciły obrzędy, przenoszone w tym celu na zbyt ranne godziny, i część Najświętszego Sakramentu wystawionego w grobie. Na obrzędach wielko-tygodniowych, jak najuroczyściej odprawianych, winni być obecni wierni; poświęcanie pokarmów to rzecz drugorzędna. Kapłan zbyt daleko i na zbyt długi czas oddalać się nie może od kościoła i od Najświętszego Sakramentu. Dlatego poświęcenie to zwyczajowe ograniczać się winno na poświęcaniu niektórych pokarmów przynoszonych do przedsionku kościoła, lub w każdej wsi do jednego czy kilku miejsc. W tej też myśli przemawia synod Płocki z r. 1733: „Invaluit consuetudo ex intentione quidem pia et laudabilis, ex abusu autem intolerabilis, benedicendi pro Paschate esculenta in domibus Laicorum. Cum autem Parochi, illo sacro tempore, Christo Domino in sepulchro reposito, benedictionibus ignis,

sacri fontis, confessionibus excipiendis, ac aliis sacris caeremoniis intendere deberent, ipsi iis, quae oportet facere, omissis, per pagos, villas, domos cursitant, et saepe bene poti, vix redeunt ad levandum de sepulchro Christum Dominum, imo ad missae sacrificium in die illo festivo inepti, cum ingenti scandalo et Cleri opprobrio. Ideo imprimis doceant, non esse necessarium, ut omnia esculenta benedicantur, sed sufficere unum vel alterum etiam solum panem, adeoque haec facile posse adferri ad porticum Ecclesiae, et simul benedici. Nihilominus Sabbato Sancto, praesertim ubi plures sunt sacerdotes, possunt ad domos Nobilium, in Ecclesias beneficorum excurrere, ad quos ceteri minoris conditionis sua esculenta comportent ex illo pago. Si autem omnes fere sunt aequales, uno anno ad unum, alio ad alium, haec esculenta adferantur pro benedictione. Caveant autem, ne mane Sabbato Sancto, vel Dominica resurrectionis, pro hac benedictione excurrant.“

§ 10. Uroczystości tego okresu.

450. Uroczystości tego okresu wypadać mogą najdalej do 24 kwietnia. Z kolei je więc wymienimy:

Dnia 11 kwietnia. Św. Leona I, papieża, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. We mszy tej uroczystości In medio, epistoła jest Justus cor sum tradet... Gdyby uroczystość tę wypadło przenieść na okres pozazielenoświątkowy, gradual czytać trzeba z komunału doktorów.

Dnia 13 kwietnia. Św. Hermenegilda, króla i męczennika, rytu połowicznego. Gdy uroczystość ta nie ma pierwszych niesporów z powodu okkurencji, hymn z niesporów odmawia się w jutrzni, a w takim razie hymn z jutrzni przenosi się do laudesów. Gdy uroczystość ta przeniesioną zostanie na okres wielkanocny, msza się odmawia Protexisti..., ale ewan-

gelja zawsze się mówi *Si quis venit ad me ze mszy Statuit.*

Dnia 14 kwietnia. Św. Justyna, filozofa i męczennika, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja ŚŚ. Tyburcego, Walerjana i Maximusa, męczenników, o których lekcja jest osobna, jeżeli dzień 14 kwietnia wypadnie w okresie wielkanocnym.

Dnia 17 kwietnia. Św. Aniceta, papieża i męczennika, rytu prostego.

Dnia 21 kwietnia. Św. Anzelma, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. Lekcje I nokturnu w officjum tej uroczystości zawsze się mówią: *Sapientiam.* Gdyby uroczystość ta wypadła w dniu, mającym dziewiątą lekcję, czy to homilijną, czy to o święcie prostem, ósma lekcja rozpoczyna się od słów: *Merito igitur*, jak to zaznaczonem jest w brewjarzu pod dniem 14 stycznia.

Dnia 22 kwietnia. ŚŚ. Sotera i Kajusa, biskupów i męczenników, rytu połowicznego.

Dnia 23 kwietnia, a w części djecezji sejneńskiej i w djecezjach: żmudzkiej, mohilewskiej, wileńskiej i tyraspolskiej, 24 kwietnia. Św. Wojciecha, biskupa i męczennika, prawie we wszystkich djecezjach naszych, z wyjątkiem żmudzkiej (rytu zdwojonego) i tyraspolskiej (rytu zdwojonego większego), rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Officjum i msza św. znajdują się w patronale i są zastosowane do okresu wielkanocnego, gdyż w tym czasie uroczystość ta wypada, albo się nań przenosi. Lekcje II nokturnu należy odczytywać z 20 października ¹⁾, a w dzień oktawy z komunálu męczenników w okresie wielkanocnym:

¹⁾ Bonawentura Makowski, *Breves observationes et annotationes ad proprium officiorum et missarum de SS. Patronis Regni Poloniae et Sueciae.* Varsaviae 1759.

Dignum et congruum est. Uroczystość ta ma taki przywilej, że gdy ją potrzeba przenieść, przenosi się stale na poniedziałek po niedzieli Przewodniej, wraz ze świętowaniem, jeżeli gdzie jest ¹⁾.

Tegoż dnia. Św. Jerzego, męczennika, rytu połowicznego, z wyjątkiem djecez. żytomierskiej, gdzie jest rytu zdwojonego zwykłego, i djecezji żmudzkiej, mohilewskiej i tyraspolskiej, gdzie jest rytu zdwojonego I klasy bez oktawy; rytu zaś zdwojonego I klasy z oktawą jest w części djecezji sejneńskiej i w djecezji wileńskiej. Ztąd, gdy potrzeba, lekcje I nokturnu są: *Fratres, debitores.* We mszy zaś mówią się *Gloria* i *Credo.* W tych djecezjach, gdzie uroczystość św. Jerzego pozostaje w okkurencji z św. Wojciechem, przenosi się stale na inny dzień.

Dnia 24 kwietnia. Św. Fidelisa a Sigma-ringa, męczennika, rytu zdwojonego. W modlitwie tej uroczystości zakończenie jest: *In unitate Spiritus Sancti* a nie *In unitate ejusdem...*

451. Obok tych uroczystości stałych wypada w tym okresie jedna ruchoma, w piątek po niedzieli pasyjnej: Siedmiu boleści Marji Panny Najświętszej, rytu zdwojonego większego. Gdyby ta uroczystość dla okkurencji nie mogła być obchodzoną w piątek, przenosi się ją na sobotę, jeżeli nie jest zajęta przez uroczystość wyższą; w przeciwnym razie tej uroczystości jużby się nie obchodziło. We mszy tej uroczystości mówi się sekwencja *Stabat mater...*, a w prefacji wstawiają się słowa: *Et te in transfixione...*

¹⁾ Ś. K. Obrz. z 15 września 1736 r. całej prowincji gnieźnieńskiej tego przywileju udzieliła, jak o tem czytamy w rozporządzeniu Teodora, arcybiskupa i prymasa, z d. 16 listopada 1736 r.

ROZDZIAŁ VI.

Okres wielkanocny.

§ 1. Uwagi ogólne.

452. Okres wielkanocny rozpoczyna się od nieszpórów w Wielką Sobotę i trwa aż do nieszpórów w sobotę po Zielonych Świątkach. Obejmuje 8 tygodni. Ponieważ rubryki, dotyczące uroczystości Wielkiejnocy, Wniebowstąpienia i Zielonych Świątek i ich oktafów, które w tym okresie wypadają, jako też i pozostałych dni, nie są jednakie, ztąd z kolei należy je wyłożyć, co też w następnych paragrafach zrobimy.

453. Od komplety w Wielką Sobotę poczynawszy, przy każdej godzinie kanonicznej, po Gloria Patri dodaje się Alleluia.

454. Antyfoną końcową w officjum tego okresu jest Regina coeli.

455. Przy rozpoczęciu aspersji śpiewa się w tym okresie Vidi aquam... z werselem: Domine apud Te... i modlitwą: Concede, quaesumus...¹⁾.

456. Po udzieleniu Komunii św. do antyfony: O sacrum convivium... i wersetu: Panem de coelo... z odpowiedzią nań: Omne delectamentum... dodaje się Alleluia, a modlitwa rozpoczyna się od słów: Spiritum nobis...

§ 2. Rezurekcja.

457. Zwyczajowy obrzęd rezurekcyjny odbywa się późno wieczorem w Wielką Sobotę, lub wczesnym rankiem w niedzielę Wielkanocną. Na nabożeństwo zakrystjan, w dzwony wszystkie uderzając uroczyste, wzywa. Grób jest oświetlony jasno. W pobliżu tronu

¹⁾ Rytuał piotrkowski.

postawi zakrystjan w ukryciu krzyż rezurekcyjny, przewiązany na krzyż, jak kapłan, czerwoną stulą, figurę Pana Zmartwychwstającego, i welon naramienny biały zawiesi. Obok stoi baldachin.

458. Ołtarz wielki ozdobić należy jaknajuroczystiej i na nim zapalić tyle świec, ile tego wymaga wystawienie uroczyste Najświętszego Sakramentu. Na ołtarzu rozwinięty korporał położyć trzeba i kluczyk do otworzenia cyborjum przygotować. Obok cyborjum postawić należy puszkę, okrytą sukienką, lub kielich, przykryty palką, w który z monstrancji Hostja Najświętsza się przełoży, zanim puszka z Najświętszym Sakramentem z grobu przeniesioną zostanie.

459. W zakrystji przygotowuje zakrystjan dla celebransa: humerał, albę, pasek, stulę i kapę białą. Jeżeli są jeszcze inni kapłani, to dla nich także przygotowuje komże, stulę i kapy białe¹⁾. Dla ministrantów rozwiesi komże. Rozżarzy też węgle i przygotowuje kadzielnice z łódką, oraz pewną liczbę świec na procesję, i kociołek z wodą święconą i kropidłem.

460. Przybrany zatem w kapę, w birecie na głowie, poprzedzony przez ministrantów z chorągwiami, przez bractwo z zapalonemi świecami, przez śpiewaków, przez turyferarza i ministranta z wodą święconą, między dwoma ministrantami, podtrzymującymi poły jego kapy, idzie celebrans z zakrystji wprost do grobu. Gdyby byli inni jeszcze kapłani, ci poprzedzają celebransa w kapach, niosą świece w ręce.

461. Ujrzawszy Najświętszy Sakrament, celebrans zdejmie biret i odda jednemu z ministrantów, który postara się, aby go zaniecono na kredencję przy ołtarzu wielkim. Przyszedszy przed stopnie ołtarza w grobie, celebrans ukleśnie na posadzce na oba kolana i oddawszy cześć Najświętszemu Sakramentowi przez głębokie pochylenie głowy, kłeka na najniższym

¹⁾ Rytuał piotrkowski.

stopniu i chwilę się w milczeniu modli. Toż samo czynią wszyscy towarzyszący.

462. Po krótkiej modlitwie intonuje antyfonę: Gloria Tibi Trinitas..., którą sam wraz z śpiewakami kontynuuje. Następnie śpiewa psalmy Laudate Dominum... i Domine, quid multiplicati... wraz z powtórzeniem antyfony. Gdy śpiew antyfony ucichnie, śpiewa: Kyrie elejson, a ministranci odpowiadają: Christe elejson, Kyrie elejson. Potem celebrans odmówi: Pater noster... i Ave Maria... i śpiewa wersety, znajdujące się w rytuale. Wreszcie powstanie, i śpiewa modlitwę, po której ministranci odśpiewują: Amen.

463. Następnie celebrans, powstawszy, zasypuje kadzidło i błogosławi je. Potem, jeszcze stojąc, wzięwszy kropidło umoczone w wodzie święconej, trzykroć (w pośrodku, z lewej swej strony, i z prawej) skrapia niem grób; z kolei okadza grób w tenże sposób. Zaczem podany sobie krzyż rezurekcyjny i figurę Pana Jezusa Zmartwychwstającego oddaje do niesienia przeznaczonym do tego ministrantom w komżach.

464. To uczyniwszy, klęka i okadza Najświętszy Sakrament, potrójnym rzutem kadzielnicy, przed i po okadzeniu głęboko pochylając głowę. Poczem, gdy ministrant okryje go welonem naramiennym, wstępuje na stopnie, klęka na jedno kolano i, powstawszy, zbliża się do tronu, zdejmując welon okrywający monstrancję i tę bierze w obie ręce, okrywając je końcami welonu naramiennego.

465. Odwróciwszy się do ludu z monstrancją w ręku, intonuje responsorium: Cum Rex gloriae..., które śpiewacy kontynuuja. Procesja zaraz rusza, obchodząc kościół trzykroć, przy biciu w dzwony. Na czele jej idą ministranci z krzyżem rezurekcyjnym z lewej strony i figurą Pana Jezusa z prawej strony; z obu stron tych ministrantów idą dwaj inni, z kandelabrami w ręku. Za nimi podążają niosący chorągwie i fere-

trony. Potem idą śpiewacy z organistą. Następnie należący do bractwa mężczyźni, niosą z obu stron zapalone świece. Z kolei idzie turyferarz, okadzający N. Sakrament, a obok niego jeden lub więcej ministrantów, uderzających w dzwonki. Wreszcie celebrans, z obu stron mający ministrantów, podtrzymujących poły jego kapy, niesie N. Sakrament pod baldachinem, utrzymanym przez czterech mężczyzn w komżach. Lud idący za celebransem, gdy można, trzyma zapalone świece w rękach.

466. Po ukończonym śpiewie responsorium, bez zatrzymania się procesji, celebrans lub organista intonuje jedną z pieśni starożytnych: Chrystus zmartwychwstał jest... lub Wesoły nam..., którą lud śpiewa aż do ukończenia procesji. Organista, jeżeli może, towarzyszy na organach śpiewającym, przynajmniej wtedy, gdy procesja wejdzie w mury kościoła.

467. Gdy procesja, po trzykrotnem obejściu kościoła, przyjdzie do ołtarza wielkiego, celebrans postawi monstrancję na rozwiniętym korporale, uklęknie, zejdzie z podnóżka, uklęknie na oba kolana, a gdy ministrant zdejmie zeń welon naramienny, powstanie i zasypuje kadzidło, nie błogosławiąc go. Potem okadza Najśw. Sakrament, klęcząc, i przed i po okadzeniu oddając głęboki pokłon głowy. Następnie oddawszy kadzielnicę ministrantowi, bierze w ręce krzyż rezurekcyjny i klęcząc, podnosi go w górę coraz wyżej, trzykroć intonując antyfonę: Surrexit Dominus de Sepulchro, którą śpiewacy kontynuuja. Poczem odda krzyż ministrantowi i śpiewa werset, po którym, gdy śpiewacy odpowiedzą, powstanie i śpiewa modlitwę: Oremus. Deus, qui nos... Wreszcie wejdzie na podnóżek, uklęknie na jedno kolano i stawia Najśw. Sakrament na tronie. Tymczasem ministranci z krzyżem rezurekcyjnym i figurą Zmartwychwstania Pańskiego stawiają je, między kandelabrami na predelli, lub z boków ołtarza, pierwszy po stronie epistoły, drugi po stronie ewangelji.

468. Celebrans, postawiwszy monstrancję na ołtarzu, zstępuje ze stopni, klęka na najniższym stopniu i powstawszy, rozpoczyna śpiewać jutrznią wraz z organistą i śpiewakami na chórze ¹⁾. Jutrznia, jak to niżej powiemy, jest trzechlekcyjna. Po *Te Deum* celebrans śpiewa *Dominus vobiscum*, modlitwę, potem znów *Dominus vobiscum*, *Benedicamus Domino* z dwoma *Alleluja*, *Fidelium animae...*, odmawia *Pater noster...*, i znów śpiewa *Dominus det nobis...*, kreśląc jednocześnie znak krzyża. Wreszcie śpiewa się antyfona końcowa *Regina coeli...* z wersetem i modlitwą ²⁾. *Divinum auxilium* kończy jutrznię.

469. Po ukończeniu jutrzni ma miejsce schowanie Najśw. Sakramentu przy śpiewie *Tantum ergo* i t. d., jak w części VI, rozdz. III opisanem zostało. Wszakże, gdyby jutrznia nie była śpiewana, po prześpiewaniu antyfony *Surrexit Dominus...* i modlitwy: *Deus, qui nos...*, celebrans, nie stawiając monstrancji na tronie, intonuje *Te Deum laudamus*, pod koniec którego chowa Najśw. Sakrament, jak w części VI, n. 53 i dalszych jest wskazanem.

470. Obrzęd rezurekcji zakończyć trzeba przeniesieniem puszki z Najśw. Sakramentem z grobu do ołtarza wielkiego. Czyni to celebrans w milczeniu, poprzedzony ministrantami ze światłem w rękę i ministrantem, uderzającym w dzwonek. Celebrans okryty jest welonem naramiennym ³⁾. Gdy się zakończy cały obrzęd, lud mógłby śpiewać jaką starą pieśń wielkanocną. Jeżeli jest ranna godzina i taki zwyczaj, odprawia się msza święta uroczysta.

§ 3. Uroczystość Wielkiejnocy i jej oktawa.

471. Uroczystość Wielkiejnocy wraz z drugim i trzecim dniem oktawalnym jest rytu zdwojonego I klasy;

¹⁾ Por. wyżej, część VII, rozdz. III.

²⁾ Rytuał piotrkowski. — ³⁾ Zresztą porównaj n. 356 i dalsze.

inne dni są rytu połowicznego, sam dzień oktawy, rytu zdwojonego. Cała oktawa jest uprzywilejowana, t. j. że w ciągu jej trwania żadne inne oficjum nie może być odprawiane; tylko o oficjum prostem lub symplifikowanym można dodać komemorację, bez historycznej wszakże lekcji, i to wyłączając samą uroczystość i następne dwa dni. Wotywy uroczyste mogą mieć miejsce także od środy; ale prywatnych wcale odprawiać nie można. Z mszy żałobnych mogą być odprawiane tylko egzekwjalne „*praesente corpore*“, z wyjątkiem pierwszych trzech dni.

472. W oficjum jutrznia przez pierwsze siedem dni jeden tylko nokturn obejmuje, bez hymnu. W laudesach niema też capitulów, hymnu i wersetu; podobnie i w innych godzinach kanonicznych; wszakże, zamiast tych częstek godzin kanonicznych, odmawia się antyfony *Haec dies...* Zresztą sposób odmawiania oficjum w ciągu tej oktawy wskazany jest w części okresowej brewjarza. Do *Benedicamus Domino* i *Deo gratias* w laudesach i nieszpórach dodaje się dwa *Alleluia*.

473. W formularzach mszy tej uroczystości i jej oktawy aż do soboty włącznie, mówi się sekwencja, *Communicantes...* i *Hanc igitur...* osobne. Od środy począwszy dodaje się do modlitwy mszy, druga modlitwa za Kościół lub za Ojca św., jeżeli jaka inna nie wypadnie. Do *Ite, missa est* i *Deo gratias* dodaje się dwa *Alleluja*.

474. Dzień oktawy uroczystości, niedzielą Przewodnią zwaną, choć jest rytu tylko zdwojonego zwykłego, ale należy do niedziel I klasy; więc żadne inne święto tej niedzieli nie może być obchodzonem, chyba przez komemoracją z dodaniem 9-ej lekcji. W pierwszych nieszpórach tej niedzieli psalmy odmawiają się z psalterza (z soboty), poprzedzone trzema *Alleluia*, jako antyfoną; od kapitulum jednak oficjum już z niedzieli się mówi; po *Benedicamus Domino* nie

mówi się Alleluia. Jutrznia liczy trzy nokturny, każdy z jedną antyfoną. Zresztą porządek odmawiania tego officjum wskazany jest w brewjarzu. Nadto dodać należy, że gdy niedziela Przewodnia pozostaje w konkurencji z officjum rytu zdwojonego większego w II-ch nieszporach, nieszpory całe są o niedzieli; ale, gdy nazajutrz wypada uroczystość rytu zdwojonego II klasy, to nieszpory drugie w niedzielę będą o uroczystości rytu zdwojonego II klasy, z komemoracją niedzieli.

475. W niedzielę Wielkanocną w tych kościołach, gdzie jest chrzcielnica i woda była poświęcana w Wielką Sobotę, przed sumą się już jej nie poświęca.

476. W niedzielę Przewodnią wieczorem kończy się czas zakazany dla wesel małżeńskich i zabaw hucznych, które nazajutrz po niedzieli przewodniej odprawiać już można.

477. W niedzielę Wielkanocną i Przewodnią po aspersji, odbywa się jak każdej innej niedzieli, procesja.¹⁾ Celebrans, ukończywszy aspersję, stojąc intonuje responsorium: *Cum Rex gloriae...*, które organista z swoimi chłopcami kontynuuje. Gdy dojdzie śpiew do słów: *Advenisti desiderabilis...*, procesja rusza. Na czele jej idą ministranci, z krzyżem rezurekcyjnym z lewej strony, i z figurą Zmartwychwstania z prawej strony. Po ukończeniu responsorium śpiewane są wersety: *Salve festa...*, *Ecce renascens...*, *Namque triumphantis...*, *Legibus inferni...* i *Qui crucifixus...* Podczas śpiewania tych wersetów procesja stoi. Po każdym z tych wersetów śpiewa się, idąc, krótka pieśń *Przez Twoje...* Po ostatnim wersecie i pieśni, gdy jeszcze procesja trwa, śpiewa się pieśń: *Wesoły nam...* Zresztą procesja zwyczajnym sposobem się odbywa i kończy.

¹⁾ W tych kościołach, gdzie rezurekcja odprawia się rano i zaraz po niej jest msza św. uroczysta, po której suma odprawiać się nie będzie, aspersja i po niej procesja opuszczają się.

§ 4. Porządek odprawiania officjów i mszy w okresie wielkanocnym.

478. Porządek odmawiania officjum niedzielnego w tym okresie wskazany jest w brewjarzu. Jutrznia kończy zawsze *Te Deum*; w prymie są trzy psalmy; przytem w niedzielę, przed Wniebowstąpieniem wypadające, dodaje się symbol *Quicumque*.

479. W ferjalnem officjum aż do uroczystości Wniebowstąpienia, inwitatorjum, hymny, wersety i kapituła biorą się z poniedziałku po niedzieli Przewodniej. W laudesach antyfony i psalmy odmawiają się, jak w niedzielę, z modlitwą z niedzieli poprzedzającej, z wyjątkiem poniedziałku dni Krzyżowych, który ma swoją modlitwę. Antyfona do *Benedictus* zawsze jest osobna, podobnie jak i antyfona do *Magnificat* i lekcje w jutrzni, która się kończy przez *Te Deum*, z wyjątkiem poniedziałku dni krzyżowych. W prymie mówią się trzy psalmy, jak w uroczystości, i kapitulum *Regi saeculorum...* W nieszporach wszystkie psalmy mają tylko jedną antyfonę, przed i po psalmach mówioną.

480. Nadto w tym okresie, aż do uroczystości Wniebowstąpienia, we wszystkich officjach, tak okresowych jak i o Świętych Pańskich, werset w prymie będzie: *Qui surrexisti...*, jeżeli nie wypadnie jaka uroczystość, mająca swój werset. Zakończenie hymnów w tymże samym czasie jest: *Deo Patri sit gloria, et Filio, qui a mortuis*. Gdy rubryki wymagają, mówią się prośby niedzielne, ale w miejsce suffragjów tylko komemoracja wielkanocna o Krzyżu świętym.

481. Msze okresowe wielkanocne aż do Zielonych Świątek odprawiają się w barwie białej; msza ferjalna bierze się z poprzedzającej niedzieli, jeżeli niema przepisanej osobnej; odmawia się też w niej *Gloria*. Druga modlitwa będzie *Concede nos...*, trzecia za Kościół lub za Ojca św. Prefacja wielkanocna aż do uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego.

482. W officjach uroczystości Świętych Pańskich

i innych, gdy te nie mają osobnych formularzy na ten okres, do inwitorium dodaje się jedno alleluia, jeżeli niema żadnego; nokturn każdy ma tylko jedną antyfonę, przed i po psalmach mówioną, pierwszą zawsze z odpowiedniego nokturnu. Do wszystkich antyfon, wersetów w nokturnach przed lekcjami i w innych godzinach kanonicznych (za wyjątkiem wersetu w prymie Pretiosa i wersetów w prośbach niedzielnych), oraz do responsorjów w nokturnach (przed wersetem) dodaje się alleluia, jeżeli go nie było. Wreszcie, do responsorjów krótkich we wszystkich godzinach (a więc i w prymie i komplecie) dodają się dwa alleluia, a do wersetów po tych responsorjach podanych jedno alleluia.

483. W mszach uroczystości Świętych Pańskich i innych, gdy te nie mają osobnych formularzy na ten okres, dodaje się po dwa alleluia do introitu przed wersetem psalmu, i jedno do offertorium i do komunji, jeżeli go niema. Opuszcza się też graduał, a w zamian tego mówią się dwa wersetu z czterema alleluia. Prefacja aż do uroczystości Wniebowstąpienia mówi się wielkanocna, jeżeli uroczystość obchodzona innej nie wymaga. W mszach rytu połowicznego i prostego druga modlitwa mówi się do Matki Bożej: *Concede nos...*, trzecia za Kościół św. lub za Ojca świętego.

484. Gdy jaka uroczystość, stale obchodzona w okresie wielkanocnym i mająca przepisane officjum wielkanocne, będzie przeniesiona na okres inny, opuścić trzeba wszystko w officjum i mszy, co wielkanocnemu okresowi odpowiada, zostawiając lekcje, modlitwy i t. p. niezmiennie części.

485. W niedziele II-gą, III-cią, IV-tą i V-tą po Wielkiejnocy, odprawia się procesja po aspersioni, według wskazówek, w n. 477 podanych.

§ 5. Uroczystość św. Marka i Dni Krzyżowe.

a) UWAGI OGÓLNE.

486. W uroczystość św. Marka i w Dni Krzyżowe Kościół zaleca odprawiać mszą św. pokutną i od-

prawiać procesją. Nabożeństwo to odprawiane w uroczystość św. Marka zowie się litanją większą, a obchodzone w Dni Krzyżowe, litanją mniejszą.

b) O UROCZYSTOŚCI ŚW. MARKA I O FERJACH KRZYŻOWYCH DNI W SZCZEGÓLNOŚCI.

487. Uroczystość św. Marka ewangelisty obchodzi się dnia 25 kwietnia według rytu zdwojonego II kl. Gdyby ta uroczystość wypadła w czasie oktawy uroczystości wielkanocnej lub z innego jakiego powodu nie mogła być obchodzoną, przenosi się na inny dzień według ogólnych przepisów. Gdyby razem z tą uroczystością trzeba było przenieść uroczystość św. Filipa i Jakóba, to pierwszeństwo co do przeniesienia zostawia się uroczystości św. Marka. Przenosząc wszakże officjum i mszę o św. Marku, litanji większej się nie przenosi, chyba że dnia 25 kwietnia wypadnie wielkanoc, bo w takim razie litanją większą na wtorek następny, t. j. na dzień 27 kwietnia przenosić trzeba. Dnia 25 kwietnia ani post, ani wstrzymanie się od mięsa nie obowiązują.

488. Krzyżowe dni, obowiązujące do wstrzymywania się od mięsa, wypadają po niedzieli V-ej po Wielkiejnocy. Jest ich trzy: poniedziałek, wtorek i środa.

a) Poniedziałek dni krzyżowych jest ferją większą, w którą można obchodzić uroczystości dziewięciolekcyjne, a o trzechlekcyjnych odmawia się komemoracja, ale bez dodawania lekcji historycznej. O ferji tej zawsze się odmawia komemoracja w laudach (antyfona i modlitwa właściwe, a werset *In resurrectione*) i mszy św., z dołączeniem 9-tej lekcji w jutrzni i ostatniej ewangelji we mszy, ilekroć obchodzi się dnia tego jaka dziewięciolekcyjna uroczystość, choćby nawet I-ej klasy. W pierwszym nokturnie officjum tej uroczystości lekcje się odczytują z komunau, jeżeli niema osobnych, lub z niedzieli poprze-

dzającej, jeżeli nie były jeszcze czytane. Msza ferji tej znajduje się w mszale po niedzieli V-ej po Wielkiejnocy: „de Rogationibus“. Gdyby ferja ta wypadła w dzień jaki oktawałny, choć officjum będzie oktawałne, msza będzie ferjalna.

b) Wtorek dni krzyżowych jest ferją mniejszą, o której, gdy nie wypada żadna uroczystość, choćby rytu prostego, odmawia się officjum. W każdym razie komemoracja tego dnia dodaje się w laudesach (antyfona właściwa, werset *In resurrectione*, modlitwa z niedzieli) i mszy odprawianej o uroczystości. Gdy się odmawia officjum ferjalne, to modlitwa jego bierze się z niedzieli; jutrznią kończy *Te Deum*; msze jednak wszystkie odprawiają się z dni krzyżowych: „de Rogationibus“, w barwie fioletowej, bez *Gloria* i bez modlitwy niedzielnej. Druga modlitwa jest *Concede nos*, trzecia za Kościół św. lub za Ojca świętego.

c) Środa dni krzyżowych jest także ferją mniejszą; tegoż dnia wypada wigilia uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego. Ztąd można w tym dniu obchodzić wszelką uroczystość dziewięciolekcijną; trzeba tylko dodać, jeżeli to nie uroczystość I klasy, komemoracją wigilii w laudesach i mszy, oraz odmówić o niej dziewiątą lekcję w jutrzni i ostatnią ewangelję we mszy. Gdyby zaś tego dnia nie wypadła uroczystość dziewięciolekcijna, officjum i msza odprawia się o wigilii, z komemoracją święta prostego, gdy trzeba; msza się też odprawia o wigilii w barwie białej z *Gloria*. Tak samo msza się odprawia o wigilii, jeżeli dnia tego wypada jakiś dzień oktawałny. W officjum komemoracji o środzie dni krzyżowych tego dnia się nie odmawia, tylko we mszy, po komemoracji wigilii i święta prostego.

489. To, co się powiedziało, rozumieć trzeba o officjum tych dni i o jednej tylko mszy św. głównej odprawianej tam, gdzie się nie odprawia nabożeństwo

litanjowe ¹⁾. Gdzie się zaś ono odprawia, to obowiązują przepisy, które zaraz wyłuszczymy.

c) O LITANJACH WIĘKSZYCH I MNIEJSZYCH.

490. Jak powiedzieliśmy wyżej, litanje tak większe, jak i mniejsze, składają się z mszy i procesji. W każdej parafii corocznie należy je odprawiać i wiernych do uczestnictwa w nich wzywać.

491. Kapłani, oraz ci wszyscy, którzy są obowiązani do odmawiania pacierzy kapłańskich, gdy nie są obecni na procesji publicznej, obowiązani są do odmówienia prywatnego, jeżeli można ²⁾, klęczący, litanji do Wszystkich Świętych, z następującymi po niej wersełami i modlitwami. W wigilję tych dni, z wieczora, nie można zadosyć obowiązkowi temu. Gdy się jutrznią i laudesy rano mówią, to litanja do Wszystkich Świętych dodaje się do laudesów bezpośrednio, t. j. opuszcza się *Fidelium*... i końcowa antyfona o Matce Boskiej, a zaczyna mówić litanja.

492. Msza św. należąca do litanji tak większych jak i mniejszych, odprawia się ta, jaką znajdujemy w mszale po V-ej niedzieli po Wielkiejnocy: „de Rogationibus“, w barwie fioletowej, bez *Gloria* i bez *Credo*, z drugą modlitwą *Concede nos*..., a z trzecią za Kościół święty lub za Ojca świętego, bez komemoracji święta rytu zdwojonego lub połowicznego czy prostego, albo niedzieli lub dnia oktawałnego. Taka komemoracja, z usunięciem innej wyżej wskazanej, wtedy się tylko odmawia, gdy jeden tylko kapłan jest przy kościele, i ten odprawia procesję ³⁾. Prefacja zawsze się mówi wielkanocna, a pod koniec mszy *Benedicamus Domino* i ostatnia ewan-

¹⁾ De Herdt, *S. Lit. prax.* III, n. 75, 3.

²⁾ Gavanti *Thesaurus*, II, s. 6, c. 16, n. 3.

³⁾ Ś. K. Obrz. 23 maja 1846.

gelja według św. Jana. W czasie oktawy Wielkiejnocy odmawiają się odpowiednie *Communicantes* i *Hanc igitur*, i prefacja się taka odmawia, jakiej wymaga ta oktawa; ale do *Benedicamus Domino* nie dodaje się *Alleluia*. Co się tyczy prefacji, to jeszcze i to dodać tu trzeba, że gdyby msza litanjowa wypadła w czasie oktawy, mającej swoją prefacją, to wtedy tylko prefacja będzie z oktawy, gdy się msza jedna tylko danego dnia odprawia, z komemoracją oktawy ¹⁾. Wreszcie zaznaczyć należy, że ta msza św. może być czytana, choć odpowiedniej, aby była śpiewaną tonem ferjalnym ²⁾.

493. Gdyby jednak wypadła uroczystość Patrona św. lub tytułu, i był tylko jeden kapłan do odprawienia nabożeństwa, mszą św. odprawi o uroczystości z komemoracją mszy pokutnej połączonej z pierwszą jednym zakończeniem ³⁾.

494. Wszystkie inne msze, oprócz litanjowej, w tych kościołach, gdzie się odprawia nabożeństwo litanjowe i gdzie się parę lub kilka mszy odprawia, odprawiają się zgodnie z odmawianem oficjum, bez komemoracji i mszy litanjowej.

495. Porządek nabożeństwa litanjowego jest taki, że najprzód się odbywa procesja, a potem dopiero msza św. ⁴⁾. Gdyby wszakże większa chwała Boża i pożytek większy wiernych wymagały, aby msza się odprawiała pierwszej, może kapłan to uczynić ⁵⁾. Można wreszcie odprawiać mszą św. podczas procesji, w środku jej, po przybyciu do kościoła, z którego wyszła ⁶⁾. Można też odprawiać jedną mszą św. o uroczystości przed

wyściem procesji, a drugą, litanjową, w środku procesji lub po jej powrocie.

d) CEREMONJE NABOŻEŃSTWA LITANJOWEGO.

496. Celebrans, przybrany w humerał, albę, pasek, stulę i kapę fioletowej barwy ¹⁾, w birecie na głowie, wychodzi do ołtarza, poprzedzony przez ministrantów. Gdyby przedtem odprawiał mszą św., ornat i manipularz, oraz stulę, jeżeli są innej barwy, zdejmie przy kredencji, i tamże włoży stulę i kapę fioletową. Odkrywszy zatem głowę i oddawszy rewerencję ołtarzowi, klęka na najniższym stopniu i śpiewa antyfonę: *Oremus, dilectissimi...* Potem powstaje i intonuje antyfonę *Exsurge...*, którą wraz z organistą kontynuuje. Wreszcie śpiewa werset i modlitwę z kan-cjonału.

497. Następnie ukleknawszy na najniższym stopniu, rozpoczyna śpiew litanji do Wszystkich Świętych. Na słowa Św. Marya powstaje, a na słowa Św. Piotrze, oddawszy rewerencję ołtarzowi i nakrywwszy głowę biretem, idzie za procesją, na czele której idą ministranci z krzyżem rezurekcyjnym z lewej strony, i figurą Zmartwychwstania Pańskiego z prawej strony. Obok nich idą ministranci z kandelabrami w rękę. Potem ministranci z chorągwiami i t. d. Wreszcie celebrans między dwoma ministrantami, trzymającymi poły jego kapy. Dzwony w dzwonnicy biją. Wezwania litanji sam kapłan intonuje, lub, w razie jego niemożności, organista; lud cały odśpiewuje.

498. Procesja udaje się albo do innego kościoła, albo do jakiej kaplicy, albo też pod figurę czy krzyż poświęcony za miastem lub za wsią. Wreszcie, gdyby pogoda nie sprzyjała, procesja odbywa się po kościele; a gdyby kościół był mały, to litanja śpiewa się klę-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 17 grudnia 1853.

²⁾ Ś. K. Obrz. 14 sierpnia 1858.

³⁾ Ś. K. Obrz. 27 lutego 1847.

⁴⁾ Caer. epp. I, II, c. 32, n. 6; Rit. Rom.

⁵⁾ Ś. K. Obrz. 23 czerwca 1736, in *Einsilden*.

⁶⁾ Merati, *Comment. II*, s. VI, c. 16, n. 4.

¹⁾ Gdzie jest taki zwyczaj, celebrans trzyma krzyż ręczny na pier-siach oparty.

czący przed ołtarzem. Gdy procesja pójdzie do innego kościoła, albo do jakiej kaplicy, mogłaby się tam odbyć msza święta, jeżeli taki zwyczaj.

499. Jeżeli procesja uda się do jakiego kościoła wchodząc doń, urywa się śpiew litanji, a śpiewa się antyfoną z laudesów officjum Świętego, który jest patronem czy tytułem tego kościoła. Następnie, jeżeli taki zwyczaj, odprawia się msza św., a po niej wszyscy uklękają i śpiewają się suffragja. Gdyby mszy nie było, uklękają wszyscy zaraz po ukończeniu antyfony. Gdyby zaś gdzieindziej udała się procesja, to zaraz po prześpiewaniu litanji wszyscy uklękają. Antyfony suffragjów, jak są w kancjonale ¹⁾, w całości lub tylko wybrane intonuje i śpiewa celebrans z organistą. Potem powstaje sam tylko, gdy wszyscy obecni klęczą, i śpiewa wersety i modlitwy.

500. Po ukończeniu suffragjów, znów w dalszym ciągu śpiewa się litanja i procesja powraca do kościoła, z którego wyszła. Gdyby, przed wejściem do kościoła litanja do Wszystkich Świętych została ukończoną, można ją od środka począwszy znowu śpiewać, albo też śpiewać litanję do Pana Jezusa, lub do Matki Najświętszej.

501. Wszedłszy do kościoła, śpiewa się antyfoną z laudesów officjum Świętego, który jest patronem czy tytułem tego kościoła. Gdy dojdzie celebrans do ołtarza, po oddaniu zwykłych rewerencji, śpiewa werset z laudesów tegoż officjum i modlitwę.

502. Jeżeli msza św. do tej chwili nie była odprawiana, odprawia się teraz. Podczas mszy litanjowej paschał się nie pali.

¹⁾ Gdyby procesja udała się pod krzyż, pierwszą antyfoną suffragjów będzie o Krzyżu św. (Por. Rytuał piotrkowski).

§ 6. Uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego i jej oktawa.

503. Uroczystość ta jest rytu zdwojonego I klasy. Officjum jej i jej oktawy odprawia się według porządku, w okresie wielkanocnym przepisanego, że ta tylko różnicą, że w każdym z trzech nokturnów, mówią się trzy antyfony, choć jednocześnie uroczystości Świętych Pańskich, gdy w ciągu tej oktawy, aż do Zielonych Świątek, wypadną, w nokturnach swoich po jednej tylko antyfonie liczą. Nadto od I-ych niesporów tej uroczystości aż do Zielonych Świątek, we wszystkich hymnach tego metru, nawet w officjach o Świętych Pańskich, zakończenie się używa: *Jesu, Tibi sit gloria, Qui Victor...* Podobnie w prymie werset responsorium krótkiego jest: *Qui scandis super sidera*. Także we mszy mówi się (przez oktawę tylko) *Credo*, prefacja (do wigilji Zielonych Świątek wyłącznie) i *Communicantes* (przez oktawę tylko) odpowiednie do tej uroczystości. Wszakże gdyby w środku oktawy wypadająca jaka uroczystość miała swoją prefacją, tę odmówić trzeba.

504. W uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego celebrans, wyszedłszy z sumą, po postawieniu kielicha na ołtarzu, uklęknie na krawędzi podnóżka i wzięwszy krzyż rezurekcyjny w ręce, trzykrotnie go coraz wyżej podnosi, trzykrotnie też intonując: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum*; organista z swymi śpiewakami za każdą razą kontynuuje te słowa. Po każdej intonacji celebrans krzyż opuszcza. Po trzeciej intonacji oddaje krzyż ministrantowi, który go umieści na swoim miejscu. Zaczem odprawia celebrans mszę św. Po ewangelji jeden z ministrantów gasi paschał. Po ukończonej zaś mszy św. zakrystjan zabiera z miejsc przy ołtarzu figurę Zmartwychwstania Pańskiego, krzyż rezurekcyjny i kandelabr z paschałem, i przenosi do zakrystji.

505. W niedzielę oktawalną officjum się odmawia tak, jak w samą uroczystość, z właściwymi dodatkami. W prymie nie dodaje się symbolu *Quicumque*. Przed sumą, po aspersji, odbywa się, jak każdej niedzieli, procesja. Celebrans zatem, ukończywszy aspersję, stojąc, intonuje responsorium: *Cum rex gloriae...*, które organista z swoimi chłopcami kontynuuje. Gdy śpiew dojdzie do słów: *Advenisti desiderabilis...*, procesja rusza. Na czele jej idzie ministrant z krzyżem i ministranci z kandelabrami, jeżeli są. Po ukończonem responsorium śpiewane są wersety: *Salve festa...*, *Eccer nascentis...*, *Namque triumphantis...*, *Legibus inferni...* i *Quicrucifixus...* Podczas śpiewania tych wersetów procesja stoi. Po każdym z tych wersetów śpiewa się, idąc, krótka pieśń: Przez Twoje święte Wniebowstąpienie... Po ostatnim wersecie i pieśni, gdy jeszcze procesja trwa, śpiewa się pieśń: *Wesoły nam...* Zresztą procesja zwyczajnym sposobem się odbywa i kończy.

506. Dzień oktawy Wniebowstąpienia ma tylko ten przywilej, że gdy w nieszporych drugich wypadnie w konkurencji ze świętem rytu zdwojonego większego, nieszpory należy odprawić o oktawie, z komemoracją święta następującego.

507. Piątek po oktawie Wniebowstąpienia także pod wielu względami zalicza się do oktawy tej uroczystości, gdyż jego officjum jest rytu połowicznego, i tak samo się odmawia, jak officjum dnia oktawalnego tej uroczystości. Posiada własne lekcje, a responsorium ósme, kapituła, antyfony do *Benedictus* i do *Magnificat* i modlitwę bierze z niedzieli oktawalnej. Prośb i suffragjów nie zawiera. Mszą ma z niedzieli. Zresztą wtedy tylko to officjum piątkowe się odprawia, gdy nie wypadnie dnia tego żadne inne officjum dziewięciolekcyjne, choćby oktawalne; w takim razie o piątku odmawia się tylko komemoracja w laudesach, mszy i drugich nieszporych (bez dodawania 9-lej lekcji i osta-

tniej ewangelji w mszy św.). Gdyby jednak ta uroczystość dziewięciolekcyjna była I-ej klasy, to komemoracja o piątku zupełnie się opuszcza; gdyby zaś była II klasy, to tylko się odmawia w II-ch nieszporych. O święcie prostem w officjum piątkowem odmawiać trzeba komemoracją w I-ych nieszporych i laudesach, oraz w mszy św. i dodać 9-tą lekcję w jutrzni.

§ 7. Uroczystość Zielonych Świątek z wigilją i oktawą.

a) UWAGI OGÓLNE.

508. Uroczystość Zielonych Świątek wraz z drugim i trzecim dniem oktawalnym jest rytu zdwojonego I klasy; inne dni, poczynając od wigilji, są rytu połowicznego. Sam dzień oktawy należy już do innego okresu i dlatego o nim nie będziemy tu mówić. Od wigilji Zielonych Świątek poczynawszy przez całą tę uroczystość oktawę, nie wolno jest odprawiać mszy wotywnych prywatnych, a uroczyste są zabronione w wigilją i pierwsze trzy dni Zielonych Świątek. Msze żałobne egzekwjalne *praesente corpore* nie mogą być odprawiane tylko w pierwsze dwa dni uroczyste, a *absente corpore* w pierwsze trzy dni Zielonych Świątek. Inne msze żałobne wcale w ciągu tej oktawy nie mogą być celebrowane. Barwa mszy św. i officjum zielonoświątkowego jest czerwoną.

509. Od wigilji Zielonych Świątek poczynawszy do końca oktawy tej uroczystości nie mogą być odprawiane inne oktawy, które w piątek po oktawie Wniebowstąpienia wieczorem ustają. Nie mogą także w tymże czasie być obchodzone inne uroczystości, i o świętach rytu prostego lub symplifikowanych w trzy pierwsze dni nawet komemoracji odprawiać nie można. W wigilją wprawdzie mówi się komemoracją o święcie prostem lub symplifikowanem, ale tylko w officjum; msza św. bowiem posiada jedną tylko modlitwę.

510. Przez całą oktawę we mszy prefacja się mó-

wi Zielonoświątkowa; odmawia się też *Communicantes...* i *Hanc igitur* odpowiednie. W prymie zaś werset *responsorium* krótkiego w wigilję czytają się: *Qui scandis...*, a przez oktawę: *Qui sedes*. Hymnu zakończenie w rannem officjum wigilji jest to samo, co w uroczystość Wniebowstąpienia, a od I-ych nieszporów Zielonych Świątek do końca oktawy: *Deo Patri*.

b) CEREMONJE WIGILJI ZIELONYCH ŚWIATEK.

511. W wigilję Zielonych Świątek przed mszą uroczystą, podobnie jak w Wielką Sobotę, ma miejsce poświęcenie wody chrzcielnej, poprzedzone czytaniem proroków. Wszakże obok mszy uroczystej mogą być i prywatne msze odprawiane, w których odmawia się *introit*, choć go w mszach uroczystych niema. Msze śś. odprawiają się w barwie czerwonej. W jaki zaś sposób szczegółowo odprawia się dnia tego poświęcenie wody i msza, obaczmy zaraz.

512. O oznaczonej godzinie celebrans umywa ręce i przybiera się w humerał, albę i pasek, mówiąc odpowiednie modlitwy. Potem wkłada na siebie manipularz, stulę i ornat barwy fioletowej, nie mówiąc.

513. Oddawszy z ministrantami rewerencję krzyżowi w zakrystji, wkłada biret i wychodzi do ołtarza wielkiego. Przyszedłszy przed stopnie, zdejmując biret i, oddawszy rewerencję ołtarzowi, wstępuje na stopnie, całuje środek płyty ołtarzowej i przechodzi na stronę epistoły, gdzie odczytuje 6 proroków, modlitwy i *tractus*. Modlitwy mówi z rękoma podniesionymi. Po ukończeniu proroków, idzie najkrótszą drogą do kredencji, gdzie zdejmując ornat i manipularz, a wkładając kapę fioletową i biret na głowę.

514. Zaczem ma miejsce poświęcenie wody; ztąd kapłan idzie do chrzcielnicy i poświęca wodę w sposób opowiedziany w nn. 405, 406, 407, 408, i 409

Wreszcie powraca do ołtarza przy śpiewie litanji do Wszystkich Świętych, i po litanji idzie do zakrystji, jak w nn. 410 i 411.

515. Ten tylko kapłan w wigilję Zielonych Świątek odprawia mszą uroczystą, który odprawił poprzedzające ją ceremonje. Ztąd kapłan, odprawiający ceremonje poświęcenia wody, po jej ukończeniu powróciwszy do zakrystji, przebiera się w szaty czerwonej barwy, i wychodzi z mszą św., której *introitu* nie mówi. Zresztą msza św. odprawia się w zwyczajnym porządku.

Czynności ministrantów.

516. Do posługiwania przy ceremonjach dnia tego potrzebni są czterej ministranci. Gdy zatem nadejdzie czas rozpoczęcia się nabożeństwa, drugi i trzeci ministranci, stanawszy z obu stron celebransa, dopomagają mu do ubierania się; pierwszy i czwarty stoją za celebransem. Po oddaniu rewerencji krzyżowi w zakrystji, wychodzą, poprzedzając celebransa, najprzód pierwszy ministrant, mający po lewej stronie czwartego; potem w drugiej parze, drugi ministrant, mający po lewej stronie trzeciego; wszyscy dłonie rąk przed piersią mają połączone.

517. Po przybyciu przed stopnie ołtarza, po prawej stronie celebransa, stoją drugi i pierwszy ministranci (drugi bliżej celebransa), a po lewej — trzeci i czwarty. Pierwszy ministrant przyjmuje biret celebransa, aby go położyć na kredencji. Wszyscy klękają przed stopniami na jedno kolano. Gdy celebrans stanie przy ołtarzu, drugi i trzeci ministrant staną przed stopniami, a dwaj inni przy kredencji. Po każdym prorokowie odpowiadają *Deo gratias*, i po każdej modlitwie *Amen*. Skoro zaś celebrans stanie przy kredencji, ministranci przybierają go w kapę fioletową.

518. Zachowanie się ministrantów podczas procesji do chrzcielnicy, podczas poświęcenia wody, i po po-

wrocie do ołtarza, jako też podczas mszy św., opisaniem jest w nn. 427, 428, 429, 430, 431, 432 i 433.

Czynności zakrystjana.

519. Przed rozpoczęciem nabożeństwa zakrystjan ołtarz wielki ubierze jak w uroczystości tylko bez kwiatów; rozkłada kobierzec; antepedjum zawiesza fioletowe, ale tak aby w swoim czasie można je było zdjąć, a zostawić pod spodem będące czerwone; po stronie epistoły postawi pulpity z mszałem. Obok ołtarza, po stronie ewangelji, na wielkim kandelabrze osadzi paschał.

520. Na kredencji okrytej białą kładzie kancjonał; ampulki z winem i wodą i ręczniczek; kapę fioletową, poduszkę fioletową, jeżeli będzie potrzebna podczas śpiewania litanji do Wszystkich Świętych. W zakrystji zaś dla celebransa przygotowuje humerał, albę, pasek, stulę i ornat fioletowy; manipularz, stulę i ornat czerwony; kielich ubrany czerwono. Krzyż procesjonalny. Dla ministrantów komże.

521. Chrzcielnica już przedtem oczyszcza się i wodą czystą napelnia. Kratki, otaczające chrzcielnicę, ozdabia się kwiatami, a posadzkę, otoczoną kratkami, jeżeli można, ziołami pachnącymi się posypuje. Obok stoi stół okryty białą, a na nim mszał, dwa ręczniki do otarcia rąk, naczynie do wody święconej i kropidło, naczynie do czerpania wody z chrzcielnicy; naczynia z olejami chryzmy i katechumenów, naczynie do umycia rąk, mięksiz chleba i wata na tacce. Z boku chrzcielnicy także stoi naczynie z wodą czystą, do którego zakrystjan po poświęceniu wody przez celebransa doleje wody z chrzcielnicy, w większej ilości, aby przez dolanie jej woda w naczyniu stała się poświęconą. Gdyby chrzcielnicy nie było, to w zakrystji, lub w przedsionku przygotować trzeba naczynie z wodą i trochę soli.

522. Gdy się zbliży godzina nabożeństwa, zakry-

stjan wzywa na nie wiernych biciem w dzwony. Pod koniec czytania prorocत्व przez celebransa zapali paschał i świece w kandelabrach dla akolitów.

523. Po prześpiewanej prefacji przy poświęceniu wody, gdy celebrans pokrapia wiernych, zakrystjan naczyniem osobnem przeleje część wody z chrzcielnicy do naczynia z wodą obok stojącego; w chrzcielnicy zaś zostawia tyle wody, ile jej potrzeba do użytku przy chrzcie św.

524. Skoro przy ołtarzu wielkim prześpiewaniem zostanie w litanji do Wszystkich Świętych wezwanie: *Peccatores...*, zakrystjan odejmuje od ołtarza antepedjum fioletowe, zapala sześć świec woskowych na ołtarzu.

525. Podczas mszy św., gdy celebrans zaśpiewa *Gloria in excelsis*, zaleci dzwonnikom tak długo dzwonić we wszystkie dzwony kościelne, dopóki śpiewacy hymnu tego nie ukończą. Po mszy św. paschał usuwa do zakrystji.

Czynności organisty.

526. Czynności te są opisane wyżej, w nn. 445 i 446.

e) O UROCZYSTOŚCI ZIELONYCH ŚWIĄTEK Z OKTAWĄ W SZCZEGÓLNOŚCI.

527. W officjum tych dni jutrznia jeden tylko nokturn obejmuje. W tercji mówi się hymn *Veni creator...* We mszy św., przy czytaniu wersetu *Veni sancte Spiritus...*, celebrans klęczy na jednym kolanie. Od środy począwszy dodaje się do modlitwy mszy druga modlitwa za Kościół, lub Ojca św., jeżeli jaka inna nie wypadnie.

528. W niedzielę Zielonoświątkową w tych kościołach, gdzie jest chrzcielnica i woda była poświęcana w wigilję, przed sumą się już jej nie poświęca.

529. Po aspersji w tę niedzielę odbywa się, jak każdej innej niedzieli, procesja. Celebrans, ukończywszy aspersję, stojąc, intonuje responsorium: *Cum*

Rex gloriae..., które organista z chłopcami kontynuuje. Gdy dojdzie śpiew do słów: Advenisti desiderabilis... procesja rusza. Po ukończonem responsorium... śpiewane są wersety: Salve festa..., Ecce renascentis..., Namque triumphanti..., Legibus inferni... i Qui crucifixus... Podczas śpiewania tych wersetów procesja stoi. Po każdym z tych wersetów śpiewa się, idąc, krótka pieśń: Przez Twoje święte Ducha zesłanie.. Gdy procesja, powracając, zbliży się do prezbyterjum, celebrans intonuje trzy wersety hymnu Veni creator, które organista z chłopcami dalej śpiewa. Pierwsze zwrotki śpiewa się klęczący. Następnie śpiewa celebrans werset i modlitwę. Wreszcie zainicjując antyfonę Accipite Spiritum Sanctum, wchodzi do prezbyterjum, staje przy ołtarzu i przybiera się do mszy św.

530. Środa, piątek i sobota tej oktawy są suchymi dniami i jako takie obowiązują do postu ścisłego.

§ 3. Inne uroczystości, w okresie wielkanocnym wypadające.

531. Inne uroczystości tego okresu wypadać mogą najpóźniej od 25 kwietnia do 20 czerwca wyłącznie. Że zaś o 25 kwietnia już wyżej było wspomnianem, ztąd niżej mówić będziemy najprzód o uroczystościach tego okresu w miesiącu kwietniu wypadających, potem o tychże uroczystościach w miesiącu maju, wreszcie w miesiącu czerwcu.

532. W miesiącu kwietniu te najpóźniej uroczystości wypadają:

Dnia 26 kwietnia. ŚŚ. Kleta i Marcellina, papieży i męczenników, rytu połowicznego. Gdy święto stale dla okkurencji przenosi się na okres pozawielkanocny, formularz mszy będzie Intret... Ztąd w takim razie i lekcje III nokturnu odmawiać się

będą z komunálu I-o loco. W kanonie mszy tego officjum pochyla się głowa na imię św. Kleta.

Dnia 28 kwietnia. Św. Pawła od Krzyża, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie Iste confessor tego officjum mówi się werset: meruit supremos.

Tegoż dnia. Komemoracja św. Witalisa, posiadająca lekcją osobną historyczną, dodawaną do officjum o św. Pawle od Krzyża.

Dnia 29 kwietnia. Św. Piotra, męczennika, rytu zdwojonego. Gdyby święto to dla okkurencji stale zostało przeniesione za okres wielkanocny, formularz mszy będzie: Laetabitur justus z modlitwami właściwymi i ewangelją Si quis vult post me venire, z mszy Sacerdotes Dei. Ztąd też w tym razie lekcje III nokturnu czytać się będą z komunálu 3-o loco.

Dnia 30 kwietnia. Św. Katarzyny seneńskiej, dziewicy, rytu zdwojonego. Że uroczystość ta zazwyczaj pozostaje w okkurencji z oktawą św. Wojciecha, ztąd się stale przenosi w kalendarzach djecezalnych na inny dzień.

533. W miesiącu maju te uroczystości wypadają:

Dnia 1 maja. ŚŚ. Filipa i Jakóba, apostołów, rytu zdwojonego II klasy. Gdy uroczystość ta przeniesioną zostanie po za okres wielkanocny, officjum jej będzie także pozawielkanocne, z dodaniem części właściwych tej uroczystości, ale po usunięciu wszystkich Alleluia ¹⁾; w formularzu mszy także się odejmuje Alleluia wielkanocne, a gradual mówi się Constitues... z pierwszym wersem: Pro patribus (z mszy oktawalnej uroczystości śś. Piotra i Pawła), i z drugim: Tanto tempore (z mszy właściwej). Zresztą zawsze w kanonie mszy na imiona śś. Apostołów pochylać głowę należy. Nie-

¹⁾ Ś. K. Obrz. 5 maja 1736.

kiedy jeden tylko św. Apostoł bywa patronem miejsc, lub tytułem kościoła, ztąd:

a) Jeżeli dnia 1 maja obchodzi się tylko uroczystość św. Filipa, to lekcje I nokturnu są z komunálu; w II-gim zaś nokturnie lekcja I-a jest właściwa, II-ga i trzecia biorą się z komunálu. Antyfony do Benedictus i do Magnificat właściwe, bo odpowiadają św. Filipowi. Wszystko inne mówi się z komunálu. Msza św. odmawia się właściwa, tylko modlitwy mówią się w liczbie pojedynczej, nie mnogiej.

b) Jeżeli dnia 1 maja obchodzi się tylko uroczystość św. Jakóba, to lekcje I nokturnu są właściwe; w II-gim zaś nokturnie lekcje I i II właściwe, a III-a bierze się z komunálu, wszystko inne wziąć trzeba z komunálu. Msza się mówi Protexisti z komunálu wielkanocnego męczenników, z modlitwami właściwymi w liczbie pojedynczej i ewangelją z mszy wotywnej o śś. apostołach Piotrze i Pawle.

Dnia 2 maja. Św. Zygmunta, króla męczennika, rytu zdwojonego I klasy z oktawą w djecezji Płockiej, a prostego w innych djecezjach. W pierwszym razie lekcje I nokturnu są Fratres, Debitores; w drugim zaś wypadku wszystkie trzy lekcje właściwe łączą się w jedną i dołączają się, jako 9-ta lekcja, do officjum św. Atanazego. Msza św. o Zygmuncie mówi się z komunálu: Protexisti. Modlitwa jedna tylko własna.

Tegoż dnia. Św. Atanazego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego zwykłego. Gdy z powodu okkurencji uroczystość ta przeniesiona zostanie po za okres wielkanocny, graduał się mówi: Ecce sacerdos z pierwszym werselem Non est inventus z mszy Statuit, z komunálu biskupów wyznawców, i z drugim werselem Beatus vir, qui suffert z mszy właściwej. Gdy wreszcie ta uroczystość wypadnie w IV niedzielę po Wielkiejnocy,

lekcje I nokturnu mówią się z poniedziałku, nie z niedzieli.

Dnia 3 maja. Znalezienia św. Krzyża, rytu zdwojonego II klasy. Gdy ta uroczystość wypadnie w konkurencji z uroczystością Wniebowstąpienia Pańskiego, o pierwszej odmawia się komemoracja. Jeżeli wypadnie ją przenieść po za okres wielkanocny, w jutrzni antyfony mówią się z uroczystości Podwyższenia św. Krzyża (14 września), oprócz pierwszej w I nokturnie i pierwszej w II nokturnie, które się biorą z Znalezienia św. Krzyża; alleluia się opuszcza wszędzie, z wyjątkiem drugiej antyfony w III-im nokturnie i trzeciej w laudesach; w hymnie Vexilla Regis w miejsce Paschale quae fers gaudium powiedzieć należy: In hac triumphi gloria; we mszy zaś alleluia tylko do offertorium się dodaje, i graduał cały z święta Podwyższenia św. Krzyża się mówi. We mszy tej uroczystości w epistole na In nomine Jesu... klęknąć należy na jedno kolano; mówi się też Credo, a prefacja o Krzyżu świętym.

Tegoż dnia. Komemoracja ŚŚ. Aleksandra, papieża, Ewencjusza i Teodula, męczenników, oraz św. Juwenalisa, biskupa i wyznawcy, w laudesach i mszach prywatnych tylko, z dołączeniem 9-tej lekcji w jutrzni. W kanonie mszy prywatnych na imię św. Aleksandra głowę pochylać należy.

Dnia 4 maja. Św. Florjana, męczennika, rytu zdwojonego I klasy z oktawą w djecezjach kieleckiej i sandomierskiej, rytu zdwojonego w djecezji żmudzkiej, a rytu zdwojonego większego w innych djecezjach. Gdy hymn Gratuletur... nie może być mówiony w I-ych nieszpórach, odmawia się go w jutrzni. Lekcje I nokturnu, tam gdzie to officjum jest przynajmniej rytu zdwojonego większego, są Fratres Debitores. Formularz mszy jest Protexisti z wła-

ściwemi modlitwami. Hymn w nieszpórach II-ich jest także Gratuletur...

Tegoż dnia. Św. Moniki, wdowy, rytu zdwojonego. Święto to dla okkurencji z św. Florjanem, stale się w kalendarzach djecezalnych przenosi na inny dzień.

Dnia 5 maja. Św. Piusa, papieża, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* czyta się werset: *meruit supremos*.

Dnia 6 maja. Św. Jana w Oleju, rytu zdwojonego większego. Gdy to święto wypadnie przenieść po za okres wielkanocny, officjum się mówi z komunau apostołów po za wielkanocą, z zostawieniem wszakże tego, co jest właściwem tej uroczystości; Alleluia do Magnificat wszakże się opuszcza; msza zaś bierze się z 27 grudnia, oprócz modlitw, i ewangelji, które są swoje.

Dnia 8 maja. Św. Stanisława, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Świętowana ta (z wyjątkiem djecezji wrocławsko-kaliskiej, wileńskiej i żmudzkiej) uroczystość ma swoje officjum i mszę w patronale. Lekcje II nokturnu należy odczytywać ze środka brewjarza, z dnia 7 maja ¹⁾, a w dzień oktawy — podane na ten dzień w patronale. Uroczystość ta ma taki przywilej, że gdy, wypadnie w okkurencji z uroczystością Wniebowstąpienia, przenosi się na następujący dzień (piątek), wraz z oktawą i świętowaniem ²⁾, chociażby w tym dniu jakie święto rytu zdwojonego wypadło.

Tegoż dnia. Objawienia św. Michała, archaniola, rytu zdwojonego większego. Święto to dla okkurencji z uroczystością św. Stanisława stale się

¹⁾ Makowski, *Breves observ. et annot. ad proprium officium et miss. de SS. Patronis. Varsaviae* 1759.

²⁾ L. c. Ś. K. Obrz. 13 lipca 1754 r.

przenosi w kalendarzach djecezalnych na inny dzień. Jeżeli wypadnie po za okresem wielkanocnym, officjum i msza biorą się z 29 września, wyjąwszy lekcji II i III nokturnu, które są o Objawieniu św. Michała.

Dnia 9 maja. Św. Grzegorza nazjanzeńskiego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Dnia 10 maja. Św. Antonina, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Tegoż dnia. Komemoracja ŚŚ. Gordjana i Epimacha, męczenników, wraz z 9-tą lekcją historyczną, dodawaną do uroczystości św. Antonina.

Dnia 12 maja. ŚŚ. Nereusza, Achillesa, Domitylli, dziewicy, i Pankracego, męczenników, rytu połowicznego.

Dnia 13 maja. Św. Serwacego, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajduje się w patronale.

Dnia 14 maja. Św. Bonifacego, męczennika, rytu prostego.

Dnia 15 maja. Św. Izydora Rolnika, wyznawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tego święta znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Dnia 16 maja. Św. Jana Nepomucena, męczennika, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału, a niekiedy w patronale, i są te, które posiadają ewangelję: *Nihil est opertum...*

Tegoż dnia. Św. Ubalda, biskupa wyznawcy, rytu połowicznego. Święto to dla okkurencji z św. Janem Nepomucenem stale się przenosi na inny dzień.

Dnia 17 maja. Św. Paschalisa Baylon, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 18 maja. Św. Eryka, męczennika, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. Gdy hymn *Adest dies* w nieszpórach I-ych nie jest mówiony, łączy się z hymnem jutrzni, pod wspólne zakończenie.

Tegoż dnia. Św. Wenancego, męczennika, rytu zdwojonego. Uroczystość ta dla okkurencji z uroczystością św. Eryka przenosi się stale na inny dzień. Gdy hymn *Martyr Dei* w I-ych nieszpórach nie jest mówiony, łączy się z hymnem jutrzni, pod wspólne zakończenie: *Sit laus Patri...* Jeżeli drugie nieszpory ta uroczystość ma całe, to hymn z I-ych nieszpórów powtarza się w drugich. Gdy ta uroczystość przeniesioną zostanie po za okres wielkanocny, msza się odprawia *In virtute tua* z modlitwami właściwymi i ewangelją *Si quis venit ad me*.

Dnia 19 maja. Św. Piotra Celestyna, papieża wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Tegoż dnia. Komemoracja św. Pudencjanny, dziewicy, z dodaniem 9-tej lekcji w jutrzni o św. Piotrze Celestynie.

Dnia 20 maja. Św. Bernardyna seneńskiego, wyznawcy, rytu połowicznego.

Dnia 24 maja. Najśw. Marji Panny pod wezwaniem *Ucieczki chrześcijan*, rytu zdwojonego większego lub II klasy. Oficjum i msza tej uroczystości znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału. Zakończenie hymnów w oficjum tej uroczystości jest *Jesu, Tibi sit...*, a werset w prymie: *Qui natus...*

Dnia 25 maja. Św. Grzegorza, papieża i wyznawcy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja św. Urbana, papieża

i męczennika, z dodaniem 9-tej lekcji w jutrzni o św. Grzegorzu.

Dnia 26 maja. Św. Filipa Nerjusza, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja św. Eleuterjusza, papieża i męczennika, z dodaniem 9-ej lekcji w jutrzni o św. Filipie.

Dnia 27 maja. Św. Marji Magdaleny de Pazzis, dziewicy, rytu połowicznego.

Tegoż dnia komemoracja św. Jana, papieża męczennika, z dodaniem 9-tej lekcji w jutrzni o świętej Marji.

Dnia 28 maja. Św. Augustyna, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* zmienia się werset: *meruit supremos*.

Dnia 30 maja. Św. Feliksa, papieża męczennika, rytu prostego.

Dnia 31 maja. Św. Anieli Merici, dziewicy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja św. Petronilli, dziewicy, w I-ych nieszpórach, laudesach i mszy o św. Anieli.

534. W miesiącu czerwcu te uroczystości wypadają:

Dnia 1 czerwca. Św. Jakóba de Strepa, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego większego. Oficjum i msza tej uroczystości, w niektórych djecezjach naszej prowincji obchodzonych, znajdują się w patronale.

Dnia 2 czerwca (a w niektórych djecezjach 3 czerwca). Św. Erazma, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. Oficjum i msza mieszczą się w patronale.

Tegoż dnia komemoracja śś. Marcellina i Piotra (bez św. Erazma), męczenników, z dodaniem 9-tej lekcji (jednej, bo druga o św. Erazmie się opuszcza) w jutrzni. W kanonie mszy św. na imiona tych Świętych głowę pochylić trzeba.

Dnia 4 czerwca. Św. Franciszka Caracciolo, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 5 czerwca. Św. Bonifacego, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego.

Dnia 6 czerwca. Św. Norberta, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 9 czerwca. ŚŚ. Pryma i Felicjana, męczenników, rytu prostego.

Dnia 10 czerwca. Św. Małgorzaty, królowej szkockiej, wdowy, rytu połowicznego.

Dnia 11 czerwca. Św. Barnaby, apostoła, rytu zdwojonego większego. Gdy uroczystość ta obchodzi się w okresie wielkanocnym, officjum jest z komuną apostołów na Wielkanoc, z modlitwą i lekcjami właściwymi; msza zaś z uroczystości św. Marka, z modlitwą, epistolą i ewangelją właściwą. W kanonie mszy św. tej uroczystości głowa się pochyla na imię św. Barnaby.

Dnia 12 czerwca. Św. Eschila, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. Hymn *Jam dies...*, gdy się w nieszpórach I-ych nie mówi, dodaje się do hymnu w jutrzni pod wspólne zakończenie.

Tegoż dnia. Św. Jana a Facundo, wyznawcy, rytu zdwojonego. Uroczystość ta, dla okkurrencji z św. Eschilem, stale się na inny dzień przenosi.

Tegoż dnia komemoracja ŚŚ. Bazylydesa, Cyryna, Nabora i Nazarego, męczenników, z 9-tą lekcją historyczną w jutrzni o św. Eschilu.

Dnia 13 czerwca. Św. Antoniego z Padwy, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 14 czerwca. Św. Bazylego, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Dnia 15 czerwca. ŚŚ. Wita, Modesta i Krescencji, męczenników, rytu prostego.

Dnia 16 czerwca. Św. Bennona, biskupa wyznawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale.

Dnia 17 czerwca. Błog. Jolenty, wdowy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale.

Dnia 18 czerwca. ŚŚ. Marka i Marcelljana, męczenników, rytu prostego. Drugie responсорjum w jutrzni jest: *Haec est vera fraternitas*.

Dnia 19 czerwca. Św. Juljanny z Falkonerjów, dziewicy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia. Św. Bonifacego, biskupa i męczennika, rytu połowicznego. Że uroczystość ta, mająca swoje officjum i mszę w patronale, pozostaje w okkurrencji z uroczystością św. Juljanny, więc się stale przenosi na inny dzień.

Tegoż dnia. Komemoracja śś. Gerwazego i Protazego, męczenników, z dodaniem 9-tej lekcji historycznej w jutrzni o św. Juljannie.

535. Oprócz tych uroczystości stałych, zaliczają się do tego okresu jeszcze trzy ruchome:

W drugą niedzielę po Wielkiejnocy. Św. Grobu w Jerozolimie, rytu zdwojonego większego. Officjum i msza znajdują się w patronale. Gdy to święto dla okkurrencji z wyższego rytu uroczystością nie mogło być w niedzielę II po Wielkiejnocy obchodzonym, opuszcza się w danym roku zupełnie ¹⁾.

W trzecią niedzielę po Wielkiejnocy. Opieki św. Józefa, wyznawcy, Oblubieńca Najśw. Marji Panny, rytu zdwojonego II klasy. Officjum i msza

¹⁾ Ś. K. Obrz. 29 stycznia 1752; cf. Pohl, *Rubr. Brev. et Miss.* II, p. 131 et 203.

tej uroczystości znajdują się w brewjarzu i mszale między miesiącami kwietniem i majem. Gdyby dla okkurencji trzeba było to święto przenieść na okres po za wielkanocny, antyfony w jutrzni biorą się z 19 marca; msza zaś jest właściwa, opuszcza się tylko wielkanocne Alleluia i zapożycza się graduał z mszy 19 marca ¹⁾.

W czwartą niedzielę po Wielkiejnocy. Macierzyństwa Najśw. Marji Panny, rytu zdwojonego II klasy. Officjum i msza tego święta znajduje się w dodatku do brewjarza i mszału pod dniem niedzieli II października; ztąd nie wszędzie jednej niedzieli obchodzone bywa. Gdy zostaje w okkurencji z wyższem świętem, nie przenosi się, ale się w danym roku opuszcza ²⁾.

§ 9. Nabożeństwo majowe.

536. Na miesiąc maj ołtarz poświęcony Matce Bożej przystraja się jaknajpiękniej w kwiaty; liczba świec także się powiększa. Wszakże nad obrazem lub posągim Najświętszej Panny nie można baldachinu budować, ani też ozdobienie ołtarza Najświętszej Panny nie może być wspanialszem od ozdobienia ołtarza Najśw. Sakramentu. W braku ołtarza Najśw. Panny, na innym, choćby na wielkim, stawia się Jej obraz lub posąg.

537. Jeżeli nabożeństwo to odprawia się po mszy św. lub nieszpórach, barwę jego zachowuje. Gdy nie było poprzedzonym przez inne nabożeństwo, wymaga barwy białej.

538. Nabożeństwo to w trojaki sposób odprawiać można: albo rano podczas mszy św., albo przed wieczorem, bez wystawienia Najśw. Sakramentu, albo

wreszcie przed wieczorem, z wystawieniem Najświętszego Sakramentu.

539. Nabożeństwo majowe odprawiane rano, podczas mszy św., rozpoczyna się dnia 1 maja i kończy się 31 maja. Zależy na śpiewaniu przez lud, podczas mszy św., odprawianej przed ołtarzem Najśw. Panny, litanji loretańskiej i pieśni Pod Twoją obronę. Po mszy św. kapłan ma naukę krótką, lub czyta z książeczki majowej. Pieśń jaka do Matki Bożej, jak np. Witaj Królowo nieba..., kończy nabożeństwo.

540. Nabożeństwo majowe odprawiane przed wieczorem bez wystawienia Najśw. Sakramentu, rozpoczyna się dnia 30 kwietnia. Kapłan ubrany jest w komżę i kapę. Śpiewa się litanja loretańska i Pod Twoją obronę; potem odbywa się nauka, czy czytanie; wreszcie pieśń jaka do Najśw. Panny. Błogosławienie uroczyste Najśw. Sakramentem przy ołtarzu wielkim, do którego kapłan przechodzi od ołtarza majowego, kończy nabożeństwo. Na błogosławienie to, jako też na uroczystą procesję z Najśw. Sakramentem z Te Deum w dzień zakończenia nabożeństwa majowego 31 maja, trzeba otrzymać pozwolenie od Biskupa.

541. Nabożeństwo majowe, odprawiane przed wieczorem z wystawieniem Najśw. Sakramentu, odbywa się za pozwoleniem Biskupa, jeżeli nie ma innego zwyczaju lub przepisu, i rozpoczyna wieczorem dnia 30 kwietnia. Kapłan przybrany jest w komżę, stulę i kapę białą ¹⁾. Nabożeństwo się odbywa przed ołtarzem wielkim, gdzie jest Najśw. Sakrament, a przed obrazem Najśw. Panny, na Jej ołtarzu, mogą się palić świece; albo też obraz, czy posąg Najśw. Panny może być postawiony nad ołtarzem wielkim,

¹⁾ Ś. K. Obrz. 11 września 1790; 27 września 1860; Rubr. miss.

²⁾ Ephem. liturg. 1892, p. 611.

¹⁾ Por. część VI, n. 18, przypisek.

aby tylko się nie opierał o cyborjum. Gdyby inaczej być nie mogło, przenosi się Najśw. Sakrament na czas nabożeństwa do ołtarza Najśw. Panny. Po wystawieniu Najśw. Sakramentu śpiewa się litanja loretańska i Pod Twoją obronę. Potem ma miejsce nauka, czy czytanie. Potem znów pieśń do Najśw. Panny. Wreszcie błogosławienie Najśw. Sakramentem i Jego schowanie. Dnia 31 maja na zakończenie tego nabożeństwa odprawia się przed schowaniem Najśw. Sakramentu uroczysta procesja z *Te Deum*.

542. Gdyby kiedy kapłan nie mógł przewodniczyć nabożeństwu majowemu, sami wierni je odprawiają przed ołtarzem Najśw. Panny oświeconym, jak zwykle. Pieśni intonuje organista. Czytania dopełnić może, stojąc w ławce, który z starszych wiekiem mężczyzna.

ROZDZIAŁ VII.

Okres pozazielonoświątkowy.

§ 1. Uwagi ogólne.

543. Okres ten rozpoczyna się od pierwszych niesporów niedzieli Trójcy Przenajświętszej włącznie do pierwszych niesporów pierwszej niedzieli Adwentu wyłącznie. Obejmuje on od 23-ch do 28-in tygodni ¹⁾. Oficjum niedzielne i ferjalne w tym okresie, z niewielu wyjątkami, nie ma w sobie nic szczególnego, podlegając ogólnym zasadom, podobnie jak w niedziele i ferje po oktawie Epifanii.

544. Antyfoną końcową w oficjach w tym okresie mówionych jest *Salve Regina*. Zamiast wielkanocnego *Regina Coeli* mówi się *Angelus Domini*, a zamiast *Vidi aquam* przy aspersioni,

¹⁾ Por. część II tego dzieła, nn. 49, 50 i 51.

zwyczajne *Asperges me...* Powracają też dawne suffragja i prośby.

545. Od niedzieli Trójcy Przenajświętszej rozpoczyna się w brewjarzach częściowych część letnia.

546. Z kolei będziemy przechodzili wszystkie uroczystości stałe i ruchome tego okresu, aby wskazać na różnice istniejące między ogólnymi całego brewjarza i mszału, a niekiedy i rytuału, rubrykami, a zasadami szczegółowymi każdego z osobna święta.

§ 2. Niedziela Trójcy Przenajświętszej.

547. Dzień oktawy Zielonych Świątek jest zarazem pierwszą niedzielą po Zielonych Świątkach, przeznaczoną na obchodzenie uroczystości Trójcy Przenajświętszej, rytu zdwojonego II klasy. Z oktawy Zielonych Świątek nic ta niedziela nie zawiera, ani ją czem przypomina. Jako niedziela I klasy, nie pozwala na odprawianie dnia tego wotywu uroczystych, nie mówiąc już o innych.

548. Oficjum i msza uroczystości Trójcy św., wraz z komemoracją niedzieli, znajduje się w części okresowej brewjarza i mszału. W prymie dodaje się symbol *Quicumque...*

549. Ilekroć słowo *Trinitas* znajdzie się w oficjum i mszy, tyle razy głęboko pochylić trzeba głowę, jako też wtedy, gdy się wymawia imiona trzech osób Trójcy Przenajświętszej ¹⁾.

§ 3. Uroczystość Bożego Ciała, rytu zdwojonego I klasy z oktawą.

a) ZASADY OGÓLNE.

550. Uroczystość ta odprawia się w czwartek po niedzieli Trójcy Przenajświętszej. Jedna z najwię-

¹⁾ Caer. epp. I. II, c. 4, n. 8.

kszych uroczystości w roku, nie pozwala, aby dnia tego odprawiała się jaka msza wotywna. Jej oktawa należy do uprzywilejowanych, jak o tem było mówione w części II, n. 71, a niekiedy, na mocy osobnego przywileju, jaki posiadają niektóre djecezje, dopuszcza officja tylko rytu zdwojonego II i I klasy, a i w takim razie komemoracją swoją tym uroczystościom daje; z wotyw dopuszcza tylko wotywy urozyste i mszy egzekwjalne, ale nie w obec Najświętszego Sakramentu.

551. W czasie oktawy Bożego Ciała w officjach Świętych Pańskich, które nie mogą być odprawiane, mówi się komemoracja, ale bez 9-tej lekcji, której ta oktawa, z wyjątkiem lekcji wigilijnej, nie przypuszcza. Sam dzień oktawy ustępuje tylko świętu rytu zdwojonego I klasy, a w konkurencji tak w I-ych jak i w II-gich nieszpórach świętu rytu zdwojonego I i II klasy.

552. Niedziela oktalwalna jest rytu połowicznego i komemoracją oktawy Bożego Ciała przyjmuje.

553. W hymnach, z wyjątkiem hymnu *Verbum supernum*, zakończenie w ciągu całej tej oktawy jest: *Jesu Tibi sit gloria*; w prymie werset *Qui natus...* mówi się. W responsoriach godzin mniejszych, z wyjątkiem prymy i komplety, dodają się dwa *Alleluia*.

554. W mszach prefacja odmawia się Bożego Narodzenia, oraz sekwencja, z wyjątkiem mszy niedzielnej, i mszy o Świętych Pańskich, gdyby ich uroczystości w ciągu tej oktawy były kiedy odprawiane.

555. Msze urozyste tej oktawy, oraz nieszpory od wigilji Bożego Ciała aż do końca oktawy odprawiają się z wielką uroczystością z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Kościół, aby zachęcić wiernych do uczestniczenia w tych nabożeństwach, nadał 400 dni odpustu tym, którzy słuchają mszy urozystej, albo są obecni na nieszpórach w sam dzień

uroczystości, 200 za toż samo w każdym dniu oktalwalnym, i 200 dni także za uczestniczenie w procesjach z Najśw. Sakramentem; dla uzyskania tych odpustów potrzeba przyjąć Komunią św. ¹⁾.

556. W nieszpórach, odprawianych z wystawieniem Najśw. Sakramentu, gdy się w hymnie śpiewa zwrotka *Tantum ergo...*, celebrans i obecni klęczą. W mszy zaś urozystej, ilekroć znajduje się sekwencja, kapłan ją przerywa, gdy dojdzie do słów: *Ecce panis...*, idzie przed środek ołtarza, klęknie, przedstawia kielich z środka na bok cokolwiek, zdejmuje monstrancję z tronu i, uklękawszy, zstępuje z podnóżka. Stanąwszy na drugim stopniu, klęka na krawędzi podnóżka na oba kolana i pochyliwszy głowę głęboko, powstaje, aby zasypać do kadzielnicy kadzidło. Potem znów klęka, okadza Najśw. Sakrament i okryty welonem naramiennym wstępuje na stopnie, klęka i wzięwszy monstrancję w ręce, obrócony do ludu intonuje trzy początki zwrotek: *Ecce panis angelorum...* *In figuris praesignatur...* *Bone pastor, panis vere*, które organista z swymi śpiewakami kontynuuje, kapłan zaś także kontynuując po cichu odmówi. Gdy śpiewane są słowa: *Jesu nostri miserere*, udziela kapłan wiernym błogosławieństwa Najśw. Sakramentem, kreśląc znak krzyża monstrancją raz jeden. Poczem zaraz zwraca się do ołtarza, stawia monstrancję na nim, klęka, zstępuje z podnóżka i, uklękawszy na krawędzi, okadza Najśw. Sakrament. Potem znów wstępuje na stopnie, klęka, stawia Najśw. Sakrament na tronie, i kielich na swoim miejscu. Wreszcie mówiąc *Munda cor meum*, a ministrant przenosi mszał na stronę ewangelji.

557. Zakrystjan w wigilję Bożego Ciała kościół i ołtarz wielki jak najwspanialej przybierze, zapala-

¹⁾ Ks. Arndt, *Odpusty*, str. 262.

jąc tyle świec woskowych przez całą oktawę podczas nabożeństw uroczystych, na ile tylko możność kościoła i pobożność wiernych zdobyć się może. Postawi też na wielkim ołtarzu po nad predellą, w miejscu widocznym, trzy sztuczne kielichy z postawioną pateną; w braku trzech, może być jeden. W środę też przed Bożem Ciałem, do ostatniej mszy św., przygotowuje do konsekracji hostję, która ma służyć do Wystawienia w ciągu całej oktawy.

558. Wianeczków kwiatowych na monstrancji zawieszac nie wolno ¹⁾; można je z boku ołtarza, czy na predelli umieścić, a po ostatnich niesporach w dzień oktawy Bożego Ciała, po schowaniu Najśw. Sakramentu, kapłan, stojąc po stronie ewangelji, poświęca je według ogólnej formuły. Podczas poświęcenia mogliby je też wierni, przyniósłszy, trzymać w rękę, aby kapłan, stojąc po stronie ewangelji, obrócony do ludu, je mógł poświęcić.

559. Do obrzędów uroczystości Bożego Ciała należy, oprócz zwykłych procesji z Najśw. Sakramentem, jeszcze najuroczystsza procesja z Najśw. Sakramentem, która, jeżeli tylko jeden jest kapłan przy kościele, odprawiać się może albo w samą uroczystość, albo w niedzielę oktawalną — po sumie; gdy zaś może być więcej kapłanów na procesji, odprawiać się może albo w jeden z tych dwóch dni, albo w dzień oktawy po niesporach ²⁾. Ceremonje tej procesji, obchodzą-

¹⁾ Nouvelle Revue théol. 1893, p. 113.

²⁾ Wskazówki tej słuszność opieramy na najodpowiedniejszym pogodzeniu sprzecznych z sobą przepisów liturgicznych. Łatwiej bowiem, według ducha ogólnych praw liturgji, zgodzić na odbywanie procesji w ornatie, aby w nim śpiewać ewangelję, niż na śpiewanie ewangelji w kapie, w której się odbywa procesja. Że zaś po niesporach ornatu wkładać nie może kapłan, sam jeden odprawiający procesję, ztąd wnioskujemy, że i procesja z ewangeljami w takim wypadku miejsca mieć nie może.

cej ulice miasta, czy wsi, podaje rytuał piotrkowski. Opowiemy je zaraz.

b) UROCZYSTA PROCESJA BOŻEGO CIAŁA Z EWANGELJAMI.

560. W dniu przeznaczonym na uroczystą procesję, jeżeli pogoda służy, zakrystjan w czterech rozmaitych miejscach przy drodze, po której ma iść procesja, z drzewek przygotowanych wcześniej zbuduje rodzaj szalasów wysokich, w których postawi stoły okryte do ziemi białymi, czystymi obrusami. Na każdym z takich stołów wzniesie tron dla Najświętszego Sakramentu, a przy nim umieści najmniej 6 kandelabrow z świecami woskowymi. Na stole, gdy będzie nadchodziła procesja, położy korporał, który, po odejściu procesji, zabierze, aby na następnym stole znowu go umieścić. Przed stołem rozpostrze kobierzec, a w braku kobierca, sukno lub płótno. Na kredencji, obok ołtarza wielkiego, położy książkę z ewangeljami i stosowną liczbę ministrantów (sześciu) przybierze w czyste komże. Rozda świece należącym do bractwa i cechów, oraz przygotuje cztery latarnie z świecami woskowymi, które niesione będą przed baldachinem.

561. W procesji uczestniczyć winni wszyscy duchowni danej miejscowości. Gdyby wszakże jaka miejscowość posiadała jednego tylko kapłana, ten sam odprawia procesję i śpiewa ewangelję, nie zdejmując ornatu po sumie. Jeżeli zaś, oprócz celebransa, jest jeden, czy więcej kapłanów, ci, ubrani w humerał, albę, pasek, manipularz, stułę i ornat, uczestniczą w procesji i śpiewają ewangelję kolejno, od młodszych, według powołania, począwszy; celebrans zaś, przybrany w kape, przewodniczy w procesji.

562. Po sumie zatem, gdyż o takiej procesji, przez jednego kapłana odprawianej, mówimy ¹⁾, jeżeli będzie

¹⁾ Co się mówi tutaj o procesji po sumie, wszystko to samo rozumieć należy o procesji po niesporach.

na procesji drugi kapłan, celebrans przechodzi na stronę epistoły i, zdjawszy ornat, przybiera się w kapę. Gdy sam odprawia procesję, po odczytaniu ostatniej ewangelji, przechodzi w ornacie przed środek ołtarza ¹⁾, uklęknie, postawi monstrancję na ołtarzu, i zstępuje ze stopni. Uklękawszy na dwa kolana na najniższym stopniu, pochyla głęboko głowę, poczem, powstawszy, zasypuje kadzidło ²⁾. Znow kłeka, okadza Najśw. Sakrament i, z welonem na ramionach, wstępuje na stopnie.

563. Uklękawszy na jedno kolano przy ołtarzu, bierze monstrancję ³⁾ w ręce i obrócony do wiernych, intonuje (choć może to kto inny uczynić, jaki organista, lub śpiewak jaki) pieśń: Twoja cześć, chwala ⁴⁾... Zaczem procesjonalnie pójdzie, poprzedzony przez niosącego krzyż między dwoma ministrantami, trzymającymi kandelabry w ręku. Między celebransem i krzyżem idą niosący chorągwie i feretrony, cechy i bractwa, kapłani, ministranci, uderzający w dzwonki, dziewczęta, posypujące pod nogi kwiecie, turyferarz, jak w n. 28 części VI. Przed baldachinem niosą czterej mężczyźni latarnie z świecami zapalonymi. Z boków celebransa idą ministranci, podtrzymujący poły jego kapy. Przez cały czas procesji dzwony uroczysto biją.

564. Gdy procesja zbliżać się będzie do pierwszego przygotowanego stołu, procesja śpiewa (albo śpiewacy, albo i lud cały, jeżeli umie): Rex Chri-

¹⁾ Manipularza nie zdejmuję, skoro ma śpiewać ewangelję.

²⁾ Por. wyżej część VI, nn. 46, 47 i dalsze, gdzie obszerniej te same ceremonie opowiedziane.

³⁾ Bez korporału, który zakrystjan wcześniej na każdym z ołtarzy położyć winien.

⁴⁾ Nie mówimy tu nie o śpiewie responsorjów, raz że już po większej części wyszły z użycia, a powtóre, że zwyczajnie nie podobnem jest dobre wyuczenie tego śpiewu świeckich śpiewaków; zwłaszcza że w uroczystości Bożego Ciała wiele innych ważniejszych rzeczy trzeba umieć śpiewać.

ste primogenite... Kapłan, stanawszy przy stole, stawia na nim monstrancję, kłeka, zstępuje ze stopni, kłeka na najniższym, dozwała zdjąć z siebie welon naramienny, okadza Najśw. Sakrament, wstępuje na stopnie i, uklękawszy, postawi monstrancję na tronie.

565. Ustawiwszy monstrancję na tronie, dłonie rąk przed piersią łączy, spojrz na Najśw. Sakrament, pochyli się głęboko ciałem i odmówi pocichu: Munda cor i Jube Domine... Po odmówieniu tych modlitw, uklęknie przed Najśw. Sakramentem, przechodzi na stronę ewangelji i tu trzymaną przez ministrantów książkę z ewangeljami otworzy, na jego głowie oprze i śpiewa najprzód: Dominus vobiscum, potem Initium... jednocześnie kreśląc zwykłe znaki krzyża na księdze i na sobie. Gdy śpiewacy odśpiewają odpowiedź, celebrans śpiewa ewangelję; poczem, całując ewangelję, mówi: Per evangelica...

566. Gdy, oprócz celebransa, jest jeszcze inny kapłan, celebrans, po postawieniu monstrancji na tronie, uklęknie i przeszedłszy na stronę epistoły, zwróci się na pół ku wiernym. Tymczasem inny kapłan, wzięwszy od ministranta księgę z ewangeljami, uklęknie na stopniu przed środkiem stołu i, głęboko pochyliwszy głowę, mówi: Munda cor... Po odmówieniu tej modlitwy, powstaje, wstępuje na stopnie, i stanawszy przed celebransem, pokłon mu odda; poczem uklęknie i powie: Jube, Domne, benedicere. Celebrans udziela mu błogosławieństwa słowy: Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis; ut digne et competenter annunties Evangelium suum: in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen; nakreśliwszy znak krzyża nad klęczącym kapłanem, położy na trzymany przez niego mszał rękę prawą, którą kapłan klęczący ucałuje. Zaczem tenże kapłan powstaje, odda pokłon celebransowi, zstępuje ze stopni,

aby tylko nie tyłem do Najśw. Sakramentu, klęka na jedno kolano na stopniu, i obróciwszy się ku stronie ewangelji, położy roztwartą księgę na ministrancie i śpiewa najprzód: Dominus vobiscum, potem Initium..., jednocześnie kreśląc zwykłe znaki krzyża na księdze i na sobie, co i celebrans dopełnia. Następnie wzięwszy od ministranta kadzielnicę, kapłan ten okadza księgę potrójnym rzutem, raz ku środkowi, drugi raz ku lewej swej stronie, trzeci raz ku prawej, przed okadzeniem i po okadzeniu oddawszy głęboki pokłon mszałowi. Skoro odda kadzielnicę, łączy dłonie przed piersią i śpiewać ewangelję poczyną. Na imię Jezus głowę głęboko pochyla w stronę monstrancji. Gdy ewangelję prześpiewa, zaleci ministrantowi zanieść księgę do ucałowania celebransowi, który, całując ewangelję, powie: Per evangelica... Ministrant, przed i po podaniu księgi otwartej do ucałowania celebransowi, pochyli się głęboko przed nim; poczem zejdzie ze stopni i ukłękawszy przed Najśw. Sakramentem, odejdzie na swoje miejsce. Tymczasem kapłan, stojący u stopni, wzięwszy w ręce kadzielnicę, okadzi celebransa potrójnym jej rzutem, przed i po okadzeniu oddając głęboki pokłon głowy. Wreszcie ukłękawszy przed Najśw. Sakramentem na oba kolana, odchodzi na swoje miejsce.

567. Celebrans, ucałowawszy ewangelję, pójdzie przed środek stołu, ukłęknie na jedno kolano, zestawia monstrancję na stół, znowu ukłęknie i zstąpi ze stopni. Ukłękawszy na najniższym stopniu na oba kolana, i oddawszy głęboki pokłon głowy, powstaje i zasypuje kadzidło. Poczem klęka, okadza Najśw. Sakrament i, z welonem na ramionach, wstępuje na stopnie.

568. Ukłękawszy na jedno kolano przy stole bierze monstrancję w ręce i obrócony do wiernych, intonuje (choć może to kto inny uczynić, jak np. organista) pieśń: U drzwi Twoich... Zaczem procesjo-

nalnie pójdzie do drugiego stołu, jak w n. 564, i śpiewa ewangelję, jak w n. 565 lub 566.

569. Po prześpiewaniu drugiej ewangelji i jej ucałowaniu, celebrans znowu okadza Najśw. Sakrament, jak w n. 567, i wzięwszy w ręce monstrancję, jak w n. 568, intonuje pieśń: Do Ciebie, Panie... Zaczem procesjonalnie pójdzie do trzeciego stołu, jak w n. 564, i śpiewa ewangelję, jak w n. 565 lub 566.

570. Po prześpiewaniu trzeciej ewangelji i jej ucałowaniu, celebrans znowu okadza Najśw. Sakrament, jak w n. 567, i wzięwszy w ręce monstrancję, jak w n. 568, intonuje pieśń: Boże w dobroci... Zaczem procesjonalnie pójdzie do czwartego stołu, jak w n. 564, i śpiewa ewangelję, jak w n. 565 lub 566. Na słowa: Et Verbum caro factum est, klęka, zwrócony do Najśw. Sakramentu.

571. Po prześpiewaniu i ucałowaniu czwartej ewangelji, celebrans pójdzie przed środek stołu, ukłęknie na jedno kolano i zstąpi ze stopni. Gdy ukłęknie na najniższym stopniu na oba kolana, intonuje (może to uczynić organista) i śpiewa wraz z śpiewakami antyfonę O sacrum convivium..., po prześpiewaniu której, choć wszyscy klęczą, powstaje i śpiewa werset, a potem modlitwę.

572. Następnie celebrans wstępuje na stopnie, klęka przy stole, zestawia monstrancję z tronu, klęka i zstępuje ze stopni. Ukłękawszy na najniższym stopniu, oddaje głęboki pokłon głowy. Zaczem powstaje i zasypuje kadzidło. Potem znów klęka i okadza Najśw. Sakrament. Wreszcie, okryty welonem naramiennym, wstępuje na stopnie, klęka, bierze monstrancję w ręce i, obrócony do wiernych, intonuje (choć może to organista uczynić) responsorium Melchisedech..., które organista z śpiewakami śpiewa, i idzie procesjonalnie z powrotem do kościoła. W responsorium tem śpiewane jest trzykroć imię Jesus. Otóż za pierwszym razem, kiedy słowa: O Jesu są

śpiewane, wszyscy się zatrzymują i klękają, a celebrans udziela błogosławieństwa jednym znakiem krzyża wszystkim tym, którzy go poprzedzają. Gdy zaś trzeci raz słowa: O J e s u są śpiewane, wszyscy także się zatrzymują i klękają, a celebrans obróciwszy się w tył, udziela błogosławieństwa idącemu za nim ludowi ¹⁾).

573. Po ukończeniu śpiewanego responsorium, procesja się na chwilę zatrzymuje i klęka, celebrans zaś intonuje hymn *Te Deum laudamus...* Później procesja się kończy zwyczajnym sposobem, opisanym w n. 53 i dalszych części VI (o schowaniu Najświętszego Sakramentu).

§ 4. Uroczystość Najśłodszego Serca Pana Jezusa, rytu zdwojonego I klasy.

574. Uroczystość ta, obchodzona w piątek po oktawie Bożego Ciała, ustępuje tylko przed uroczystością rytu zdwojonego I klasy, w Kościele powszechnym obchodzoną, jak przed uroczystością Narodzenia św. Jana Chrzciciela, lub św. Apostołów Piotra i Pawła; jako też przed temi tylko uroczystościami rytu zdwojonego I klasy, w pewnych tylko miejscowościach święconymi (jak dedykacja, tytuł, patron), które obowiązują zarówno do wstrzymania się od prac ciężkich, jak i do słuchania mszy św. Gdyby więc przez jedno z takich świąt zajęta została ta uroczystość, przenosi się na dzień następny, jako dzień własny, z temiż samymi prawami ²⁾).

¹⁾ W rytuale piotrkowskim nie ma ani słowa o błogosławieniu na cztery strony świata. Gdyby to responsorium: *Melchizedech...* w żaden sposób nie mogło być śpiewane, i to podwójne błogosławienie także się opuszcza, a celebrans, odchodząc od ołtarza czwartego, zaintonuje *Te Deum laudamus*.

²⁾ Ś. K. Obrz. 28 czerwca 1889, *Decr. gen.* Ob. także *Eph. lit.* 1893, 672.

575. Msza (*Miserebitur*) i officjum tej uroczystości znajdują się w brewjarzu i mszale między miesiącem majem a czerwcem. W jutrzni, w brewjarzach z przed r. 1890, do 6-ej lekcji dodać należy słowa: „*ac denique summus Pontifex Leo decimus tertius, orbis catholici votis obsecundans, ad ritum duplicis primae classis evexit.*” I-ych niesporów ta uroczystość niema, jeżeli pozostaje w konkurencji z oktawą Bożego Ciała, i w takim razie w komplecie zakończenie hymnu będzie: *Jesu, Tibi sit gloria...* ¹⁾ Ale, gdy się tę uroczystość przeniesie na sobotę, posiadać będzie i I-e niespory. Przytem w hymnach tej uroczystości zakończenia się nie zmienia ²⁾). Werset w prymie jest: *Qui passus es pro nobis.* Prefacja w mszy pasyjna.

§ 5. Uroczystości stałe tego okresu, wypadające w miesiącu czerwcu.

576. Od dnia 20 czerwca najpóźniej następujące uroczystości stałe tego okresu wypadają:

Dnia 20 czerwca. Św. Sylwerjusza, papieża i męczennika, rytu prostego.

Dnia 21 czerwca. Św. Alojzego Gonzagi, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 22 czerwca. Św. Paulina, biskupa wyznawcy, rytu prostego. Gdy tego dnia wypadnie sobota, officjum będzie się odbywało o wigilji Narodzenia św. Jana Chrzciciela z komemoracją św. Paulina w laudesach i mszy; trzecia modlitwa w mszy będzie: *Concede.*

Dnia 23 czerwca. Wigilja uroczystości Narodzenia św. Jana Chrzciciela, nie obowiązująca do postu. Gdy wigilja ta wypadnie w okurencji z samą

¹⁾ *Ephemerid. liturg.* 1888, p. 545.

²⁾ Ś. K. Obrz. 7 września 1850; 12 września 1857.

uroczystością Bożego Ciała, wcale się jej nie obchodzi¹⁾; gdy zaś wypadnie w okkurencji z dniem okta-
walnym teje uroczystości, officjum i msza będą okta-
walne, ale doda się komemoracja wigilji w laudesach
i mszy, oraz 9-ta lekcja w jutrzni i ostatnia ewangelja
w mszy. Gdyby wszakże w dzień oktawalny innej uro-
czystości ta wigilja wypadła, msza będzie wigilijna
z komemoracją oktawy, według ogólnych zasad. Msza
tej wigilji w barwie fioletowej się odprawia; na imię
św. Jana Chrzciciela pochylić trzeba głowę.

Dnia 24 czerwca. Narodzenie św. Jana
Chrzciciela, rytu zdwojonego I klasy z oktawą.
Gdyby uroczystość ta wypadła w okkurencji z uroczy-
czością Bożego Ciała, przenosi się stale na dzień
następny, t. j. na piątek, który, gdyby był zajęty przez
jaką uroczystość rytu zdwojonego I klasy świętowaną,
uroczystość św. Jana przenosi się na dzień następny
zaraz²⁾. We mszy św. tej uroczystości nie mówi się
Credo, chyba że Narodzenie św. Jana jest patronem
miejsca lub tytułem kościoła, albo wypadnie w niedzie-
lę, albo oktawę Bożego Ciała; w drugiej części kanonu
głowę należy pochylić na imię św. Jana. Oktawa tej
uroczystości ma pierwszeństwo przed wszystkimi in-
nymi okta-
wami.

Dnia 25 czerwca. Św. Wilhelma, opata, rytu
zdwojonego.

Dnia 26 czerwca. ŚŚ. Jana i Pawła, mę-
czenników, rytu zdwojonego. Ósme responsorium w ju-
trzni jest: *Haec est vera fraternitas*. W ka-
nonie mszy św. na imiona śś. Jana i Pawła pochylić
należy głowę.

Dnia 27 czerwca. Św. Ładysława, króla i wy-
znawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczy-

stości znajdują się w patronale: posiada jedną tylko
modlitwę własną i lekcje II-go nokturnu; lekcje zaś
III nokturnu, jako też cały formularz mszy są takie
same, jak w uroczystość św. Ludwika, dnia 25 sier-
pnia. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset:
meruit supremos.

Dnia 28 czerwca. Św. Leona II, papieża i wy-
znawcy, rytu połowicznego.

Tegoż dnia. Wigilja do uroczystości śś. Piotra
i Pawła, obowiązująca do postu ścisłego. We mszy św.
na imiona śś. Piotra i Pawła pochylić należy głowę.

Dnia 29 czerwca. ŚŚ. Piotra i Pawła, apo-
stolów, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. W officjum
i mszy tej uroczystości świętowanej dodaje się kome-
moracja o Wszystkich Świętych apostołach, wyjęta
z patronału lub z dodatku do brewjarza (w I nieszp.
ant. *In hoc cognoscent...* i werset *Nimis...*;
w laud. ant. *Vos, qui...* i werset *In omnem...*;
w II nieszp. *Vos amici...* i werset *Gloriosus...*;
modlitwa zaś: *Exaudi nos...*; we mszy zaś: *Exaudi*
nos..., *Gloriam, Domine...* i *Quaesumus*,
omnipotens...), dodawana po innych komemoracjach,
jeżeli jakie są. Na imiona śś. Piotra i Pawła pochylić
lekko głowę należy. Dni oktawalne i dzień oktawy tej
uroczystości mają officja i msze, różne od officjum i mszy
samej uroczystości, na co przy odmawianiu ich officjum
i mszy, oraz komemoracji o nich, zwrócić trzeba uwagę.

Dnia 30 czerwca. Wspomnienia św. Pawła,
apostola, rytu zdwojonego większego, z komemoracją
św. Piotra apostola. Officjum i msza tej uroczystości,
z opisaniem zmian, jakim podlegają, są w całości za-
mieszczone w brewjarzu. Na imiona śś. Apostolów
Piotra i Pawła pochylić należy głowę.

§ 6. Uroczystości, wypadające w miesiącu lipcu.

577. W miesiącu lipcu następujące stałe uroczy-
stości wypadają:

¹⁾ Rubr. Brev. t. VI, n. 2.

²⁾ Ś. K. Obrz. 27 czerwca 1893, *Decr. generale*. Cf. *Eph. liturg.*
1893, p. 582.

Dnia 2 lipca. Nawiedzenia Najśw. Maryi Panny, rytu zdwojonego II klasy. Zakończenie hymnów tej uroczystości jest: Jesu, Tibi sit... a werset w prymie: Qui natus...

Tegoż dnia komemoracja śś. Processa i Martynjana, męczenników, w laudesach tylko i mszach czytanych, z dodaniem 9-tej lekcji historycznej w jutrzni o Nawiedzeniu Najśw. Panny.

Dnia 3 lipca. Św. Ireneusza, biskupa męczennika, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału.

Dnia 5 lipca. Śś. Cyrylla i Metodego, biskupów i wyznawców, rytu zdwojonego. Officjum i msza osobne na tę uroczystość są przepisane i zamieszczone pod dniem 5 lipca w brewjarzu i mszale.

Dnia 7 lipca. Św. Pulcherji, cesarzowej dziewicy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału.

Dnia 8 lipca. Św. Elżbiety, królowej portugalskiej, wdowy, rytu połowicznego.

Dnia 9 lipca, a w niektórych miejscach w innym dniu, Śś. Patronów królestwa szwedzkiego, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości zamieszczone są w patronale.

Dnia 10 lipca. Śś. Siedmiu braci i śś. Rufiny i Sekundy, dziewięć męczenniczek, rytu połowicznego.

Dnia 11 lipca. Św. Piusa, papieża męczennika, rytu prostego.

Dnia 12 lipca. Św. Jana Gwalberta, opata rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja śś. Nabora i Feliksa męczenników.

Dnia 13 lipca. Św. Małgorzaty, dziewicy

męczenniczki, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale.

Tegoż dnia. Św. Anakleta, papieża męczennika, rytu połowicznego. Uroczystość w tych djecezjach, które 13 lipca obchodzą uroczystość św. Małgorzaty, stale jest przeniesioną na inny dzień.

Dnia 14 lipca. Św. Bonawentury, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego.

Dnia 15 lipca. Rozesłanie Apostołów, rytu zdwojonego większego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale.

Tegoż dnia. Św. Henryka, cesarza, wyznawcy, rytu połowicznego. Uroczystość dla okkurencji z Rozesłaniem Apostołów, stale jest przeniesioną na inny dzień.

Tegoż dnia komemoracja św. Dawida, opata, z patronału, z dodaniem 9-tej lekcji historycznej w jutrzni o Rozesłaniu Apostołów.

Dnia 16 lipca. Najśw. Panny Karmelitańskiej, rytu zdwojonego większego, a w niektórych djecezjach II klasy. Zakończenie hymnów jest: Jesu, Tibi sit..., a werset w prymie: Qui natus...

Dnia 17 lipca. Św. Aleksego, wyznawcy, rytu połowicznego.

Dnia 18 lipca. Błog. Szymona z Lipnicy, wyznawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości są w patronale.

Tegoż dnia. Św. Kamilla de Lellis, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *mernit supremos*. Uroczystość ta dla okkurencji z błog. Szymonem stale na inny dzień się przenosi.

Tegoż dnia komemoracja Śś. Symforozy i siedmiu jej synów, męczenników, z dodaniem 9-tej lekcji w jutrzni o błog. Szymonie.

Dnia 19 lipca. Św. Wincentego a Paulo, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset *meruit supremos*.

Dnia 20 lipca. Błog. Czesława, wyznawcy, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset *meruit supremos*.

Tegoż dnia. Św. Hieronima Emiliani, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset *meruit supremos*. Że uroczystość ta pozostaje w okkurencji z św. Czesławem, stale się przenosi na inny dzień.

Dnia 21 lipca. Św. Praksedy, dziewicy, rytu prostego.

Dnia 22 lipca. Św. Marji Magdaleny, pokutnicy, rytu zdwojonego. W mszy św. dodaje się *Credo*. Hymn *Pater superni*, gdyby dla konkurencji nie był kiedy mówiony w niesporach, dodaje się do hymnu w jutrzni, pod wspólne zakończenie; tenże hymn mówi się w niesporach II-gich, jeżeli te mówią się o św. Magdalenie.

Dnia 23 lipca. Św. Apollinarego, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja św. Liberjusza, biskupa wyznawcy.

Dnia 24 lipca. Św. Krystyny, dziewicy i męczenniczki, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości wskazane są w patronale.

Tegoż dnia komemoracja wigilji do uroczystości św. Jakóba, apostoła, z dołączeniem 9-tej lekcji w jutrzni św. Krystyny. We mszy św. na imię św. Jakóba pochylić należy głowę.

Dnia 25 lipca. Św. Jakóba, apostoła, rytu zdwojonego II klasy. W mszy św. na imię św. Jakóba należy pochylić głowę.

Tegoż dnia komemoracja św. Krzysztofa, męczennika, w laudesach i mszach czytanych tylko.

Dnia 26 lipca. Św. Anny, matki Najśw. Panny, rytu zdwojonego II klasy.

Dnia 27 lipca. Św. Pantaleona, męczennika, rytu prostego.

Dnia 28 lipca. Św. Botwida, męczennika, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. Jeżeli hymn *Gaude, coelestis...* nie jest mówiony w I-ych niesporach, należy go mówić w jutrzni.

Tegoż dnia. Śś. Nazarego i Celsa, męczenników, Wiktora I, papieża i męczennika, oraz Innocentego, papieża i wyznawcy, rytu połowicznego. Uroczystość ta, że się znajduje w okkurencji z św. Botwidem, przenosi się stale na inny dzień.

Dnia 29 lipca. Św. Olawa, króla męczennika, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości są w patronale.

Tegoż dnia. Św. Marty, dziewicy, rytu połowicznego. Że uroczystość ta pozostaje w okkurencji z św. Olawem, przenosi się stale na inny dzień.

Tegoż dnia komemoracja śś. Feliksa, Symplicjusza, Faustyna i Beatryksy, męczenników.

Dnia 30 lipca. Św. Abdona i Sennena, męczenników, rytu prostego.

Dnia 31 lipca. Św. Heleny, wdowy i męczenniczki, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości są w patronale.

Tegoż dnia. Św. Ignacego Lojoli, wyznawcy, rytu zdwojonego.

578. Oprócz tych uroczystości stałych zaznaczyć jeszcze należy trzy uroczystości ruchome.

W niedzielę pierwszą lipca. Przenajdroższej

Krwi Pana Jezusa, rytu zdwojonego II klasy. Uroczystość ta, gdy wypadnie w okkurencji z świętem Nawiedzenia Najśw. Panny lub innem jakim rytu zdwojonego I i II klasy, przenosi się na następny zaraz poniedziałek, chociażby zajęty przez święto rytu zdwojonego większego; gdyby nie mogła być obchodzoną tego dnia, przenosi się znowu na dzień następny, z tymże przywilejem ¹⁾ i t. d. Gdy przeniesioną zostanie na dzień, w którym niema 9-tej lekcji, lekcja ósma rozpocznie się od słów: Hic secundus Adam, a dziewiąta od słów: Venit Redemptor et dedit pretium. Werset w prymie mówi się: Qui tuo nos sanguine redemisti. Prefacja o Krzyżu świętym.

W niedzielę I po oktawie uroczystości śś. Piotra i Pawła. Błog. Jana z Dukli, wyznawcy, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Oficjum i msza tej uroczystości i dnia oktawy, zaznaczone są w patronale. Lekcje w I-ym nokturnie czytają się Beatus vir. W hymnie Iste confessor mówi się werset meruit supremos.

W niedzielę najbliższą po 24 lipca lub w dniu 24 lipca wypadającą. Błog. Kunegundy, dziewicy, rytu zdwojonego I klasy. Oficjum i msza tej uroczystości i oktawy zaznaczone są w patronale. Lekcje w I nokturnie czytają się De virginibus.

§ 7. Uroczystości wypadające w miesiącu sierpniu.

579. W miesiącu sierpniu następujące stałe uroczystości wypadają:

Dnia 1 sierpnia. Św. Piotra w okowach, rytu zdwojonego większego, z komemoracją św. Pawła apostoła w obydwu nieszpórach, laudesach i mszy św., dodawaną zawsze na pierwszym miejscu po modli-

¹⁾ Rubr. brev. in hoc festum.

twie do św. Piotra, ale z zakończeniem innem. We mszy tej uroczystości mówi się Credo i prefacja o Apostołach śś. Przy wymawianiu imion śś. Piotra i Pawła pochyla się lekko głowę. Gdyby uroczystość ta została przeniesioną na inny dzień, nie poprzedzający osobnej 9-tej lekcji, 8-ma lekcja na dwie się dzieli, tak iż 9-ta rozpocznie się od słów: Felices illi nexus.

Tegoż dnia komemoracja śś. Machabeuszów, z dodaniem 9-tej lekcji w jutrzni o św. Piotrze.

Dnia 2 sierpnia. Św. Alfonsa Marji Li-gorio, biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja św. Stefana, papieża i męczennika z dodaniem, 9-tej lekcji w jutrzni o św. Alfonsie.

Dnia 3 sierpnia. Znalezienie św. Szczepana, pierwszego męczennika, rytu połowicznego. W kanonie mszy św. na imię św. Szczepana należy lekko pochylić głowę.

Dnia 4 sierpnia. Św. Dominika, wyznawcy, rytu zdwojonego większego. W hymnie Iste confessor należy mówić werset: meruit supremos. Lekcje I nokturnu są: Beatus vir.

Dnia 5 sierpnia. Najśw. Marji Panny Śnieżnej, rytu zdwojonego większego. Zakończenie hymnów jest: Jesu, Tibi sit, werset prymy: Qui natus. W prefacji mówi należy: Et te in festivitate. Credo się dodaje.

Dnia 6 sierpnia. Przemienienia Pańskiego, rytu zdwojonego większego, a w niektórych djecezbach II klasy. Zakończenie hymnów już od komplety dnia 5 sierpnia, jest: Jesu, Tibi... Qui te revelas parvulis... W prymie werset jest: Qui apparuisti hodie. W responsoriach tercji, seksty i nony dodaje się dwa alleluia. We mszy Credo i prefacja o Bożem Narodzeniu.

Tegoż dnia komemoracja śś. Sykstusa, Felicissima i Agapita, męczenników, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 7 sierpnia. Św. Kajetana, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja św. Donata, biskupa i męczennika, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 8 sierpnia. Śś. Cyrjaka, Larga i Smaragda, męczenników, rytu połowicznego.

Dnia 9 sierpnia. Wigilja do uroczystości św. Wawrzyńca, nie obowiązująca do postu, z dodatkiem komemoracji św. Romana męczennika.

Dnia 10 sierpnia. Św. Wawrzyńca, męczennika, rytu zdwojonego II klasy z oktawą. Credo we mszy się nie mówi, jeżeli ta uroczystość nie jest zarazem patronem lub tytułem, albo jeżeli nie wypadnie w niedzielę. Przez całą oktawę w kanonie na imię św. Wawrzyńca pochylić należy głowę.

Dnia 11 sierpnia komemoracja śś. Tyburcego i Zuzanny, męczenników, w laudesach i mszy oktalnej, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 12 sierpnia. Św. Klary, dziewicy, rytu zdwojonego.

Dnia 13 sierpnia komemoracja śś. Hippolita i Kassjana, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 14 sierpnia komemoracja i 9-ta lekcja wigilji do Wniebowzięcia Najśw. Panny, oraz komemoracja św. Euzebjusza, wyznawcy. Post ścisły. Msza św. odprawia się w barwie fioletowej, wigilijna, bez Gloria i Credo, z ostatnią ewangelją świętego Jana.

Dnia 15 sierpnia. Wniebowzięcie Najśw. Maryi Panny, uroczystość świętowana, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Zakończenie hymnów jest: Jesu, Tibi sit... i werset w prymie Qui natus... przez całą oktawę. Toż samo się rozumie o prefacji.

Przed sumą ma miejsce poświęcenie ziół, owoców i zbóż, które w bukiety ułożone przynoszą wierni do kościoła, stając przed kratkami wielkiego ołtarza. Celebrans przybrany w kapę, stojąc na podnóżku, zwrócony na pół do ludu, odczytuje formułę poświęcenia z rytuału, kreśląc znaki krzyża, gdy je rytuał przepisuje. Potem zasypuje i poświęca kadzidło ze zwykłymi ceremoniami ministrantów, pokrapia i okadza trzymane przez wiernych bukiety. Wreszcie zstąpiwszy z podnóżka, klęka przed ołtarzem Najśw. Sakramentu i, zaintonowawszy pieśń: Gwiazdo morza... lub jaką inną poważną, pójdzie za procesją, po której włoży przy kredencji ornat i odprawia mszę świętą.

Dnia 16 sierpnia. Św. Rocha, wyznawcy, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale.

Dnia 18 sierpnia komemoracja św. Agapita, męczennika, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 20 sierpnia. Św. Bernarda, opata i doktora Kościoła, rytu zdwojonego.

Dnia 21 sierpnia. Św. Joanny Franciszki Fremiot de Chantal, wdowy, rytu zdwojonego.

Dnia 22 sierpnia komemoracja śś. Tymoteusza, Hippolita i Symforjana, męczenników, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 23 sierpnia Św. Filipa Benicjusza, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja wigilji, nie obowiązującej do postu, z dziewiątą lekcją w jutrzni o św. Filipie i ostatnią ewangelją we mszy.

Dnia 24 sierpnia. Św. Bartłomieja, apostoła, rytu zdwojonego II klasy. W kanonie mszy św. na imię św. Bartłomieja pochyla się lekko głowa.

Dnia 25 sierpnia. Św. Ludwika, króla i wyznawcy, rytu połowicznego.

Dnia 26 sierpnia. Św. Zefiryna, papieża męczennika, rytu prostego.

Dnia 27 sierpnia. Przeniesienie św. Kazimierza, wyznawcy, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Tegoż dnia. Św. Józefa Kalasantego, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor*, mówi się werset *meruit supremos*. Uroczystość ta dla okkurencji z Przeniesieniem św. Kazimierza przenosi się stale na dzień inny.

Dnia 28 sierpnia. Św. Augustyna biskupa, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja św. Hermesa, męczennika.

Dnia 29 sierpnia. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, rytu zdwojonego większego.

Tegoż dnia komemoracja z 9-tą lekcją św. Sabiny, męczenniczki.

Dnia 30 sierpnia. Św. Róży Limańskiej, dziewicy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja z 9-tą lekcją św. Feliksa i Adaukta, męczenników.

Dnia 31 sierpnia. Św. Rajmunda Nonnata, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor*, czyta się *meruit supremos*.

580. Oprócz tych uroczystości stałych zaznaczyć należy jeszcze w tym miesiącu dwie uroczystości ruchome:

W niedzielę po Wniebowzięciu Najśw. Marii Panny. Św. Jacka, wyznawcy, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset *meruit supremos*. Lekcje I nokturnu

są: *Beatus vir*. Zresztą oficjum i msza tej uroczystości i jej oktawy ¹⁾, wskazane są w patronale.

W niedzielę II-gą po oktawie Wniebowzięcia Najśw. Marii Panny. Św. Joachima, wyznawcy, ojca Najśw. Panny, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Oficjum i msza tej uroczystości podane są w patronale. Co się tyczy oficjów oktawalnych, a właściwie lekcji II i III nokturnu na dni oktawalne, jest ich w patronale przepisanych na dni cztery, które kolejno w razie potrzeby się czyta.

§ 8. Uroczystości wypadające w miesiącu wrześniu.

581. W miesiącu wrześniu następujące stałe uroczystości wypadają:

Dnia 1 lub 3 września. Błog. Bronisławy, dziewicy, rytu zdwojonego. Oficjum i msza tej uroczystości wskazane są w patronale.

Tegoż dnia komemoracja św. Idziego z 9-tą lekcją i św. Dwunastu Braci, męczenników.

Dnia 2 września. Św. Stefana, króla węg., wyznawcy, rytu połowicznego. W prymie *Iste confessor* mówi się werset *meruit supremos*.

Dnia 5 września. Św. Wawrzyńca Justyniani, biskupa wyznawcy, rytu połowicznego. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos*.

Dnia 8 września. Narodzenia Najśw. Marii Panny, rytu zdwojonego II klasy z oktawą. Uroczystość tę świętowaną poprzedza ze zwyczaju całodzienny post ścisły. Zakończenie hymnów: *Jesu*,

¹⁾ Lekcje II i III nokturnu w dniach oktawalnych wyjęte są z oktawarza rzymskiego, a więc są takie same, jak w oktawie św. Stanisława Kostki, które także przepisane są z oktawarza. Gdy zatem niektóre brewjarze nie podają lekcji na dni oktawalne św. Jacka, można je wziąć z dni oktawalnych św. Stanisława Kostki, zmieniając tylko, gdy potrzeba, imię św. Stanisława na imię św. Jacka.

Tibi... a werset w prymie: Qui natus... w ciągu całej oktawy. Toż samo rozumie się o prefacji.

Tegoż dnia komemoracja św. Adrijana, męczennika, w laudesach i mszach czytanych, oraz lekcja historyczna w jutrzni.

Dnia 9 września komemoracja św. Gorgonjusza, męczennika, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 10 września. Św. Mikołaja z Tolentynu, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 11 września komemoracja śś. Prota i Jacka, męczenników, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 14 września. Podwyższenia świętego Krzyża, rytu zdwojonego większego.

Dnia 15 września komemoracja św. Nikomedsa, męczennika, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 16 września. Śś. Korneliusza, papieża, i Cyprjana, biskupa, męczenników, rytu połowicznego. W kanonie mszy św. na imiona śś. Korneliusza i Cyprjana pochylić lekko głowę należy.

Tegoż dnia komemoracja śś. Eufemji, Łucji i Geminjana, wraz z lekcją historyczną.

Dnia 17 września. Wyrażenia blizn św. Franciszka Asyżkiego, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor...* mówi się: *meruit beata Vulnera Christi.*

Dnia 18 września. Św. Józefa z Kopertynu, wyznawcy, rytu zdwojonego.

Dnia 19 września. Śś. Januarego i Towarzyszów, męczenników, rytu zdwojonego.

Dnia 20 września. Śś. Eustachego i Towarzyszów, męczenników, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja wigilji do uroczystości św. Mateusza, nie obowiązującej do postu i mającej swoją lekcją homilijną. Na imię św. Mateusza w kanonie mszy pochyla się lekko głowa.

Dnia 21 września. Św. Mateusza, apostoła i ewangelisty, rytu zdwojonego II klasy. Na imię św. Mateusza w kanonie mszy pochyla się lekko głowa.

Dnia 22 września. Św. Tomasza z Willanowa, biskupa i wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie *Iste confessor* mówi się *wertet meruit supremos.*

Tegoż dnia komemoracja śś. Maurycego i Towarzyszów, wraz z 9-tą lekcją historyczną.

Dnia 23 września. Św. Lina, papieża i męczennika, rytu połowicznego. W kanonie mszy św. na imię św. Lina pochylić głowę lekko trzeba.

Tegoż dnia komemoracja wraz z 9-tą lekcją św. Tekli, dziewicy i męczenniczki.

Dnia 24 września. Najśw. Marji Panny od wykupu niewolników, rytu zdwojonego większego. Hymnów zakończenie jest: *Jesu, Tibi sit...*

Dnia 26 września. Śś. Cyprjana i Justyny, męczenników, rytu prostego.

Dnia 27 września. Przeniesienie św. Stanisława, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. Hymn *Gaude, mater,* jeżeli nie jest odmawiany w nieszpórach, przenieść go należy do jutrzni.

Tegoż dnia Śś. Kosmy i Damjana, męczenników, rytu połowicznego. Że uroczystość ta wypada w okkurencji z przeniesieniem św. Stanisława, przenosi się stale na inny dzień.

Dnia 28 września. Św. Wacława, męczennika, rytu zdwojonego większego. Officjum i msza tej uroczystości są w patronale. Lekcje I nokturnu odmawiają się *Fratres Debitores.*

Dnia 29 września. Poświęcenie św. Michała, archaniola, rytu zdwojonego II klasy. Ósma benedykcja w jutrzni jest: *Quorum festum...* We mszy odmawia się *Credo.*

Dnia 30 września. Św. Hieronima, kapłana, wyznawcy i doktora Kościoła, rytu zdwojonego. Lekcje I nokturnu są Sapiientiam...

582. Oprócz tych uroczystości stałych zaznaczyć należy jeszcze w tym miesiącu uroczystości ruchome:

W niedzielę w oktawie uroczystości Narodzenia Najśw. Panny. Imienia Najśw. Panny, rytu zdwojonego większego. W officjum i mszy tej uroczystości, przepisanej w brewjarzu i mszale między 8 i 9 września, nie mówi się komemoracja oktawy Narodzenia Najśw. Panny ¹⁾. Gdy wypadnie ta uroczystość w okkurencji z dniem oktawy Narodzenia Najśw. Panny, officjum odmawiać się będzie o Imieniu Najśw. Panny, bez komemoracji oktawy ²⁾. Gdy ta dla okkurencji zostanie przeniesioną na inny dzień, 9-ta lekcja w razie potrzeby odczytuje się z odpowiedniego miesiąca ³⁾. Hymnów zakończenie jest: Jesu, Tibi sit... We mszy Credo i w prefacji Et te in festivitatem.

W niedzielę III-ą września. Siedmiu boleści Najśw. Marji Panny, rytu zdwojonego większego. Gdy uroczystość tę wypadnie przenieść, przenosi się ją na pierwszą z niedziel, niezajętą przez jaką uroczystość rytu zdwojonego większego; gdyby jednak takiej niedzieli w danym roku przed adwentem się nie znalazło, umieszcza się uroczystość Siedmiu boleści Najśw. Panny w pierwszym dniu niezajętym ⁴⁾. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w brewjarzu i mszale między 15 a 16 września. Zakończenie hymnów jest: Jesu, Tibi... Qui passus es pro servulis. Werset w prymie: Qui passus

¹⁾ Ś. K. Obrz. 23 września 1684.

²⁾ Ś. K. Obrz. 24 września 1685.

³⁾ Ś. K. Obrz. 24 marca 1851.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 19 sierpnia 1817, in una Urbis et Orbis.

es propter nostram salutem. W prefacji mówi się: Et te in Transfix.

W niedzielę I-ą po uroczystości św. Mateusza. Błog. Ładysława z Gielniowa, wyznawcy, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Officjum i msza tej uroczystości wskazane są w patronale ¹⁾. Lekcje I nokturnu czytają się: Beatus vir. W hymnie Iste confessor mówi się werzet meruit supremos.

583. Nadto w miesiącu wrześniu, po jego trzeciej niedzieli, wypadają suche dni jesienne, obowiązujące do ścisłego postu. Msza ich znajduje się w mszale po 17 niedzieli po Zielonych Świątkach. Wtedy tylko o nich bywa officjum, gdy wypada święto rytu prostego, lub wigilja. Zresztą w okkurencji z uroczystością dziewięciolekcyjną, zawsze o tej ostatniej bywa officjum i msza z komemoracją i dziewiątą lekcją suchych dni w laudesach i mszy, oraz ostatnią ewangelją tychże ferji.

584. W brewjarzach czteroczęściowych z pierwszą niedzielą września rozpoczyna się część jesienna.

§ 9. Uroczystości wypadające w miesiącu październiku.

585. W miesiącu październiku następujące stałe uroczystości wypadają:

Dnia 1 października. Św. Remigjusza, biskupa i wyznawcy, rytu połowicznego ad libitum, a w każdym razie prostego. W hymnie Iste confessor należy mówić: meruit supremos.

Dnia 2 października. ŚŚ. Aniołów Stróżów, rytu zdwojonego większego.

¹⁾ Lekcje II i III nokturnu w dniach oktalnych wyjęte są z oktarwarza rzymskiego, a więc są takie same, jak w oktawie św. Stanisława Kostki, które także przepisane są z oktarwarza. Gdy zatem niektóre brewjarze nie podają lekcji na dni oktalne św. Ładysława, można je wziąć z dni oktalnych św. Stanisława Kostki, zmieniawszy tylko, gdy potrzeba, imię św. Stanisława na imię św. Ładysława.

Dnia 4 października. Św. Franciszka z Asyżu, wyznawcy, rytu zdwojonego większego. Lekcje I nokturnu są: Justus si morte...

Dnia 5 października. Śś. Placyda i Towarzysów, męczenników, rytu prostego.

Dnia 6 października. Przeniesienie św. Eschyla, biskupa i męczennika, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. Jeżeli hymn Jam dies nie mówi się w I-ych nieszpórach, dodaje się go do hymnu w jutrzni pod wspólne zakończenie.

Tegoż dnia. Św. Brunona, wyznawcy, rytu zdwojonego. Gdy ta uroczystość wypadnie w okkurrencji z Przeniesieniem św. Eschyla, w tych miejscach, gdzie się to ostatnie obchodzi, uroczystość św. Brunona przenosi się stale na inny dzień.

Dnia 7 października lub 8 października. Św. Birgitty, wdowy. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale. Jeżeli hymn Hora consurgit nie mówi się w I-ych nieszpórach, przenosi się go do jutrzni.

Tegoż dnia. Św. Marka, papieża, wyznawcy, rytu prostego, z swoją lekcją historyczną i z komemoracją Śś. Sergjusza, Bakcha, Marcelego i Apuleja, męczenników.

Dnia 9 października. Śś. Djonizego, biskupa, i śś. Rustyka i Eleuterjusza, męczenników, rytu połowicznego.

Dnia 10 października. Officjum dziękczynne za zwycięstwo chrześcijan nad Turkami, rytu zdwojonego większego. Officjum całej tej uroczystości znajduje się w patronale; formularz zaś mszy bierze się z wotywy do Przenajświętszej Trójcy, z dodaniem modlitwy własnej z patronału; sekreta i postkomunjo (Odorem i Deus qui) znajdują się w wotywie do Przenajśw. Trójcy; ewangelja jest: Cum

audieritis, wyjęta z mszy Intret z komunału o wielu męczennikach, prefacja o Trójcy świętej; dodaje się też Credo.

Tegoż dnia. Św. Franciszka Borgiasza, wyznawcy, rytu połowicznego. W hymnie Iste confessor czytać należy: meruit supremos. Uroczystość ta dla okkurrencji z wyższego rytu uroczystością, stale się przenosi na inny dzień.

Dnia 11 października. Śś. Gereona i Towarzyszy, męczenników, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości wskazana jest w patronale.

Dnia 13 października. Św. Edwarda, króla, wyznawcy, rytu połowicznego. W hymnie Iste confessor mówić należy: meruit supremos.

Dnia 14 października. Św. Kaliksta I, papieża i męczennika, rytu zdwojonego.

Dnia 15 października. Św. Jadwigi, wdowy, rytu zdwojonego większego. Officjum i msza tej uroczystości są w patronale. Lekcje I nokturnu są: Mulierem.

Tegoż dnia. Św. Teresy, dziewicy, rytu zdwojonego. Gdy hymn Regis superni nie jest mówiony w nieszpórach, odmawia się go w jutrzni, a hymn z jutrzni przenosi się do laudesów.

Dnia 18 października. Św. Łukasza, ewangelisty, rytu zdwojonego II klasy.

Dnia 19 października. Św. Piotra z Alcantary, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie Iste confessor należy czytać: meruit supremos.

Dnia 20 października. Przeniesienie św. Wojciecha, biskupa i męczennika. Officjum i msza tej uroczystości wskazane są w patronale. Hymn O Martyr, gdyby nie był odmawiany w I-ych nieszpórach, należy go dodać do jutrzniowego i pod wspólnym zakończeniem odmawiać.

Dnia 21 października. Śś. Urszuli i Towar-

rzyszek, dziewic i męczenniczek, rytu zdwojonego. Officjum i msza znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału. Lekcje II nokturnu rozpoczynają się od słów: Dum saeculo quinto...

Tegoż dnia komemoracja św. Hilarjona, opata.

Dnia 24 października. Św. Rafała, archanioła, rytu zdwojonego większego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w dodatku do brewjarza i mszału. W mszy dodaje się Credo.

Dnia 25 października. Błog. Małgorzaty Marji Alacoque, dziewicy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości są w dodatku do brewjarza i rytuału.

Tegoż dnia komemoracja wraz z 9-tą lekcją (na którą się dwie lekcje składają) śś. Chryzanta i Darji, męczenników.

Dnia 26 października. Św. Ewarysta, papieża i męczennika, rytu prostego.

Dnia 27 października. Wigilja do uroczystości śś. Szymona i Judy, nie obowiązująca do postu. Lekcje z homilią biorą swe responsoria z ferji odpowiedniej. Dodają się do officjum prośby ferjalne. W kanonie mszy pochylić lekko głowę należy na imiona śś. Szymona i Judy.

Dnia 28 października. Śś. Szymona i Judy, apostołów, rytu zdwojonego II klasy. W kanonie mszy pochylić głowę należy na imiona śś. Szymona i Judy.

Dnia 31 października. Św. Wolfganga, biskupa i wyznawcy, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości w brewjarzach i mszałach bywa w dodatku do brewjarza i mszału.

Tegoż dnia. Wigilja do uroczystości Wszystkich Świętych, obowiązująca do postu ścisłego i mająca swoje lekcje.

586. Oprócz tych uroczystości stałych zaznaczyć

jeszcze należy w tym miesiącu dwie uroczystości ruchome.

W 1-ą niedzielę października. Uroczystość Najśw. Panny Różańcowej, rytu zdwojonego II klasy ¹⁾. Formularze officjum i mszy tej uroczystości niedawno przepisane, znajdują się w brewjarzach i mszałach, wydanych po roku 1887. W hymnach zakończenie jest: Jesu, Tibi sit..., w prymie werset: Qui natus..., a w prefacji we mszy mówić należy: Et te in sollemnitate...

W IV-ą niedzielę października. Św. Jana Kantego, wyznawcy, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Officjum i msza tej uroczystości wskazane są w patronale ²⁾. Lekcje I nokturnu czytają się: Beatus vir.

§ 10. Nabożeństwo różańcowe w październiku.

587. Od roku 1885, we wszystkich kościołach parafjalnych, oraz kaplicach publicznych pod wezwaniem Najśw. Marji Panny istniejących ³⁾, codziennie, od pierwszego października do 2 listopada włącznie, winno się odprawiać nabożeństwo różańcowe, dopóki nakaz odprawiania go nie zostanie cofnięty. Nabożeństwo to zależy na odmówienie części różańca, wraz z litanją loretańską i modlitwą do św. Józefa. Uczestniczący w tem nabożeństwie lub, z słusznej przyczyny, prywatnie różaniec odmawiający, otrzymają za każdym razem odpust 7-miu lat i 7-miu kwadragen;

¹⁾ Ś. K. Obrz. 11 września 1887. Ob. Ephem. liturg. 1893, 671.

²⁾ Lekcje II i III nokturnu w dniach oktawalnych wyjęte są z oktawarza rzymskiego, a więc są takie same, jak w oktawie Św. Stanisława Kostki, które przepisane są z oktawarza. Gdy zatem niektóre brewjarze nie podają lekcji na dni oktawalne św. Jana, można je wziąć z dni oktawalnych św. Stanisława Kostki, zmieniawszy tylko, gdy potrzeba, imię św. Stanisława na imię św. Jana.

³⁾ Dekret Leona XIII papieża z 20 sierpnia 1885 r.

ci zaś, co w tem nabożeństwie przynajmniej 10 razy uczestniczyli lub, dla słusznej przyczyny, różaniec prywatnie tyle razy odmówili, otrzymują, po spowiedzi i Komunii św., oraz po pomodleniu się na intencję Kościoła — odpust zupełny.

588. Nabożeństwo to różańcowe Biskup, na prośbę proboszcza, z miesiąca października może przenieść na miesiąc listopad, lub grudzień, jeżeli to będzie dogodniejszym dla zbierania się parafjan w kościele.

589. Nabożeństwo to może odprawiać się rano podczas mszy św., lub popołudniu, w obec wystawionego Najśw. Sakramentu. W pierwszym wypadku, po rozpoczęciu mszy św., kapłan, lub, gdy to jest niemożliwym, jeden z wiernych odmawia naprzemian z obecnymi modlitwy przepisane. W drugim zaś wypadku, który ma szczególnie miejsce w tych kościołach, gdzie jeden jest kapłan, poprzedza to nabożeństwo uroczyste wystawienie Najśw. Sakramentu, a kończy je schowanie Najśw. Sakramentu, połączone z błogosławieństwem; liczba świec woskowych, oraz ubranie ołtarza i celebransa, stosuje się do ogólnych zasad wystawienia i schowania Najśw. Sakramentu ¹⁾.

590. Gdzie się to nabożeństwo odprawia popołudniu, a kościół, czy kaplica nie posiada monstrancji, Biskup może pozwolić ²⁾, aby je odprawiano w obec otwartego cyborjum; po odmówieniu zaś różańca kapłan wyjmując z cyborjum puszkę z Najśw. Sakramentem i udziela nią błogosławieństwa, podobnie jak monstrancją. Zresztą wszystko się tak samo odbywa, jak przy wystawieniu i schowaniu Najśw. Sakramentu uroczystem.

¹⁾ Por. część VI tego dzieła.

²⁾ Dekret Leona XIII papieża z 25 sierpnia 1886 r.

§ 11. Uroczystość Wszystkich Świętych i Dzień zaduszny.

591. *Dnia 1 listopada* obchodzi się świętowaniem uroczystość Wszystkich Świętych, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. We mszy św. mówi się prefacja zwykła. Druga modlitwa w dniach oktawalnych mówi się do Ducha św., trzecia zaś za Kościół, lub za Ojca św. Na dzień 2-gi listopada żadnej uroczystości, przeszkodzonej kiedyindziej, przenosić nie można.

592. *Dnia 2 listopada*, a gdy w sobotę wypada uroczystość Wszystkich Świętych, to *dnia 3 listopada* obchodzi się dzień zaduszny, t. j. odbywa uroczyste nabożeństwo za zmarłych. Dnia tego zatem, oprócz officjum oktawalnego, odmawiać trzeba jeszcze officjum za zmarłych, złożone z niesporów, jutrzni i laudesów; jutrznia i laudesy mogą być i w wigilję dnia zadusznego prywatnie odmówione, ale śpiewane tylko w dniu zadusznym być mogą. Msze wszystkie w dzień zaduszny odprawiają się żałobne z dnia zadusznego. Inne msze w tym dniu nie mogą być odprawiane, z wyjątkiem mszy egzekwjalnej, w obecności ciała, i wotywy za oblubieńców.

593. Przed niesporami, w przeddzień dnia zadusznego, zakrystjan antepedjum w ołtarzu wielkim daje fioletowe ¹⁾, i okrywa je na zewnątrz białem, tak aby po niesporach uroczystości łatwo było białą barwę usunąć; gdyby nie można było antepedjum fioletowego wcześniej założyć, czyni się to już po niesporach uroczystości. W zwykłym miejscu w kościele po niesporach uroczystości stawia się katafalk z trumną prostą otoczony świecami, które się zaraz zapalą. Na kredencji lub siedzeniu dla celebransa przygotowuje się kapę i stulę czarnej barwy.

¹⁾ Gdyby w ołtarzu nie było Najśw. Sakramentu, antepedjum to byłoby czarne.

594. Celebrans po prześpiewaniu Benedicamus Domino w nieszpórach uroczystości ¹⁾, wraz z ministrantami idzie do kredencji, albo i przy siedzeniu zdejmując kapę białą i stulę, a wkłada stulę czarną i kapę; prześpiewawszy pierwszą antyfonę i połowę pierwszego wiersza psalmu, siada; usiadłszy zaś, okrywa głowę biretem. Gdyby inny kapłan miał nieszpory żałobne odprawiać, celebrans nieszpórów uroczystości po ich odprawieniu powraca do zakrystji. Ministranci świece białej barwy zamieniają na żółte i postawiwszy kandelabry na krańcach podnóżka, odchodzą od stopni, aby dopiero pod koniec nieszpórów żałobnych stanąć przy ołtarzu.

595. Celebrans intonuje i śpiewa nieszpory żałobne wraz z organistą, który, po odśpiewaniu Magnificat, zeszedłszy z chóru, zajmie miejsce z przeciwległej strony celebransa; jeżeli są inni jeszcze śpiewacy, podzielią się na dwa chóry, stojąc w połowie przy celebransie i w połowie przy organście. Nieszpory śpiewają się z całemi antyfonami przed psalmami. Po prześpiewaniu antyfony przed Magnificat, celebrans wraz z obecnymi powstaje, ale po prześpiewaniu Magnificat siada, gdy tymczasem organista odśpiewuje antyfonę. Intonując Magnificat, celebrans żegna się znakiem krzyża św. Po prześpiewanej antyfonie po Magnificat, śpiewa słowa: Pater noster... i klęka, cicho kontynuując tę modlitwę, ale kończy ją głośno. Śpiewa następnie prośby, złożone z wersetów, w liczbie mnogiej, opuszczając psalm Lauda. Na Dominus vobiscum powstawszy, śpiewa stojący modlitwę Fidelium... Po odpowiedzi Amen, dodaje jeszcze wersety: Requiem aeternam... i Requiescant in pace. Tymczasem akolici stają u stopni ołtarza, dokąd też i sam celebrans, w birecie na głowie, idzie.

¹⁾ Por. wyżej część VIII, n. 119. Trumna głowami obróconą jest do drzwi wielkich. ²⁾ — Por. wyżej w części VII, n. 18 i 27.

596. Tu celebrans, zdjawszy biret i oddawszy rewerencją ołtarzowi, zasypuje kadzidło do kadzielnicy, i znów oddawszy rewerencją ołtarzowi, wkłada biret na głowę, intonuje pieśń: Dzień on, dzień..., bierze w rękę kropidło i idzie za procesją. Na czele procesji idzie ministrant z krzyżem, między dwoma ministrantami z kandelabrami w rękę. Potem organista, śpiewający wraz z ludem zaintonowaną pieśń żałobną. Następnie idzie ministrant z kadzielnicą w rękę, poruszając ją ustawicznie na prawo i na lewo. Wreszcie celebrans, kropiący wodą święconą ziemię w prawo i w lewo, a za nim wszystek lud. Procesja się odprawia na cmentarzu, jeżeli pogoda pozwala.

597. Procesja zatrzymuje się pięć razy. Za każdą razą krucyer z akolitami obraca się do celebransa. Celebrans, zdjawszy biret, klęka wraz z wszystkimi i śpiewa tonem ferjalnym Kyrie elejson, a lud wszystek odpowiada: Christe elejson, Kyrie elejson. Poczem mówi celebrans: Pater noster, Ojcze nasz, i zaraz doda przy pierwszej stacji: za zmarłych biskupów i kapłanów; przy drugiej stacji: za zmarłych rodziców naszych; przy trzeciej stacji: za zmarłych braci, krewnych, dobrodziejów i fundatorów tu-tejszego kościoła; przy czwartej stacji: za zmarłych, którzy w tym kościele, lub na tym cmentarzu spoczywają; i przy piątej stacji: za wszystkich wiernych zmarłych. Odmówiwszy potem cichą modlitwę Pańską, śpiewa werse-ty: Et ne nos..., A porta inferi, Requiescant in pace, Domine, exaudi... i Dominus vobiscum. Gdy organista odśpiewa na te werse-ty, celebrans sam jeden powstanie i śpiewa odpowiednią modlitwę, na którą organista z ludem odpowie: Amen. Wtedy wszyscy powstają i celebrans, włożywszy biret na głowę, intonuje dalszy ciąg pieśni żałobnej, poczynając po pierwszej stacji od słów: Zdumieje

się przyrodzenie; po drugiej stacji od słów: Królu tronu straszliwego; po trzeciej stacji od słów: Wzdycham jako obwiniony, i po czwartej stacji od słów: Daj mi miejsce z owieczkami. Każdą zaś część pieśni, nim do miejsca stacji dojdzie i tam się zatrzyma, kończy zwrotką: Dobry Jezu, a nasz Panie! daj im wieczne spoczywanie.

598. Procesja tak się wolno odbywa, aby w czasie niej mogła cała pieśń: Dzień on, dzień... być prześpiewaną, i ażeby piąta stacja mogła się odbyć u ołtarza wielkiego. Tu kapłan przyszedłszy, zdejmując biret, oddaje ministrantowi kropidło, klęka na jedno kolano przed stopniami i zaraz potem na oba kolana na najniższym stopniu. Krucyfer odnosi krzyż do zakrystji; toż samo czynią ministranci z kandelabrami i wodą święconą. Ministranci z kandelabrami klękają przy stopniach, na przeciwnych krańcach.

599. Po prześpiewaniu modlitwy piątej stacji ¹⁾, celebrans śpiewa: *Requiescant in pace* i zaraz potem, uklękawszy intonuje *Salve Regina*. Gdy ta antyfona zostanie prześpiewana, poprzedzony przez ministrantów z kandelabrami, oddawszy rewerencję ołtarzowi, w birecie na głowie, powraca do zakrystji.

600. Następnego dnia już od rana zakrystjan przygotowuje wszystko do nabożeństwa żałobnego, jak w n. 593. Celebrans ubiera się w komżę, stulę czarną i biret. Po wyjściu z zakrystji, umieszcza się od prawej strony ołtarza, a organista od strony lewej. Rozpocząwszy śpiewać inwitorjum, na słowa: *Venite adoremus et procidamus ante Deum*, klęka; poczem zaraz powstaje. Po prześpiewaniu pierwszej antfony i połowy pierwszego wiersza psalmu, siada i wkłada biret. Cała jutrznia (z trzema noktur-

¹⁾ O odbywaniu konduktu w około katafalka w dniu zadusznym rytuał piotrkowski nie wspomina.

nami), wraz z laudesami śpiewa się z całymi antyfonami przed psalmami.

601. Gdy zostanie powtórzona trzecia antyfona w każdym z nokturnów i prześpiewany będzie następujący po niej werset, celebrans, zdjawszy biret, powstaje i odmawia po cichu *Pater noster*... Poczem, jeżeli niema innych kapłanów do śpiewania lekcji, sam je śpiewa, stojąc. Na responsorja siada, biret wkładając. Gdy inny kapłan śpiewa którą z lekcji, celebrans także siedzi wtedy w birecie.

602. Ostatniem responsorjum będzie: *Liberam me, Domine, de morte aeterna*. Potem zaraz są śpiewane laudesy, siedzący. Intonując *Benedictus*, celebrans, powstawszy, żegna się znakiem krzyża św. Kantyk śpiewa cały, stojąc. Antyfonę powtarzając, siedzi. Potem, zdjawszy biret, śpiewa słowa: *Pater noster*... i klęka, cicho kontynuując tę modlitwę, ale kończy ją głośno. Śpiewa następnie prośby złożone z wersetów, w liczbie mnogiej, opuszczając psalm *De profundis*. Na *Dominus vobiscum* powstawszy sam, śpiewa stojący modlitwę: *Fidelium*. Po odpowiedzi *Amen*, już nic nie dodaje, ale, włożywszy biret, powraca do zakrystji, aby się ubrać do mszy św. Wszakże i inny kapłan może mieć mszą świętą.

603. W czasie mszy św. na dzień zaduszny śpiewa się jedna modlitwa i sekwencja. Po mszy św. celebrans najkrótszą drogą pójdzie do kredencji, lub siedzenia, gdzie zdejmie ornat i manipularz, a włoży kapę czarną. Tak przybrany, w birecie na głowie, idzie do stopni ołtarza, gdzie są już ministranci z kandelabrami.

604. Odbywa się procesja, jak w nn. 596, 597, 598 i 599.

§ 12. Inne uroczystości tego okresu, wypadające w listopadzie.

605. Oprócz uroczystości Wszystkich Świętych, w miesiącu listopadzie wypadają następujące uroczystości stałe:

Dnia 4 listopada. Św. Karola, biskupa i wyznawcy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia dodaje się komemoracja, wraz z 9-tą lekcją historyczną, śś. Witalisa i Agrykoli.

Dnia 8 listopada dodaje się komemoracja wraz z 9-tą lekcją historyczną, śś. czterech braci Ukoronowanych. W pierwszych niesporach tej komemoracji mówi się werset Exultabunt z laudesów, a w laudesach Laetamini.

Dnia 9 listopada. Dedykacji bazyliki Najświętszego Zbawiciela, rytu zdwojonego większego ¹⁾.

Tegoż dnia komemoracja, wraz z 9-tą lekcją historyczną, św. Teodora, męczennika.

Dnia 10 listopada. Św. Andrzeja z Awelinu, wyznawcy, rytu zdwojonego zwykłego.

Tegoż dnia komemoracja, wraz z 9-tą lekcją historyczną, śś. Tryfona i Towarzyszów, męczenników.

Dnia 11 listopada. Św. Marcina, biskupa i wyznawcy, rytu zdwojonego ²⁾.

Tegoż dnia komemoracja, wraz z 9-tą lekcją historyczną, św. Mennasa, męczennika.

Dnia 12 listopada. Śś. Benedykta, Jana,

¹⁾ Ś. K. Obrz. 27 sierpnia 1893.

²⁾ Gdyby dnia 11 listopada wypadła niedziela XXII po Zielonych Świątkach, sekreta niedzielna biorą się z niedzieli XXIII.

Matensza, Izaaka i Chrystjana, Braci męczenników, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w patronale.

Tegoż dnia Św. Marcina I, papieża i męczennika, rytu połowicznego, 8-me responsorium w officjum jest Domine, praevenisti. Skoro ta uroczystość dla okkurrencji nie może być w d. 12 listopada odprawianą, przenoszona jest stale na dzień inny.

Dnia 13 listopada. Św. Dydaka, wyznawcy, rytu połowicznego. W hymnie Iste confessor mówi się werset: meruit supremos.

Dnia 15 listopada. Św. Gertrudy, dziewicy, rytu zdwojonego zwykłego.

Dnia 17 listopada. Błog. Salomei, dziewicy, rytu zdwojonego zwykłego. Officjum i msza tej uroczystości zaznaczone są w patronale.

Tegoż dnia. Św. Grzegorza Cudotwórcy, biskupa i wyznawcy, rytu połowicznego. Że uroczystość ta pozostaje w okkurrencji z błog. Salomeą, przenosi się ją stale na inny dzień.

Dnia 18 listopada. Dedykacji bazyliki śś. Piotra i Pawła, apostołów, rytu zdwojonego większego ¹⁾.

Dnia 19 listopada. Św. Elżbiety, wdowy, rytu zdwojonego.

Tegoż dnia komemoracja wraz z 9-tą lekcją, św. Poncjana, papieża i męczennika.

Dnia 20 listopada. Św. Feliksa Walezjusza, wyznawcy, rytu zdwojonego. W hymnie Iste confessor mówi się: meruit supremos.

Dnia 21 listopada. Ofiarowania Najśw. Marji Panny, rytu zdwojonego większego. Zakonczenie hymnów jest: Jesu, Tibi sit..., werset

¹⁾ Ś. K. Obrz. 27 sierpnia 1893.

w prymie: *Qui natus...*, a w prefacji się mówi: *Et te in Praesentatione.*

Dnia 22 listopada. Św. Cecylii, dziewicy i męczenniczki, rytu zdwojonego. W kanonie mszy św. na imię św. Cecylii pochylić lekko głowę trzeba.

Dnia 23 listopada. Św. Klemensa I, papieża i męczennika, rytu zdwojonego. W kanonie mszy św. na imię św. Klemensa pochylić należy lekko głowę.

Tegoż dnia komemoracja wraz 9-tą lekcją, św. Felicyty, męczenniczki.

Dnia 24 listopada. Św. Jana od Krzyża, wyznawcy. W hymnie *Iste confessor* mówi się werset: *meruit supremos.*

Tegoż dnia komemoracja, wraz z 9-tą lekcją historyczną, św. Chryzogona, męczennika, na którego imię w kanonie mszy pochylić należy głowę.

Dnia 25 listopada. Św. Katarzyny, dziewicy i męczenniczki, rytu zdwojonego.

Dnia 26 listopada. Św. Sylwestra, opata, rytu zdwojonego. Officjum i msza tej uroczystości znajdują się w brewjariach i mszałach po roku 1890 wydanych.

Tegoż dnia komemoracja, wraz z 9-tą lekcją historyczną, św. Piotra aleksandryjskiego, biskupa i męczennika.

Dnia 29 listopada. Wigilja do uroczystości św. Andrzeja, apostoła, o której officjum obchodzi się w sobotę, jeżeli 30 listopada wypadnie w niedzielę. Gdyby wigilja wypadła już po I niedzieli adwentu, officjum będzie ferjalne, bez komemoracji wigilji, ale msza się odprawia wigilijna z komemoracją ferji. Na imię św. Andrzeja w kanonie mszy pochyla się lekko głowa.

Tegoż dnia komemoracja św. Saturnina, męczennika.

606. Nadto w listopadzie te wypadają ruchome uroczystości:

W niedzielę po oktawie Wszystkich Świętych. Opieki Najśw. Marji Panny, rytu zdwojonego większego. Officjum tej uroczystości z małymi wyjątkami, jest takie same jak officjum Najśw. Panny Śnieżnej. Gdyby uroczystość ta przeniesioną została na okres adwentowy, 9-ta antyfona jutrzni jest: *Angelus Domini*, a w graduale w miejsce wersetu *Post partum* odczytać należy werset z wotywy o Najśw. Pannie na okres adwentowy przepisanej.

W niedzielę wypadającą w dniu 13 listopada lub po tym dniu. Św. Stanisława Kostki, wyznawcy, rytu zdwojonego I klasy z oktawą. Officjum i msza tej uroczystości i jej oktawy całej wskazane są w patronale.

ROZDZIAŁ VIII.

Q obchodzeniu uroczystości miejscowych.

607. W każdym prawie kościele, oprócz uroczystości ogólnych, obchodzą się z szczególną solennością uroczystości patrona miejsca, tytułu kościoła, rocznicy dedykacji, oraz odpustów. Do wszystkich tych uroczystości, na mocy zwyczaju, przywiązane jest wystawienie Najśw. Sakramentu w pierwszych nieszpórach, na sumie i w drugich nieszpórach. Kościół i ołtarz na wszystkie te uroczystości najwspanialej się przybiera.

608. W uroczystość rocznicy dedykacji kościoła, zakrystjan na I i II nieszpórach, oraz na czas sumy zapala 12 świec, umieszczonych przy krzyżach namalowanych na ścianie na rozmaitych miejscach kościoła ¹⁾.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 28 lut. 1682, in *Girgertina*.

ROZDZIAŁ IX.

Czterdziestogodzinne nabożeństwo.

§ 1. Uwagi ogólne.

609. Nabożeństwo czterdziestogodzinne jest to, w którym Najśw. Sakrament jak najuroczystszym sposobem wystawiony jest przez 40 godzin. Nabożeństwo to jest dwójakiego rodzaju: właściwe i na wzór (ad instar).

610. Nabożeństwo czterdziestogodzinne właściwe trwa przez 40 godzin bez przestanku, dniem i nocą. Instrukcja papieża Klemensa XI z d. 20 stycz. 1705 r. zachęca do odprawiania go wszędzie, nakazuje go jednak tylko w samym Rzymie, gdzie się też przez cały rok kolejno w kościołach odprawia. Nabożeństwo to daje pewne przywileje co do formularzy mszy śś., to jest, że pierwszego i ostatniego dnia wolno jest śpiewać uroczystą wotywę z Gloria i Credo o Najśw. Sakramencie ¹⁾, a drugiego inną jaką, wskazaną przez Biskupa, np. o pokój (bez Gloria i Credo, z wyjątkiem niedzieli), z wyjątkiem wszakże świąt rytu zdwojonego I i II klasy, niedziel I i II klasy, oktaw Wielkiejnocy, Zielonych Świątek i Epifanii, Środy popielcowej, wigilii Bożego Narodzenia i Zielonych świątek; w te bowiem dni do mszy zgodnej z odmawianem officjum dodaje się komemoracja o N. Sakramencie pod jedno zakończenie ²⁾. Nawiedzający podczas tego nabożeństwa Najśw. Sakrament i modląc się na intencję Kościoła, po odbyciu spowiedzi i przyjęciu Komunii św., otrzymuje odpust zupełny. Kto zaś odwiedzi tylko Najśw. Sakrament ze szczerem postanowieniem spowiadania się w jak najprędszym

¹⁾ W oktawę Bożego Ciała śpiewa się msza o tej uroczystości.

²⁾ De Herdt *S. Lit. prax.* I, n. 1.

czasie, otrzyma odpust 10 lat i tyleż kwadragen. Odpusty te można i za dusze zmarłych ofiarować.

611. Nabożeństwo na wzór czterdziestogodzinnego trwa także 40 godzin, ale się przerywa na noc, tak iż odbywa się przez dni trzy, licząc na dzień po godzin 13 i minut 20. Przywilejów co do mszy i komemoracji nie daje żadnych; w tym więc tylko razie wotywę prywatną o Najśw. Sakramencie można odprawić, gdy rubryki na to pozwalają, bez Gloria zatem i bez Credo. Odpusty dla uczestniczących w tem nabożeństwie zwykle są nadawane przy udzielaniu pozwolenia na nie. Zwyczajnie otrzymuje się odpust zupełny pod następującymi warunkami: a) spowiedzi, b) Komunii św. gdziekolwiek bądź i c) nawiedzenia tego kościoła, w którym Najśw. Sakrament jest wystawiony, codziennie przez te trzy dni. Odpustu tego za zmarłych prawdopodobnie nie można ofiarować.

612. Dla zaprowadzenia czterdziestogodzinnego nabożeństwa, w jakiegokolwiek formie, tam, gdzie go dotąd niema, należy się odnieść do Biskupa, i zastosować się do podanych w § 2 uwag, ułożonych w myśl Instrukcji Klementyńskiej dla czterdziestogodzinnych nabożeństw.

613. Pod przepisy tego nabożeństwa podpadają także te wystawienia Najśw. Sakramentu, jakie bywają w Kościele katolickim w niedziele Siedemdziesiątnicy, Sześćdziesiątnicy i Pięćdziesiątnicy, lub w sam tylko Tłusty czwartek.

§ 2. Przepisy szczegółowe.

614. Wystawienie Najśw. Sakramentu ma się odbywać na ołtarzu wielkim. Obrazy i posagi Świętych Pańskich tego ołtarza mają być stosownie osłonięte; relikwii na ołtarzu stawiać nie należy. Antepedjum ma być białe. Najśw. Sakramentu tron pod baldachimem należy wzniesć i otoczyć go 20-stu przynajmniej funtowemi świecami woskowemi jasnemi, w taki spo-

sób, aby po dwie stało z boków monstancji, inne zaś dalej na zwykłych miejscach. Przytem na stopniach ołtarza, z boków, stawiają się dwa wielkie kandelabry, z wielkimi świecami woskowymi, przynajmniej trzyfuntowymi. Oprócz świec woskowych mogłyby być i świece stearynowe.

615. Okna przyległe ołtarzowi wystawienia są cały dzień zasłonięte. Kościół cały wieczorem jest dostatecznie oświetlony naftą i świecami stearynowymi.

616. Do ołtarza nie wolno jest nikomu się zbliżać; kapłan sam, lub, gdy to jest niemożliwem, zakrystjan, w komżę przybrany, od czasu do czasu odnawia i objaśnia świece, za pomocą stopni zbliżając się do nich. Przychodzący i odchodzący od ołtarza klękają na dwa kolana.

617. Ażeby Najśw. Sakramentu nie było widać z ulicy, drzwi główne mają być zamknięte; lud ma wchodzić bocznymi. W braku drzwi bocznych w głównych drzwiach zawiesza się dywan, zostawiający z boków wolne przejście.

618. Przez cały czas trwania tego nabożeństwa, oprócz kapłanów ¹⁾ przy stopniach, za kratkami przy ławce, zielonem lub innem suknem okrytej, klęczy po dwóch mężczyzn, i modli się w skupieniu po cichu. Co godzina mężczyzn tych zamieniają inni. Ztąd w zakrystji zegar co godzina tej zmiany znak dawać winien.

619. Przy ołtarzu wielkim nie odprawia się mszy innych, jak rano, przy wystawieniu, i w południe sumy. Gdyby jednak ołtarza w kościele innego nie było, i przy ołtarzu wystawienia mszą mieć można ²⁾. Przy mszach czytanych i nie uroczystych nie dzwoni się, tylko przy wyjściu z zakrystji daje się uderzeniem dzwonka lekkim, znak rozpoczynania się mszy św.

620. Komunji św. przy ołtarzu wielkim rozdawać

¹⁾ Kapłani, jeżeli są, klękają w komżach i stułach białej barwy. Ś. K. Obrz. 10 września 1701, in Cortonen.

²⁾ Ś. K. Obrz. 27 września 1864, Nicaragua.

nie można, ale na innym ołtarzu cyborjum urządzać trzeba, chyba że jest tylko jeden ołtarz ¹⁾.

621. Kwest po kościele nie wolno urządzać; żebracy na dwanaście kroków za kościołem mogą o jałmużnę prosić. Światło woskowe przed Najśw. Sakramentem wierni przynoszą wprost do zakrystji.

622. Pierwszego dnia czterdziestogodzinnego nabożeństwa odprawia się rano msza św. uroczysta, podczas której konsekrować należy Hostję do monstancji, i w tej w swoim czasie, po Komunji św. Ją umieścić ²⁾. Dlatego też komemoracją o Najśw. Sakramencie odmawiać trzeba. Następnym zaś dni rano zwykłym sposobem wystawienie się przed mszą św. czyni. Gdyby był jeden tylko kapłan przy kościele, to tak pierwszego jak i następnych dni, wystawienie Hostji, poprzedzającego dnia konsekrowanej, się rano odbywa.

623. O godzinie zwykłej odprawia się suma; wieczorem zaś nieszpory. Tak podczas sumy, jak i niesporów, może być kazanie, lecz nie zbyt długie i w takim miejscu, aby się wierni nie obracali tyłem do Najśw. Sakramentu. Podczas kazania Najśw. Sakramentu zasłania się umbrakulum. Po niesporach odbywać się ma schowanie Najśw. Sakramentu, ostatniego dnia poprzedzone procesją, w czasie której śpiewa się Te Deum. Treść kazań przedewszystkiem Najśw. Sakrament opiewać ma.

624. Podczas czterdziestogodzinnego nabożeństwa nie odprawia się mszy żałobnych ³⁾, ani obrzędów od czci Najśw. Sakramentu odrywających. Poświęcenia gromnic, popiołu i palm albo się zupełnie nie odbywają, albo przy bocznym ołtarzu i bez procesji ⁴⁾.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 26 września 1863, Rhemensis.

²⁾ Fumagalli, *Manuale seu Promptuarium liturg.* I, p. 354.

³⁾ Z wyjątkiem Dnia Zaduszkiego, ale w takim razie przy bocznym ołtarzu nabożeństwo żałobne się odprawia bez śpiewu. Ś. K. Obrz. 16 września 1801. Zresztą por. De Herdt *S. Lit. prax.* II, n. 25.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 17 września 1822.

CZEŚĆ XII.

Niektóre okolicznościowe obrzędy.

ROZDZIAŁ I.

Prymicje.

1. Kapłan nowowyświęcony, po raz pierwszy odprawiający mszę św., odprawia ją jaknajuroczyściej, pod okiem jednego ze starszych kapłanów, spełniającego przy prymicjancie urząd archidjakona. Archidjakon ten przybrany jest w komżę i kape, barwy mszy św., ale bez stuły.

2. Formularz mszy zastosowany jest do ogólnych zasad. Nie wolno prymicjantowi, z powodu prymicji, dodawać osobnych komemoracji, albo, co większa, brać formularz mszy św., niedozwolony w danym dniu przez rubryki.

3. Prymicje rozpoczynają się od *Veni Creator*, który to hymn prymicjant intonuje klęcząc na najniższym stopniu, mając po lewej stronie archidjakona ¹⁾. Hymn śpiewa się na przemianę z chórem. Po prześpiewaniu pierwszej zwrotki, celebrans z asystentami powstaje. Po ukończonym hymnie śpiewa werset *Emitte...* i modlitwę: *Deus, qui corda...*

4. Gdyby prymicje miały miejsce w niedzielę lub z wystawieniem Najśw. Sakramentu się odbywały, celebrans śpiewa *Veni Creator* w kapie. Po tych

modłach do Ducha św., odbywa celebrans sam ¹⁾ aspersję i wystawienie, gdy potrzeba. Zaczem zdjawszy kape, wkłada manipularz i ornat i rozpoczyna mszę świętą.

5. Gdyby prymicje odbywały się bez śpiewu, archidjakon ubrany jest w samą komżę. Modły do Ducha św. odbywają się także bez śpiewu.

6. Archidjakon podczas mszy św. stoi przy mszale i wskazuje celebransowi, co ma czytać, owszem śledzi oczyma za każdym słowem przeczytanem. Wraz z celebransem pochyla głowę, klęka, żegna się znakiem krzyża. Gdyby i djakon posługiwał celebransowi, archidjakon pocałunek pokoju przyjmie od celebransa i odda go djakonowi.

7. Podczas rozdawania Komunii św., gdy djakona niema, archidjakon z pateną w ręku, stojąc z lewej strony celebransa, podtrzymuje patenę pod podbródkami komunikujących.

8. Po ukończonej mszy św. celebrans, zdjawszy manipularz i oddawszy rewerencję oltarzowi, ścisną głowy, t. j. kładzie na nich ręce i błogosławi z kolei archidjakona, kapłanów obecnych i rodzinę, poczynawszy od rodziców. Wszyscy oni z kolei klękają na podnóżku. Celebrans, ściskając głowę, najprzód kładzie na niej swoje dłonie, potem wymawiając słowa: *Benedicat te omnipotens Deus, Pater, Filius et Spiritus Sanctus. Amen*, kreśli prawą ręką nad głową krzyż, lewą jeszcze pozostawiając na głowie; wreszcie dłonie obu rąk łączy z sobą w taki sposób, aby prawy wielki palec położony na lewy, w kształcie krzyża, i wszystkie inne palce obu rąk aby były wyciągnięte, i obie te ręce opuszcza ku ustom błogosławionego, aby mógł je ucałować.

¹⁾ Gdyby oprócz archidjakona asystowali celebransowi jeszcze djakon i subdjakon, archidjakon umieści się tu po prawej stronie celebransa.

¹⁾ Ś. K. Obrz. d. 11 marca 1837. Aspersja dopiero po modłach do Ducha św. ma miejsce.

9. W miejsce formuły błogosławieństwa, podanej w numerze poprzedzającym, celebrans może użyć innej formuły lub formuł, jak np. tych, które podaje wydanie Rytuału Piotrkowskiego z r. 1884, str. 875. W takim razie jeden z ministrantów trzyma przed celebransem ten rytuał.

10. Udzieliwszy błogosławieństwa rodzinie, jeżeli jeszcze wielu wiernych na nie oczekuje, zdejmie ornat i przyszedłszy do krated, odmawia formułę błogosławieństwa w liczbie mnogiej, i jeżeli nie obie ręce, to przynajmniej jedną na każdego z wiernych kładzie idąc od strony epistoły ku stronie ewangelji. Ukończywszy tę czynność powraca do zakrystji.

11. Prymiejant, po spowiedzi w dzień prymicji, dostepuje odpustu zupełnego ¹⁾, jeżeli się pomodli za Ojca św. Tenże odpust otrzymują krewni jego aż do trzeciego pokolenia włącznie, jeżeli pobożnie słuchają pierwszej mszy św., i po spowiedzi dnia tego przyjmą Komunię św. i pomodlą się na intencją Ojca św. Wszyscy inni wierni, za pobożne słuchanie tej mszy św. i pomodlenie się na intencją Ojca św., otrzymują odpust 7 lat i 7 kwadragen.

12. Trzy msze, przez Biskupa przepisane w dzień święcenia, odprawić się mogą wtedy, gdy rubryki na to pozwolą ²⁾, według rytu wotywn prywatnych.

ROZDZIAŁ II.

Sekundycje.

13. Obrzęd sekundycji, zwyczajem wprowadzony, zależy na wprowadzeniu uroczystem jubilata do kościoła, i na uroczystej mszy ś., celebrowanej przy posłudze archi-

¹⁾ Ks. Arndt, *Odpusty*, str. 263.

²⁾ Ś. K. Obrz. 11 kwietnia 1840.

djakona, djakona i subdjakona; śpiew *Te Deum laudamus*, wkładanie rąk na wiernych i odprowadzenie jubilata do domu kończy obrzęd.

14. Porządek cały obrzędu wraz z rozmaitemi formułami modlitw znajduje się w wydaniu Rytuału Piotrkowskiego z r. 1884, str. 829. Można by dodać doń lub ująć jaką ceremonję, gdyby tego okoliczności miejscowe wymagały.

ROZDZIAŁ III.

Przyjęcie uroczyste Biskupa.

§ 1. Przygotowanie.

15. Przed przybyciem Biskupa do parafji, kościół należy jak najuroczystiej przyozdobić. Obok ołtarza wielkiego, po stronie ewangelji, wznosi się tron; na podnóżku ołtarza, także po stronie ewangelji, stawia się faldystorz, okryty białą. Przed stopniami ołtarza stawia się klęcznik, z poduszką pod kolana.

16. W zakrystji dla proboszcza czy przełożonego kościoła wyklada się kapa biała i krucyfiks ręczny. Przygotować też trzeba krzyż procesjonalny, kandelabry dla akolitów, kociołek z wodą święconą i kropidłem, kadzielnicę i łódkę z kadziłem. Sprzęty wszystkie należy oczyścić, inwentarz kościoła przejrzeć, i wszystko tak przygotować, aby Biskup mógł łatwo całą zakrystję i kościół obejrzeć.

17. Przy wejściu z ulicy na cmentarz, czy przy drzwiach kościoła lub tam gdzie Biskup ma być przyjęty, należy rozłożyć na ziemi dywan i na nim postawić klęcznik. Obok niech będzie w pogotowiu baldachin i stolik z aparatami dla Biskupa.

§ 2. Ceremonje przyjęcia.

18. O godzinie oznaczonej dzwony wszystkie uroczystie biją. Proboszcz, gdy się przybierze w kapę

białą, bez stule 1), poprzedzony przez krucyfery i akolitów, przez noszących chorągwie, przez bractwa, przez ministrantów z wodą święconą i kadzielnicą, idzie do miejsca, gdzie Biskup będzie spotkany. W rękach trzyma krzyż ręczny; na głowie ma biret.

19. Biskup przybywszy, przed drzwiami kościoła ubierze się odpowiednio i intonuje pieśń: Kto się w opiekę. Zaczem procesja powraca do kościoła przy śpiewie tej pieśni lub antyfony Sacerdos et Pontifex lub responsorium Ecce Sacerdos magnus, albo obojgu razem. Biskup idzie na końcu procesji pod baldachinem, niesionym przez najznakomitszych parafjan miejscowych. Śpiew kończy się aż dopiero przy stopniach ołtarza.

20. Tymczasem procesja, w drzwiach kościoła, jeżeli ztąd nie wyszła, zatrzymuje się. Proboszcz w kapie zdjawszy biret, podaje 2) kropidło Biskupowi, całując najprzód kropidło, a potem rękę Biskupa. Biskup pokrapia siebie i otaczających, zaczem oddaje kropidło proboszczowi, który rękę Biskupa i kropidło całuje. Następnie proboszcz, wzięwszy łódkę z kadzidłem, podaje jej łyżeczkę Biskupowi (całując najprzód łyżeczkę, potem rękę Biskupa). Biskup zasypuje kadzidło i oddaje łyżeczkę proboszczowi, który całuje znowu rękę i łyżeczkę. Wreszcie proboszcz wzięwszy kadzielnicę, okadza nią trzykroć Biskupa, przed i po okadzeniu oddawszy pokłon ciała głęboki.

21. Procesja idzie do wielkiego ołtarza, gdzie Biskup kłęka na przygotowanym dlań kłęczniku. Proboszcz wstępuje na stopnie ołtarza i stanawszy po stronie epistoły, zwraca się do Biskupa i śpiewa wersety i modlitwę następujące:

Y. Protector noster, aspice Deus.

R. Et respice in faciem Christi tui.

1) S. K. Obrz. 16 kwiet. 1853, *Ord. min. S. Franc. de observ.*

2) Podaje naprzód wedle zwyczaju klucze kościoła na tacy a potem kropidło z wodą.

Y. Salvum fac servum tuum.

R. Deus meus, sperantem in te.

Y. Mitte ei auxilium de sancto.

R. Et de Sion tuere eum.

Y. Nihil proficiat inimicus in eo.

R. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei.

Y. Domine exaudi orationem meam.

R. Et clamor meus ad te veniat.

Y. Dominus vobiscum.

R. Et cum spiritu tuo.

Oremus. Deus, humilium visitator, qui eos paterna dilectione consolaris: praetende societati nostrae gratiam tuam; ut per eos, in quibus habitas, tuum in nobis sentiamus adventum. Per Christum Dominum nostrum. R. Amen.

22. Zaczem proboszcz zejdzie ze stopni i po stronie epistoły, zdejmie z siebie kapę. Tymczasem księży śpiewają antyfonę i werset do św. Patrona kościoła a Biskup wstępuje na stopnie, całuje ołtarz i po stronie epistoły śpiewa orację, poczem udziela uroczystego błogosławieństwa.

23. Następnie Biskup, jeżeli zaraz nie będzie miał mszy św. i jeżeli w czasie jej nie będzie przemawiał, siada na faldystorzu i ma przemowę do ludu, po której udziela odpustu czterdziestodniowego lub tylko błogosławieństwo, jeżeli go nie udzielał. Zaczem, zdejmując kapę białą, wkłada humerał, stulę i kapę fioletową lub czarną, oraz infulę prostą.

24. Tak przybrany Biskup staje przy ołtarzu, i rozpoczynając antyfonę Si iniquitates odmawia z otaczającymi psalm De profundis i antyfonę. Następnie po zdjęciu infuly, mówi: Kyrie eleison R. Christe eleison, Kyrie eleison. Potem dodaje Pater noster... i zaraz kropidłem trzykroć skrapia posadzkę, oraz zasypawszy kadzidło, trzykroć kadzielnicą w tenże sposób kadzi. Odmawia z kolei

wersety i modlitwę: Deus, qui inter Apostolicos...

25. Po tej modlitwie poprzedzony przez idących najprzód ministrantów z wodą święconą i kadzielnicą (pierwszy idzie z prawej strony drugiego) a za nimi krucyfery z akolitami, i wreszcie duchowieństwo, przy śpiewie responsorium Qui Lazarum..., idzie Biskup, w infule na głowie, na cmentarz. Podczas śpiewania tego responsorium, Biskup rozpoczynając antyfonę, odmawia z otaczającymi psalm De profundis i antyfonę.

26. Po ukończeniu responsorium Qui Lazarum, gdy procesja zatrzyma się na cmentarzu, śpiewane jest responsorium Libera me, pod koniec którego Biskup zasypuje kadzidło. Gdy śpiew Libera me zostanie ukończony, chór śpiewa: Kyrie eleison..., a potem Biskup, bez infuły na głowie, dodaje: Pater noster..., kropi wodą święconą ziemię, okadza, śpiewa wersety i modlitwy z pontyfikału, czyni znak krzyża nad cmentarzem, wreszcie poprzedzony przez wszystkich, powraca do kościoła. Idąc, odmawia na przemian z otaczającymi psalm Misere mei Deus..., zakończony przez Requiem aeternam...

27. Stanąwszy przy ołtarzu, Biskup odmawia modlitwy z pontyfikału. Później zdjęwszy szaty barwy fioletowej czy czarnej, wkłada stulę i kapę białą, jeżeli zaraz chce obejrzeć Sanctissimum. Proboszcz tymczasem; włożywszy na siebie stulę białą, na ołtarzu korporał, otwiera cyborjum, wyjmując puszkę, na ołtarzu stawia i otwiera ją. Biskup ogląda puszkę i cyborjum. Przed i po obejrzeniu może okadzić Najśw. Sakrament; sześć świec na ołtarzu się pali. Przed tym obrzędem może być także śpiewana zwrotka: Tantum ergo, a po ukończeniu zwrotka: Genitori...

¹⁾ Caer. epp. I. II, c. VIII, n. 26.

28. Z kolei Biskup ogląda chrzcielnicę, oleje święte relikwie: ołtarze, kaplice, obrazy, zakrystję, cmentarz i t. p.

29. Ile kolwiek razy Biskup spełnia jaką uroczystą czynność, w kościele, kilku ministrantów w komzach posługuje, gdy potrzeba, trzymając mszał w pogotowiu, pontyfikał, kanon mszalny, pastorał i infulę. Ci dwaj ostatni, mają na szyi przewieszony welon, aby gołą ręką pastorału i infuły nie trzymali. Podczas procesji ci ministranci idą za Biskupem.

ROZDZIAŁ IV.

Wystawienie relikwji i noszenie ich na procesji.

30. Mowa tu jest o relikwjach większych i takich tylko, których autentyczność sprawdzoną została przez Biskupa. Relikwie takie mają być oprawne w relikwiarze ¹⁾, i przechowywane wewnątrz ołtarzy lub w skarbcach zakrystyjnych, a nigdy w domach prywatnych ²⁾.

31. Wystawiać takie relikwie można ku czci szczególnie wiernych na ołtarzu byle nie tam gdzie jest Najśw. Sakrament wystawiony lub przechowywany ³⁾; wtedy bowiem nawet nie wolno wystawiać uroczyscie relikwji Narzędzi Męki Pańskiej ⁴⁾.

32. Kapłan, wystawiający relikwią uroczyscie, przybiera się w komżę i stulę barwy białej lub czerwonej, stosownie do tego, czy relikwie należą do Męczennika św. czy do Wyznawcy; Narzędzi Męki Pańskiej wymagają czerwonej barwy. Przed wystawioną relikwią zapala się dwie lampki lud dwie świece. Nad-

¹⁾ Benedicti XIV *De Serv. Dei beatif.* I. IV, part. IV, c. 26, n. 3.

²⁾ Konstyt. Klemensa X z 13 stycz. 1672; Konstyt. Klemensa XI z 19 lut. 1704.

³⁾ Ś. K. Obrz. 22 września 1701, *Congr. Montis Coronae*; 31 marca 1821, *Decr. gener.*

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 12 marca 1863, *in Tridentina*.

to przed relikwią Drzewa Krzyża św. klęka się na jedno kolano, a przed innemi relikwiami pokłon się oddaje.

33. Podający relikwią do pocałowania jest ubrany w komżę i stulę. Gdy tego dopełnia przedemszą lub po mszy, w szaty mszalne jest przybrany.

34. Benedykcją relikwiami udzielający kapłan ubrany jest w komżę i stulę; przy benedykcji wszakże relikwią Drzewa Krzyża św. może włożyć jeszcze czerwona kapę i okryć się welonem naramiennym czerwonej barwy¹⁾. Benedykcji zawsze dopełnia się cicho; przytem przed benedykcją drzewem Krzyża św. okadza kapłan relikwią trzykrotnym rzutem kadzielnicy, ale stojąc.

35. Relikwie na procesji nosić można w dzień św. Marka i w dni Krzyżowe²⁾, jako też w szczególniejszych wypadkach. Nieść je może celebrans³⁾ lub inny kapłan przybrany w komżę⁴⁾, bez biretu⁵⁾. Inni obecni nakrywają głowy, jeżeli ta relikwia nie jest prawdziwym Drzewem Krzyża św.

36. Na procesji z relikwiami niosą się świece zapalone. Baldachinu nad nimi trzymać nie można chyba, że to są relikwie Narzędzia Męki Pańskiej, w tym ostatnim razie poprzedza je turyferarz⁶⁾.

¹⁾ Ś. K. Obrz. 22 września 1837, in *Mutinen*, 18 lut. 1843, in *Cenomanen*; 2 września 1871, in *Carpen*.

²⁾ Caer. epp. I. II, c. XXXIII, n. 2; Ś. K. Obrz. 14 kwietnia 1774, in *Placentina*.

³⁾ Ś. K. Obrz. 26 stycz. 1658, in *Cajetana*.

⁴⁾ Ś. K. Obrz. 22 marca 1653, in *Lucana*.

⁵⁾ Ś. K. Obrz. 22 stycz. 1639, in *Conchen*; 1 grud. 1657, in *Firmana*.

⁶⁾ Ś. K. Obrz. 23 marca 1686, in *Calaguritana*; 12 lipca 1704, *Urbis et Orbis*; 26 sierpnia 1752, in *Gadicen*; 23 wrześ., in *Nonarien*; 7 maja 1826, *Decr. gen.*

DODATEK.

Porządek odprawiania służby Bożej

w niedziele, uroczystości i inne dni całego roku.

Zwyczajna kolej nabożeństw w niedziele i święta jest taka:

o godz. 6-ej¹⁾, jeżeli lud jest już w kościele, śpiewa się różaniec.

o godz. 7-ej, odprawia się jutrznia, jeżeli jest zwyczaj jej śpiewania. Gdyby nie było takiego zwyczaju, należy ją odprawiać przynajmniej w uroczystości odpustowe, w uroczystości Zielonych Świątek i Bożego Ciała, w uroczystości świętowane N. Marji Panny i ŚŚ. Apostołów Piotra i Pawła, oraz podczas Czterdziestego-dziennego nabożeństwa. Po jutrzni kapłan siada w konfesjonale. Gdyby jutrznia nie była śpiewana, siada kapłan w konfesjonale o godz. 7-ej.

¹⁾ W tych kościołach, gdzie jest trzech kapłanów o godz. 6-ej odprawia się pierwsza msza św., po której czyta się ewangelja i ma miejsce krótka katechizmowa nauka.

- o godz. 8-ej* lud śpiewa godzinki do Najśw. Panny ¹⁾.
- o godz. 8 1/2* śpiewa się różaniec, jeżeli nie został rozpoczęty *o godz. 6-ej*; w tym razie dalszy ciąg jego się śpiewa, lub inne pieśni.
- o godz. 10 1/2* odprawia się suma, poprzedzona, gdy jest niedziela, aspersioną i procesją. Po Credo, po odczytaniu z ambony pacierza i ewangelji, ma miejsce kazanie; po kazaniu w niedzielę czytane są zapowiedzie i wypominki.
- o godz. 4-ej* od Wielkiejnocy do Wszystkich Świętych, a w innym czasie *o godzinie 3-ej*, nieszpory, poprzedzone godziną katechizmu dla dzieci. Po nieszporach odbywa się czytanie Żywotów ŚŚ. Pańskich i odmawia się pacierze wieczorne. Pieśń do Najśw. Panny, lub inna kończy nabożeństwo dzienne.

W adwencie roraty odprawiają się codziennie *o godz. 7-ej* rano, z wyjątkiem niedzieli i uroczystości ²⁾, bo wtedy zwyczajny porządek się zachowuje.

W uroczystość Bożego Narodzenia w nocy, gdzie jest taki zwyczaj, *o godz. 11* rozpoczyna się jutrznia uroczysta, a *o godz. 12-ej*, nie wcześniej, pasterka. Gdzie jest zwyczaj odprawiania pasterki rano, takową rozpoczyna się *o godzinie 5*. Drugą mszę odprawia kapłan *o godz. 9*; trzecią, sumę, *o zwyczajnej godzinie*. Podczas pierwszej i drugiej mszy, po odczytaniu ewangelji ma krótką naukę. Podczas trzeciej mszy, jak zwykle, kazanie.

¹⁾ W tych kościołach, gdzie jest dwóch kapłanów, po godzinkach odprawia się pierwsza msza św., wraz z odczytaniem ewangelji i krótką nauką.

²⁾ W tych kościołach, gdzie jest więcej niż jeden kapłan, w niedzielę i uroczystości podczas adwentu, *o godzinie 7-ej* odprawiają się roraty, jak w dni powszednie.

W środę popielcową nabożeństwo odprawia się *o g. 9 rano*. **W czasie Postu Wielkiego**, w dni zwyczajem określone, odprawia kapłan pasję z kazaniem; początek jej *o godz. 3-ej* ¹⁾. Poprzedzają ją w niedzielę nieszpory, rozpoczęte *o godz. 2 1/2*. Katechizm dla dzieci w takim razie miejsca mieć nie może.

Podczas spowiedzi wielkanocnej, po mszy św., *o godz. 9-ej* odprawianej, ma miejsce odczytanie ewangelji i krótka nauka, której treścią jest przedewszystkiem sakrament Pokuty.

W uroczystości świętowane, w ferjalne dni postu wypadające, nieszpory rozpoczynają się zaraz po sumie, a *o godzinie nieszpór* śpiewa się kompleta.

W Wielki Czwartek, w **Wielki Piątek** i w **Wielką Sobotę** nabożeństwo rozpoczyna się *o godz. 8 rano*, i odprawia jak najuroczyściej.

W Niedzielę Wielkanocną rezurekcja odprawia się *o godz. 5-ej rano*, a po niej jutrznia uroczysta i msza św. z kazaniem, jak zwykle podczas sumy. Potem śpiewają się godzinki do Najświętszej Panny, Różaniec i t. d. ²⁾.

Nabożeństwo w dzień św. Marka i w dni Krzyżowe rozpoczyna się *o godz. 7-ej rano*.

Nabożeństwo Majowe odprawiać należy *o godz. 6-ej* wieczorem, a w niedzielę i święta — po nieszporach.

W dzień Zaduszny śpiewanie jutrzni żałobnej rozpoczyna się *o godz. 8-ej rano*.

Nabożeństwo Różańcowe w październiku odprawiać należy *o godz. 4-ej* wieczorem, a w niedzielę i święta — po nieszporach. Wtedy, w godzinach rannych, zamiast różańca śpiewają się pieśni pobożne.

¹⁾ Pasji nie należy śpiewać w czasie sumy, jak to gdzieś niedbalstwem wprowadzonym zostało.

²⁾ Gdyby przy kościele było dwóch kapłanów, *o godzinie* zwyczajnej odprawia się jeszcze suma z kazaniem.

Podczas Czterdziestogodzinnego Nabożeństwa zachowuje się porządek niedzielny. Wystawienie odbywa się o godz. 5-ej rano; schowanie zaś Najś. Sakramentu codziennie bywa o godz. 6¹/₂. Stosownie do tego i nieszpory się opóźniają, aby po nich zaraz się odbyło schowanie Najśw. Sakramentu.

W dni powszednie całego roku godzina mszy św. ma być ściśle oznaczona i ogłoszona ludowi przedtem; najpóźniej ma to być godz. 9-ta, z wyjątkiem pewnych szczególnych okoliczności, jak w czasie ślubów, pogrzebów i t. p., gdyż wtedy godzina mszy opóźnioną być może.

T R E Ś Ć.

CZĘŚĆ VIII.

Ceremonje pogrzebowe.

Stronica.

Rozdział I.	Wiadomości wstępne	5
§ 1.	Obchodzenie się ze zwłokami po śmierci	5
§ 2.	Obowiązki i prawa proboszczów względem pogrzebów	7
§ 3.	Czas pochowania	9
§ 4.	Cmentarz	10
Rozdział II.	Pogrzeb dorosłych z umieszczeniem zwłok w kościele	11
§ 1.	Uwagi ogólne	11
§ 2.	Eksportacja zwłok do kościoła	12
a)	Czynności celebransa i asystujących mu kapłanów	12
b)	„ organisty	15
c)	„ zakrystjana i ministrantów	15
d)	Zachowanie się wiernych	17
§ 3.	Officjum, msza św. i kondukt	18
a)	Czynności celebransa i asystujących mu kapłanów	18
b)	„ organisty	22
c)	„ zakrystjana i ministrantów	23
d)	Zachowanie się wiernych	24
§ 4.	Eksportacja na cmentarz	25
a)	Czynności celebransa i asystujących mu kapłanów	25
b)	„ organisty	26
c)	„ zakrystjana i ministrantów	27
d)	Zachowanie się wiernych	28
§ 5.	Mowa żałobna	28
Rozdział III.	Pogrzeb dorosłych wprost na cmentarz	28
§ 1.	Czynności celebransa i asystujących mu kapłanów	28
§ 2.	Czynności organisty	31
§ 3.	Czynności zakrystjana i ministrantów	32
§ 4.	Zachowanie się wiernych	33

Rozdział IV. Pokropienie dorosłych	34
§ 1. Czynności kapłana	34
§ 2. " organisty	34
§ 3. " zakrystjana	35
§ 4. Zachowanie się wiernych	35
Rozdział V. Nabożeństwo żałobne (officjum i msza z konduktem)	
absente corpore	35
§ 1. Czynności celebransa i asystujących mu kapłanów	35
§ 2. " organisty	41
§ 3. " zakrystjana i ministrantów	42
§ 4. Zachowanie się wiernych	44
Rozdział VI. Pogrzeb dzieci z umieszczeniem zwłok w kościele	44
§ 1. Czynności celebransa	44
§ 2. " organisty	47
§ 3. " zakrystjana i ministrantów	48
§ 4. Zachowanie się wiernych	50
Rozdział VII. Pogrzeb dzieci z domu wprost na cmentarz	50
§ 1. Czynności celebransa	50
§ 2. " organisty	52
§ 3. " zakrystjana i ministrantów	52
§ 4. Zachowanie się wiernych	53
Rozdział VIII. Pogrzeb dzieci z kościoła na cmentarz	53
§ 1. Czynności celebransa	53
§ 2. " organisty	55
§ 3. " zakrystjana i ministrantów	55
§ 4. Zachowanie się wiernych	57
Rozdział IX. Pokropienie dzieci	57
§ 1. Czynności kapłana	57
§ 2. " organisty	58
§ 3. " zakrystjana	58
§ 4. Zachowanie się wiernych	58
Rozdział X. Ceremonje przeniesienia zwłok	58

CZĘŚĆ IX.

Sakramenta święte.

Rozdział I. O sakramentach w ogóle	59
Rozdział II. Chrzest święty	60

§ 1. Wiadomości ogólne	60
a) Materja i forma chrztu	60
b) Minister chrztu i rodzice chrzestni	61
c) Czas i miejsce chrztu	62
d) Oleje święte	64
§ 2. Ceremonje uroczystego chrztu dziecięcia	65
a) Czynności kapłana	65
b) " zakrystjana	71
c) " rodziców chrzestnych	74
§ 3. Ceremonje uroczystego chrztu dziecięcia, pozostającego w niebezpieczeństwie śmierci	75
§ 4. Ceremonje chrztu uroczystego, gdy wiele dzieci jednocześnie jest chrzczonych	76
§ 5. Obrzęd prywatnego chrztu dziecięcia	78
§ 6. Dopelnienie ceremonji chrztu dziecięcia, udzielonego w niebezpieczeństwie życia	80
§ 7. Ceremonje uroczystego chrztu nad dorosłym	81
a) Czynności kapłana	81
b) " zakrystjana	89
c) " rodziców chrzestnych	93
Rozdział III. Sakrament Pokuty świętej	94
Rozdział IV. Najświętsza Eucharystja	98
§ 1. Wiadomości ogólne	98
§ 2. Udzielanie Komunii św. po za mszą św.	99
a) Czynności kapłana	99
b) " ministranta	106
c) " zakrystjana	107
d) Zachowanie się komunikujących	108
§ 3. Zanoszenie i udzielanie Komunii św. chorym	109
a) Czynności kapłana	109
b) " zakrystjana	118
c) " ministranta	119
d) " wiernych	121
§ 4. Pierwsza Komunia dzieci	123
Rozdział V. Ostatnie Olejem św. Namaszczenie	128
§ 1. Wiadomości ogólne	128
a) Materja i forma tego sakramentu	128
b) Minister tego sakramentu i przyjmujący go	130

c) Udzielanie tego sakramentu włącznie z Wjatykiem	131	Str.
§ 2. Czynności kapłana	132	
§ 3. „ zakrystjana	138	
§ 4. „ ministranta	138	
§ 5. „ wiernych	140	
§ 6. Odwiedzanie chorego przez kapłana i polecenie Bogu duszy jego umierającej	141	
Rozdział VI. Małżeństwo	142	
§ 1. Zasady ogólne	142	
§ 2. Czynności kapłana	145	
§ 3. „ zakrystjana	150	
§ 4. „ ministranta	151	
§ 5. „ organisty	153	
§ 6. „ wiernych	154	
§ 7. Złote wesele	155	

CZĘŚĆ X.

Ceremonje poświęceń.

Rozdział I. Uwagi ogólne	157
Rozdział II. Poświęcenia nowozaślubionej, wywodu i pielgrzymów	161
Rozdział III. Poświęcenie wody, domów i pokarmów	163
Rozdział IV. Poświęcenia paramentów, naczyń liturgicznych, krzyżów i przedmiotów dewocyjnych	166
Rozdział V. Poświęcenie i położenie kamienia węgielnego pod budowę kościoła	168
Rozdział VI. Poświęcenie nowego kościoła lub kaplicy publicznej	170
Rozdział VII. Poświęcenie nowego cmentarza	173

CZĘŚĆ XI.

Rok liturgiczny.

Rozdział I. Okres adwentowy	176
§ 1. Uwagi ogólne	176
§ 2. Porządek modlitw w officjach niedzielnych i ferjalnych	179
§ 3. Niektóre wskazówki, dotyczące mszy niedzielnych, ferjalnych i świątecznych tego okresu	180

§ 4. Wotywa „Rorate“	181	Str.
§ 5. O oktawach w adwencie wypadających	183	
§ 6. Suche dni adwentowe	183	
§ 7. O pięciu szeregach antyfon w laudesach i godzinach mniejszych, przed wigilią Bożego Narodzenia odmawianych, oraz o antyfonach Nolite timere i Ecce completa	185	
§ 8. O antyfonach większych w niesporach	186	
§ 9. Dzień 23-ci grudnia	186	
§ 10. Wigilia Bożego Narodzenia	186	
§ 11. Uroczystość Świętych Pańskich w adwencie obchodzone	187	
§ 12. Czynności zakrystjana i organisty podczas adwentu	191	
Rozdział II. Okres Bożego Narodzenia	192	
§ 1. Uwagi ogólne	192	
§ 2. Boże Narodzenie z oktawą	192	
a) Uwagi ogólne	192	
b) Ceremonje Bożego Narodzenia	194	
Czynności kapłana	194	
„ zakrystjana	196	
„ ministrantów	197	
„ organisty	198	
§ 3. Uroczystość św. Szczepana, pierwszego męczennika, z oktawą	198	
§ 4. Uroczystość św. Jana apostoła i ewangelisty, z oktawą	199	
§ 5. „ św. Młodzianków, z oktawą	200	
§ 6. „ św. Tomasza, biskupa i męczennika	201	
§ 7. Dzień 30 grudnia	201	
§ 8. Uroczystość św. Sylwestra, papieża i wyznawcy	201	
§ 9. Zakończenie roku cywilnego	202	
§ 10. Nowy Rok	202	
§ 11. Uroczystość Epifanii z wigilią i oktawą	203	
a) Wigilia Epifanii	203	
b) O uroczystości Epifanii w szczególności	203	
c) Oktawa Epifanii	205	
§ 12. O niedzielach i ferjach po oktawie Epifanii	207	
a) Niedziela II-ga po Epifanii i uroczystość Imienia Jezus	207	

	Str.
b) O niedzielach III, IV, V i VI po Epifanii . . .	209
c) O ferjach, wypadających po oktawie Epifanii aż do Siedemdziesiątnicy . . .	211
§ 13. O innych uroczystościach tego okresu . . .	211
§ 14. Uroczystość Oczyszczenia Najśw. Marii Panny . .	216
a) Uwagi ogólne . . .	216
b) Ceremonje poświęcenia gromnic, rozdawania ich i procesji . . .	218
Czynności celebransa . . .	218
„ ministrantów . . .	222
„ zakrystjana . . .	226
„ organisty . . .	227
Zachowanie się wiernych . . .	228
§ 15. Ceremonje odprawiania kolendy . . .	228
Rozdział III. Okres Siedemdziesiątnicy . . .	229
§ 1. Uwagi ogólne . . .	229
§ 2. Porządek officjum niedzielnego i ferjalnego tego okresu	230
§ 3. O Środzie popielcowej i jej officjum, jako też o officjum trzech dni następnych . . .	231
§ 4. O mszach niedzielnych i ferjalnych tego okresu . .	231
§ 5. Ceremonje nabożeństwa popielcowego . . .	232
a) Czynności kapłana . . .	233
b) „ ministrantów . . .	236
c) „ zakrystjana . . .	239
d) „ organisty . . .	240
e) Zachowanie się wiernych . . .	240
§ 6. Uroczystości tego okresu stałe . . .	240
§ 7. Uroczystości tego okresu ruchome . . .	247
Rozdział IV. Okres Czerdziesiątnicy . . .	248
§ 1. Uwagi ogólne . . .	248
§ 2. Porządek officjum niedzielnego i ferjalnego tego okresu	249
§ 3. O mszach niedzielnych i ferjalnych tego okresu . .	250
§ 4. Uroczystości tego okresu stałe . . .	251
§ 5. Uroczystości tego okresu ruchome . . .	254
§ 6. Nabożeństwo pasyjne . . .	254

	Str.
Rozdział V. Okres pasyjny . . .	256
§ 1. Uwagi ogólne . . .	256
§ 2. Porządek officjum niedzielnego i ferjalnego tego okresu aż do Wielkiego Czwartku . . .	258
§ 3. O mszach niedzielnych i ferjalnych tego okresu aż do Wielkiego Czwartku . . .	259
§ 4. Ceremonje nabożeństwa w niedzielę palmową . . .	259
a) Czynności kapłana . . .	261
b) „ ministrantów . . .	267
c) „ zakrystjana . . .	272
d) „ organisty . . .	273
§ 5. O trzech ostatnich dniach Wielkiego Tygodnia w ogólności . . .	274
§ 6. Ceremonje Wielko-Czwartkowe . . .	276
a) Czynności celebransa . . .	276
Msza święta . . .	276
Procesja z Najśw. Sakramentem do ołtarza wystawienia . . .	277
Przeniesienie puszki . . .	278
Obnażenie ołtarzy . . .	279
b) Czynności ministrantów . . .	279
Msza święta . . .	279
Procesja z Najśw. Sakramentem do ołtarza wystawienia . . .	280
Przeniesienie puszki . . .	282
Obnażenie ołtarzy . . .	282
c) Czynności zakrystjana . . .	283
d) „ organisty . . .	285
§ 7. Ceremonje Wielko-Piątkowe . . .	285
a) Czynności celebransa . . .	285
Prostracja, czytanie pasji i modlitwy uroczyste . .	285
Obnażenie i adoracja krzyża . . .	286
Procesja po Najświętszy Sakrament i z Najśw. Sakramentem do ołtarza wielkiego . . .	289
Msza Praesantificatorium . . .	290
Procesja z Najśw. Sakramentem do grobu . . .	293
Przeniesienie puszki . . .	293
b) Czynności ministrantów . . .	294

	Str.
Prostracja, czytanie pasji i modlitwy uroczyste	294
Obnażenie i adoracja krzyża	295
Procesja po Najśw. Sakrament i z Najśw. Sakra- mentem do ołtarza wielkiego	297
Msza praesantificatorium	299
Procesja z Najśw. Sakramentem do grobu	300
Przeniesienie puszki	302
c) Czynności zakrystjana	302
d) " organisty	305
§ 8. Ceremonje Wielko-Sobotnie	305
a) Czynności celebransa	305
Poświęcenie ognia i kadzidła	305
Procesja do wielkiego ołtarza	306
Poświęcenie paschału	307
Czytanie prorocत्व	308
Poświęcenie wody	309
Powrót od chrzcielnicy do ołtarza wielkiego	311
Msza święta	311
b) Czynności ministrantów	313
Poświęcenie ognia i kadzidła	313
Procesja do wielkiego ołtarza	314
Poświęcenie paschału	315
Czytanie prorocत्व	316
Poświęcenie wody	316
Powrót od chrzcielnicy do ołtarza wielkiego	317
Msza święta	318
c) Czynności zakrystjana	318
d) " organisty	321
§ 9. Poświęcenie pokarmów w Wielką Sobotę	322
§ 10. Uroczystości tego okresu	323
Rozdział VI. Okres wielkanocny	326
§ 1. Uwagi ogólne	326
§ 2. Rezurekcja	326
§ 3. Uroczystości Wielkanocy i jej oktawa	330
§ 4. Porządek odprawiania oficjów i mszy w okresie Wiel- kanocnym	333
§ 5. Uroczystość św. Marka i Dni Krzyżowe	334

	Str.
a) Uwagi ogólne	334
b) O uroczystości św. Marka i o ferjach krzyżowych dni w szczególności	335
c) O litanjach większych i mniejszych	337
d) Ceremonje nabożeństwa litanjowego	339
§ 6. Uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego i jej oktawa	341
§ 7. Uroczystość Zielonych świątek z wigilją i oktawą	343
a) Uwagi ogólne	343
b) Ceremonje wigilji Zielonych Świątek	344
Czynności ministrantów	345
" zakrystjana	347
" organisty	347
c) O uroczystości Zielonych Świątek z oktawą w szcze- gółności	347
§ 8. Inne uroczystości, w okresie wielkanocnym wypadające	348
§ 9. Nabożeństwo Majowe	358
Rozdział VII. Okres pozazielonoświątkowy	360
§ 1. Uwagi ogólne	360
§ 2. Niedziela Trójcy Przenajświętszej	361
§ 3. Uroczystość Bożego Ciała, rytu zdwojonego I klasy z oktawą	361
a) Zasady ogólne	361
b) Uroczysta procesja Bożego Ciała z ewangeljami	365
§ 4. Uroczystość Najśłodszego Serca Pana Jezusa, rytu zdwojonego I klasy	370
§ 5. Uroczystości stałe tego okresu, wypadające w mie- siącu czerwcu	371
§ 6. Uroczystości wypadające w miesiącu lipcu	373
§ 7. " " " sierpniu	378
§ 8. " " " wrześniu	383
§ 9. " " " październiku	387
§ 10. Nabożeństwo Różańcowe w październiku	391
§ 11. Uroczystość Wszystkich Świętych i Dzień Zaduszny	393
§ 12. Inne uroczystości tego okresu, wypadające w listopadzie	898
Rozdział VIII. O obchodzeniu uroczystości miejscowych	401
Rozdział IX. Czerdziestogodzinne nabożeństwo	402
§ 1. Uwagi ogólne	402
§ 2. Przepisy szczegółowe	403

CZĘŚĆ XII.

Niektóre okolicznościowe obrzędy.

	Str.
Rozdział I. Prymicje	406
Rozdział II. Sekundycje	408
Rozdział III. Przyjęcie uroczyste Biskupa	409
§ 1. Przygotowanie	409
§ 2. Ceremonje przyjęcia	409
Rozdział IV. Wystawianie relikwji i noszenia ich na procesji	413
Dodatek. Porządek odprawiania służby Bożej w niedziele, uroczystości i inne dni całego roku	415

SPIS RZECZY ALFABETYCZNY.

LICZBA RZYMSKA OZNACZA TOM, ARABSKA ZAŚ STRONICĘ.

A.

- Abachus św. II, 213.
 Abdon św. II, 377.
 Ablucja palców we mszy I, 305.
 Absolucje przed lekcjami I, 155.
 Achilles św. męczennik II, 353.
 A cunctis modlitwa I, 219.
 Adaukt św. II, 382.
 Ad libitum modlitwa I, 219.
 Adrian św. II, 384.
 Advent II, 176.
 Agapit św. II, 380, 381.
 Agata św. II, 241.
 Agnieszka św. II, 213, 215.
 Agnus Dei I, 292.
 Agrykola św. II, 398.
 Alba I, 48, 49, 53, 58.
 Albin św. II, 245.
 Aleksander św. II, 351.
 Aleksey św. II, 375.
 Alfons Marja Ligorio św. II, 379.
 Alleluja I, 153.
 Alma Redemptoris I, 175.
 Aloizy Gonzaga św. II, 371.
 Aluminium I, 34.
 Ambona I, 377.
 Ambroży św. II, 189.
 Ampułki I, 39.
 Anaklet św. II, 375.
 Anastazy św. II, 213.
 Andrzej błog. II, 214; apostoł II, 188;
 z Awellinu II, 398; Korsini II, 241.
 Anicet św. II, 324.
 Aniela św. Merici II, 355.
 Aniołów Stróżów uroczystość II, 387.

- Anna św. II, 377.
 Ansgary św. II, 241.
 Antepedjum I, 73.
 Antoni św. opat II, 212; z Padwy II, 356.
 Antonin św. II, 353.
 Antyfony I, 153, 175; przed Bożem
 Narodzeniem śpiewane II, 185.
 Antyfonarz I, 12.
 Anzelm św. II, 324.
 Apolinary św. II, 376.
 Apollonja św. II, 243.
 Apostołów św. rozesłanie II, 375.
 Apulej św. II, 388.
 Aspersja I, 345, 347.
 Asystującego kapłana czynności przy
 wystawieniu Najśw. Sakramentu I,
 373, przy schowaniu N. Sakr. I, 383.
 Atanazego św. uroczystość II, 350;
 symbol I, 175.
 Audyfaks św. II, 213.
 Aufer a Nobis I, 259.
 Augustyn św. II, 355, 382.
 Ave Regina I, 176.

B.

- Bakch św. II, 388.
 Barbara św. II, 188.
 Barnaba św. II, 376.
 Bartłomiej św. II, 381.
 Barwa szat I, 52.
 Bazyli św. II, 356.
 Bazyliides św. II, 356.
 Beatryksa św. II, 377.
 Benedicamus Domino I, 225, 308.
 Benedykt św. II, 252, 398.

Benedykcyj kanoniczna II, 144.
 Benedykcyjne przed lekcjami I, 155.
 Benedykcyjonał I, 12.
 Bennon św. II, 357.
 Bernard św. II, 381.
 Bernardyn Seneński św. II, 354.
 Biała barwa I, 53.
 Bibjana św. II, 188.
 Bić się w piersi I, 17.
 Bielizna liturgiczna I, 42.
 Binacja I, 313.
 Biret I, 16, 17.
 Birgitta św. II, 388.
 Biskupa uroczyste przyjęcie II, 409.
 Błażej św. II, 241.
 Błędy przy odprawianiu mszy św. I, 226.
 Błękitna barwa I, 56.
 Błogosławieni I, 101.
 Bonawentura św. II, 375.
 Bonifacy św. 353, 356, 357.
 Botwid św. II, 377.
 Bożego Ciała uroczystość II, 361;
 procesja II, 365.
 Brewjarz I, 10, 95.
 Bronisława błog. II, 383.
 Bruno św. II, 388.
 Brygida św. II, 216.
 Bursa I, 48, 51, 52, 60.

C.

Całowanie przy mszy św. I, 239.
 Calun II, 40.
 Capitulum I, 168.
 Cecylja św. II, 400.
 Cels św. II, 377.
 Cerata I, 72.
 Ceremonjał biskupi I, 11.
 Ceremonje I, 15.
 Chodzenie przy mszy św. I, 233.
 Chorągwie I, 77.
 Chorego odwiedzanie II, 141.
 Chóru czynności przy mszy I, 359.
 Chrztu św. materja i forma II, 60.
 „ minister i rodzice chrzestni II, 61.
 „ czas i miejsce II, 62.

Chrztu św. dziecięcia ceremonja II, 65.
 „ dziecięcia umierającego ceremonje II, 75.
 „ dzieci wielu ceremonje II, 77.
 „ prywatnego ceremonje II, 78.
 „ dziecięcia ceremonji dopełnienie II, 80.
 „ dorosłego ceremonje II, 81.
 „ dorosłych ceremonje II, 89.
 Chrystjan św. II, 399.
 Chryzant św. II, 390.
 Chryzogon św. II, 40.
 Chustka do nosa przy Mszy I, 251.
 Cieniowej korony Pana Jezusa uroczystość II, 247.
 Cmentarz II, 10; jego poświęcenie II, 173.
 Commune Sanctorum I, 117.
 Communicantes I, 225, 279.
 Communio antyfony I, 307.
 Confiteor I, 258.
 Conopeum I, 67.
 Cotta I, 47.
 Credo I, 224, 267.
 Cyborjum I, 65.
 Cyprjan św. II, 384, 385.
 Cyryl św. II, 374; aleksandryjski II, 243; jerozolimski II, 251.
 Cyryn św. II, 356.
 Czarna barwa I, 56.
 Czas pochowania zmarłego II, 9.
 Czerwona barwa I, 54.
 Czesław błog. II, 376.
 Czterdziestnicy okres II, 248.
 Czterdziestogodzinne nabożeństwo II, 402.
 Czterdziestu męczenników św. II, 247.
 Czwartek wielki II, 276.
 Czystość duszy i ciała przed mszą św. I, 183.
 Czytane msze I, 209.

D.

Damazja św. II, 190.
 Damjan św. II, 385.
 Darja św. II, 390.

Dawid św. II, 375.
 Dedykacji kościoła uroczystość I, 106, II, 401.
 „ bazyliki Najśw. Zbawiciela II, 398.
 „ bazyliki św. Piotra i Pawła II, 399.
 Dekreta Kongregacji I, 13.
 Dewocyjnych przedmiotów poświęcenie II, 167.
 Dignitas I, 124.
 Directorium I, 93; chori I, 12.
 Djonizy św. II, 388.
 Djurnalik I, 12.
 Dni odprawiania mszy św. I, 188.
 Doktorów św. uroczystości I, 98; lekcje I, 160.
 Domine praevenisti I, 165.
 Dominik św. II, 379.
 Domitylla św. II, 353.
 Domku loretańskiego przeniesienie II, 190.
 Domów poświęcenie II, 165.
 Donat św. II, 380.
 Dorota św. II, 242.
 Dostojność uroczystości I, 124.
 Duchowieństwa skład i ubranie I, 79.
 Duplex I, 96.
 Dwunastu braci św. II, 383.
 Dydak św. II, 399.
 Dziewiąta lekcja I, 161.
 Dziewięciolekcyjne officium I, 96.
 Dzwonić kiedy należy we mszy św. I, 324.

E.

Edward św. II, 389.
 Ego volo celebrare I, 247.
 Egzekwialna msza I, 204.
 Eksportacja zwłok do kościoła II, 12;
 na cmentarz II, 25.
 Eleuterjusz św. II, 355, 388.
 Elżbieta św. II, 374, 399.
 Emerencjanna św. II, 213.
 Epakta I, 89.
 Epifanja II, 203.
 Epimach św. II, 353.

Epistola I, 264, 352.
 Erazm św. II, 355.
 Eryka św. uroczystość II, 354; przeniesienie II, 214.
 Eschila św. uroczystość II, 356; przeniesienie II, 388.
 Eucharystji przechowywanie II, 98.
 Eufemja św. II, 384.
 Eustachy św. II, 384.
 Euzebjusz św. II, 190, 380.
 Ewangelja I, 265; ostatnia I, 225, 309.
 Ewaryst św. II, 390.
 Ewlujusz św. II, 351.

F.

Fabjan św. II, 213.
 Fajerka I, 42.
 Faustyn św. II, 244, 377.
 Felicyta św. II, 246, 400.
 Felicissimus św. II, 380.
 Felicjan św. II, 356.
 Feliks św. papież II, 353.
 „ kapłan II, 211.
 „ Walecjusz II, 399.
 „ męczen. II, 374, 377, 382.
 Ferja II, 88.
 Ferjalne oficja II, 115.
 Festum II, 88.
 Fidelis św. II, 325.
 Filip św. apostoł II, 349.
 „ Benicjusz II, 381.
 „ Nerjusz II, 355.
 Fioletowa barwa II, 55.
 Florjan św. II, 351.
 Franciszka św. z Asyżu uroczystość II, 388; blizny II, 384.
 Franciszek św. Borgjasz II, 389.
 „ Caraciolo II, 356.
 „ Ksawery II, 188.
 „ z Pauli II, 253.
 „ Salezy II, 216.
 Franciszka św. Rzymianka II, 247.

G.

Gabryel św. II, 251.
 Gardellini'ego zbiór. I, 13.
 Geminjan św. II, 384.

Gereon św. II, 389.
 Gertruda św. II, 399.
 Gerwazy św. II, 357.
 Gloria in excelsis I, 215, 261.
 Głosu zmiany przy mszy św. I, 237.
 Głowy odkrywanie i przykrywanie I, 17.
 Godzina odprawiania mszy I, 189.
 Godziny kanoniczne I, 95, 96.
 Gordjan św. II, 353.
 Gorgonjusz św. II, 384.
 Gorzkie żale II, 254.
 Graduał I, 12.
 Gregorjańskie msze I, 208.
 Grób ołtarza I, 63, 64.
 Grobu w Jerozolimie oficjum II, 357.
 Gromnica przy chorym II, 142.
 Gromnic poświęcenie II, 218.
 Grzegorz św. II, 247, 354.
 Grzegorz św. cudotwórca II, 399.
 „ Nazjanzeński, II, 353.

H.

Haec est vera fraternitas I, 165.
 Helena św. wdowa II, 246.
 „ męczenniczka II, 377.
 Henryk św. męczennik II, 212.
 „ wyznawca II, 375.
 Hermenegild św. II, 323.
 Hermes św. II, 382.
 Hieronim św. II, 386.
 Hieronim Emiljani św. II, 376.
 Hilarjon św. II, 390.
 Hilary św. II, 211.
 Hippolit św. II, 380, 381.
 Historyczny hymn I, 149.
 Homilijna lekcja I, 162.
 Humerał I, 48, 49, 58.
 Hymn I, 149.

I.

Idzi św. II, 383.
 Ignacy św. biskup II, 216.
 „ Lojola II, 377.
 Ildefons św. II, 214.
 Imienia Jezus uroczystość II, 208.
 Imperata modlitwa I, 221.

Innocenty św. II, 377.
 Instrukcja Klemensa XI, I, 12.
 Intencja do mszy św. I, 183.
 Introit I, 215, 260.
 Ireneusz św. II, 374.
 Ite missa est I, 225, 308.
 Izaak św. II, 399.
 Izidor św. biskup II, 253.
 „ rolnik II, 253.

J.

Jacek św. II, 382.
 Jadwiga św. II, 389.
 Jakość uroczystości I, 123.
 Jakób św. apostoł II, 349, 376.
 „ de Strepa II, 355.
 Jana Chrzciciela uroczystość II, 372;
 ścieżce II, 382.
 Jan św. ewangelista II, 199.
 „ w oleju II, 352.
 „ męczen. II, 398, 355, 372.
 „ jałmużnik II, 214.
 „ Chryzostom II, 215.
 „ z Mathy II, 243.
 „ Boży II, 247.
 „ Damasceński II, 253.
 „ Gwalbert II, 374.
 „ z Kopertynu II, 384.
 „ Kapistran II, 253.
 „ Kanty II, 391.
 „ od krzyża II, 40.
 „ Nepomucen II, 353.
 „ a Facundo II, 356.
 Jan z Dukli błogosł. II, 378.

January św. II, 384.
 Japońskich 26-ciu męcz. śś. II, 242.
 Jerzy św. II, 325.
 Język liturgiczny II, 23.
 Joachim św. II, 383.
 Joanna Fremiot de Chantal II, 381.
 Jolenta błog. II, 357.
 Jowita św. II, 244.
 Józefa św. obłubieńca uroczystość II, 251; opieki II, 357.
 Józef św. Kalasanty II, 382.
 Juda św. II, 390.
 Judica me I, 215, 257.

Juljanna św. z Falkonerjów II, 357.
 Justyn św. II, 324.
 Justyna św. II, 385.
 Jutrznia I, 139, 402.
 Juwenalis św. II, 351.

K.

Kedzenie we mszy I, 215.
 Kadzidło I, 41.
 Kadzielnica I, 40.
 Kajetan św. II, 380.
 Kajus św. II, 324.
 Kalendarz I, 93.
 Kalikst św. I, 389.
 Kamienia węgielnego pod Kościoł
 poświęcenie II, 168.
 Kamill św. de Lellis II, 375.
 Kancjonał I, 12.
 Kandelabry I, 70, 75.
 Kanon I, 225, 277.
 Kanony ołtarzowe I, 74.
 Kantyki I, 154.
 Kanut św. II, 213.
 Kapa I, 48, 52, 60, 82, 350.
 Kaplice prywatne pod względem
 mszy I, 191.
 Kaplicy poświęcenie II, 170.
 Karol św. II, 398.
 Kassjan św. II, 380.
 Katafalk II, 16.
 Katarzyna św. Wartaneńska II, 352.
 „ Seneńska II, 349.
 „ męczenniczka II, 400.
 Katedry św. w Rzymie II, 212.
 „ Antjochji II, 244.
 Kazimierza św. uroczystość II, 246;
 przeniesienie II, 382.
 Kielich I, 32.
 Kielicha ubieranie I, 248.
 Klara św. II, 380.
 Klemens św. II, 400.
 Klet św. II, 348.
 Klęcznik I, 29.
 Kłękanie I, 18; we mszy I, 233.
 Kociołek do wody święconej I, 40.
 Koleny odprawiania ceremonje I,
 Komemoracja I, 133. [228.
 Kompletta I, 148, 400.

Komunał I, 117.
 Komunikantów konsekracja I, 269.
 Komunia kapłana we mszy I, 293.
 „ wiernych we mszy I, 298.
 „ pierwsza dzieci II, 123.
 Komunji św. udzielanie po za mszą
 II, 99.
 Komunji św. udzielanie chorym II,
 Komża I, 46. [109.
 Kondukt II, 20.
 Konfesjonał I, 29.
 Kongregacja obrzędów I, 13.
 Konkluzja hymnów I, 150.
 Konkurencja I, 123, 131.
 Konsekracja I, 280.
 Korneljustz św. II, 384.
 Korporał I, 43.
 Kosmas św. II, 385.
 Kościelny I, 83.
 Kościołów poświęcanie II, 170.
 „ przyozdabianie I, 78.
 Kratki I, 77.
 Kredencja I, 75.
 Krescencja św. II, 357.
 Krochmalenie białizny I, 43.
 Kropidło I, 40.
 Kropielnica I, 77.
 Krucyfer I, 349.
 Krucyfiks I, 70.
 Krwi P. Jezusa uroczystość II, 254,
 377.
 Krystyna św. II, 376.
 Krzesło I, 29.
 Krzysztof św. II, 377.
 Krzyża znak wielki i mały I, 16.
 Krzyża poświęcenie II, 167.
 Krzyża św. znalezienie II, 351.
 „ podniesienie II, 384.
 Krzyżów zasłonięcie II, 257.
 Krzyżowe dni II, 335.
 Krzyżyki z odpustem II, 138.
 Księgi liturgiczne I, 10, 30.
 Kształt szat liturgicznych I, 49.
 Kultu istota i przedmiot I, 9.
 Kuneganda błog. II, 378.
 Kwiaty I, 72; przy zmarłych II, 6;
 „ na pogrzebach II, 16.
 Kyrie elejson I, 261.

L.

Lampa przed Najśw. Sakramentem
Largus św. II, 380. [II, 98.
Laudesy I, 141.
Lawaterz I, 29.
Lekcje I, 156.
Leon św. II, 323, 373.
Liberjusz św. II, 376.
Liczba złota I, 89.
Leczenie niedziel I, 114.
Lin św. II, 385.
Litanijskie nabożeństwa II, 337.
Litera niedzielna I, 90.
Liturgji nazwa i przedmiot I, 9.
Lucjusz św. II, 246.
Ludwik św. II, 381.

Ł.

Ładysław św. król II, 372.
" blog. z Gielniowa II, 387.
Łódka do kodzidła I, 41.
Łucja św. II, 190, 384.
Łukasz św. II, 389.
Łyzeczka do kadzidła I, 42.

M.

Machabeuszów śś. II, 379.
Maciej św. II, 245.
Majowe nabożeństwo II, 358
Małgorzata św. II, 356, 374.
" blog. Marja Alacoque
Małżeństwo II, 142. [II, 390.
Manipularz I, 42, 50, 52, 58.
Marceli św. II, 212, 388.
Marceljan św. II, 357.
Marcellin św. II, 348, 355.
Marcin św. II, 398, 399.
Marek św. ewang. II, 335.
" papież II, 388.
" męczennik II, 357.
Marji Magdaleny II, 376.
Marji Magdaleny de Pazzis II, 355.
Marji Panny Niepokal. Poczęcia II, 189.
" " Narodzenia II, 383.
" " Imienia II, 386.
" " Ofiarowania II, 399.
" " Zaślubiny II, 213.
" " Zwiastowania II, 252.

Maryi Panny Nawiedzenia II, 374.

" " Oczekiwania na roz-
wiązanie II, 190.
" " Macierzyństwa II, 358.
" " Oczyszczenia II, 216.
" " Wniebowzięcia II, 380.
" " Siedmiu boleści II, 325.
" " Opieki II, 401. [386.
" " Śnieżnej II, 379.
" " Różańcowej II, 391.
" " Karmelińskiej II, 375.
" " pod wezwaniem uciecz-
ki chrześcijan II, 354.
" " od wykupu niewolników
Marjusz św. II, 212. [II, 385.
Marta św. II, 212, 377.
Martyna św. II, 215.
Martynjan św. II, 374.
Martyrologium I, 11.
Materjał szat liturgicznych I, 48.
Mateusz św. II, 389 399.
Maur św. II, 212.
Maurycy św. II, 385.
Maximus św. II, 324.
Melchizedech I, 37.
Melchjades św. II, 190.
Memento za żywych I, 278; za zmar-
łych I, 286.
Memoriale rituum I, 12.
Mennas św. II, 398.
Mensa w zakrystji I, 28.
Metody św. II, 374.
Michała św. objawienie II, 352.
" poświęcenie II, 385.
Miejsce odprawiania mszy I, 190.
Miejscowość I, 100.
Miejscowych uroczystości obchodze-
nie II, 401.
Mikołaj św. biskup II, 188.
" z Tolentynu II, 384.
Ministranci I, 81, 82.

Ministrantów czynności:

przy mszy czytanej I, 322.
" " śpiewanej I, 355.
przy wystawieniu N. Sakram. I, 374.
przy schowaniu N. Sakr. I, 384.
przy niesporach I, 396.

Ministrantów czynności:

przy pogrzebie dorosłych II, 15,
23, 27, 32.
przy pogrzebie dzieci II, 48, 52, 55.
przy nabożeństwie żałobnym II, 42.
przy Komunii św. we mszy I, 333.
przy komunji św. po za mszą II, 106.
przy komunji św. chorym II, 119.
przy Olejem św. namaszczeniu II,
przy ślubach II, 151 [138.
w Boże Narodzenie II, 197.
w Oczyszczenie N. Marji Panny
w Popielec II, 236. [II, 222.
w Niedziele Palmową II, 267.
w Wielki Czwartek II, 279.
w Wielki Piątek II, 294.
w Wielką Sobotę II, 313.
na Rezurekcji II, 327.
w wigilję Zielonych Świątek II,
Ministrzy I, 81. [345.
Młodzianków śś. uroczystość II, 200.
Modest św. II, 357.
Modlitwy Pana Jezusa uroczystość
II, 247.
Modlitwy mszy I, 216, 262, które
na pamięć umieć trzeba I, 231.
Modlitwy oficjum I, 169.
Modlitwy po mszy czytanej I, 311.
Modlitw mszalnych porządek I, 222.
" zakończenie I, 223.
Monika św. II, 351.
Monstrancja I, 37, 367; II, 167.
Mszał I, 10.
Msza św. na pogrzebach II, 18.
Msze świąt przenoszonych I, 199.
" względnie do ołtarza I, 214.
Mszy ś. obowiązek odprawiania I, 184.
" dni odprawiania I, 188.
" godzina odprawiania I, 189.
" miejsce odprawiania I, 200.
" w obec N. Sakramentu ce-
remonie I, 316.
" w obec biskupa djeczał-
nego ceremonie I, 320.
M. t. v. I, 152.
Munda cor. I, 265.
Muzyka liturgiczna I, 26.

N.

Nabor św. II, 356, 374.
Nabożeństwo żałobne II, 35.
Naczynia liturgiczne I, 29, 31.
Naczynka do olejów śś. II, 64, 129.
Naczynka do obmywania palców I, 72.
Nadużycie I, 14.
Namaszczenie olejem śś. II, 128.
Narodzenia Bożego okres II, 192;
ceremonie II, 194.
Nastawa ołtarza I, 68.
Nazary św. II, 356, 377.
Ne reminiscaris I, 247.
Nereusz św. II, 353.
Niedzielne oficja I, 111.
Nieszpory I, 146, 390; w Poście
wielkim II, 249.
Niewidomego kapłana msza I, 212.
Nikodem św. II, 384.
Nona I, 145.
Norbert św. II, 356.
Nowozaślubionej poświęcenie II, 161.
Nowy Rok II, 202.

O.

Obyć kościół pod względem mszy
Oblubieńców wotywa I, 196. [I, 211.
Obraz I, 68.
Obrazów zasłonięcie II, 257.
Obrusy I, 73, 75.
Obrzędy I, 15.
Obwiniecia Pana Jezusa uroczystość
II, 254.
Oczów poruszenia przy mszy I, 239.
Odmawianie oficjum I, 176.
Odnawianie Eucharystji II, 98.
Oprawiania mszy obowiązek I, 184.
" służby Bożej porządek
pod względem godzin II, 415.
Odpust zupełny w godzinę śmierci
II, 137.
Oficjum i jego podział I, 94, 176.
Oficjum przy pogrzebach dorosłych
II, 18.
Oficjum dziękczynne za zwycięstwo
Ofiarowanie I, 267. [II, 388.
Okkurencja I, 122.
Okresowe officja I, 111.

Oktawarz rzymski I, 12.
 Oktawy uprzywilejowane i zwykłe I,
 Olaw św. II, 377. [118.
 Oleje św. do chrztu II, 64.
 Olejem św. namaszczenie II, 128.
 Ołtarz I, 63.

Organisty czynności:

przy mszy św. I, 359.
 " wystawieniu N. Sakramentu
 I, 377
 " schowaniu N. Sakramentu
 na niesporach I, 399. [I, 387.
 na pogrzebie dorosłych II, 15, 22,
 26, 31, 34.
 na dzieci II, 47, 52, 55, 58.
 na nabożeństwie żałobnym II, 41.
 przy ślubach II, 154.
 w adwencie II, 191.
 w Boże Narodzenie II, 198.
 w Oczyszczeniu N. Marii Panny
 w popielec II, 240. [II, 227,
 w niedzielę palmową II, 273.
 w Wielki Czwartek II, 285.
 w Wielki Piątek II, 305.
 w Wielką Sobotę II, 321.
 w wigilię Ziel. Świątek II, 347.
 Organy I, 77.
 Ornat I, 48, 50, 52, 59.
 Owsa poświęcenie II, 199.

P.

Palka I, 44.
 Palmowa niedziela II, 260.
 Pankracy św. II, 353.
 Pantaleon św. II, 377.
 Pasek I, 48, 49, 52, 58.
 Paschalis Baylon św. II, 354.
 Paschału palenie II, 321; usunięcie
 Pasterka II, 194. [II, 341.
 Pasyjne nabożeństwo II, 254.
 Patena I, 32.
 Pater noster I, 289.
 Patron św. I, 99; II, 401.
 Patrona I, 100.
 Patronów królestwa szwedzkiego offi-
 cjum II, 374.
 Patrycy św. II, 251.
 Paulin św. II, 371.

Paweł św. pustelnik II, 212.
 " od krzyża II, 349.
 " męczennik II, 372.
 Pawła św. nawrócenie II, 215.
 " wspomnienie II, 373.
 Październikowe nabożeństwo II, 391.
 Perpetua św. II, 246.
 Personel liturgiczny I, 79.
 Petronilla św. II, 355.
 Piątek Wielki II, 285.
 Pielgrzymów poświęcenie II, 163.
 Pierścień przy mszy I, 251.
 Pierwszorzędne uroczystości I, 123.
 Piotra i Pawła św. uroczystość II, 373.
 Piotr św. w okowach, II, 378.
 " męczennik II, 349, 355.
 " z Alknatary II, 389.
 " Aleksandryjski II, 400.
 " Celestyn II, 354.
 " Chryzolog II, 188.
 " Damjan II, 245.
 " Nolasco II, 216.
 Piscyna I, 29.
 Pius św. II, 352, 374.
 Placyd św. II, 388.
 Początek ksiąg świętych w lekcjach
 Podnózek ołtarza I, 65. [I, 158.
 Poduszka I, 74.
 Pogrzebowe ceremonie w ogóle II, 5.
 Pogrzeb dorosłych, II, 11; wprost
 na cmentarz II, 28; dzieci II, 44.
 Pokarmów poświęcenie II, 165, 322.
 Pokłon i jego rodzaje I, 21; we
 mszy I, 234.
 Pokropienie dorosłych II, 34.
 " dzieci II, 57.
 Pokuty św. ceremonie II, 94.
 Polikarp św. II, 215.
 Połowiczny ryt I, 109.
 Pontyfikał I, 11.
 Popielec II, 232.
 Portatyl I, 64.
 Posąg I, 68.
 Post wielki II, 248.
 Post wigilijny I, 117.
 Poświęcenie w ogóle II, 157.
 " szat liturgicznych I, 57;
 II, 166.

Poświęcenie naczyń liturgicznych II,
 167.
 " krzyża i przedmiotów de-
 wocyjnych II, 167.
 " kamienia węgielnego II, 168.
 " kościoła lub kaplicy II, 170.
 " cmentarza II, 173.
 " nowozaślubionej i wywodu
 II, 161.
 " pielgrzymów II, 163.
 " domów i pokarmów II, 165.
 " wody II, 163.
 " owsa II, 199.
 " wina II, 199.
 " złota, myrry, kadzidła i kre-
 dy II, 204.
 " kartek z imieniem Jezus II,
 209.
 " gromnic II, 218.
 " popiołu II, 232.
 " świece w dzień św. Błażeja
 II, 241.
 " chleba i wody w dzień św.
 Agaty II, 242.
 " palm II, 261.
 " ognia i kadzidła II, 305.
 " paschału II, 307.
 " wody chrzcielnej II, 309.
 Poświęcenie pokarmów w Wielką
 Sobotę II, 322.
 Prakseda św. II, 376.
 Pranie bielizny I, 43.
 Preces I, 175.
 Predella I, 68.
 Prefacja I, 224, 276.
 Proboszcza prawa względem pogrze-
 bów II, 17.
 Procesja przed mszą I, 348; z wy-
 stawieniem Najśw. Sakramentu I,
 Process św. II, 374. [372, 381.
 Proprium de Tempore I, 95.
 Proprium Sanctorum I, 95, 117.
 Prośby I, 175.
 Prostý ryt I, 110.
 Prot św. II, 384.
 Protazy św. II, 357.
 Prym św. II, 356.
 Pryma I, 143.

Prymice II, 406.
 Pryska św. II, 212.
 Prywatne mszy I, 207.
 Prywatnego wystawienia obrzęd I, 388.
 Przemienienie Pańskie II, 379.
 Przeniesienie uroczystości stałe I, 128.
 Przeniesienie uroczystości przypad-
 kowe I, 129.
 Przeniesienie zwłok II, 58.
 Przerywanie officium I, 182.
 Przygotowanie się do mszy I, 182.
 Przyozdabianie kościołów I, 78.
 Przystawka ołtarza I, 75.
 Psalmy I, 154.
 Pudencjanna św. II, 354.
 Pulcherja św. II, 374.
 Pulpit I, 74, 76.
 Puryfikacja we mszy kielicha I, 304.
 " puszek I, 303.
 " po udzieleniu Wjatyku II,
 115.
 " na Boże Narodzenie II, 195.
 Puryfikaterz I, 45.
 Puszka I, 35.

Q.

Quarta funeralis II, 8.

R.

Rafał św. II, 390.
 Rajmund św. II, 214.
 " Nonnat II, 382.
 Ran P. Jezusa uroczystość II, 254.
 Rąk połączenie I, 16.
 Rąk ruchy przy mszy I, 241.
 Regina coeli I, 176.
 Relikwiarze I, 71.
 Relikwii uroczystość I, 108.
 " wystawianie i noszenie na
 procesji II, 413.
 Remigjusz św. II, 387.
 Renovatus Eucharistiae II, 99.
 Repositio I, 129.
 Responsoria w jutrzni I, 163.
 " krótkie I, 166.
 Rewerencje w ogóle I, 17.
 Rezurekcja II, 326.
 Ręczniczek I, 47.
 Ręcznik I, 47.

Roch św. II, 381.
Rocznica śmierci I, 206.
Rodzice chrzestui II, 74, 93.
Rokietka I, 62.
Rok liturgiczny II, 176.
Roman św. II, 380.
Romuald św. II, 243.
Roraty II, 181.
Różańcowe nabożeństwo II, 391.
Róży św. II, 382.
Rubrycella I, 93.
Rubrycyści I, 14.
Rubryki I, 11.
Rufina św. II, 374.
Rustyk św. II, 388.
Ryt I, 96.
Rytuał piotrkowski I, 11.
Rytuał rzymski I, 10.

S.

Sabba św. II, 188.
Sabina św. II, 382.
Sacrosanctae I, 149.
Sakramenta w ogóle II, 59.
Salomea św. II, 399.
Salve Regina I, 176.
Sanctuarjum I, 76.
Sanctus I, 276.
Saturnin św. II, 400.
Scholastyka św. II, 243.
Schowanie N. Sakramentu I, 378.
Sebastjan św. II, 213.
Secreta I, 275.
Seksta I, 145.
Sekunda św. II, 374.
Sekundycje II, 48.
Sekwencja I, 223.
Sennen św. II, 377.
Semiduplex I, 109.
Serca Jezusowego uroczystość II, 370.
Sergiusz św. II, 388.
Serwacy św. II, 353.
Siedemdziesiątnicy okres II, 229.
Siedmiu braci św. II, 374, 375.
Siedmiu założycieli zakonu sług N. M. P., II, 243.
Siedzenie dla celebransa I, 76, 352.
Simplex I, 110.

Skarbiec I, 27.
Ślubu miejsce i czas II, 143.
Smaragdus św. II, 380.
Sobota Wielka II, 305.
Sobotnie officium na cześć Najśw. Panny I, 122.
Solennosc uroczystości I, 126.
Soter św. II, 324.
Spowiedź II, 95; przed mszą I, 183.
Sprzęty liturgiczne I, 27.
Stanie przy mszy św. I, 232.
Stanisława św. biskupa uroczystość II, 352.
" przeniesienie II, 385.
Stanisław św. Kostka II, 401.
Stefan św. II, 379, 383.
Stopnie ołtarza I, 64.
Stuła I, 48, 50, 52, 59.
Stypendja mszalne I, 187.
Suche dni II, 183, 387.
Suffragja I, 172.
Summa I, 209, 345.
Suppedaneum I, 65.
Suppressa festa I, 185.
Sykstus św. II, 380.
Sylwester św. II, 371.
Sylwester św. II, 201, 400.
Symeon św. II, 244.
Symforjan św. II, 381.
Symforoza św. II, 375.
Symplicjusz św. II, 377.
Symplifikowanie I, 130.
Szaty liturgiczne I, 31, 47.
Szczepana św. uroczystość II, 198.
" znalezienie II, 379.
Szymon św. apostoł II, 390.
Szymon z Lipnicy błog. II, 375.

Ś.

Śmierć chrześcijanina II, 5.
Środa popielcowa, II, 231.
Środek ołtarza I, 17.
Śpiew liturgiczny I, 25.
Śpiewane msze I, 209, 345, 351.
Świece I, 71.
Święci I, 101.
Świętowanie uroczystości I, 103, 127.

T.

Tabernaculum I, 65.
Tacka do ampułek I, 40.
Te Deum I, 168.
Tekla św. II, 385.
Teodor św. II, 398, 351.
Tercja I, 145.
Teresa św. II, 389.
Tomasz ś. apostoł II, 191.
" biskup i męczennik II, 201.
" z Akwinu II, 246.
" z Willanowa II, 385.
Translatio I, 129.
Trium perorum I, 310.
Trójcy przenajśw. niedziela II, 361.
Tryfon św. II, 398.
Tyburcy św. II, 324, 380.
Tydzień Wielki II, 274.
Tymoteusz św. II, 214, 381.
Tytuł kościoła I, 104; II, 401.
Tytus św. II, 243.

U.

Ubald św. II, 353.
Ubiertanie się do mszy I, 249.
Ukłonny I, 21.
Ukłonienie I, 18.
Ukoronowanych czterech braci św. II, 398.
Umycie rąk przede mszą I, 247.
Uprzywilejowany ołtarz I, 65, 208, 214.
Urban św. II, 354.
Uroczystość I, 88.
Urszula św. II, 389.
Uspodobienie do oficjum I, 178.
Użycie szat liturgicznych I, 58.

W.

Wacława św. uroczystość II, 385.
" " przeniesienie II, 246.
Walenty św. II, 243.
Walerjan św. II, 324.
Wawrzyniec św. męczennik II, 380.
" Justyniani II, 383.
Wehodzenie do kościoła I, 15.
Welon kielicha I, 48, 51, 52, 57, 60.
Welon naramienny I, 48, 52, 53, 60.
Welon do Komunii św. I, 47.

Wenancy św. II, 354.
Wersety I, 154.
Wesele złote II, 155.
Wezwanie I, 104.
Wianki w Boże Ciało II, 364.
Wielkanoc II, 330.
Wielkanocny okres II, 326, 333.
Wielka Sobota II, 305.
Wielki Czwartek II, 276.
Wielki Piątek II, 285.
Wielki Tydzień II, 274.

Wiernych zachowanie się:

w kościele w ogólności I, 80.
podczas mszy I, 343, 362.
podczas nieszpórów I, 400.
na pogrzebie dorosłych II, 17, 24, 28, 33, 35.
podczas naboż. żałobnego II, 44.
na pogrzebie dzieci II, 50, 53, 57, 58.
przy przyjmowaniu Komunii II, 108.
podczas udzielania chorem Wiatyku II, 121.
podczas Oleju św. Namaszczenia podczas ślubu II, 154. [II, 140.
w Oczyszczenie N. Marji Panny II, 228.
w Środę Popielcową II, 240.
Wigilijne officja I, 116.
Wigilia do uroczystości Patrona I, 103.
Wigilia do Bożego Narodzenia II, 186.
Wiktor św. II, 377.
Wilhelm św. II, 372.
Wincenty św. męczennik II, 213.
" a Paulo II, 376.
" Ferrerjusz II, 253.
Wincenty Kadłubek błog. II, 246.
Wit św. II, 357.
Witalis św. II, 349, 398.
Włóczy i gwoździ Pana Jezusa uroczystość II, 254.
Wniebowstąpienie Pańskie II, 341.
Wody poświęcenie II, 163.
Wojciecha św. uroczystość II, 324.
" przeniesienie II, 389.

Wolfgang św. II, 390.

Wotywnie msze rytu połowicznego
Wotywnie oficja I, 121. [I, 213.

Wotywy prywatne I, 192.

„ uroczyste I, 199.

Wspomnienia Pana Jezusa uroczystość II, 247.

Wszystkich Świętych uroczystość II, 393.

Wyjście kapłana do ołtarza I, 252.

Wypadki rozmaite podczas mszy I, 312.

Wyprzedzone niedziele I, 113.

Wystawienie N. Sakramentu prywatne I, 364, 388.

Wystawienie N. Sakramentu uroczyste, I, 363, 364.

Wywód II, 161.

Z.

Zaduszny dzień II, 393.

Zakończenie modlitwy, I, 170, 223.

Zakończenie roku II, 202.

Zakrystja I, 27.

Zakrystjan I, 83.

Zakrystjana czynności:

podczas mszy czytanej I, 341.

podczas mszy śpiewanej I, 358.

przy wystawieniu N. Sakramentu I, 377.

przy schowaniu N. Sakramentu I, 387.

podczas niesporów I, 398.

przy pogrzebie dorosłych II, 15, 23, 27 32, 35.

przy nabożeństwie żałobnem II, 42.

przy pogrzebie dzieci II, 48, 52, 55, 58.

przy chrzcie dziecka II, 71.

przy chrzcie dorosłego II, 89.

przed spowiedzią II, 98.

przy Komunji św. po za mszą II, przy Wiatyku II, 118. [107.

Zakrystjana czynności:

przy Wiatyku łącznie z św. Namaszczeniem II, 131.

przy Olejem św. Namaszczeniu przy ślubach II, 150. [II, 138.

podczas adwentu II, 191.

w uroczystość Bożego Narodzenia w Epifanię II, 204. [II, 196.

w Oczyszczenie N. Maryi Panny w Popielec II, 239. [II, 226.

w Niedzielę Palmową, II, 272.

w Wielkim Tygodniu II, 275.

w Wielki Czwartek II, 283.

w Wielki Piątek II, 302.

w Wielką Sobotę II, 318.

w Rezurekcję II, 326.

w Wigilię Zielonych Świątek II, 346.

w Dzień Zaduszny II, 393.

w Boże Ciało II, 363.

podczas 40 godzinnego nabożeństwa II, 403.

Zdwojony ryt I, 96.

Zefiryń św. II, 382.

Zielona barwa, I, 55.

Zielonych świątek uroczystość z wigilią i oktawą II, 343.

Złote wesele II, 155.

Zniesione święta I, 185.

Zuzanna św. II, 380.

Zwłok ułożenie po śmierci II, 6.

Zwracania się do ludu przy mszy I, Zwyczaj I, 14. [233.

Zygryd św. II, 245.

Zygmunt św. II, 350.

Ż.

Żałobne msze I, 201, 207, 315.

Żegnanie się znakiem krzyża I, 16; we mszy I, 245.

Żółta barwa I, 56.

Życiorysowa lekcja I, 162.